yakup kadri karaosmanoğlu

bütün eserleri 5

bir sürgün

İletişim Yayınları

Y.K. KARAOSMANOĞLU/BİR SÜRGÜN
İletişim

bir sürgün
yakup kadri karaosmanoğlu

yakup kadri karaosmanoğlu
bütün eserleri
5
bir sürgün

5. Basılış İletişim Yayınları, İst. 1987

1. Basılış Ulus Basımevi, Ank. 1938
2. Basılış Remzi Kitabevi, İst. 1945
3. Basılış Birikim Yayınları, İst. 1980
4. Basılış İletişim Yayınları, İst. 1983

kapak, Ferit Erkman
baskı, Teknografik Matbaası
kapak baskı, Reyo Basımevi

Yakup Kadri Karaosmanoğlu

BİR SÜRGÜN

Baskıya hazırlayan
Atilla Özkırımlı

İletişim Yayınları
Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 520 14 53 — 54 - 55

Yakın tarihimizde edebiyatçı ve düşünce adamlarının eserleri, geçmişten bugüne ve bugünden geleceğe yönelik bir iletişim ağının önemli noktalarını oluşturmaktadır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu gerek edebiyatımızdaki, gerek siyasal yaşamımızda bürokrat ve diplomatlığı ile Türkiye yakın tarihinin önemli kişileri arasındadır. Yaşadığı dönemi ve olayları eserlerine ustaca aktarabilen Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun tüm eserlerini yayınlama girişimimizle sözünü ettiğimiz iletişim ağını bir ucundan örmeye başladığımız inancındayız. Kitaplaşmamış tiyatro oyunları, çeşitli makaleleri ve siyasal yazılarıyla 22 - 23 kitaplık bir diziye ulaşacağını umduğumuz Yakup Kadri'nin tüm eserlerinin ilk 12 kitabında, basımı yakın dönemde yapılan derlenmiş metinleri esas aldık. Sadeleştirme amacıyla da olsa değiştirme ve ekleme yapılmayan bu eserlerde şayet yazar, sağlığında bazı değişiklikler yapmışsa, yazarın düzelttiği son metinler esas alındı. Her kitabın başına yazarın biyografisi ile sözkonusu eserle ilgili objektif bilgileri eklemeyi yararlı gördük. Kitapların sonunda ise şimdiye kadar hakkında yazılmış yazıları ve bibliyografyaları bulacaksınız. Sürdürdüğümüz bu çalışmalarda eleştiri ve katkılarını beklediğimiz dostlarla bu kitapların gerçek sahibi siz okuyuculara şimdiden teşekkür ederiz.

İletişim Yayınları

İÇİNDEKİLER

- **Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Hayatı ve Eserleri** 9
- **«Bir Sürgün» Üzerine** 13
- **BİR SÜRGÜN** 18
- **Türk Edebiyatı'nda «Bir Sürgün»** 309
- **Belgeler** 313
- **Genel Bibliyografya** 317

YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU

HAYATI

Yakup Kadri, XVII. yüzyılın sonlarından başlayarak Saruhan Vilayeti denilen Aydın ve Manisa bölgesinde hüküm sürmüş Karaosmanoğlu sülalesindendir. Mısır'da İbrahim Paşa konağına yerleşen ve oradan İkbal hanımla evlenen Kadri beyin oğludur. 27 Mart 1889'da Kahire'de doğdu. İbrahim Paşa'nın ölümü üzerine altı yaşındayken ailesi ile birlikte Manisa'ya geldi. İlköğrenimine Fevziye Mekteb-i İptidaisinde başladı. İki yıl sonra da İzmir İdadisi'ne gönderildi (1903). Şahabettin Süleyman'la arkadaşlığı buradan gelir. Ama öğrenimini tamamlayamaz. Babası daha o öğrenime başlamadan ölmüş. İkbal hanımın satılacak mücevherleri kalmamıştır. Aile yeniden Mısır'a dönünce İskenderiye'deki Frères'ler Fransız okuluna girdi. Burada da bir yıl okudu. İdadi özlemi onu İzmir'e çektiyse de, tatilini geçirmek üzere geldiği Mısır'da (1906) Jön Türkler'le tanıştı. İzmir'e dönmekten vaz geçti. Sınavla yeniden girdiği Frères'ler okulunda iki yıl sonra bakaloryasını vererek ortaöğrenimini tamamladı.

1908'de ailece yurda döndüler. İstanbul'a yerleştiler. Yakup Kadri Mekteb-i Hukuk'a girdi. Ama bitirmeden, üçüncü sınıftan ayrıldı. Bu arada İbsen'den esinlenerek yazdığı Nirvana adlı tek perdelik oyunu yayımlanmış, arkadaşı Şahabettin Süleyman'ın aracılığıyla Fecr-i Ati topluluğuna katılmıştır. Bir yandan Fecr-i Aticilere yönelik eleştirilere cevap vermekte, bir yandan da Servet-i Fünun'da küçük hikâyeler yayımlamaktadır. Mensur şiirleri de bu ilk döneminin ürünleridir.

1912'de tüberküloza yakalandığını öğrenir. Ama ancak 1916 da tedavi için İsviçre'ye gidebilecek, üç büyük yıl orada kalacaktır. Bektaşilikle ilgisi de bu yıllarda, İsviçre'ye gitmeden ön-

cedir. O sıralar Paris'ten yeni dönmüş olan Yahya Kemal'in de etkisiyle Yunan ve Latin kaynaklarına dayalı yeni bir sanat anlayışını savunmaya başlamıştı. Ayrıca Doğu mitolojisiyle de ilgileniyor, bir mistisizme yöneliyordu. Bu eğilim onu bektaşi tekkesine itti. «Nur Baba» romanını yazdı gözlemlerinden yararlanarak. Ama hem karşılaşacağı tepkiler, hem İsviçre'ye gidişi yayımlanmasını engelledi.

1913'te ilk hikâye kitabını çıkarır: «Bir Serancam» Ama önce Balkan, ardından da 1. Dünya Savaşları, bu savaşlarla gelen yıkım, Yakup Kadri'de bir değişime yol açacak, sanatın «şahsi ve muhterem» olduğu düşüncesinden yavaş yavaş uzaklaşacaktır. Mondros antlaşmasından sonra onu İkdam yazarı olarak görürüz (1919). Güncel olayları izleyen, Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen bir gazetecidir artık. Hikâyeleri de Milli Mücadele ile ilgilidir. Daha sonra o günlerin ürünü olan makalelerini Ergenekon'da toplayacaktır.

1921'de Ankara'nın çağrısı üzerine Anadolu'ya geçti. Görevli olarak Kütahya, Simav, Gediz, Eskişehir, Sakarya yörelerini dolaştı. Önce Mardin (1923-31), sonra Manisa milletvekili oldu (1931-34). Evliliği de bu dönemdedir. Mutasarrıf Asaf Beyin kızı, Burhan Asaf Belge'nin kızkardeşi Leman Hanımla evlenmiş (11 Ekim 1923); yine bu dönemde Kiralık Konak, Nur Baba adlı romanlarını yayımlamış. Cumhuriyet ve Hakimiyet-i Milliye gazetelerinde makaleler yazmış (1923-25), tedavi için ikinci kez gittiği (1926) İsviçre'den «Alp Dağlarından» başlığıyla izlenimlerini kaleme almıştır. 1932 yılı ise Yakup Kadri için ayrı bir önem taşır. Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge, İsmail Hüsrev Tökin ve Şevket Süreyya Aydemir'le birlikte «Kadro» dergisini çıkarırlar. Büyük yankı uyandıran ve tartışmalara yol açan romanı Yaban da aynı yıl yayımlanır.

Başlangıçta ilgiyle karşılanan «Kadro»da savunulan düşünceler zararlı bulunarak derginin imtiyaz sahibi Yakup Kadri Tiran elçiliğine atanınca (1934) dergi de kapanır. Bunu Prag (1935), La Haye (1939), Bern (1942), elçilikleri izler. Tahran elçiliğinden sonra (1949-51) emekli oluncaya kadar kalacağı Bern elçiliğine yeniden getirilecektir. «Zoraki Diplomat» adlı anıları bu yılların ürünüdür.

1955'te emekli olunca yurda dönerek çeşitli dergi ve gazetelerde yazılarını sürdürdü. 27 Mayıs'tan sonra Kurucu Meclis üyeliğine seçildi. 1961'de Manisa milletvekili oldu. 1957'de de Ulus gazetesinin başyazarlığını yüklenmişti. 1962'de Atatürk ilke-

lerine ters düşüldüğünü ileri sürerek CHP'den istifa etti. 1965'ten sonra ise politikadan çekildi. Son görevi Anadolu Ajansı Yönetim Kurulu Başkanlığıydı. 13 Aralık 1974'te Ankara'da öldü. İstanbul'da, Beşiktaş'ta Yahya Efendi mezarlığında annesinin yanında yatmaktadır.

ESERLERİ

Hikâye Bir Serencâm (1913), Rahmet (1923), Millî Savaş Hikâyeleri (1947).

Roman Kiralık Konak (1922), Nur Baba (1922), Hüküm Gecesi (1927), Sodom ve Gomore (1928), Yaban (1932), Ankara (1934), Bir Sürgün (1937), Panorama (2 cilt, 1953-54). Hep O Şarkı (1956).

Mensur Şiirler: Erenlerin Bağından (1922), Okun Ucundan (1940). *Ana:* Zoraki Diplomat (1955), Anamın Kitabı (1957), Vatan Yolunda (1958), Politikada 45 Yıl (1968), Gençlik ve Edebiyat Hâtıraları (1969).

Monografi: Ahmet Haşim (1934), Atatürk (1946),

Çeşitli Makaleleri: İzmir'den Bursa'ya (H. Edip, F. Rıfkı, M. Asım ile, 1922), Kadınlık ve Kadınlarımız (1923), Seçme Yazılar (F. Rıfkı, R. Eşref ile, 1928), Erkenekon (2 cilt, 1929), Alp Dağlarından ve Miss Chalfrin'in Albümünden (1942).

Kitaplaşmamış Oyunları: Nirvana (Resimli Kitap, s. 9, 1909), Veda (R. Kit., s. 11). Sağanak (İst. Şehir Tiy. Ktp.), Mağara (Varlık, s. 12 - 17, 1934).

«BİR SÜRGÜN» ÜZERİNE

Bir Sürgün gerek tek başına, gerekse Yakup Kadri'nin romanlarının oluşturduğu bütün içinde önemli bir yer tutar. Türk toplumunun Tanzimat'tan sonraki gelişim sürecini, özellikle siyasal değişmeleri konu edinen, bu değişmelerin toplumun ve bireylerin yaşayışına etkilerini, koşulların belirleyiciliğini işleyen Yakup Kadri, *Bir Sürgün*'de, romanlarını oturttuğu tarihsel sürecin ilk aşamasını ele alır. Dönem olarak düşünüldüğünde, *Kiralık Konak, Nur Baba* ve *Hüküm Gecesi*'nin öncesi söz konusudur. Meşrutiyet'in gerçekleşmesinde önemlice payları olan Jön Türkler, bunların Paris'teki yaşayışları ve eylemleri romanın çatısını oluşturur. Dr. Hikmet'i Marsilya'ya götüren gemi 25 Temmuz 1904'te İzmir'den kalkar. Paris'e geçen Dr. Hikmet orada bir yıl kalacak, Paris'teki İttihatçılarla tanışacaktır. Ama Yakup Kadri, Dr. Hikmet'in serüvenini anlatırken 1904, 1905 tarihlerini vermesine karşın daha geniş bir zaman dilimine yayılır. Romanın içeriğiyle ilgili kimi belirleyici ayrıntıları bu yıllar içinde olmuş gibi aktarır.

Söz gelimi romanın ikinci kişilerinden Ragıp Bey Paris'teki İttihatçıların çekişmelerini, bölünmelerini somutlamak için İttihat ve Terakki'nin 1902 Paris kongresinden (2 Şubat) söz eder: «Geçenlerde sözüm ona bir Jeune Turc konferansı yapalım dediler, ağızlarına yüzlerine bulaştırdılar. Az kalsın tokat tokada, yumruk yumruğa gelecektiler. Ne imiş o? Sen Prens Sabahattin Bey taraftarı imişsin; ben Ahmet Rıza Bey taraftarı imişim. A efendim, aramızda hiç de vatan, millet taraftarı olan yok mu? Her gün vatan, millet diye hant hant ötersiniz, vatan, millet yolundaki fedekârlığınızı, feragatinizi ne vakit göstereceksiniz? Şimdiden yer kavgası. Günün birinde bunlar bir de iş başına gelirlerse tasavvur edin, artık, siz bir kere curcunayı..»

Başka bölümlerde ise 1905 sınırı da aşılarak sonraki olay-

lara değinilir. Daha Dr. Hikmet'in kaçışı sırasında, Pire limanında karşılaştığı Jeune Turc neşriyat acentası Cemal'in kendisine verdiği gazetelerden *Terakki*'yi *Prens Sabahattin* Paris'te 1906'da çıkarmıştır. Sanki romancı kahramanını Paris'te uğrayacağı düş kırıklıklarına hazırlıyor gibidir. Abdülhamit'in arabasına konulan bomba haberi de bu tür tarihsel ayrıntılardandır (5 Temmuz 1907).

Böylece Yakup Kadri Abdülhamit yönetiminin baskıcı niteliğinin yoğunlaştığı, siyasal örgütlenmenin ve savaşımın hemen bütünüyle yurt dışına kaydığı bir dönemin görünümünü çizmekle kalmaz, *Ahmet Rıza*'dan başlayarak bellibaşlı İttihatçı liderlerini de romanının kişileri arasına sokar. *Dr. Nazım, Bahaeddin Şakir, Samipaşazade Sezai* Dr. Hikmet'in Paris'te tanıştığı İttihaçtılar arasındadır.

Yalnız burada dikkat edilmesi gereken nokta, Yakup Kadri'nin, Jön Türk'lerden söz ederken hep eleştirel bir tutumu benimsemiş olmasıdır. Bu tutum, yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi, Salt Jön Türkler arasındaki çıkar çekişmelerinden, siyasal görüş ayrılıklarından kaynaklanmaz. Romanın başkişisi Dr. Hikmet, *Samipaşazade Sezai* dışında hemen hepsini ideolojik açıdan yetersiz, bilgisi sınırlı, kavrama yeteneğinden yoksun kişiler olarak görür. Şu saptama ilginçtir: «*June Turc'ler, o kadar kendi aralarında, kendi muhitlerinde mahsur yaşamaktadırlar ve bütün frenkperestliklerine rağmen frenklerle o kadar az ülfet etmektedirler ki, bunların âdet ve seciyelerine, daha umumî surette, garp âleminin strüktürüne dair bir fikir ve malûmat edinmiş olmalarının ihtimali yoktur. Gözü kapalı bir Avrupa medeniyeti hayranlığı, bu medeniyete dair kalıplaşmış birtakım kanaatler...*» Bu yargı bizi romanın ana sorunsalına getirir. Çünkü Dr. Hikmet'in hayranlığı, Paris'e geldiği günden başlayarak yalnız sarsılmakla kalmamış, yerini yeni bir arayışa bırakarak bir düşünce bunalımına düşmesine, dolayısıyla bireysel mutsuzluğa sürüklenmesine yol açmıştır. Genelde, Tanzimat'tan sonra Türk aydınının yaşadığı, Batılılaşma hareketinin ürünü olan ikiliktir bunun nedeni. Dr. Hikmet'in çıkmaz, belli bir bilinç düzeyine ulaşamadığı için düşünsel bir birleşime varamayan, Batı'ya hayran ama Doğu'dan da kopamamış Osmanlı aydınının çıkmazıdır. Bu çıkmazın bireyin benliğinde yarattığı çatışma ise Batıcı aydının dramını hazırlayacaktır. İşte *Bir Sürgün*'de, Dr. Hikmet'in kişiliğinde sergilenen de bu dramdır.

Romanın başında, götürülen bir bira bardağından arta kal-

mış su çemberi içinde dönüp duran karıncayla Dr. Hikmet'in hayatı arasında kurulan bağlantı söz konusu dramın ilk ipuçlarını getirir. Sürgün olarak bulunduğu İzmir'deki dünyasının kutupları sınırlı ve belirlidir: «Guraba hastanesi, Dağ mahallesindeki ev, Abajoli, Kosti, Kramer... Kramer, Kosti, Abojoli, Dağ mahallesindeki ev, Guraba hastanesi.» Evi ve işyeri dışında, Dr. Hikmet'in zamanını geçirdiği yerler yabancıların devam ettiği bir kahve ve birahaneyle, yine yabancı yayınların satıldığı bir kitapçıdır. Bu çemberden çıkış, yıllardır «gönlünde bir yüksek emel gibi taşıdığı» gizli niyetin kurduğu düşün gerçekleşmesiyle olasıdır. Kaçmak, düşlerinin Paris'ine gitmek tek çözümdür. Böylece Dr. Hikmet'in kaçma gerekçesinin temelde siyasal bir nedene dayanmadığını görürüz. Gerçi bir sürgündür, özgürlük istemektedir; ama ne sürgünlüğü siyasal bir eylemin sonucudur, ne de özgürlüğü isteyişi siyasal bir amacın ürünü. Giderek sürgünlüğünün nedenini bile açık seçik bilmez. Kurtulmak istediği, Kordon'un sidik ve çürük meyve kokan loş kaldırımları, Kemeraltı'nın pis, sünepe görünümü, kısacası onu boğan çevre, yaşadığı ortamdır.

Ama Paris'e ayak bastığı an onu bir düş kırıklığı beklemektedir. Okuduğu romanlar, «Hugo'dan, Balzac'tan, Bourget'ye kadar bütün bir silsile sanat dehasının meşhurları, bu koca şehri, onun muhayyelesine bir feerik dünyanın parıltılı gölgesi gibi aksettirmiş»tir. Gerçekle hayal, edebiyatla hayat arasındaki ilişkiyi kuramamanın, gerçekliği somut olarak, yaşayarak değil soyut bir biçimde kavramanın sonucudur bu. Çevresiyle ilişkileri en aza indirilmiş, arkadaşsız, yalnız geçen çocukluk, gençlik yıllarının yarattığı içine kapanık bir kişiliğin, hayatla karşılaşınca ürkmesi, umutsuzluğa, karamsarlığa kapılması ise doğaldır. Kaçış, içinde yaşanılan ortamdan bir kurtuluş olarak görülmüşse, düşlere sığınılmışsa amaca ulaşıldığı an bir başka kaçış başlayacaktır ister istemez. Düşle gerçeğin çatışmasıdır buna yol açan. Ama kaçılacak yer de kalmamıştır artık. Asıl kısır döngü de budur. Aşılamadığı an çözülme başlayacak, hayattan kopulacak, ölüme doğru bir tırmanış kaçınılmaz olacaktır.

Dr. Hikmet'in serüveni de bu çizgiyi izler. Düşlerinin Paris'ini bulamayış, Jön Türklerin sığlığı ve belirli bir ideolojiye tutunamama, kadınlarla ilişkilerinde acemiliğin yanısıra duygusallıktan kurtulamayış, parasız kalınca sevdiği kızın kendisini terketmesi yıkıma götürür onu. Görünürde Dr. Hikmet'in dramıdır bu. Ama daha önce de söylediğim gibi, temelde bir dönemin, bu

dönemde yetişen bir kuşağın öyküsüdür. Koşulları, düşünsel çabaları, arayışları ve eylemleriyle çıkış yolunu bulmaya çalışan, ama yanlış teşhis koyduğu için amaçta da yanılan ve böylece kendini olumsuzlayan bir kuşağın öyküsü. Bu nedenle *Bir Sürgün*'ü, salt Dr. Hikmet kişiliğiyle tanıdığımız bir Osmanlı aydınının ruhsal yıkımının anlatımı olarak almak ya da otobiyografik özellikler taşıyan bir yapıt olarak görmek yanlış olacaktır. Üstelik roman sanatı açısından eksikleri, kusurları varsa, bu, yine *Bir Sürgün*'de bulabileceğimiz nedenlerden ötürüdür. İçeriğinin günümüz açısından önemi ise, bizi, Türkiyeli olamayan Osmanlı aydınının bugüne de sarkan temel yanılgısını düşünmeye çağırıyor olmasıdır.

Yakup Kadri'nin yeterince üzerinde durulmamış, giderek unutulmuş romanlarından olan *Bir Sürgün*, önce Ulus'ta tefrika edilmiş (sayı 5840-5935), aynı yıl içinde, 1937'de kitap olarak yayımlanmış. İkinci baskısı ise ancak 1945'te yapılabilmiş. Kaynaklardan saptayabildiğim kadarıyla başka baskısı yok. Oysa İkinci baskı olduğu belirtilen iki *Bir Sürgün* metnini karşılaştırdığımda, en azından bir üçüncü basımın yapıldığını gördüm. Sayfa düzeninden satırların dizilişine aynı kitaptı ikisi de. Ama birindeki küçük dizgi yanlışları (harf düşmesi ya da fazlalığı, noktalamalar) ikincide düzeltilmişti. Büyük bir olasılıkla, metni olduğu gibi dizmesi istenen operatör yapmıştı bu düzeltmeleri.

Bu hesapça elinizdeki kitap, *Bir Sürgün*'ün, bilinen üçüncü, bilinmeyenler de düşünülürse dördüncü, belki de beşinci basımı oluyor. Unutulmasında bunun da payı olsa gerek. Romanın dili, öteki romanların sonraki basımlarında olduğu gibi yeniden gözden geçirilmemiş. Buysa sanıyorum, 1945'lerde eskimiş sayılamayacak dilinin, sonraki yıllarda okunurluğu güçleştirici bir etken olmasına yol açmış. Oysa biliyoruz, Yakup Kadri üslupçu bir yazar. Ama anlatım dilinin genel özelliklerini koruyarak, cümle yapısını bozmadan yapıtlarındaki eskimiş kelimeleri değiştirme gereğini duymuş, giderek *Hüküm Gecesi*'nin görüldüğü gibi belli bir ayıklamaya gitmekten de kaçınmamış. Bu açıdan *Bir Sürgün*'ün dilinin, yazarının eliyle yenilenmemiş olması bir kayıp.

Romanın bu yeni basımında da Yakup Kadri'nin şimdiye değin yayımlanan öteki romanlarında izlenen yöntem sürdürüldü. Diline dokunulmadı. Yakup Kadri İkinci basımda bir değişiklik yapmadığı için dipnota gerek yoktu. Ama okurun sözlüğe gerek-

sinim duymasını engellemek, ona kolaylık sağlamak amacıyla, günümüzde kullanımdan düşmüş ya da çok az kullanılan kelimelerin anlamlarını sayfa altında verdim. Bu ister istemez yinelemelere yol açtı. Kitabın sonuna eklenecek küçük bir sözcük yinelemeleri önleyebilirdi, ama pratik bir çözüm değildi. Bu nedenle hem yinelemeleri en aza indirmeye çalıştım, hem de cümle içindeki kullanılışından anlamı çıkarılabilecek kelimelerin karşılıklarını vermedim.

Romanın sonuna *Bir Sürgün*'le ilgili yazıların önemli bölümleri eklendi. Alıntıladığım yazılarda söz konusu edilen noktalara bu kısa önsözde değinmedim. Özellikle Niyazi Akı'ın değerlendirmelerinin bu açıdan önem taşıdığını belirtmeliyim.

Ayrıca Petro İ. Kuznetsof'un Yakup Kadri'ye yazdığı mektuplarla onun cevabını belgesel bir nitelik yaşıdığı için eklemek gereğini duydum. Sayın Leman Karaosamanoğlu'na bu konudaki yardımlarından dolayı teşekkür etmek isterim.

Atilla Özkırımlı, 29 Kasım 1979

BİR SÜRGÜN

I

Kordon boyunun sıcak kaldırımları üstünde akşamın ilk gölgeleri uzanmağa başlamıştı. Doktor Hikmet, garsona üçüncü şopunu ısmarladı ve yanan avuçlarını masanın mermerine dayadı. Hararetini hiçbir şeyle gideremiyordu; bütün vücudu sanki ziftten bir kılıf içine tıkılmış gibi idi. Nefesi daralmış, beyni durmuştu. En küçük bir harekete bile mecali yoktu. İkide bir, gözlerini yanındaki sandalyenin üstüne bıraktığı fransızca gazete ve mecmualara çeviriyor, fakat bir hastanın, sevdiği yemeklere uzaktan bakmakla kalışı gibi, kendinde, onlara kadar uzanmak kudretini bulamıyordu. Bu gazete ve mecmualar ki, Doktor Hikmet için şu dar ve kuru sürgün hayatında yegâne nişat[1] ve teselli kaynağıdır. Her perşembe akşamı izinli olarak Guraba hastahanesinden çıkınca sevgilisiyle sözleştiği yere koşan bir âşık gibi kalbi çalparak "Abajoli"nin mağazasına seğirtir ve hafta içinde gelmiş yeni neşriyattan ne görürse hepsinin üstüne ayrı bir tehalükle[2] atılırdı. Bunlardan bazıları kitapçı tarafından kendi namına saklanmıştır. Fakat doktor Hikmet yalnız bunları alıp çıkmakla iktifa etmezdi.[3] "Abajoli" kitabevinin kendisine maledemediği servetlerini gözleri ve elleriyle uzun uzadıya okşa-

[1] Sevinç.
[2] İstekle.
[3] Yetinmezdi.

yıp seyretmekten kendisini alamazdı. Bazı günler burada yarım saat, bir saat, bir buçuk saat tatlı bir istiğrak[4] içinde dalıp kaldığı olurdu. Ve nihayet koltuğunun altında kendisine ait tomarla Frenk mahallesinin kalabalığına karıştığı vakit başının hafif bir sarhoşlukla döndüğünü hissederdi.

Kışın üçüncü kordonda Kosti'nin kahvesi, yazın birinci kordonda Kramer birahanesi bu tomarın dini bir vecd ile açıldığı, mecmua sahifelerinin büyük bir özenle kesildiği ve nihayet bunların fihristlerine, resimlerine, başlıklarına heyecanlı bir tecessüsle göz gezdirildiği yerlerdir. Bunların adam akıllı mütalâalarına gelince, o müstesna zevki, Doktor Hikmet ancak kendi yatak odasına tahsis etmiştir. Çünkü ona göre Fransız diliyle basılmış bir yazı, hattâ basbayağı bir bakkal ilânı bile olsa "mukaddes kitaplar"ın metinleri gibi yüksek sesle ve bir hususi ahenkle okunmalıdır.

Doktor Hikmet'in gözleri son bir hasret ve iştiyakla[5] gazete ve mecmuaların üzerinde bir kere daha dolaştıktan sonra birdenbire masanın mermeri ortasında muayyen bir noktaya saplanıp kaldı. Genç adam, o noktada alâka uyandırıcı bir şey keşfetmiş gibiydi. Çünkü, biraz evveline kadar her türlü düşünce ve anlayıştan mahrum görünen gözlerine ani bir canlılık, bir uyanıklık gelmişti. Hattâ dudaklarında bile bir zekâlı tebessüm belirmeğe başladı. Bununla beraber Dr. Hikmet'in bu kadar dikkatle baktığı noktada garsonun yenisini getirmek için, demincek kaldırıp götürdüğü kalın bira kadehinden kalma bir incecik şu çemberinden ve bunun içinde dönen bir küçücük karıncadan başka bir şey görünmüyordu. Doktor Hikmet dikkatle buna bakıyordu, ve buna bakarak kendi kendine diyordu ki: "Ben de tıpkı bu karınca gibiyim. Daracık bir hayat çemberi içinde dönüp duruyorum, dönüp duruyorum. Guraba hastanesi, Dağ mahal-

[4] Kendinden geçme.
[5] İstekle.

lesindeki ev, Abajoli, Kosti, Kramer.. Kramer, Kosti, Abajoli, Dağ mahallesindeki ev, Guraba hastanesi. İşte benim dünyamın kutupları ve her birinin arasında üçer kilometrelik bir mesafe bile yok... Bu mahluk, hiç değilse, hep aynı noktada dönüp dolaştığının farkında değil. Sonra kurtulmak için bu ıslak duvarı delip çıkmağa çabalıyor. Demek ki bir gayesi var. Ben bundan bile mahrumum."

Tam bu sırada, limandaki büyük vapurlardan birinin bacası, ona, uzun mesafelerin ve uzak diyarların bağrından kopan bir nida gibi seslendi. İri vapur bacalarından çıkan bu yanık haykırışın Doktor Hikmet üzerinde herhangi bir yüksek muzıkanın âhenginden daha müheyyiç [6] bir ilham kudreti vardır. Nostalji [7] vatan hasretinden daha unulmaz hayal ülkelerinin bütün yankıları; elektrik ışıkları içinde pırıl pırıl pırıldıyan engin şehirlerin şenlik ve şadumanlık [8] orkestrası; bir düğün evinin eşiği gibi neşeli [9] gürültüleri dolup dolup boşalan limanlar, bunların ardındaki yeşil gölgeli, geniş ve düz yollarda hür, medeni ve asil insan kalabalıklarının bir çağlayan suyu kadar temiz, bir çağlayan suyu kadar taşkın ve coşkun akıp gidişleri, akıp gidişleri, şairlerin neşideleri, âlimlerin dersleri, filozofların fazilet ve insaniyet vecizeleri ve nihayet güzel, ince ve duygulu kadınların aşk ve sevda şarkıları hep bu sestedir. Bu ses ona der ki:

"Bütün okuduğun kitaplarda, mecmualarda vasuflarını ezberleyip de gözlerinle görmediğin, ellerinle dokunmadığın, burnunla güzel kokularını alamadığın sihirli iklimlerin anahtarı hep bendedir. Zindanların kapısını açan soluk benim. Örf ve âdetler [10] esirlerini paslanmış zincirlerinden ben kurtarırım. Hep bir örnek günlerin mûsâbı [11]

---

[6] Coşturucu.
[7] Yurt özlemi.
[8] Sevinçlilik.
[9] Neşeli.
[10] Âdetler.
[11] Sıkıntısına uğramış.

olan hastalara türlü maceralarla şifa vermesini ben bilirim. Geniş ve aydın hürriyet yoluna ben iletirim. Gel gidelim. Gel gidelim.»

Fakat, Dr. Hikmet, koşmak isteyip de koşamayan, bağırmak isteyip de bağıramayan kâbus içinde bunalmış bir kimse gibi bir türlü bu davete icabet edemez.[12] Bu kalk borusuna bir türlü "Hazırım" diyemez.

İşte, Fransız bandıralı bir büyük yolcu vapuru geldi. Limanın dışında, tam Doktor Hikmet'in karşı hizasında yer alıyor, demir atıyor. Birkaç saat sonra kalkıp, belki Marsilya'ya, belki bir başka Avrupa limanına doğru yol alacak, kendisiyle bu vapur arasındaki mesafe olsun olsun bir kilometre veya yarım mildir. Belki o kadar bile değildir. Zira Doktor Hikmet oturduğu yerden dikkatle bakınca güvertedeki insanların gidip gelişlerini kolaylıkla seçebiliyor. Doktor Hikmet bu istipdat memleketinde bir sürgün olmasa, daha doğrusu dünyaya sadece bir Türk olarak gelmemiş bulunsa, elli adımda şu rıhtımın kenarına varır, bir sandala atlar ve beş on dakika içinde kendini o vapurda, o insanların arasında bulurdu. Fakat, heyhat!

Doktor Hikmet bir rüyadan uyanır gibi karşısında duran garsona sordu:

«Bu vapur Messagerie değil mi?»

«Evet beyim; bu gece Marsilya'ya hareket edecek. Bilmem neden bu hafta çok geç kalmış. Her zaman öğleyin gelir akşama doğru kalkardı.»

Doktor Hikmet içini çekerek elini yanındaki resimli mecmualardan birine uzattı. Bu, yeni çıkmış Amerikan usulü bir aylık magazin idi. Kabında kafa yerine bir kocaman küre taşıyan fraklı bir insan gövdesi görüyordu. Bu gövdeden uzanan incecik bir kolun ucunda kalın bir parmak düşünceyi ifade eden allegorik bir jestle küre-kafanın şakağına dayanmış duruyor. Ve bunun ucunda da "Je sais Tout"[13] ibaresi okunuyordu. Doktor Hikmet bu

---

[12] Uyamaz.

[13] Her şeyi bilirim.

kaba, yüksek bir sanat eseri seyreder gibi hayran hayran baktıktan sonra mecmuanın sahifelerini çevirmeğe başladı. Baş sahifede Sully Prudhomme'un madalya şeklinde bir resmiyle bir nefis sonnet'si. İkinci sahifede Mistral'in gene aynı şekilde bir resimle bir Ballade'ı. Üçüncü sahifede Comtesse de Noailles; dördüncüde —Aman yarabbi; bu mecmua ne define imiş!— Henri de Rêgnier, beşincide Rostand... Doktor Hikmet helecandan titriyerek ve gözleri tuhaf bir ışıkla parıldıyarak böylece sıra ile on, on beş sahifeyi gözden geçirdi. Okumuyordu. Fakat okumaktan daha fazla bir şey yapıyordu. Resimleri, mısraları; bunların altındaki imzaları bir bakışta sömürüyordu. Deminki bunalmış hali birden tatlı bir gevşekliğe inkilâp etti.[14] Derisine bir ılık banyodan henüz çıkmış gibi bir tazelik geldi. Beyni yeniden işlemeğe başladı.

"Je sais Tout"yu bıraktı. "Les Annalles"i aldı. Doktor Hikmet bu haftalık gazeteye ta mektepten beri abonedir. Bunun içindir ki imzalara en yakın arkadaşlarının isimleri kadar alışkındır. Mutat kroniklerin daimî başlıklarını karanlıkta olsa elyordamiyle bulabilir. Tahrir heyetinin[15] bütün hususi vasıflarını öğrenmiştir. Zaten her biri öbürüyle ya karı koca, ya kardeş çocuğu, ya amca yeğen bağlariyle bağlı bu muharrirler grubunun yeknesaklığı "Les Annalles" gazetesine bir küçük burjuva ailesi hali vermişti. Ve Doktor Hikmet buna abone değil adetâ bunda pansiyoner gibidir. Her eski pansiyoner bulunduğu evde biraz aileden sayılır. Doktor Hikmet de "Les Annalles" familyasının sakin, fakat temiz ve namuslu havası içinde kendisini gerçi biraz böyle hissetmektedir. Onun içindir ki, ara sıra, daha ileri, daha sol cereyanları temsil eden bazı neşriyatla karşı karşıya gelince kafasına bir nevi sersemlik arz oluyordu. Kötü yerlere ilk adımlarını atan bir toy delikanlı gibi irkilip sendeliyordu.

Zaten Doktor Hikmet 27 yaşına rağmen hayatın he-

---

[14] Dönüştü.

[15] Yazı kurulu.

men her sahasında acemi kalmış bir adamdır. O, İstanbul'un kibar ve devlet düşkünü bir ailesi içinde çocuklarına lüzumundan fazla şefkatli bir ana baba elinde, bin türlü naz ve nevazişle [16] büyüdü. Mekteple ev arasında daima bir lalanın refakatinde gidip gelmeğe alıştı. Akranlariyle münasebetlerinde her zaman sıkı bir ahlâk ve seviye kontroluna tâbi tutuldu. Ailenin muhite karşı koyduğu bu karantinayı, zaten, muhit de — başka sebepler dolayısıyla — aileye karşı koymuş bulunuyordu. Doktor Hikmet'in babası Ruşeni Bey Sultan Murad mensuplarındandı. Bu yüzden aşağı yukarı 28, 29 yıldan beri bir nevi göz hapsi içinde yaşıyordu. Evinden hemen hiç dışarıya çıkmıyordu. Yakın hısımları haricinde hemen hiç kimse ile görüşmüyordu. Ve zaten görüşmek istese de kim onunla düşüp kalkabilir, kim kapısını sık sık çalmak cesaretini gösterirdi? Bu itibar ile Doktor Hikmet'in çocukluğu ve ilk gençlik yılları da aynı uzlet ve tecerrüd [17] içinde geçti ve tam mektepten çıkıp hayata atılmağa hazırlandığı sırada başına bu sürgün felâketi geldi. Doktor Hikmet, bu felâketin sebebini hâlâ pek iyi bilmemekle beraber, doğrusu aramağa da lüzum görmüyordu. Belki, bu sebebi, Doktor Hikmet'in Fransız kitapçı dükkânlarına girip çıkışlarında, hususi fransızca muallimiyle düşüp kalkışlarında ve Beyoğlu'nun bazı ecnebi muhitleriyle temasa gelişlerinde, yahut da — zavallı babasının zannettiği gibi — sadece Ruşeni Beyin oğlu oluşunda arayıp bulmak kabildir. Fakat neye yarar! Ha İstanbul ,ha İzmir... Hattâ eğer bu yer değiştirme ihtiyar babası için büyük bir ıstırap mevzuu teşkil etmemiş ve biçare anasını iki şehir arasında ikiye parçalamamış olsaydı Doktor Hikmet İzmir'de bulunmayı belki İstanbul'da kalmağa tercih edecekti. Zira, Vali Kâmil Paşa sayesinde İzmir'de nisbî [18], bir hürriyet vardı. Hafiye denilen mahlûktan burada eser görünmüyordu. Ve Dok-

---

[10] Okşama.

[17] Yalnızlık ve arkadaşsızlık.

[18] Görece, İstanbul'a oranla.

tor Hikmet serbestçe ecnebî kitapçı dükkânlarına girip çıkıyor; sevgili gazete ve mecmualarını böyle herkesin gözü önünde açıp okuyabiliyordu. Bundan başka, İzmir, Türkiye denilen zindanın hür ülkelere doğru aralık kalmış bir kapısıydı. Buradan sıvışıp kaçmak imkânını bütün Doktor Hikmetler yüreklerinde bir beraat ümidi gibi taşıyordu.

Doktor Hikmet dördüncü bira şopunu da son damlasına kadar içtikten sonra bu imkânı her vakitten daha kuvvetli buldu. İşte, vapur önünde hazır duruyor, işte, gizli hareketleri saklayan yardak [19] ve sağdıç karanlıklar denizin üstüne kanatlarını germeğe başlıyor. Doktor Hikmet'in annesi bir hafta evvel İstanbul'a hareket etti. Şu halde bu gece evinde kendisini candan bekleyen ve dönmediğini görünce meraktan kıvranacak olan bir kimse de yoktur. Bundan başka Doktor Hikmet uzun bir yolculuk için lâzım olan maddi çareye de bu akşam bol bol malik bulunuyor. Bir klinik açmak için babasının ona gönderdiği yüz elli lirayı biraz evvel bankadan ellişer altınlık üç deste halinde alıp ayrı ayrı ceplerine yerleştirdi. Doktor Hikmet, kendi kendine: "Bu para ile yalnız Paris'e kadar gitmek değil orada bir yıl yaşamak kabildir" dedi. Ve birdenbire bu iş ona o kadar kolay, o kadar akla yakın, o kadar lojik [20] göründü ki yıllardan beri gönlünde bir yüksek emel gibi taşıdığı bu gizli niyetin, ansızın, bir kat'i karar haline girmesinden ülktü. Ve korka korka etrafına bakındı.

Kramer, şimdi, yeşilimtırak bir havagazı aydınlığında kaynaşan beyazlar giyinmiş kadınlı erkekli bir kalabalıkla tâ rıhtımın orta kaldırımlarına kadar dolmuştur. Eğer biraz ötede tramvay yolu olmasa bu kalabalık Kramer'in önünü deniz kenarına kadar kaplayabilir. Çünkü yer bulamayıp dönenler, ayakta, bekleyenler, şoplarını oturmadan içmeğe razı olanlar yok değildir. Ve bu insan yığını hep bir ağızdan konuşuyor, şakalaşıyor, birbirini çağırıyor, ka-

---

19 Yardakçı.

20 Mantıklı.

dınların kahkahaları, fıstıkçıların ,karidesçilerin, çiçekçilerin kendilerine mahsus bir makamla haykırışları yan kahvelerden gelen palikarya seslerine karışıyor ve arada bir bu curcuna durur gibi olurken sağdan soldan nargile gurultularının yükseldiği işitiliyordu.

Doktor Hikmet bir dakika evveline gelinceye kadar o derece kendi âlemine dalmıştı ki ne bu kalabalığı görmüş, ne bu gürültüyü işitiyordu. Akşam saatının bu kadar ilerlemiş olduğunun da farkında değildi. Yüreğindeki korkunç, mühlik [21] ve tatlı rüya onu bu hayhuydan bir çöl yolcusu gibi tecrid etmişti.

İçinden bir ses mutlaka itaat edilmesi lâzım gelen bir amir halinde ona: "Bu rüya hakikat olmalıdır." diyordu. Bu rüya bir hakikat olmalıdır. Zaten bunun aksi imkânsız bir şeydi. Bunun aksi hayat kanunlarına mugayirdi [22]. Bunun aksi biraz sonra ikinci Kordonun sidik ve çürük meyva kokan loş kaldırımları idi. Kemeraltı'nın günlerden beri yıkanmamış bir bekâr suratına benzeyen sünepe manzarası idi. Bunun aksi, dağ mahallesinin yokuşu, paslı bir anahtarla açılan evinin o türbe kapısı; o gıcırdayan dar tahta merdiven, o fırın gibi oda, o daima tüten gaz lâmbası ve sabahleyin acı bir ilâç gibi ayakta içilen kuyu suyu katılmış bir bardak kötü süt idi. Halbuki gördüğü rüyada açık denizin iyot kokuları, buz gibi keten yatak çarşafları, camdan kaseleri içinde süzülmüş nur damlaları, sabahleyin ılık banyo ve kalıp dondurmasına benziyen tereyağiyle lâ'l renkli frambuaz reçeliyle alafranga kahvaltı vardı.

Doktor Hikmet'in, demin, korka korka etrafına bakan gözleri bu dalgalı insan yığınının üstünden sekerek, ta oraya, bir saat önce «Messagerie» vapurunun durduğu noktaya doğru uzandı. Vapur, pırıl pırıl ışıklariyle gündüzkünden bir kat daha davetkârdı. Öyle ki, genç adam, dayanılmaz bir cazibeye tutulmuşcasına hemen hesabını öde-

---

[21] Yok edici, öldürücü.

[22] Aykırıydı.

di, gazete ve mecmua tomarını toplayıp koltuğunun altına aldı, ve ağır fakat, kat'i adımlarla halkı yararak rıhtım boyuna çıktı. Yürüyor ve yan gözle vapurun ışıklarına bakıyordu. Evvelâ Pasaporttan yana gitti. Sonra aklına daha emin bir çare gelmiş gibi ters yüzü geri döndü. Yukarı doğru ilerlemeğe başladı. Hakikatte, ne ilk önce Pasaport istikametinde yürüyüşünün; ne de şimdi gazinolar boyunca «Sporting-Clup»e doğru dönüşünün bir mânası vardı. Doktor Hikmet, bu anda esrarlı bir kudretle kımıldayan bir otomattan, bir gözleri kapalı somnambülden [23] farksızdı. Bütün iradesi, bütün şuuru bir başka iradenin içine hapsolunmuştu. İşte Kordon boyunun, kalabalık ve aydınlık kısmını tamamiyle geçince yüzünü büsbütün denizden yana çevirip durdu. Hiç şüphesiz karanlıkların içinden gene o tılsımlı gemiyi arıyordu. Gemi, biraz daha uzakta, biraz daha aşağıda kalmış olmakla beraber ona, siyah dalgaların üstünde uzun, ince izler bırakan sıra sıra altın gözlerini türlü sihirbaz işaretleriyle kırpıp duruyordu.

II

1904 yılı Temmuzunun 25'inde 9'u 10 geçe Messagerie Maritime kumpanyasının «Nigêre» adlı vapuru miadından tam altı saat gecikmiş olarak Marsilya'ya doğru İzmir limanından harekete hazırlanıyordu. Pratika alınmış, demir çekilmiş ve tayfalara artık yolcu iskelelerini kaldırmak emri verilmişti. Vapurun yan güvertesindeki yolcular, Kordon boyunun aydınlıklarını bir kere daha seyretmek için trabzanlar boyunca sıra sıra dizilmiştiler. Vapur ağır ağır kımıldıyor... Tam bu sırada kaldırılmakta olan birinci sınıf merdivenine doğru bir sandalın çala kürek yanaştığı ve içinden beyazlar giyinmiş bir adamın hayret verici bir çeviklikle bu kalkan merdivene asılıp yukarı doğru tırmandığı görüldü. Vapur erkânının "Ne yapıyorsun? Kimsin"

[23] Yurgezer.

demesine kalmadı; bu garip yolcu, kendisini bir hamlede ikinci kat güvertesinin ortasında buldu.

Ve hangi ağızdan çıktığı malûm olmayan bir "Zut alors" [1] nidasiyle karşılandı. Zavallı şimdiden etrafını sarmış bulunan mütecessisler çemberi ortasında şaşkın ve yaptığından son derece mahcup görünüyordu. Hele, baş kamarotun telâşlı bir tavırla bu çemberi yararak "Biletiniz, efendi?" diye âdeta üstüne yürür gibi karşısında dikilişi onu büsbütün şaşırttı. Solgun ve esmer çehresine titrek bir karaltı çöktü. Kalın kara kaşları birkaç kere fesinin kenarlarına kadar kalkıp indi. Gözleriyle etrafında bir kaçacak yer arıyor gibi idi. Narin bacaklarının üstünde sağa sola bir iki sendeledi. Ve herkes ondan kamarotun müdahalesine bir müsbet mukabele beklerken, o, yalnız beyaz keten ceketinin ceplerine tıkılmış birkaç kalın gazete ve mecmuayı çıkarıp katlamak ve koltuğunun altına yerleştirmekle kaldı. Baş kamarot daha sert bir sesle tekrar etti:

«Efendi, biletiniz, diyorum.»

Şaşkın yolcu:

«Biletim yok. Fakat alacağım;» diye kekeledi.

Öbürü, bütün küçük fransız memurlarına has bir küstahça tavır takındı:

«Bu o kadar sade bir iş değil. Evvelâ kumandanı görmek lâzım. Haydi bakalım;» dedi.

Ve o önde, yolcu arkada bir vestibül [2] kapısından içeriye daldılar.

Fakat güvertede toplanmış olan metecessis kümeler dağılmadı. Aksine daha kesif bir topluluk teşkil etti. Evvelâ bir fiskos, sonra bir konuşma, bir müzakere ve müşaveredir başladı. Tıknaz yuvarlak çehreli bir adam kendi kendine söylenir gibi halis Marsilyalı şivesiyle:

«Acayip memleket; doğrusu, acayip memleket;» diyordu. «İstanbul'da geçirdiğimiz heyecan yetmiyormuş gibi

---

[1] Hay Allah kahretsin!

[2] Giriş, hol.

alın size İzmir'de de tepeden inme bir vaka... Fakat, bereket, vapur kalktı, artık bizi durduramazlar sanırım.»

Bir Levanten atıldı:

«Türklerin işine akıl ermez. Eğer, bu kaçak tehlikeli bir adamsa bir de bakarsınız kaleden geçerken gene vapuru durduruverirler.»

Sıska, leylek boyunlu bir İngiliz karısı takma dişlerini birbirine çarparak haykırdı:

«Durdururlar mı? Aman nasıl olur?»

Bir muzip:

«Nasıl olacak topa tutarlar,» dedi.

Bunun üzerine, karı kızan arasında hafif tertip bir çığlıktır koptu. Bereket versin ki tam bu sırada oradan geçmekte olan üçüncü kaptan söze karıştı:

«Ne oluyor, ne oluyor? Rica ederim, hanımlar sükûnet bulunuz.»

Gene o İngiliz karısı:

«Biraz sonra topa tutulacak insanlara doğrusu pek yerinde bir nasihat;» dedi.

Kaptan güldü:

«Merak etmeyin. Türklerin topu vardır ama gülleleri yoktur. Attıkları hep kurusıkıdır.»

Her şeyi ciddiye alan ihtiyar madam öfkeden ve korkudan titreyen bir sesle sordu:

«Kurusıkı mı dediniz? O da nedir?»

«İşte, dün sabah İstanbul'da yaptıkları gibi. Zavallı politika mültecisini bütün insanî ve enternasyonal mevzuata karşı gelerek bir patırdı, bir gürültü ile vapurdan almak istediler. Biz vermedik. "Öyle ise vapur hareket edemez" dediler. Biz vermemekte ısrar ettik. İş siyasî bir mahiyet aldı. Babıâli ile Fransız sefareti arasında bir çatışmadır başladı. Sefaret exterritorialite[3] prensipini ileriye sürdü. Türkler merdivenin vapur harici olduğunu iddia ettiler. Halbuki meğer bile bir Fransız şirketine ait oldu-

[3] Diplomatik dokunulmazlık.

ğu için Fransa toprağından madutmuş [4]. Nihayet iş anlaşıldı. Türk hükümeti hem mülteciyi geri almaktan vazgeçti; hem de vapuru beyhude yere yolundan alıkoyduğu için kumpanyaya 1000 Türk lirası tazminat vermeğe mahkûm oldu.»

Tombul ve yaşlıca bir başka kadın:

«1000 Türk lirası mı?» dedi. Keşke kumpanya bu parayı o zavallı adama verse... Ben bütün vakayı gözlerimle gördüm. Merdivenin birinci basamağına ayağını henüz koymuştu. Ensesinden sekiz pençe birden yakaladı. Ayakları yerden kesildi. Havada oltaya tutulmuş bir balık gibi çabalıyordu. Tam bu sırada, kumandan, hâdiseyi benim gibi görmüş olacak, yanındaki tayfalarla aşağıya koştu. Adamcağızı boğuşa boğuşa o eşkiyaların elinden kurtardı; amma bir tutam paçavra halinde... Şapkası ezilmiş, ceketi yakasından ta omuzuna kadar yırtılmış, yüzü gözü çizgiler, çürükler içinde... Nerede o şimdi? Bari biraz kendine geldi mi, biraz rahatlandı mı?»

«İyidir. Ona ikincide bir yalnız kamara verdik. Türk sularından çıkıncaya kadar yatağında kalacak.»

«Kuzum kimmiş o adam? Kabahati ne imiş?»

«Bir Ermeni komitecisi.»

«Ya biraz evvelki?»

«O bir Türk.»

«Peki haydi diyelim ki Ermeniler Hıristiyan oldukları için katliâmdan kaçıyorlar. Ya Türklere ne oluyor?»

«Türklerin arasında da tek tük iyi insanlar var. Hiç şüphesiz gördükleri fecayie [5] tahammül edemiyorlar.»

Deminki tatlısu Frengi bilgiç bir edâ ile söze karıştı:

«Bu tefsir, esas itibariyle doğrudur. Fakat müsadenizle ben size asıl işin içyüzünü izah edeyim. Türkler "Jeune Turc" "Vieux Turc" [6] diye iki fırkaya ayrılmışlardır. İdare ve kuvvet "Vieux Turc"lerin elindedir. Ve bunların başın-

---

[4] Sayılırmış.

[5] Facialara, acıklı olaylara.

[6] Genç Türkler, Yaşlı Türkler.

da malûmunuz olan kızıl sultan vardır. "Jeune Turc"ler, elaltından mütemadiyen bu rejimi ve bu adamı devirmeye çalışırlar. Yakayı ele verenlerin hali yamandır... Ya boyunlarına bir taş bağlanıp denize atılırlar veyahut yeraltı zindanlarında prangaya vurulurlar. Bazıları da bir kolayını bulup soluğu Avrupa'da alır. İşte deminki yolcu da bunların biri olsa gerektir.»

Birkaç dakikadan beri kendisine hiç söz söylemek fırsatı düşmeyen üçüncü kaptan dinleyiciler safında yer almıştı. Fakat müsahabe[7] bu vadiye dökülünce tekrar lâfa karışmak ihtiyacını duydu. Çünkü bu "Jeune Turc" bahsinde onun da bildikleri vardı:

«A, evet, Fransa bunlarla doludur,» dedi. «Merkezi komiteleri Paris'tedir. Ben birçoklarını şahsan tanırım. Zira bu vapurla beş yıldan beri Fransa'ya en az 500 tane "Jeune Turc" taşıdık. (Bu sözleri söyleyen kaptanda koyu bir cenuplu şivesi vardı.) Hepsi Fransızca bilir. Hepsi fransız kültürü almıştır, bizim mekteplerde okumuştur. Geçen yıl bir delikanlı vardı. Büyük Fransız ihtilâline, doğrusu benden ziyade vakıftı. Bana demişti ki: "Biz de böyle bir ihtilâl yapacağız."

«Utopie, Utopie;» dedi. «İhtilâli nasıl yapacaklarmış? Hangi halk, hangi milletle? Sekiz on kişinin, diyelim, beş yüz kişinin, bin kişinin bir araya toplanıp da isyan bayrağını çekmesi üzerine koca bir memlekette ihtilâl mi olur? Haydi canım; bunlar sizin dediğiniz gibi fransızca kitaplarda okudukları şeylerle kafaları dolmuş birtakım hayalperestlerdir. Ve bütün Türkiye'de arkalarına takılacak 10 kişi bulamazlar. Halkın yüzde doksan beşi daha okuyup yazma bilmiyor. Kurunu vustanın[8] en koyu karanlıklarında yaşıyor. İstanbul'da olsun, İzmir'de olsun, gelip geçerken şöyle medeniyet namına ne görüyorsanız bunların hepsi Hıristiyan unsurların eseridir. Türkiye'den Rumu, Ermeniyi ve Avrupalıları kaldırınız, bütün memlekette ne

[7] Söyleşi.
[8] Ortaçağ.

yatacak bir tek otel, ne oturacak bir tek gazino ne de bir mendil almak için tek bir mağaza bulursunuz. Osmanlı İmparatorluğu baştan başa bir çöl haline girer. Türkte kafa mı dediniz, nah!»

Elinin tersiyle güverte trabzanının kalın tahtasına vurdu. Bu adam İtalyan tabiiyetinde bir Samatyalı yahudi idi. Türk milletinin kabiliyetsizliği hakkında irad olunan [9] bu kısa nutukla heyecana gelen deminki tıknaz Marsilyalı ellerini, kollarını sallıyarak cemaatin ortasına doğru ilerledi:

«Yazıklar olsun bize, yazıklar olsun, biz medenilere ki; dedi, Avrupa'nın burnu dibinde hâlâ bu barbarların uluorta hüküm sürmelerine müsaade ediyoruz. Ve onları, çıktıkları yere, Asya'nın steplerine sürmesini bilmiyoruz. 20'inci asırda Osmanlı imparatorluğu diye bir şenaat sahnesi mi var? Bu sahnenin üstünde her gün bir cinayet mi işleniyor? Evet. Bu cinayetlerin mesulleri kimlerdir? Yalnız Türkler mi? Ben buna hayır! diyeceğim. Bu cinayetlerin mesuliyetinin mühim bir kısmı bize racidir. [10] Çünkü biz bunların, karşısında bitaraf bir seyirci vaziyetinde kalmakla âdeta bunlara göz yummuş, bunları tasvip etmiş sayılırız ve tarihin vereceği hükmü Türklerle paylaşmış oluruz. Bu nedir? efendiler? Bu ne biçim memleket? İşte, gözlerimizle şahit olduk, her limandan kaçan kaçana... Beli ki içeride kan gövdeyi götürüyor; ateş saçakları sarıyor ve biz bu cehennemin kıyılarından debdebeli bir vapurun güvertesinde cıgaralarımızın dumanını savurarak geçip gidiyoruz."

Mübahase lüzumundan fazla ciddileşmeğe başlamıştı. Gençlerin ve kadınların çoğu daha derin bir havaya kavuşmak için üstkat güverteye sıvıştı. Bu saat, deniz yolculuklarının, tatlı, ve samimi tanışmalara en müsaid olan saatidir. Şezlonglar sıra sıra, yanyana loşluklara çekilmiştir. Serin bir meltem rüzgârı alınları okşar ve denizden

---

[9] Söylenen.
[10] Aittir.

dudaklara hafif bir tuz lezzeti getirir. Kıyıların muttasıl uzaklaşıp kaçan ışıkları insan için karayı bırakmış olma hissinin nostaljik işaretleridir. Deniz, karanlıkta görülmez, fakat size aydınlıkta olduğundan daha yakındır. Sizden ona, ondan size bir şey karışmış gibidir. Ulu ve engin unsur sizin hayatınızı kendi hayatı içine katmıştır. Öyle ki, elbiselerinizin altında bile kendinizi bir deniz tanrısı gibi çırılçıplak hissedersiniz ve yüreğinizin bütün üzüntülerini bir ağır örtü gibi üstünüzden atarsınız. Bu anda, sizin için her şey bir tatlı sürprizdir. İşte, karanlıkta bir taze kadın kahkahası... Orta salonda bir genç kız piyano çalıyor. Yaşamak başlı başına bir sevinçtir.

Lâkin şu saatte Doktor Hikmet için yaşamanın hiç de böyle bir mânası yoktu. O, uzun ve can sıkıcı münakaşalardan sonra nihayet kendisine verilen ikinci sınıf kamaralardan birindeki yatağı içinde karmakarışık düşüncelerle tedirgin, sağdan sola, soldan sağa dönüp duruyordu. Dört yataklı ve tek pencereli bu dar kamarada dört kişi idiler. Doktor Hikmet kapıyı açıp başını içeri uzattığı vakit bunlardan üçüncüsü henüz soyunmakta idi. Onun için bir müddet koridorda beklemeği tercih etti. Burası bir makine dairesi kadar sıcaktı, ve tavandan bir takım su veya buhar boruları geçiyordu. Doktor Hikmet yatmazdan önce bir ılık banyoya girmeği düşündü. Fakat bunun için kime müracaat edecekti? Kamarota mı? O, şimdi yüzüne bile bakmadan yanı başından geçti ve bu adamın kendisine o kadar ehemmiyet vermez bir hali vardı ki ağzını açıp bir şey söylemeğe cesaret edemedi. Süklüm püklüm kamarasına girdi. Bu cehennemî bir delikti ve büyük bir elektrik ampulünün yanında bir vantilâtör, boş yere, dönüp duruyordu. Yolculardan biri kıvırcık saçlı, burma bıyıklı bir delikanlı anadan doğma çıplak yatmış; yalnız şöyle gelişigüzel yatağın çarşafına sarılmıştı. Öbürü, gür ve uzun sakallı kara yağız bir adam —mutlaka bir papaz olacak— koyu renk dokumadan bir nevi torba içinde çorapsız ayaklarını pencereye doğru uzatmış horul horul uyuyordu. Doktor Hikmet'in yatağı çaprazlama tam bu papa-

zın yatağı hizasında ve üst katta idi. Biraz evvel soyunan yolcu da iki yandan yırtmaçlı bir kısa gecelik gömleği altında kalçalarına kadar sıyrılmış kıllı bacaklariyle eşinerek şiltesine henüz yerleşiyordu.

Bu vücutların hepsinden birden bir yağlı saç, bir yarım yamalak yıkanmış ten kokusu yayılmakta idi. Bu koku kamaranın hemen her yanını kaplayan kötü cinsten irili ufaklı bavul ve çantaların fena tabaklanmış deri kokusiyle birleşerek havayı isim verilemez bir sinsi taaffünle [11] ağırlaştırmıştı.

Doktor Hikmet bir müddet, uzun bir müddet ne yapacağını şaşırıp ayakta kaldı. Koltuğunun altında gazeteleri, başında fesiyle sağa sola bakıyor ve bu in-yatakhanede geceyi geçirmek için işe nereden başlayacağını bir türlü kestiremiyordu. Zaten, bu, ömründe hemen ilk defadır ki hiç tanımadığı kimselerle bir arada yatacaktı. Doktor Hikmet ne çocukken yatı mektebinde kalmış, ne gençliğinde koğuş hayatı geçirmiş, hattâ ne de uzun müddet otellerde yaşamağa alışmıştı. Hususi ev, müstakil oda, daima kendisine yakın kadınlar tarafından hazırlanmış yatak, ondaki istirahat mefhumunu, birtakım değişmez mahrem itiyat [12] şartlarına bağlamıştır. Bundan on altı on yedi yıl evvel, akrabalarından birinin evinde yalnız geçirdiği bir gece hatırına geldi. Onu, evin çocuklariyle bir odada misafir etmişlerdi ve arkasına kendisinin olmayan bir entari giydirmek istemişlerdi de, o, bunu yatağı içinde gizlice sıyırmış ve sabaha kadar garip bir yeis ile yorganın altında hıçkırmıştı.

Şimdi de yüreğinde tıpkı buna benzer bir yeis duyuyordu. Kendi kendine "geceyi, bari, çıkıp güvertede geçireyim." dedi, fakat o kadar sırsıklam ter içinde idi ki, cesaret edemedi. Ümitsiz bir tavırla gazetelerini yatağının, üstüne fırlattı. Yavaş yavaş ceketini sırtından sıyırdı. Bir zaman onu asacak bir yer bulamadı. Sonra gömleğinin kol-

---

[11] Kötü, pis kokuyla.

[12] Gizli alışkanlık.

larını sıvadı, elini yüzünü yıkamak istedi, fakat lâvaboyu bir türlü kullanamadı. Bir defa, temizliği şüpheli küvete dolduracağı su ile parmağını bile ıslatmaktan tiksinecekti. Suyu akıtmak istese, bir eliyle muttasıl musluğa basması lâzım gelecekti. Sonra yanında sabunu da yoktu. Vazgeçti. Artık kunduralariyle pantalonunu çıkarıp olduğu gibi yatmaktan başka çare kalmadığını anladı. Fakat henüz uyumadıklarını hissettiği iki yabancı adamın önünde bu işi nasıl yapacaktı. Elini elektrik prizine götürdü ve düğmeyi çevirdi. Karanlıkta bir ses, Beyoğlunda işitmeğe alıştığı bir Fransızca ile ona:

«Yoooo, rica ederim mösyö,» dedi. «Aydınlığı açık bırakın; ben karanlıkta uyuyamam.»

Doktor Hikmet bir kabahat işlerken yakalanmış küçük bir çocuk utangaçlığıyle perişan, aydınlığı açtı. Son tuvaletini yapan bir idam mahkûmu gibi soyundu. Asma kamara merdivenini, âdeta dizleri titriyerek tırmandı, yatağının içine sindi.

III

Ertesi gün, «Nigêre» vapuru Pire limanına varır varmaz Doktor Hikmet'in ilk işi karaya çıkmak imkânını aramak oldu. Kendisine bir kat elbise, birkaç kat çamaşır ve bir küçük bavul almak istiyordu. Elâlem içinde böyle arkasında keten bezinden buruşuk, kirli bir kostümle; başında bir kalıpsız fesle, eli kolu boş, hapishane kaçkını bir serseri vaziyetinde dolaşmaktan o kadar sıkılmış, o kadar sıkılmıştı ki, eğer bu limana varmak ümidi olmasaydı kendisini kaldırıp denize atabilirdi. Meğer yabancı bir muhitte kıyafet meselesinin ne büyük ehemmiyeti varmış.

İşte, herkes, ondan kaçıyor; âdeta onun yakınında durmaktan çekiniyor. Kamara ve tabldot hizmetkârları bile ona bir nevi istihkâr ile bakıyorlar; bütün hal ve tavırlariyle onun hizmetinde bulunmayı bir zillet telâkki ettiklerini gösteriyorlardı. Yemek odasında Metrdotel ona sabah kahvaltısı için yer vermek bile istemedi. Hattâ onu,

kendiliğinden, boş bulup oturduğu bir sandalyadan kaldırdı. Neden sonra başka bir garson geldi ve ona o kadar himayekâr bir eda ile yer gösterdi ki bu yer gösteriş doktor Hikmet'e öbürünün yer vermeyişinden daha ağır geldi. Hele kamara arkadaşlariyle vaziyeti büsbütün acayipti. Bunlar, bir kere olsun başlarını ondan yana çevirmiyorlardı. Kendi aralarında mütemadiyen ahbapça konuşup gülüşen bu adamlar, o, biraz yanlarına yaklaşır gibi oldu mu, derhal, soğuk bir resmiyetle susuyorlar veyahut sadece suratlarını asıp arkalarını dönüveriyorlardı. Doktor Hikmet içinden: "Acayip şey! diyordu; bütün kabahat üstümün başımın bozuk düzenliğinde, vapura eşyasız ve biletsiz bir yolcu olarak binişimde ise bunun sebebini herkes çoktan öğrenmiş olmak lâzım gelir. Hiç olmazsa, etrafımda sempatik bir merak uyandırmamalı mıydım? Elimdeki gazete ve mecmualardan da belli ki ben entelektüel bir adamım ve memleketimden kaçtımsa bir hırsızlık veya bir cinayet işliyerek değil, bir politika mücrimi olarak, kahramanca, kaçmışımdır... Ve böyle düşünerek dün gece birinci sınıf güvertesinde kendisini karşılayan umumî tecessüsü âdeta arıyordu.

Vapur limandan biraz açıkta demir atmıştı. Bunun etrafını derhal irili ufaklı bir sürü sandal, motör, mavna sardı. Bunlar, içerleri yüz binlerce oğul arısiyle dolu kovanlar gibi vızıltılı ve uğultulu idi. Rumca, Fransızca, İngilizce, İtalyanca birtakım sesler ve bazan bunların hepsinin katıntısı acayip bir Akdeniz lehçesiyle söylenmiş sözler, muttasıl, denizden güvertelere doğru fışkırıyordu. Hattâ bunların içinde Türkçe birtakım nidalar bile işitilmeğe başladı. Çünkü Doktor Hikmet başında fesiyle güvertenin tenha bir noktasından bu geveze kalabalığa sarkmış bakıyordu. Lâkin, bütün bu kalabalık içinde yalnız bir nokta, yalnız bir şey Doktor Hikmet'in hayret ve dikkatini çekmişti: Türk bayrağını taşıyan bir sandal ve bunun ortasında koltuğunun altında birtakım paketlerle ayakta duran ve gözlerini bir saniye kendisinden ayırmayan bir adam. Gerçi, bu adam, kıyafet itibariyle öbür sandallardaki sim-

sar, tercüman, satıcı, gezdirici vesaireden farklı değildi ve hiçbir şey onun resmî bir sıfatı haiz olduğuna delâlet etmiyordu. Buna rağmen Doktor Hikmet: "Acaba bizim hesabımıza çalışan bir hafiye veya bir sivil polis mi?" diye şüpheye düştü ve geriye doğru çekildi. Tam bu sırada o sandalın içinden bir ses, bir parola halinde aşağıdan yukarıya yükseldi:

«Jeune Turc...»

Bu nida doktor Hikmeti büsbütün şaşırttı. "İşte bir provocation" dedi. "Şimdi, gel de karaya çık bakalım" ve talihine küskün, bir kanapenin üstüne çöktü.

Deniz yüzündeki kalabalık, şimdi, hayret verici bir süratle vapuru istilâ etmekte idi. Sağdan, soldan, merdivenlerden, demirlerin arasından, yük güvertesindeki balyaların arkasından, muttasıl, birtakım adamlar zuhur ediyor; «Nigêre» vapurunun yolcularına karışıyor; her biri bir başka dil, bir başka teklifle şunun bunun yanına sokuluyordu. Bunlardan birkaçı Doktor Hikmet'e uğrar gibi oldu. Fakat durmadan geçti gitti. Doktor Hikmet, başından fesini çıkarmıştı. Kendi kendisine "hiç değilse bu menhus şeyden kurtulmalıyım, ne yapıp yapıp şu dolaşanlardan birinin kasketini veya şapkasını satın almalıyım", diyordu. Böyle düşünürken, demin, uzaktan, Türk bayraklı sandalın içinden gördüğü adamın kendisine doğru ilerlediğini hissetti. Helecandan yüreği çarpıyordu. Başını çevirdi, onunla göz göze gelmemek için vapurun direklerine, tentelerine, havalara bakmağa başladı. Tâ kulağı dibinde bir ses:

«Müsaadenizle kendimi takdim edeyim;» dedi. «Ben June Turc neşriyat acentası Cemal!»

Doktor Hikmet:

«Neşriyat acentası mı? Müşerref oldum;» diye kekeledi.

«Teşrif nereden böyle?»

«İzmir'den...»

«Ben de iki sene evvel İzmir'den firar etmiştim. Hidiviye vapuriyle... Evvelâ Mısır'a ondan sonra Paris'e gittim. Bir sene kadar orada kaldım. Fakat efendim; orada

yapacak belli başlı bir iş yok ki. Arada sırada bir *Meşveret*[1] çıkar. Bunun dizilmesi, malûm adreslere postaya verilmesi nihayet insanın ayda iki üç gününü işgal eder. Sonra, gelsin bakalım kaldırım mühendisliği. Eğer cebinizde beş on kuruşunuz varsa sabahtan akşama, akşamdan sabaha kadar Quartier Latin'in üç dört kahvesi arasında mekik dokur durursunuz. Beyim, affedersiniz, ben, Jeune Turc'lüğü böyle anlamıyorum. Mademki ortaya atıldık her birimiz kendi liyakatimize göre üzerimize bir vazife almalıyız. Malen, bedenen her türlü fedakârlığı ihtiyar etmeliyiz. Bakınız, ben, biraz evvel gördüğünüz sandalı şu gazeteleri satarak elime geçen beş on kuruşla edindim. Bir de (Alman vapur acentasının) tam karşısında bir dükkân kiraladım. İçerisini gene kendi paramla tefriş ettim. Arzu ederseniz biraz sonra çıkar görürsünüz. İşte, bu mütevazi vesaitle bizimkilerin —kitap, mecmua, gazete— ne kadar neşriyatı varsa bütün dünyaya ben tevzi ederim. Pire, çok mühim bir limandır. Buraya gün olur ki yüz, yüz elli vapur uğrar. Hepsine girer çıkarım.»

Jeune Turc neşriyat acentası Cemal, koltuğunun altındaki paketten birkaç gazete, birkaç broşür çıkarıp Doktor Hikmet'e uzattı:

«Bunlar daha dün geldi. En son neşriyattır. Şu Türkçeler Mısır'da basılır, Fransızcalar Paris'te... Tabii *Meşveret*'i, *Şûra*'yı *Ümmet*'i[2] şimdiye kadar çok görmüşsünüzdür. Fakat eminim ki, Prens Sabahattin Beyin[3] Paris'te yeni çıkarmağa başladığı *Terakki* ile, Mısır'da çıkmağa başlayan *Türk* gazetesinden henüz haberiniz yoktur.»

Başka bir paketin içinden de bu iki gazeteden birer nüsha çıkardı:

«Buyurun...» dedi ve Doktor Hikmet'in yanına oturdu:

---

[1] 1895'te Türkçe Fransızca olarak Paris'te yayınlanmıştır. Bk. Hüküm Gecesi.

[2] Mısır'da 1902'de Türkçe olarak yayımlanan Şûra-yı Ümmet de, Meşveret gibi İttihat ve Terakki'nin organıydı.

[3] [4] [5] İttihat ve Terakki'nin yurt dışındaki bu önde gelen yöneticileriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Hüküm Gecesi, Notlar bölümü.

«Doğrusu, sâyimin [4] de mükâfatını görmüyor değilim. Gerek Paris'te Ahmet Rıza Bey [5] olsun, gerek Kahire'de Ahmet Saip Bey [6] olsun, bana bütün bunları bedava gönderirler. Hattâ posta parasını bile, üste kendileri verirler. Amma, ben de altta kalmam ha... Onların aylıksız, ücretsiz muhbirliğini yaparım. Malûm a, biz, burada dört yol ağzındayız. Türkiye ise şuracıkta, komşu kapısı. Her şeyi, herkesten evvel ben duyarım. Gelen geçen vapurların çoğunun kaptanı, kamarotu bile ahbabımdır. Hem bana bir bira ısmarlarlar, hem de meze yerine taze taze havadisler verirler.»

Bayağı bir gülüşle güldü ve birdenbire lâubalileşen bir tavırla elini Doktor Hikmet'in dizine koyarak:

«Şimdilik müsaade;» dedi. «Ben, biraz vapurun içinde şöyle bir kolaçan edeyim. Sonra gelir sizi alırım. Pire'yi, Atina'yı gezersiniz. Vapur, dört saatten evvel kalkmaz, çok vaktimiz var.»

Ve: «Jeune Turc! Jeune Turc!...», diye bağırarak uzaklaştı. Keten bezinden ve tabanları lâstikten, sessiz ayakkapları vardı ve koyu siyah pantalonuyla, açık lâcivert ceketi güneşte rugan beri gibi pırıl pırıl parıldıyordu. Başına da rengi ne olduğu belirsiz bir gemici kasketi geçirmişti. Doktor Hikmet, bu garip adamın arkasından derin bir hüzünle baktı. Ona karşı duyduğu merhamette hafif bir istihkar [7] payı da vardı.

Jeune Turc neşriyat acentası Cemal'in gaybubeti çok uzun sürmedi. 25 dakika, nihayet yarım saat sonra Doktor Hikmet'in yanında idi:

«Çıkalım mı, beyim?»

Koltuğunun altındaki paketler hacimlerinden hiç bir zerre kaybetmemişlerdi. Doktor Hikmet'in bu paketlere dikkatle baktığını görerek dedi ki:

«Yolcuların çoğu çıkmış; artık, ticareti dönüşe bıraktım.»

---

[4] Çalışmanın.

[7] Aşağılama, hor görme.

Pire'ye çıktıkları vakit, Doktor Hikmet'in ondan ilk ricası kendisini bir hazır esvap mağazasiyle, bir gömlekçi ve bir bavulcuya götürmesi oldu... Jeune Turc neşriyat acentası:

«Ondan kolay ne var! Stein'e gideriz. Orada hepsini buluruz. Fakat Atina'ya kadar uzanmak lâzım;» dedi...

Acenta Cemal, bülbül gibi Rumca konuşuyordu ve denilebilir ki bütün Pire'de, gümrükten itibaren her rasgeldiği adamla ahbap çıktı. Hattâ Atina'da Stein mağazasında bile bir iki çırak ve satıcı ile tanıdıktı. Bilgiç ve alışkan bir tavırla Doktor Hikmet'e istediklerini seçiyor, fiyat üzerinde inceden inceye pazarlıklar yapıyor ve bazı, mağazanın adamlariyle bir olup ona şunun yerine bunu, bunun yerine şunu almasını tavsiye ediyordu. Arada, kendisi için de bir keten kostüm çıkarttı. Büyük bir paravananın arkasına geçip giyindi. Sonra aynanın karşısında durup:

«Kolları biraz uzun amma zararı yok, yıkanınca çeker;» dedi.

Satıcıya Rumca birtakım emirler verdi. Bu eski esvaplarının bir ayrı paket yapılması içindi. Bütün alış verişleri bitip hesap pusularıyla beraber kasanın önüne gedikleri vakit acenta Cemal, Doktor Hikmet'in kulağına eğildi:

«Lütfen şu benim kostümün parasını da siz verin de, ben size Pire'ye varınca bizim dükkândan alıp iade ederim.»

Buna mukabil Doktor Hikmet'in ağzına kadar dolu bavulunu taşımak nezaketinde bulundu. Hattâ diğer bir küçük el çantasını da almak istedi. Fakat Doktor Hikmet razı olmadı.

«Müsaade edin artık bunu ben taşıyayım» dedi.

O, şimdi sırtında küçük damalı nefti kostümü, başında Panama taklidi şapkası ve elinde bu el çantasiyle Atina şehrinin kaldırımları üstünde kendisini, orta halli bir Avrupalı seyyahtan farksız buluyordu ve içinde bu benzeyişten dolayı bir nevi memnuniyet, bir nevi iftihar duygusu vardı. Hele, acenta Cemal'in teklifi üzerine bir arabaya

yerleşip şehri dolaşmağa başladıkları vakit bu duygu onda âdeta bir antuziyazim[8] derecesine çıktı. Sağına soluna bakıp:

«Aman efendim, ne terakki, ne intizam, ne güzellik!» diyordu. «Burası, elli yıl evvel, hiç şüphesiz, bizim Anadolu kaza merkezleri gibi bir yerdi. Bakınz, ne hale koymuşlar...»

Acenta Cemal:

«Ah, monşer;» dedi. «Kabil olsaydı da burada birkaç gün kalsaydınız. Bir, Atina'nın gecesini, gece hayatını görseydiniz. O sokakların kalabalığı, o aydınlık, o tuvaletler... Hele Faler'in bir akşam saatini tadabilseydiniz, aman allah!»

Ve ikide bir arabanın içinden kolunu uzatıp izahat veriyordu:

«İşte burası Stad caddesi. Burası Meşrutiyet Meydanı. Biraz ilerde gördüğünüz şu bahçe içindeki bina Kralın sarayı... Herkes girip seyredebilir. Öyle, sözüm ona Yıldız gibi değil ha...»

Doktor Hikmet birkaç defa yüksek sesle tekrar etti:

«Meşrutiyet Meydanı, Meşrutiyet Meydanı! Acaba günün birinde bizim de bir Meşrutiyet Meydanımız olacak mı?

«A, haberiniz yok mu? Müşarünileyh?[9] yolcu imiş. Son günlerde gene kanseri tepmiş.»

«Kim bu müşarünileyh?»

«Abdülhamit keratası; be birader.»

Doktor Hikmet, içinden sevinçle tekrar etti. "Abdülhamit keratası, Abdülhamit keratası!" Ve bunu söylerken kahramanca bir harekette bulunmanın coşkunluğunu duyuyordu. Hele Pire'ye dönüşte treni beklerken acenta Cemal'in:

«Müsaadenizle ben bir dakika Abdülhamid'e uğrayacağım;» diyerek istasyon ayakyoluna gidişi yok mu; Dok-

---

[8] Coşkunluk, taşkınlık.

[9] Sözlük anlamı, adı geçen, anılan.

tor Hikmet'e, âdeta bir kıyamın,[10] bir ihtilâl hareketinin ilk adımı gibi geldi. Bütün basitliğine ve bayalığına rağmen acenta Cemal'i, şimdi, oldukça enteresan buluyordu. Kendi kendine "ihtilâlciler" arasında böyle becerikli elemanlar da lâzım.,, diyordu. "Fikir adamları yazar, söyler, bu gibiler icra ederler.,,

Pire'ye geldikleri vakit "Jeune Turc neşriyat acentası"-nı kapalı buldular. Cemal, telâşa düşer gibi göründü. Sağa sola koşundu:

«Vay canına; bizim adam defolup gitmiş. Bir şey değil; size şimdi borcumu da veremeyeceğim;» diyordu.

Fakat Doktor Hikmet iki Jeune Turc beyninde[11] böyle ufak bir hesap meselesine ehemmiyet verecek halde değildi.

«Adam sizde, ne zararı var.»

«Hayır, yalnız o değil. Şimdi benim üzerimde harçlanmak için de on para yok...»

Doktor Hikmet, acenta Cemal'in avucuna iki mecidiye sıkıştırdı:

«Bunu da bana verdiğiniz broşür ve gazetelere tutunuz;» dedi.

Yok olmaz, olmaz. Ben size onları hediye ettim. Bu parayı ancak borç olarak kabul edebilirim. Şimdi size bu kostümün bedeliyle beraber altı mecidiye verecekliyim. Tam bir İngiliz lirası. Paris'e varır varmaz. bana adresinizi bildirin. Benimki malûm: Jeune Turc, Pire.»

Doktor Hikmet hiç oralarda değildi. Vapura, âdeta, ulvi bir sarhoşluk içinde döndü. Artık hiç bir şeyden korkusu, endişesi yoktu. Sanki, başından attığı fesle beraber bütün kara düşüncelerini, bütün pesimizmasını[12] kafasının içinden söküp atmıştı. Ona, şimdi, vapur halkı da tamamen değişmiş gibi geliyordu. Garsonlar daha terbiyeli, yolcular daha nazikti. Güvertenin kenarından acenta Ce-

---

[10] Ayaklanma.

[11] Arasında.

[12] Kötümserliğini.

male veda işaretlerini yaparken yanına sokulgan tavırla, kara yağız bir delikanlı yanaştı. Gayet mustalah [13] olmasına çalışılan Ermeni şiveli bir Türkçe ile:

«Merhaba hemşehri,» dedi. «Azimetiniz nereye?»

«Paris'e gidiyorum.»

«Berayı maslayat mı?» [14]

«Yooooo...»

«Desenize bendeniz misillü...» [15]

Ve Doktor Hikmet'in soran gözlerle yüzüne baktığını görerek hikâyeyi anlattı. Doktor Hikmet, az kalsın, Ermenî gencinin boynuna atılıp sarılacaktı. Ona iki elini birden uzattı:

«Öyle ise aynı yolun yolcuları ve aynı gayenin fedaileriyiz.»

Fakat Ermeni komitecisi Karabet Vahanyan, Jeune Turc Doktor Hikmet'in bu uzanan ellerini oldukça tereddüt ve gevşeklikle tuttu. Yüzünün ifadesinden onun ne demek istediğini anlamadığı görülüyordu. Daha doğrusu bir Türk tarafından bu taşkın dostluk hamlesi Ermenide bir nevi şüphe, bir nevi emniyetsizlik uyandırmış gibiydi. Kalın ve yuvarlak başına bir infenks kafasının muammalığı çöktü. Bir müddet sustuktan ve şaşkın şaşkın denize baktıktan sonra dedi ki:

«Yemek zamanı geldi müsadenizle...»

IV

Ve Doktor Hikmet'e öyle geldi ki, Ermeni delikanlısı, o dakikadan itibaren, kendisinden vapurun öbür yolcuları gibi çekinip uzak durmağa başlamıştır. Lâkin, Karabet Vahanyan, Doktor Hikmet'ten uzak durmakla beraber başkalarına da pek o kadar sokulmuyordu. Kendisiyle konuşmak isteyenlere birer heceli sözlerle cevap verip başını

---

13 Ağdalı, kitabı.

14 İş için mi?

15 Gibi.

önüne eğiyordu. İlk görüştükleri zaman Doktor Hikmet'e Sivaslı olduğunu ve orta tahsilini bir Amerikan mektebinde yaptığını söylemişti. İhtimal ki, bu sükûtiliği [1] iyi Fransızca bilmemesinden veyahut da Akdeniz'in bu lâfazan halkıyle, her şeye rağmen, birdenbire uyuşamayacak kadar Anadolu çocuğu kalmasındandı.

Vapur Napoli'ye geldiği vakit hemen bütün yolcular şehri gezmeğe çıktıkları halde o vapurda kalmayı tercih etti. Hattâ Doktor Hikmet'in:

«Siz çıkmıyor musunuz?» sualine, omuzlarını silkerek cevap verdi:

«Nideyim ki, işte buradan daha iyi görüyorum.»

Doktor Hikmet ise yolu üstündeki bu ilk Avrupa şehrinin cazibesine dayanamadı. Çıkanların arasına karıştı. Çiğ renklerle boyanmış alacalı şehirden bir şenlik gününün şamatası yükseliyordu. Sokaklar Galata'nın sokakları kadar pis, dolambaçlı ve dardı. Doktor Hikmet sağına soluna şaşkın şaşkın bakmırken yanına bir adam yanaştı:

«Napoli'yi görmek ister misiniz? Gelin, sizi gezdireyim;» dedi. Sonra daha yavaş bir sesle ilâve etti: «Beş liretten fazla almam. Fakat üç dört arkadaş bir olursanız size daha ucuza gelir.»

Doktor Hikmet biraz uzakta vapur yolcularından birkaçının kendisi gibi tereddüt içinde dolaştıklarını görüyordu. Hattâ bunların ikisi kendi kamara arkadaşları idi. Bir an için İtalyan simsarın teklifini onlara açmayı düşündü. Fakat sonra:

«Ben yalnız gezmeyi tercih ederim;» dedi.

Doktor Hikmet Napoli'ye dair çok şeyler okumuştu. Madame de Stael'den, Maurice Barrès'e kadar nice büyük ve derin ruhlu Fransız edipleri bu altın ışıklı dans ve çalgı şehrinin emsalsiz cuşişinden [2] bahsetmişlerdir. Lamartine'nin Mercan yontan kızları, Théophile Gautier'nin portakal bahçeleri içinde salıncakta sallanan nişanlıları ve

[1] Sessizliği.

[2] Coşkunluğundan.

bütün romantik edebiyatın veremli sevdalıları Doktor Hikmet'in birer birer aklından geçiyordu. Yanındaki klavuz şehrin sokaklarına, meydanlarına, âbidelerine, sanat eserlerine dair ezberlenmiş malûmatı makine gibi tekrar ederken o, muahhelesinde, büsbütün başka bir Napoli'yi seyredip yaşıyordu. Klavuz ona yüksekte bir eski sarayın taraçasından Vezüv'ü gösterdi. Doktor Hikmet, o vakit tabiatın bu ulvî manzarası karşısında sarsılarak biraz hakikate gelir gibi oldu. Fakat yine aynı adam ufkun başka bir noktasında ve denizin ortasında yalçın, kocaman bir kaya parçasını gösterip de:

«Kapri;» dediği vakit aklı yeniden edebi mecazların büyüsüne kapıldı. İngilizceden tercüme edilmiş birtakım küçük hikâyelerde menkıbelerini[3] okuduğu yarı şair, yarı kahraman balıkçıların saf ve acayip sergüzeştlerini hatırladı. O zaman ayaklarının dibinde serili duran ılık ve aydınlık deniz ona bütün mitolojik cazibesiyle göründü.

Doktor Hikmet, vapura döndüğü vakit bir tatlı rüyadan henüz uyanmış gibi idi. Kafası bir sürü masal imajlariyle dolmuştu. Fakat klavuzunun kendisine gösterdiği Napoli'ye dair hiç bir şey bilmiyordu. Ermeni komitecisi, ona:

«Nasıl buldunuz Napoli'yi?» diye sorduğu vakit:

«Çok güzel, harikulâde...» demekle iktifa etti. Ve bir köşeye çekilip kendi gönlünün doğurduğu, kendi kafasının işlediği âleme daldı.

Ertesi gün Nigére vapuru Fransız sularına girince Doktor Hikmet'in artık, içi içine sığmamağa başlamıştı. Onda, uzun bir ayrılıktan sonra vatanına dönen bir gurbetzadenin tatlı sabırsızlığı ile taşkın sevinci vardı. Kendi kendine: "Fransa, Fransa!" diye sesleniyordu. Ve yanı başında konuşan adamların uzaktan görünen kara parçalarına dair birbirlerine verdikleri malûmata kulak kabartıyordu.

«Tâ şu karşıdaki ada mı? Elba, Elba...»

«İşte, sol tarafta Korsika da gözükmeğe başlıyor.»

---

[3] Destansı öykülerini.

«Monte Kristo mu? O, şu dağların arkasında, daha görünmez.»

Doktor Hikmet'in yüreği ağzına geldi. "Monte Kristo" onun bütün çocukluğuydu. Köprü muhayyelesi ilk defa olarak Alexdre Dumas'nın bu adı taşıyan mehip[4] ve engin romanında kanat açmıştır. Monte Kristo!... Demek ki, bu, bir masal değildi. Demek ki, bu ada hakikatte mevcuttu! Onu, kendi gözleriyle hiç değilse uzaktan uzağa görebilecekti. Bütün temkin ve vakarını kaybedip konuşanlara sokuldu:

«Rica ederim bana şu Monte Kristo adasını gösterin;» dedi.

«Monte Kristo, sizi, neden bu kadar alâkadar etti?»

Bu suali soran Doktor Hikmet'in kamara arkadaşı olan Papazdı.

«Hiç; bir çocukluk hatırası... İlk okuduğum kitap Alexandre Dumas'nın Monte Cristo'sudur.»

Papaz yüzünü ekşitti. Âlimane bir tavır takındı:

«Alexandre Dumas mı? Hokkabazın biri. "Monte Cristo, baştan başa uydurma, kötü bir masal. Yazık ki çocukluğunuzu daha faydalı etüdlerle geçireceğiniz yerde böyle abur cubur şeylerle heder etmişsiniz. Ananız babanız da size bu muzır kitapları okumağa neden müsaade etmişler bilmem ki... Doğrusu, sizin memlekette terbiye usulü kökünden ıslaha muhtaçtır. Ailede olsun, mektepte olsun genç dimağlar vahşi otlar gibi kendi hallerine bırakılmıştır. Bizim müesseselerimiz bir dereceye kadar bu facianın önüne geçmeğe çalışıyor. Fakat hükümetin bin türlü *draconien*[5] tedbirlerle sizlerin bunlardan istifade etmenize mani oluyor? Sizi zorla Hıristiyanlaştıracağımızdan mı korkuyor, nedir? Bu korku yüzünden Türk gençleri öbek öbek Farmasonların kucağına düşüyor veyahut bütün iptidai mahlûklar gibi ağaca, taşa, güneşe tapıyor. Çünkü

---

[4] Yüce, büyük.

[5] Eski Atinalı yasa koyucusu Dracan'un yasaları gibi sert.

inanmak insanlar için ezeli bir ihtiyaçtır. Gerçek Tanrının yolunu bulamayanlar tabiatiyle birtakım düzme uluhiyetlere[6] doğru saparlar. Bunun neticesi ne olur? Dalâlet,[7] barbarlık ve inkıraz...[8]»

Papaz konuştukça Doktor Hikmet'in, boğazını cehennemi bir öfkenin düğümü sıkıyor ve bütün kanı göğsünü çatlatacak bir tazyikle kalbine hücum ediyordu. O, bu gibi vaziyetlerde hiç bir şey söyleyemez. Hiç bir reaksiyon yapamaz. Bütün irade ve şuurunu kaybedip sarı ve titrek bir kalıp haline girerdi. Duman bürümüş gözleri, şu dakikada, muayyen şekil ve kıyafette bir insana değil, bir yığın siyah kıla, bir buçuk metre uzunluğunda kirli, lekeli bir kara kumaş parçasına ve ara sıra inip kalkan, havada birtakım daireler çeviren, kendisine doğru uzanıp çekilen bir ele, küt parmaklı şişkin iri, kaba bir ele dikilmiş duruyordu. Doktor Hikmet için bu el bir ayrı hayvan; bu kirli kumaş parçasının altında kımıldayan karın bir ayrı hayvan; bu kara kıl yığını bir ayrı hayvandı. Ve bunların üçü birden ona saldırmış gibiydi. Genç adam, papazın nutkunu dinlemek için toplanmış olan bir sürü sırıtkan ve müstehzi insanın ortasında, kendisini bir tecavüze karşı müdefaa edememekten utanıyordu. Bundan on beş, on altı yıl evvel, bir gün mektepten yalnız dönerken bir köşe başından üstüne atılan bir alay mahalle çocuğunun taarruzu da ona böyle bir hicabın ıstırabını vermişti. Bu sefer vaziyet daha ağırdı. Doktor Hikmet, artık on yaşında bir çocuk değildi. Sonra, bu ayıbı bir tenha sokakta gizli kalmıyor; adetâ enternasyonal bir sahne üzerinde alenî bir rezalet mahiyetini alıyor. Doktor Hikmet'in bu hâdisenin içinden, mutlaka gülünç olmadan, rezil olmadan sıyrılması lâzımdı. Fakat nasıl? Fakat nasıl? Papaz hâlâ vaazında devam ediyordu ve yüzü Doktor Hikmet'e yönelmiş olmakla beraber sözleri artık umumî bir hitabe şeklini alı-

---

[6] Tanrısallıklara, Tanrı sıfatlarına.

[7] Doğru yoldan sapma.

[8] Çökme, yok oluş.

yordu. Doktor Hikmet, dinleyenlere döndü ve eliyle papazı işaret ederek:

«Acaip adam;» dedi. «Fakat kusuruna bakmamalı; mektep hocası değil mi? Ders vermeğe alışmış. Yalnız bir şeyde yanılıyor, bizi mektep çocuğu sanıyor.»

Ve arkasını çevirip uzaklaştı. Fakat bu kadarcık bir mukabeleyle bütün hıncını almış değildi. Yine o boğazındaki düğüm, yine o kalbindeki tazyikle tir tir titreyen bacaklarının üzerinde yürüyerek gitti; güvertenin tenha bir noktasından denizi seyre dalar gibi göründü. Lâkin gözleri ne Korsika'nın son siluetini, ne daha yakındaki küçük adaların kayalıklarını, ne de bunların arasında dolaşan yelken gemilerini görebiliyordu. Birdenbire, bu güzel deniz ve bu tarihi hatıralarla dolu kara parçaları manalarını kaybetmiş, silinivermişti. Doktor Hikmet'in önünde yalnız o kara sakallı Papazın galiz ve küstah kalıbı dimdik dikili kalmıştı. Kendi kendine:

«Menhus [9] herif;» diyordu. «Bütün seyahatimi bana zehir etti. Şimdi ne Marsilya'ya çıkmanın, ne de belki Paris'e varmanın zevkini tadabileceğim.»

Ve hakikatte de öyle oldu. Marsilya; Doktor Hikmet'e, sert ve keskin çizgileriyle, limanın tatsız kalabalığiyle oldukça sevimsiz göründü. Hele «Nigére» vapuru sık bir direk ve baca ormanının arasından, can sıkıcı bir ağırlıkla, ilerliyerek kirli ve bakımsız bir rıhtıma yanaştığı vakit yüreğini âdeta nedamete benzer bir his burktu. Bu rıhtım boyunca birtakım mavi gömlekli, siyah kasketi hamallar yukarıya doğru bağırıyorlar, işaretler ediyorlar, numaralarını uzatıyorlardı. Biraz sonra bunlar vapuru âdeta, muzaffer bir ordunun piştarları [10] savletiyle zapt ve istilâ ettiler. Ve vapurda hep zaptedilen şeyde olduğu gibi bir anarşidir baş gösterdi. Hiç kimse elinde tuttuğu numaranın sahibi olan hamalını bulamıyor, bulan da eşyasını kaybediyordu. İşte bu kargaşalığın içinden bir adam, Doktor

[9] Uğursuz.

[10] Öncüleri.

Hikmet'i ve eşyasını aldı, ite kaka, söğe saya iskelelerden aşağıya indirdi. Pencerelerini örümcek ağları sarmış bir gümrük odasına tıktı ve orada iki saat süren bir intizardan[14] sonra onu tekrar önüne kattı. Bir arabaya kadar götüdü.

«Paris trenine daha elli dakika var; siz şimdiden gidin, beni orada bekleyin;» dedi.

Doktor Hikmet trende de vapurdaki yol arkadaşlarına rasgelmemek için dua ediyordu. "Eğer rasgelirsem treni değiştiririm yarına kalırım, diyordu. Zihni bu çocukca korkular ve garip endişelerle o kadar meşguldü ki, limandan gara kadar geçtiği mesafe boyunca hemen hiç bir şeye dikkat etmedi ve garda tren saatini beklemek için bir köşeye sindi, oturdu. Ermeni komitecisi Vahan'ın bir müddet Marsilya'da kalacağını biliyordu. O menhus papaz da ihtiyar anasını ziyaret etmek için Provansa'da bir köye gideceğini söylemişti. Lâkin kamarasındaki diğer iki adam Paris'e ilk trenle hareket edecekti. Bunlardan başka papazın nutku esnasında Doktor Hikmet'in yüzüne sırıtarak bakanlardan birkaç kişi daha vardı ki onların da bu postada bulunmaları çok muhtemeldi. Doktor Hikmet: "Farzedelim ki bunlarla, bir de, aynı kompartımana düşmüşüm. O vakit çıldırmak işten değil.„ dedi. Zavallının bu adamlardan o kadar gözü yılmıştı ki, ikide bir garın kalabalığı içinde birini bunlardan birine benzetti mi, yüreği çarpmağa başlıyor ve hemen yerinden fırlayıp kaçmağa hazırlanıyordu.

Bu helecan içinde nihayet tren saati geldi. Doktor Hikmet'in hamalı da elinde ikinci mevki bir biletle göründü.

Biraz sonra girdiği kompartımanda orta yaşlı bir kadınla bir küçük çocuktan başka kimse yoktu. Doktor Hikmet, seyyar satıcıdan aldığı gazete ve mecmuaları dizlerinin üzerine koyup oturdu. Fakat gözleri daima aynı helecanla koridordan gelip geçenleri yokluyordu. O, sanki ka-

---

[11] Bekleyişten.

çak bir mücrimmiş[12] de bir takipten korkuyormuş gibiydi. Bir an evvel büyük şehre varıp o yabancı kalabalığın içinde kaybolmak istiyordu. Vagonun koridorunda, gelip geçen, kaynaşan alacalı bir kalabalık... Tıpkı deminki vapur çıkışını hatırlatan ve ne çocuğun, ne kadının, ne ihtiyarın aczini hesaba katmıyan egoistçe bir itişip kakışma... Doktor Hikmet, İstanbulda, vapur iskelelerinde olsun, banliyö treni istasyonunda olsun gişeler önünde daima görmeğe alıştığı teşrifatlı, o "buyurun efendim,, leri, o "zatı âlilerinden sonra" ları, o "evlâdım bana da bir bilet alıverir misin,, leri, o "aman efendim, siz oturun, ben ayakta da dururum,, ları taaccüple hatırladı ve ilk defa olarak bir şarklının bu gördüğü insanlara nisbeten ne kadar yumuşak, ne kadar pelte, ne kadar tatlı bir hamurdan yapılmış olduğunu düşündü. Bu sırada kalabalık bir aile kompartımana girmek istedi. Fakat, yalnız üç kişilik yer kaldığı için geri döndü. Bunları müteakip şişman, kırmızı çehreli ve babayani tavırlı bir yaşlı adam girdi. Elinde tuttuğu ağır bir bavulu ıkına sıkına ve kendi kendine bir şeyler söylenerek eşya rafının üstüne yerleştirdi. Kendisi de geçti, Doktor Hikmet'in karşısında yer aldı. Onun arkasından genç sıska, uzun boylu bir genç geldi. O da, çocuklu kadının yanma oturdu ve tren hareket etti. Doktor Hikmet geniş bir nefes aldı. Oturduğu yer, koridor tarafında olmakla beraber dışarıyı kâfi derecede seyredebiliyordu. Fakat bütün iyi niyetine rağmen gözünün önünden geçen manzaralarda henüz alışmadığı veya hayran kalacağı bir başkalık bulamıyordu. Hiç şüphesiz bir takım büyük kâgir binalar, zarif villalar, muntazam bağ ve bahçeler, düz ve geniş yollar gözüküyordu. Fakat, bunların hepsinin birden elektrikle yüklü, bunaltıcı bir yaz sıcağı içinde hummalı ve mustarip bir hali vardı.

Kompartımandaki şişman adam birkaç defa üstüste:

«Boğucu bir sıcak, boğucu bir sıcak...» diye söylendi. Avucunun içinde sıka sıka bir yuvarlak sünger parçasına

---

[12] Suçluymuş.

dönen, temizliği meşkûk [13] bir mendille, durmaksızın, dazlak kafasını, yağlı ensesini ve kat kat olmuş gerdanını siliyor ve arada bir derin bir soluk alıp, kompartımandakilerin yüzlerine boğazlanmış bir koyun, gözleriyle bakıyordu. Bu bakışların birinde, Doktor Hikmet'le gözgöze geldiler. Şişman adam:

«Ben,» dedi; «bu mıntıkadan olmakla beraber sıcağa hiç dayanamam. Temmuz geldi mi, kapağı şimalde, herhangi bir yere atarım. Bu yıl biraz geç kaldım. Karımın vefatı dolayısiyle...»

Doktor Hikmet, "Vah, vah! başınız sağ olsun,, diyecekti, fakat herif, bu ölüm haberini o kadar kaygısız ve sakin bir tavırla söylemişti ki, bu taziyet sözleri [14] dudaklarında bir nevi sırıtma halinde donakaldı.

«Evet, biçare kadıncağız geçen yıl oğlunu kaybettikten sonra artık felâh bulmadı. Ne kadar teselliye çalıştımsa kâr etmedi. Dedim: İftihar etmelisin; oğlumuz vatan, yolunda, şeref meydanında can verdi. Ne mutlu ona! Hakikaten çocuğun ölümüne dair Fas'taki arkadaşlarından aldığımız malûmat göğcümüzü gururla şişirecek bir mahiyette idi. Düşününüz, yanında bir manga askerle, tam sekiz gün bir alay bedeviye kafa tutmuş, hattâ bunları birkaç defa hezimete de uğratmış. Fakat bizim iaşe tertibatımızın, kötülüğü yüzünden daha ileriye gitmeğe imkân bulamamış. Ve adım adım döğüşerek geri çekilirken Arapların kancıkça bir çevirme hareketi, her şeye nihayet vermiş.»

Şişman adamın biraz kısık, karık ve tatlı bir sesi vardı. Doktor Hikmet'le kırk yıllık bir ahbap gibi konuşuyordu. Kolalı plstronunun [15] ortasındaki yün örgüden siyah kravatının uçları geniş yakalı bir nevi smoking yeleğinin kenarından sarkıyordu. Yuvarlak karnının üstünde kalın bir saat kordonuna takılı iki yüzlü bir madalyon her kı-

---

[13] Kuşkulu.

[14] Baş sağlığı sözleri.

[15] Gömleğin üzerindeki göğüslük.

mıldanışında kâh sağa, kâh sola çeviriliyor, bu suretle kâh bir ihtiyar kadının, kâh bir delikanlının resmi göze çarpıyordu. Kalın ve şişkin parmaklarının birinde etine batmış üstüste iki nişan yüzüğü vardı. Muttasıl elleri ve kollarile hareketler yaparken yuvarlak kolalı kollukları ceketinin yeninden dışarıya fırlıyordu.

Yavaş yavaş bu canlı ihtiyarın konuşması umuma hitabeden bir nutuk haline girdi. Ve kompartımanı doldurmağa başladı. Başını, bazan köşedeki kadına, bazan doktor Hikmet'in yanındaki gence çeviriyor, hattâ arasıra dönüp çocuğa da bir şeyler söylediği oluyordu.

«Hey, küçük görüyorum ki tren seni hiç sarsmıyor. Hem tersine oturduğun halde... Benim oğlum sen yaşta iken bu işin beş dakikasına dayanamazdı. Kafası, sağa sola sallanınağa başlar, benzi solar, gözleri kapanır, derken, anasının kucağına düşüp uyuya kalırdı. Madam, bilir misiniz ki bazı büyük insanları bile şimendifer tutar. Bravo çocuğa!..»

Kadın:

«Oğlum çok küçük yaşından beri seyahate alışkındır;» dedi. «Daha on yaşını bitirmedi; fakat en az on defa uzun yolculuklar yapmıştır. Hem karada hem denizde... (ve birden samimileşen bir tavırla) biz asıl Cezayir'de otururuz, Mösyö, kocam hükümet memurudur. (*Mon mari est dans L'administration;* okuyunuz!).»

Şişman adam, nihayet, sesine bir yankı bulmuş olmanın sevincile geniş bir nefes aldı. Dudaklarını tatlı bir şey çiğniyen bir kimse iştihasile şapırdatarak:

«Doğrusu, ben,» dedi; bu yaşa kadar Fransa'dan dışarıya ayak atmış değilim. Ama Fransa'ya gelince onu karış karış bilirim. Hem de yalnız bu Fransayı değil; öbürünü de bilirim. (Bu sözünün ince ve derin nüktesini anladılar mı diye dinleyicilerin yüzlerine ayrı ayrı mânalı bir tebessümle gülümseyerek baktıktan sonra ilâve etti:) Zira benim için iki türlü Fransa vardır. Biri Affaire'den * evvel-

* Dreyfus meselesi.

ki Fransa, öbürü Affaire'den sonraki Fransa Yani Fransızların Fransasile Yahudilerin Fransası.»

Doktor Hikmet'in yanındaki sıska ve uzun boylu genç, kemiğine bir iğne batmış gibi yerinden oynadı. Geniş ve yüksek yakalığının içinden boynunu ileriye doğru uzattı. Gırtlağının çıkıntısı hiddetli bir adamın yumruğu gibi titriyordu.

Katı bir sesle:

«Rica ederim Mösyö, rica ederim,» dedi. «Karşınızdaki bir Yahudidir. Ve Yahudiliğile müftehirdir. [16]»

Ve bacaklarını birbirinin üstüne atıp kollarını göğsü üstünde çaprazlayarak, kavgaya hazır bir adam sertliğiyle dimdik bir vaziyet aldı. Şişman şaşaladı:

«*Mais, mais, mon bon Monsieur;* müsaadenizle hele bir sözümü tamamlayayım. Yahudi demekten ne kastettiğimi daha bilmiyorsunuz ki... Ben, kendim hiç bir dinle mütedeyyin [17] değilim. Kırk yıldan beri bir kere kilisenin kapısından içeri girmedim. Fakat, ben bir vatanperverim. Bir iyi Fransızım ve işte, Yahudi derken meselâ...»

«Yani kötü Fransızlar mı demek istiyorsunuz? Bir bu eksikti. Bizi böyle telâkki etmek için elinizde acaba daha ne gibi deliller var. Daha diyorum; çünkü, Dreyfus'e karşı ileri sürülen bütün delillerin birer birer iflâsına şahit olduk. Ve bunların nihayet, birer iftiradan, birer şeni iftiradan ibaret olduğunu anladık. Mösyö, hiç bir din ile mütedeyyin olmadığınızı söylüyorsunuz. Fakat, yüreğiniz hâlâ ortaçağın engizisyon papazlarının yaktığı taassup ateşiyle cayır cayır kavruluyor.»

«Papazlar mı; hay Allah belâsını versin! Size açıkça bir şey söyliyeyiin mi? Ben, Yahudilerden ziyade papazlardan nefret ederim. Kendimi bildim bileli reyimi daima anticlerical [18] fırkalara vermişimdir.»

Bu mevzuu yakalar yakalamaz artık, bir daha ucunu

---

[16] Övünür.

[17] Dine bağlı.

[18] Kilisenin egemenliğine karşı.

bırakmadı. Siyasî akidelerinin[19] uzun bir izahını yapmağa başladı. Deminki gafını unutturmak için genç Yahudiye Hıristiyanlık aleyhine vermediği rüşvet kalmıyordu. Fakat bu nazariyeler de köşedeki kadını rahatsız ediyor gibiydi. Kadın, yüzünü pencereden yana çevirmiş, küskün bir tavırla dışarıya bakıyordu.

Tren bir büyük garın içinde durdu. Hatip, oturduğu yerden:

«Avignon» diye haber verdi. «Buradan kendime yiyecek almalıyım. Saat altı buçuk.»

Ve kalktı, koridor tarafındaki pencerelerin birinden dışarıya uzandı. Bu sırada genç Yahudi, Doktor Hikmet'in dirseğini dürttü; gözünün ucuyla şişman herifi işaret etti:

«Ne ustura,» dedi. «Paris'e kadar çekeceğimiz var.»

Doktor Hikmet, Avrupalılar arasında fikir söylemeğe henüz cesaret edemiyordu. Tren arkadaşının bu sözüne yalnız tasdik edici bir tebessümle cevap verdi.

Yuvarlak kolluklu adam, elinde küçük bir paketle dönmüştü. Memnun, muzaffer:

«İşte benim yemeğim;» dedi.

Elinde tuttuğu şey bizim lâtilokum kutularından biraz daha büyükçe mustatil[20] bir mukavva kutu idi. Dizlerinin üstüne bir gazete yaydıktan sonra bunun kapağını büyük bir özenle açtı ve içinden sırasiyle, önce bir yuvarlak francala, bir küçük kaz ciğeri hokkası, ince, şeffaf kâğıtlara sarılı bir söğüş piliç kanadı, bir çeyrek litrelik bir şarab şişesi, çocuk oyuncaklarını andıran tenekeden bir çatal bıçak takımı ve bir elma ile bir portakal çıkardı. Bu işi yaparken göz kapaklarının altında yanındakiler üzerinde hasıl olan tesiri tetkik eden daha doğrusu, seyircilerini hayretten hayrete düşürmek isteyen bir hokkabaz hali vardı. Gerçi bu küçük mukavva kutunun bu kadar çeşitli ve bu kadar çok nesneleri birden istiap etmiş[21] olması ge-

---

[19] İnançlarının.

[20] Dikdörtgen.

[21] İçine almış.

rek köşedeki kadının, gerek karşısındaki çocuğun ve gerekse Doktor Hikmet'in yüzünde hayrete benzer bazı ifadeler hasıl etmekten hali kalmamıştı. Yalnız uzun boyunlu yahudi gencidir ki bu marifete hiç bir dikkat atfetmiyor gibiydi. Fakat şişman adam nevale kümesini yırtıcı bir iştahla sömürüp de sıra şaraba gelince, o da gözünün ucuyla bakmağa başladı. Bu şarap ne ile içilecek? Öbürü sanki karşısındakilerin yüreğinden geçen bu suali duymuş gibi mukavva kutunun içinden bir de kâğıttan bir bardak çıkardı. Doktor Hikmet kendisini gülmekten güç zaptediyordu. Herif cep bardağını doldurup doldurup dikiyor ve kendi kendine söylenir gibi:

«Çok iyi şarap, doğrusu...» diyordu.

Bunun da son damlasına kadar içtikten sonra bütün artıkları yâni kâğıt; mukavva, teneke parçalarını ve boş şişeyi dizinin üstündeki gazeteye sardı sonra yanındakilere dönüp:

«İşte, bütün bu yemek bir buçuk franga...» dedi. «Ben yolda daima karnımı böyle doyururum. Kimi insan vardır ki nevalesini evinde hazırlatır. Bunu taşımak, açıp kapamak hayli zahmetli bir iştir. Kimi insan vardır ki vagon restoranda yer. Buna da aklım ermez. Çünkü vagon restoranların yemeği hem pahalıdır hem kötüdür. Bundan başka yemek mutlaka muayyen saatlerde yenir. Halbuki ben ne vakit acıkırsam o vakit yemek isterim. Başkalarının koyduğu kayıtlara neden tâbi olayım? Mide meselesi bu.»

Biraz durup dikkatli dikkatli Doktor Hikmet'in yüzüne baktı. Bakışlarına çoktan bir ihtiyar sarhoş gözlerinin bulanıklığı gelmişti:

«Sizin niyetiniz lokantaya gitmek galiba?» diye sordu.

Doktor Hikmet trenlerde birer lokanta vagonu olduğunu yalnız romanlarda okumuştu. Oraya nasıl gidilir, oraya ne ile gidilir ve orada nasıl yemek yenilir bilmiyordu bile. Zihninde muhatabına bir cevap araştırırken öbürü sözüne devam etti:

«Zannedersem siz bir yabancısınız ve bu yolda ilk defa seyahat ediyorsunuz Nerelisiniz? Hangi milletten, sorabilir miyim?»

Doktor Hikmet'in yüreği ağzına geldi; az kalsın bilmiyorum diyecekti. Bir an içinde bütün icat ve yalan kabiliyetlerini topladı:

«Ben İstanbullu bir Rumum;» dedi.

«Fransa'ya bu ilk gelişiniz mi?»

«Evet.»

«Paris'e gidiyorsunuz değil mi?»

«Evet.»

«Orada bir tanıdığınız filân var mı?»

«Hayır. Fakat ümit ediyorum ki bazı hemşerilere rastgelirim.»

Doktor Hikmet'in karşısındaki adam birkaç sual daha sorduktan sonra başını arkasına dayadı. Ve iki üç dakika geçmeden horul horul uyumağa başladı.

V

Paris, Doktor Hikmet'e, gecenin karanlığı içinden karşısındaki ufku baştanbaşa sarmış bir geniş yangın alevinin aksi halinde göründü. Vagonun koridorunda başını pencereden biraz dışarıya uzatmış duruyordu. Kalbinde bir acayip korku, bütün mehib ve meçhul şeylere yaklaşırken duyulan bir tatlı dehşet vardı. Gerçekten, bu gördüğü engin kızıllık dillerde destan olan o nur şehrinin aydınlıkları mıydı? Yoksa civarda bir büyük orman mı tutuşuyordu?

Doktor Hikmet gözlerine inanamıyor, Paris'e birdenbire bu kadar yaklaşmış olunmasını aklına sığdıramıyordu. Derken kulağı dibinde bir ses:

«Tam on beş dakikamız kaldı.»

Başını çevirince demincek uykuda bıraktığı ihtiyar yol arkadaşını gördü.

«Bari hangi otele ineceğinizi biliyor musunuz?»

Doktor Hikmet'in menfi cevabı üzerine:

«Öyle ise iyi bir otel tavsiye edeyim, yazınız;» dedi. «Hem ucuz, hem rahat: Hotel du Midi; Rue des Ecoles'de.»

Doktor Hikmet sordu:

«Siz de oraya mı ineceksiniz?»

«Hayır. Yarın erken şimal trenine yetişmek mecburiyetindeyim. Onun için maattessüf kendime Gare du Nord civarında bir yer arayacağım. Benim size tavsiye ettiğim hotel şehrin sol yakasındadır. İşte Gare du Lion'a geldik.»

Doktor Hikmet kulaklarına inanamıyordu. Muhayyel bir ülkenin mecazi işaretleri gibi yalnız edebî kitaplardan ezber ettiği bu yer, mahalle ve semt isimleri şimdiden kendi yaşadığı hayata karışıyordu. Biraz sonra arabaciya kendi ağzile Alphonse Karr'ın veya Zola'nın romanlarındaki kahramanlardan biri gibi: "Hotel du Midi, Rue des Ecoles" diyecekti. Garın asfalt kaldırımlarında ilk adımlarını atarken bacaklarının heyecandan birbirine dolaştığını, hissediyordu. Havada bir katran ve kurum kokusu... Çıkış kapısının üstünde yuvarlak, kocaman, içinden ışıklı bir saat... On ikiye çeyrek var. Doktor Hikmet, arabaya binip de şehrin ilk caddeleri içinde ilerlemeğe başlayınca güya bütün geçtiği sokaklar bir müzenin koridorları imiş, güya sağlı sollu bütün gördüğü binalar birer sanat âbidesi imiş gibi baştan ayağa dikkat ve tecessüs kesilmişti. Fakat, hemen itiraf edelim ki, şeyda[1] yolcunun Paris'e dair ilk intibaları[2] henüz bu dikkat ve tecessüsü tahmin edecek bir mahiyette değildir. Doktor Hikmet, lâmbaların aydınlığını kâfi derecede parlak, yaya kaldırımlarını tasavvur ettiği kadar kalabalık bulmadı. Önünden geçtiği tektük kahvelerin taraçalarında gerçi bir nevi canlılık ve hareket vardı ama bu ona Kordon boyunun her geceki şenliğine nispeten pek sönük göründü. İçinden: "Buraları şehrin kenar sokakları. Dur bakalım; biraz daha merkezî mahallelere yaklaşalım, diyordu. Doktor Hikmet gecenin ilerlemiş bir saatinde bulunduğu da hesaba katmıyordu. Hele yaz mev-

[1] Şaşkın.
[2] İzlenimleri.

siminin bu aylarında Paris'in ne kadar boşaldığını ve nasıl bir vilâyet merkezi halini aldığının tabii hiç farkında değildi.

Fakat, ne vakit ki bindiği araba birkaç sokaktan daha geçip iki yanında yabanî kestane ağaçları dikili ve sol tarafında alçak bir rıhtım duvarının uzandığı geniş caddeye çıktı ve ne vakit ki Doktor Hikmet karşı sahilin ışıklarının Seine nehrinin karanlık sularına aksettiğini gördü, o vakit biraz hayal ettiği şeye kavuşur gibi oldu.

Çok sürmeden araba o yakaya doğru uzanan bir köprüye saptı. Bu köprü üstünde arabanın tekerlekleriyle atın nalları acayip, donuk, müselsel,[3] adeta bir sıtma esnasında kalbimizin çarpıntılarını andıran sesler çıkarıyordu ve Seine nehri bu seslerin altından Doktor Hikmet'in kalp çarpıntıları altından akıyordu. Bu köprü ve bu köprünün altından akan bu sessiz su, ona neler söylemedi. Kendi milletinin tarihinden daha iyi bildiği Fransız tarihinin sahifeleri beyninin içinde atların ayak sesleriyle bir tempoda, tıkır tıkır dönüyordu. Kendi kendine: «Acaba,» diyordu. «Bu Austerlitz köprüsü mü? Hayır, hayır. olamaz. O, hesapça biraz daha yukarıya düşecek. Burası olsa olsa Pont Sully'dir. İşte, havada Henry IV devrinden bir şey seziliyor ve karşıki binaların som ve ağır gölgesinde ortaçağın bütün azametli sıkleti[4] var. Yarın sabah, yarın sabah erkenden her şeyi elimle koymuş gibi bulacağım!»

Fakat, ertesi gün, Doktor Hikmet, yatağından ancak öğleye doğru kalkabildi. Dün gece, geç vakite kadar gözüne uyku girmemişti. Bir yandan yattığı odadaki havasızlık, kapanıklık, öbür yandan caddenin mütemadi gürültüsü zaten bu maceralı yolculuğun bin bir türlü sıkıntısı ve heyecaniyle altüst olmuş sinirlerinin gerginliğine inzimam[5] ederek onu, saatler saati yatağının içinde kıvrandırıp durmuştu. Karyolası da epeyce rahatsızdı. Her kı-

---

[3] Zincirleme, ardı ardına.

[4] Ağırlığı.

[5] Katılarak, eklenerek.

mıldanışında, somyanın demirleri, yürek tırmalayıcı birtakım seslerle gıcırdıyor ve üstündeki vücudun ağırlığına göre, kâh sağa, kâh sola esniyordu. O zaman Doktor Hikmet, yere yuvarlanacak gibi oluyor, birden kendini toplayarak, yatağın tam ortasında hareketsiz durmağa çabalıyordu.

Kaç defa kalktı, pencereyi açtı. Pencereyi kapadı. Birinde şehrin uğultusu, öbüründe havasızlık. Doktor Hikmet bu uğultunun nereden geldiğini anlayamıyordu. Çünkü, yarı beline kadar sarkıp tetkik ettiği sokakta herhangi bir kalabalıktan, bir hareketten, bir geliş ve gidişten eser yoktu. Beş on dakikada bir, bir araba geçiyor; ya geçmiyor; beş on dakikada bir, gecikmiş birkaç kişinin birer gölge sessizliğiyle duvar kenarlarından süzülüp uzaklaştığı görülüyordu. Doktor Hikmet, "Bu uğultu acaba benim kulaklarımda mı?" diye düşündü. Olabilirdi de. Zira, hava, o kadar elektrikle yüklü, o kadar boralı idi ki... Karşıdaki binanın camlarından muttasıl [6] şimşeklerin çaktığı görüyordu.

Karşıki bina, uykusuz adama, yalnız şimşeklerin parıltısını aksettirmekle kalmıyor, bütün gün sıcaktan kızışmış taşlarının hararetini de bunlara ilâve ediyordu. O zaman, Doktor Hikmet, çok koşmuş bir köpek gibi soluya soluya kendini tekrar yatağa atıyordu.

İşte, böylece, sabahı etti. Şimdi, saat on bir buçuktur. Odanın yarı kapalı pencerelerinden bir yağmur kokusu geliyor. Perdeler, hafif hafif kımıldıyor. Sokağın gürültüsü o kadar fazlalaşmıştır ki, bütün tramvaylar, motosikletler, arabalar odanın tâ ortasından geçiyor gibidir. Arada bir, Doktor Hikmet'in hiç alışamadığı bir ses, bir feryat, bir boğazlanan hayvan sayhası; bir otomobil klâksonu... Genç adam bir müddet, şaşkın şaşkın etrafına bakındı; fakat, gördüğü şeylerden hiç hoşlanmamış gibi tekrar gözlerini kapadı. Başında bir külçe kurşun ağırlığı vardı. Belli başlı hiç bir şey düşünemiyor, yalnız vücudunun tayin

[6] Durmaksızın.

edilmez huzursuzluğunu dinliyordu. Kendi kendine sordu: "Acaba hasta mıyım?" Nabzını saydı. "Hayır. 70! Bir şeyim yok." dedi; «kalkayım; bir sıcak çay içeyim. Bir yıkanayım." Fakat kımıldanmaya mecali yoktu. Büyük bir gayretle elini baş ucundaki zile uzattı. Yarı kapalı kirpiklerinin altından tekrar etrafına göz gezdirdi. bu loş ve küçük otel odasında eşyanın tıklım tıklım bir hali vardı. Köşedeki aynalı dolapla orta yerde duran yuvarlak masa ve iki pencere arasındaki lavabo, ne biçim, ne renk bakımından biribirlerini tutmuyordu. Saçaklı, farbalalı, güvez kadife perdelerden, en az yirmi beş otuz yıllık bir eskiliğin kasveti intişar ediyordu. [7]

Doktor Hikmet'in ziline henüz bir gelen olmadı. Bir daha çağırdı. İki üç dakika sonra, odanın kapısından genç bir uşak kafasının karışık, yağlı perçemleri uzandı:

«Ne arzu ettiniz efendim?»

Bu sözün söyleniş tarzında "böyle üst üste ne çağırıyorsunuz? Zorunuz nedir?" gibi bir mâna vardı. Doktor Hikmet:

«Bir çay,» dedi.

Uşak, evvelâ bir şey anlamamış gibi durdu. Sonra lâubali ve alaycı bir tavırla cevap verdi:

«Şu halde zile üç defa daha basın. Benim size yapabileceğim hizmet ancak şu perdeleri açmak olabilir. Burası bir şarap mahzeni gibi karanlık. Siz, onun için bu saate kadar uyuya kaldınız sanırım.»

Perdeleri açtıktan sonra yatağa yaklaştı. Parmağını üç defa zilin üstüne bastırdı:

«İşte,» dedi. «Bu garson için...»

Doktor Hikmet, içinden "Allah encamını [8] hayretsin, Paris'le ilk temasımız iyi başlamadı." diyordu.

Bu zil çalma erkânı, [9] bu beklemeler, hizmetteki bu lâubalilikler, hele bir banyoya girip yıkanabilmekteki güç-

---

[7] Sıkıntısı yayılıyordu.

[8] Sonunu.

[9] Kuralları.

lükler yüzünden, Doktor Hikmet, ancak saat dörde doğru otelinden çıkmağa muvaffak oldu. Gerçi vücudu biraz dinlenmiş; başından o ağırlık kalkmıştı. Fakat, bu büyük ve meçhul şehirde geçireceği ilk güne muayyen bir istikamet vermek için kendinde lâzım gelen zihin açıklığını ve enerjiyi henüz bulamıyordu. Gelişi güzel, halkın içine katılıp gidiverdi. Yanından geçen bütün insanların pek mühim ve acele işi olan kimselere mahsus bir süratli yürüyüşleri, bir sağa sola bakmadan gidip gelişleri vardı. Onun içindir ki, Doktor Hikmet, daha ilk adımdan itibaren kendi yürüyüşünde umumî âhenge uymayan, aksayan ve yabancılığını âleme ifşa eden bir şey buldu. Hele, Atina'dan aldığı küçük damalı incecik kostümü ve panama taklidi hasır şapkası ekseriyetle koyu renk, düz kumaşlarla giyinmiş ve başlarında fötr veya melon şapkalarla dolaşan bu halkın arasında o kadar aykırı görünüyordu ki Doktor Hikmet kendisine âdeta tenha bir köşe bulup saklanmak ihtiyacını duyuyordu. Herkes bıyık altından gülerek ona bakıyor ve "bu acayip adam da kimdir?" diyor, gibiydi. Zavallı, bu garip hissin tesiri altında koşarcasına yürümeğe başladı. Hafif, ince bir yağmur yağıyordu ve yan taraftan esen bir rüzgâr kenarları geniş, yumuşak şapkasını her an başından alıp götürecek gibi oluyordu. Yürüdü, yürüdü, yürüdü. Küçük bir meydana çıktı. Şimdi, buradan hangi istikamete yönelmek lâzım geldiğini tasarlaması icap ediyordu. Sağ tarafta bir köprü ve bu köprünün yanından yukarıya doğru uzanıp giden bir rıhtım gördü. Oraya doğru ilerledi.

Fakat bu, o kadar kolay olmadı. Arabalı, motosikletli, bisikletli bir kalabalıkla kaynaşan bu altı yol ağzını geçerken, hayli tehlikeler atlattı; birkaç kişiye çarptı, birkaç arabacının kaba saba söğüntülerine uğradı, bir otomobilin korna sesiyle şaşırarak öne arkaya, sağa sola birtakım gülünç hareketler yaptı, nihayet, kan ter içinde, karşıki rıhtımın kaldırımlarına varabildi. Bir müddet durdu. Geniş bir nefes aldı ve rıhtımın seddi üstünden şaşkın şaşkın. "Seine" nehrinin sularına baktı. Dün, gece, kendisine o

kadar esrarengiz görünen ve içinde birtakım heyecanlar uyandıran bu sularda şimdi hiç bir mâna, hiç bir cazibe bulamıyordu. Karşı sahildeki salaştan banyolar ona yalnız İzmir'in "Karataş"ını, "Bahribaba"sını hatırlattı. Doktor Hikmet, kendi kendine: "Garip şey; şimdiden kaçtığım yerlerin hasretini mi çekmeğe başlayacağım," dedi Hayır? Hayır; işte, nehrin öbür yakasında, kestane ağaçlarının dalları arasından asil çizgilerini gördüğü şu Rönesans bina, mutlaka "Louvre sarayı" olacak. Farkına varmadan arkasında bıraktığı köprü belki "Austerlizt" belki şu biraz uzaktaki "Pont Neuf" veya "Pont Royal"dir. Büyük ihtilâl yıllarında her gün, "Conciergerie"den kalkıp "Convention" meydanına giden, mahkûm arabaları ihtimal bu köprünün üzerinden geçerlerdi ve Marseyez şarkıları ve trampete sesleri... Hey gidi zamanlar hey... Doktor Hikmet, kendini böylece avutarak yürürken, gözleri gayri ihtiyari,[10] eski kitap sergilerine ilişti. Durdu. Zaten bu noktada tam aradığı tenhalık vardı. Rıhtım boyunca uzanan bu mustatil ve köhne kitap sandıklarının başında kendi sahiplerinden başka kimseler görünmüyordu. Onlarda, ya uzun bir sandalyaya tünemiş veya ayakta kitap okumakla meşguldüler. Doktor Hikmet, bir müddet, bunların etrafında ağır ağır dolaştı. Bu tozlu, sararmış ciltlerin arasında gözleri hep "Monsieur Bergeret"yi, hiç değilse, o tipte birini arıyordu. Çünkü,bilinmez, nedendir, şimdi de beyninin içinde "Anatol France"ın sahifeleri çevrilmeğe başladı. Bu sahifelerde, kim bilir, kaç defa zikri geçen bu sahaflar rıhtımını ne kadar daha başka türlü tasavvur etmişti:

«On altıncı asır gravure'lerimi, görmek ister misiniz, Mösyö?»

Köhne, tahta sandıkların başında duranlardan biri ona sesleniyor. Ne ihtiyar, ne fukara bir adam! O derece acıyor ki, ona yaklaşmağa, onunla konuşmağa yüreği dayanamıyor. İşitmemiş gibi hiç bir şey söylemeden uzaklaşıyor. Karşıki kaldırıma geçiyor.

---

[10] İster istemez, elinde olmadan.

Doktor Hikmet, kaybolmaktan korkarak daha ileriye gitmedi. Buradan geriye döndü. Fakat tekrar deminki meydanlığa geldiği vakit, gözleri tâ karşıda bir büyük kilisenin saatına ilişince gördü ki, otelinden çıkalı daha kırk dakika bile olmamıştır. Düşündü: "Şimdi nereye gitmeli? Her halde otele dönecek değilim ya?" ve farkına varmaksızın "St. Michel" bulvarından sağa doğru saptı. Bu cadde üzerinde, binalar biraz daha alçalıyor, kalabalık biraz daha seyrekleşiyor ve kitapçı camekânlarının sayısı çoğalıyordu. Doktor Hikmet, bunlardan bir iki tanesi önünde durdu. Yeni çıkmış birkaç eserin serlevhasını[11] okudu. Bunlar arasında, hassaten[12] bir kitap ve bir müellif ismi dikkatini çekmişti: Pierre Loti ve "Les Dèsencantès" si. Pierre Loti'nin adı ona hiç yabancı değildi, çünkü ondan hem "Aziyade"yi, hem "Fantoma d'Orient"i okumuştur. Gerçi, her iki eserde büyük bir kıymet bulmamıştı amma, muharririn üslûbundaki tatlı ve acayip çeşninin hemen hemen tiryakisi olmuştu. Nazma[13] bu kadar yakın bir nesire ilk defa "Aziyade"de tesadüf etmişti. Fakat bu eserin mevzuu ne kadar budalaca bir şey, ne safdilâne,[14] ne çocukça bir hikâye idi. Doktor Hikmet kitapçıya girdi. Yeni çıkan "Les Désenchantées" den bir tane aldı. "Bu gece, gene gözümü uyku tutmazsa okurum" diyordu. Biraz daha yürüdükten sonra bir köşe başında bir kahvenin önüne geldi. Bu kahvenin yaya kaldırımlarına doğru uzanan ferah ve sevimli bir taraçası vardı.

Fakat Doktor Hikmet'in marazî bir raddeye[15] varan sıkılganlığı, onu bir müddet, gözleriyle uzaktan seyrettiği mermer masalardan birinin başına geçip oturmaktan alıkoydu. Hiç tanımadığı bir adama söz söylemek, hiç bilmediği bir yere girip çıkmak ona zaten kendi memleketinde

---

11 Başlığını.
12 Özellikle.
13 Şiire.
14 Safça.
15 Hastalıklı bir çizgiye, aşamaya.

bile çok müşgül görünen bir işti. Şimdi ise, bu gibi hareketler, onun gözünde âdeta korkunç bir hacim almıştı. Daha ilk adımında, "Paris" onu, o kadar yıldırmış, o kadar cüretini kırmıştı ki, mümkün olsa gidip oteldeki odasına kapanacak ve oradan artık bir daha dışarıya çıkmayacaktı.

Bir aşağı beş yukarı dolaştı. Karşı kaldırımdan gözünün ucile kahveyi teftiş etti. Kahvede hemen hiç kimseler yok gibiydi. Yaşlı ve babayani bir adam, bir taraftan sütlü kahvesini içiyor, öbür taraftan gazetesini okuyordu. Bir kadınla bir erkek yan yana oturmuşlar dalgın dalgın sokağı seyrediyorlardı. İşte şimdi de koltuğunun altında birtakım kâğıtlarla gözlüklü bir genç geldi. Doktor Hikmet kendi kendine: "Haydi, bir cesaret" dedi. Bahusus ki, yağmur iyiden iyiye çiseliyordu ve karnında açlığın ilk ezintileri baş gösteriyordu. Süratle caddeyi geçerek kahveye girdi ve aynı süratle yuvarlak masalardan birinin başına oturdu. Kendisini çok gülünç gösterdiğine zahip olduğu [16] panama taklidi şapkasını da başından çıkarıp yanındaki sandalyenin üstüne koyduktan sonra yaklaşan garsona:

«Bir kahve...» dedi.

Kremalı kahve mi?»

Doktor Hikmet, bunun ne olduğunu bilmeksizin "evet" cevabını verdi. Fakat onun canı asıl bu kahve ile beraber bir şeyler yemek istiyordu. Gözünün ucile, biraz ötede "Hilâl" şeklinde bir çöreği bardağına batırmakta olan adama baktı. Garsona "Bana bir de şundan getirin." diyecekti. Fakat garson çoktan uzaklaşmıştı. Doktor Hikmet de zaten o "şeyi" istemekten vaz geçer gibi olmuştu. Kendi kendine; yeni dil öğrenen ve söylediği cümlenin doğruluğundan emin olmıyan biri gibi Fransızca: "Bana şundan getirin, bana şundan getirin," sözünü tekrar ediyor ve her tekrar edişinde bu lâkırdıda bir acayiplik seziyordu. "Şundan getirin:" fakat "şu" nun adı yok mu? Kendimi garsona güldürmek için bir vesile daha vereceğim" dedi.

---

16 İnandığı.

Bu endişe ve tereddüt içinde bocalanırken garson sütlü kahveyi getirdi. Ve hay Allah ondan razı olsun;

«Croissant da ister misiniz?» diye sordu.

«Croissant mı, evet, rica ederim.»

VI

İşte, Doktor Hikmet, "Paris denilen o, uçsuz, bucaksız, o karışık ve akıl sır ermez tezgâhta çıraklık etmeğe böyle başladı. Aynı günün akşamı, gene caddelerde başı boş dolaşırken "Beulevard St. Michel'i aşıp geçen sokakların birinde, kendisine, rastgele bir de lokanta buldu. Bu, büyük bir binanın yer katında, bir kapıcı dairesini andıran daracık, alçacık bir oda idi ve o kadar tıklım tıklım doluydu ki, Doktor Hikmet birkaç dakika ayakta beklemek mecburiyetinde kaldı. Neden sonra garsonlardan biri, kendisine başkalarının yemek yemekte oldukları bir masanın kenarında yer buldu. Doktor Hikmet, hiç tanımadığı insanların masasına oturmak âdetini de yeni öğreniyordu:

«Müsaade eder misiniz?» dedi.

Masada yemek yiyen üç kişiden-ki bir tanesi genç bir kız veya genç bir kadındı-, hiç biri ona cevap vermek lüzumunu hissetmedi. Yalnız, kadın başını hafifçe ondan yana çevirdi. Onu, yarı hayret, yarı istihza dolu gözlerle baştan ayağa süzdü. Sonra dudaklarında, ağzının ucunu yana doğru çeken bir muammalı tebessümle gülümseyerek yemeğine devam etti. Doktor Hikmet, entpent[1] sandalyasına büzüldü. Önünde, bir tanesi, İzmir'de çıkan «Ahenk» gazetesi kadar büyük, öbürü bir kartvizit kadar küçük, iki yemek listesi duruyordu. Önce büyüğünü aldı. Baktı, baktı. Bir türlü işin içinden çıkamadı. Öbürüne, eline uzatmak üzere iken gene garson imdadına yetişti:

«Menue'den mi yiyeceksiniz?»

«Evet;» dedi.

Bu sırada genç kadın, gene aynı gözler ve aynı gülüm-

[1] Ne yapacağını bilemeyerek.

semeyle başını ondan yana çevirmişti. Doktor Hikmet, onun kendisine karşı bu meşkuk [2] alâkasını, denilebilir ki, hiç bakmadan görüyordu. Bu yüzden hareketlerine şaşkınca bir ittiratsızlık, [3] bir perişanlık arız olmağa [4] başladı. Lüzumsuz yere elini önündeki boş bardağa uzatıyor, çatalını alıp bırakıyor ve tabağını kâh iki üç parmak öne itiyor, kâh iki üç parmak geriye çekiyordu. Yüzü, ihtimal ki, kıpkırmızı kesilmişti. Zira, sıcak bir kantabakasının dalga dalga başına doğru çıktığını hissediyordu. Zaten, kadınlara karşı muamelesinde bugüne kadar 16 yaşında bir mektep çocuğu toyluğundan kurtulamamış olan Doktor Hikmet için birdenbire genç ve alaycı bir "Parisienne" nin bu göz hapsine düşmek, âdeta bir katastroftu. [5]

Bari, bu azap şeytanı, güzelce bir şey miydi? Doktor Hikmet, canını dişine alıp bir kerre, yandan, kadına baktı. Ucu havada bir küçük burnu, mongolik denilecek kadar çıkıntılı elmacık kemikleri ve duru esmer bir teni vardı. Kenarları geniş bir şapkanın altından, gür ve kıvırcık olduğu hissedilen koyu kara saçlarının bir kısmı, çözülmeğe müheyya [6] gevşek bir topuz halinde narin ensesine doğru sarkıyordu. Profilden göründüğü için ne gözlerinin, ne ağzının umumî ifadesini, yakalamak mümkündü. Doktor Hikmet, güya ondan hıncını almak istiyormuş gibi kendi kendine "hiç bir güzelliği yok!" dedi ve onun tesirinden büsbütün kurtulmak için masasındaki diğer iki adamla meşgul olmak istedi. Bunlardan bir tanesiyle tam karşı karşıya oturuyordu. Uzunca kumral sakallı, sağ şakağının üstüne düşen perçemi, yüzünün uçuk rengi ve göz kapaklarının biraz şişkin ve düşük derisiyle tam Doktor Hikmet'in tahayyül ettiği gibi bir Fransız tipi. Hem bezgin, hem titiz ve sinirli bir hali var. Bunun hemen solunda oturan ise,

---

[2] Kuşku verici.
[3] Düzensizlik.
[4] Gelmeye.
[5] Felâket, yıkım.
[6] Hazır.

çocuk denilecek kadar körpe bir delikanlıdır. Bütün profili, ince uzun bir burundan ve son derece etli sarkık bir dudaktan ibarettir. O genç kadınla bu iki adam beraber midirler? Aralarında hiç konuştukları görülmüyor amma, her üçünü de tarifi güç bir samimiyet ve ahbaplık havası sarmış gibidir; işte, o sakallı adam, genç kadının bardağına şarap koydu.

İşte, genç kadın, yarıya kadar dolu kadehini karşısındaki delikanlıya işaret ederek:

«Ben artık içemiyeceğim. İstersen sana vereyim; dedi.

Sakallı adam, bu sözden alınmış göründü ve iki üç defa üstüste omuzlarını silkti. Zaten yemeklerinin sonuna gelmişlerdi. Uzun burunlu delikanlı durmaksızın, sigara içiyordu ve derin bir düşünceye dalmış görünüyordu. Derken öbürünün sesi:

«Bir teklif; kahvemizi Soufflet'nin taraçasında içelim;» dedi.

Garsonla epeyce ince, uzun bir hesaplaşma faslı... Kalktılar. Genç kadın, Doktor Hikmet'in oturduğu iskemlenin arkalığına sürtünerek, âdeta, sırtını okşarcasına geçti ve havada baş döndürücü bir bahar kokusu bıraktı. Doktor Hikmet, başını çevirdi; körpe bir geyik çalâkliğiyle sandalyaların, masaların arasından süzülüp giden kadının arkasından baktı. Yüreğine birdenbire sebepsiz, derin, âdeta bir gönül derdini andıran bir azap çökmüştü: Lokmalar boğazında dizilip kaldılar. Kendini, birdenbire lokantanın bütün lâmbaları sönmüş, bütün halkı çekilmiş gibi yapyalnız hissetti.

Yemek parasını verip sokağa çıktığı zaman kulaklarında yalnız "kahvemizi Soufflet'nin taraçasında içelim" sözü çınlıyordu. Soufflet. Lâkin bu Soufflet'yi nasıl bulmalı? Niçin yemek hesabını öderken garsona Soufflet'nin nerede olduğunu sormamıştı? Tesadüf bu ya! Belki "Soufflet" akşam üzeri oturduğu kahvenin adıdır. Bulvara çıktı. Yolu üstüne düşen irili ufaklı ne kadar kahvehane varsa her birinin önünde bir kere durdu. Adlarını okudu. Muttasıl, bir kaldırımdan öbürüne geçiyor, St. Michel bulvarını sağ-

lı sollu teftiş ediyordu. Nihayet, gözlerine inanamadı. İşte, Café Soufflet. Bu da gündüzkü, oturduğu küçük kahvehane gibi bir köşe başını tutuyor ve biri bir sokağa, öbürü bulvara bakan iki yüzü var. Lâkin, Doktor Hikmet, burada da aradığından eser bulamadı. Yorgun, taraçadaki iskemlelerden birine çöktü.

Caddeler gündüzken nisbeten daha tenhaca idi. Yalnız kahvelerin önünde bazı kadınlı erkekli insan kümelerinin biriktiği ve biraz sonra muhtelif istikametlere doğru dağılıp gittiği görülüyordu. Yağmur suyu ile ıslanmış kaldırımlar, lâmbaların ışığında yeni dökülmüş bir taze katran rengiyle pırıldıyordu. Ta uzaklarda kocaman bir saat derinden derine on biri çaldı. Doktor Hikmet'in kulağı dibinde bir ses:

«Bu saat de deli olmuş; daha ona çeyrek var;» diye söylendi.

Bu, hemen arkasındaki masada karısile oturan kelli felli bir ihtiyar adamın sesi idi. Elinde tuttuğu büyük cep saatine ehemmiyetle bir kere daha baktıktan sonra tekrar etti:

«Garip şey; yanlışlık bu kadar olabilir.»

Karısı:

«Belki sen yanlış saydın;» dedi.

«Hiç olur mu? İki defa çaldı. İkisinde de on bir saydım.»

Ve bu bir incir çekirdeği doldurmayacak mesele bu karı koca arasında uzun bir konuşma ve münakaşa mevzuu oldu. Doktor Hikmet, bu çocukca, muhaverenin[7] -çünkü karı koca âdeta karşılıklı konferans verir gibi yüksek sesle konuşuyordu.— masa komşuları arasında hasıl ettiği[8] tesiri görmek istiyormuş gibi bir sağına bir soluna baktı. Sağ tarafında üç delikanlı başbaşa görüşüyordu. Bunlardan biri, mükellef[9] ihtiyarı gözünün ucile diğer iki arkadaşına göstererek yavaşça:

---

[7] Konuşmanın.

[8] Doğurduğu, yarattığı.

[9] Kelli felli, özenle giyinip süslenmiş.

«Akademi âzasından C. M.!» dedi.

Öbürleri başlarını çevirip bakmadılar bile ve musahabelerine devam ettiler. Sol masada, elli beşlik bir kadın yirmi yaşında bir gencin elini avuçları içine almış ve başını —âdeta âşıkane denilecek bir rehavetle— onun omuzuna dayamış hiç bir kelime söylemeden ve etrafile alâkasını tamamile kesmiş bir vaziyette oturuyordu. Bu genç, onun oğlu muydu? Çok şımarttığı bir yeğeni miydi? Buna ihtimal vermek güçtü, zira kadının tavrında, kadının bütün vücudunda yalnız cinsî bir heyecanın ifadesi seziliyordu. Bundan başka kılığı kıyafeti itibarile de bir anadan ziyade yüksek bir orospuyu andırıyordu. Saçları kızıl bir renge boyanmış ve yüzü kalın bir pudra tabakasile âdeta kireçten bir maske halini almıştı. Gözleri mübalâgalı bir tarzda sürmeli idi. Hattâ dudağının kenarındaki buruşuklardan birinin arasına bir de yapma bir ben kondurmuştu. Kulaklarına ağır, uzun pırlanta küpeler takmış ve kalın parmaklarının her bir boğumuna ayrı bir taştan, ayrı bir büyüklükte yüzükler geçirmişti.

İşte, delikanlı, kimbilir ne kadar zamandan beri bu yüzüklere dikilmiş kalmış gözlerini sevdalı bakışlarla kireçten maskeye çevirdi. Bu acayip şeyi uzun uzun temaşa ettikten sonra, boynunu yavaşca arkaya uzattı, dudaklarını kadının ensesine götürdü.

Doktor Hikmet, utanarak başını önüne eğdi, Bu sahneye, kahvenin taraçasında, hiç kimsenin göz ucile olsun baktığı yoktu: Hemen bunun yanındaki masada tek başına oturmakta olan genç bir kadın başını bir resimli mecmuanın geniş yaprakları arasına sokmuş, dalgın fotoğrafların altındaki yazıları okuyordu.

Doktor Hikmet, bu tecessüsile kaba ve aykırı bir harekette bulunmuş olduğunu hissetti. Sandalyesi üstünde, nasıl oturacağını, ne yapacağını şaşırıp kaldı ve tam o sırada önünden geçen garsona:

«Bana bir gazete verin;» dedi.

«La Matine mi, Figaro mu?»

«Hangisi olursa...»

Gözlerini sütunların üstünde dolaştırıyor, fakat bir satır yazı üstünde dikkatini toplayamıyordu. Bütün sinirleri etrafındaki insanlarla meşguldü. Ensesi, akademisyenle karısı arasında hâlâ devam etmekte olan (saat) münakaşasını dinlerken, sağ kulağı, üç gencin ne konuştuklarına dikkat ediyor ve sol gözünün ucu mütemadiyen yapma benli kadınla süzgün gözlü delikanlının oynamakta oldukları acayip sahneye kayıyordu.

Birkaç defa, lokantada rasgeldiği güzel kokulu kadını düşünmeğe çalıştı. Nafile. Buradan kalkıp gitmekten başka çare yoktu. Zaten saat de epeyce ilerlemişti. Doktor Hikmet içinden:

«Gidip yatalım;» dedi.

Lâkin, dün geceyi uykusuz geçirdiği odaya dönmek fikri onu âdeta ürkütüyordu. Onun için oteliyle bu kahve arasındaki mesafeyi elinden geldiği kadar uzattı. Yeniden St. Michel meydanına geldi. Oradan, tekrar Quis'lere doğru uzandı. Seine nehrinin öbür yakasında, Paris, bir donanma gecesinde gibi baştanbaşa penbe bir ufuk üzerinde renk renk ışıklarla pırıldıyordu ve sokakların tramvay, araba ve otomobil gürültüsü Doktor Hikmet'e uzaktan dinlenen bir bando muzikanın sesleri kadar ahenktar geliyordu. Bir kerre daha kendi kendine:

«Paris? Paris. Paris'deyim;» dedi.

Ve bundan gurura karışık bir sevinç duydu. Seine'nin suları iyi kokmuyor, fakat, tanyelini andıran serin, tatlı bir rüzgâr genç adamın alnını okşuyordu. Hemen şuracıkta bir kanape olsa bütün geceyi onun üstünde memnuniyetle geçirebilirdi. Parap'ye doğru yaklaştı. O ne? Ayağı aynı zamanda hem katı, hem yumuşak, âdeta, otomobil lâstiğine benzer bir şeye çarptı. Doktor Hikmet eğilip baktı. Bu rıhtım duvarının tam dibine sokulmuş, kıvrılıp yatmış bir adamdı. Eğer kılçıl sakalı gözüne çarpmamış olsaydı, onu bir çocuk, bir öksüz ve kimsesiz, çocuk zannedecekti; zira, o kadar büzülmüş, o kadar derli toplu bir halde yatıyordu ki, vücudiyle kapladığı yer nihayet üç kal-

dırım murabbamı [10] aşmıyordu. Doktor Hikmet'in eğilmesiyle doğrulup uzaklaşması bir oldu; Heriften kezzap ruhunu andıran bir keskin koku intişar ediyordu. Genç adam: "—Ne içmiş! Ne içmiş!" dedi ve bir insanın böyle duvar dibinde kıvrılıp yatmış olması ne hayretini, ne merhametini uyandırdı. Zaten Paris'e ayak bastığı dikikadan beri hislerinde muayyen bir insicam [11] kalmamıştı. Renksiz ve şekilsiz, âdeta rüşeymi [12] birtakım duygular birbirine karışarak, biribirine dolaşarak içinde, bir keşif halita [13] halinde kaynıyordu. Şimdi ferahlanır sevinirken, şimdi derin bir yürek sıkıntısına düşüyordu. Kendi kendini tahlil etmek düşünceleriyle bu duygular arasında bir rabıta [14] bağlamak imkânını bir türlü bulamıyordu. Bütün manasiyle bir otomattan farkı yoktu. Niçin gidiyor? Niçin geliyor? Biraz sonra ne yapacak? Hiç bilmiyordu. Bir rüyâda gibi kendini tamamiyle karanlık insiyaklarının [15] eline bırakmıştı. Bir rüya; evet. Tıpkı bir rüyada gibiydi. Fakat öyle bir rüya ki, bazı anlar bir kâbus şeklini almaktadır.

Nitekim, bu rıhtım gezintisinden yarım saat sonra yatağına girdiği vakit de böyle oldu. Kalbinin üstünde, evvelâ, vicdan azabını andırır bir ağır kaygının yükünü hissetti. Bir büyük cinayet işlemişti. Fakat nasıl, ne zamanda, nerede? Bunu tayine muktedir değildi. Yalnız suçundan emindi ve bunun çok müthiş bir cezası olması lâzım geldiğini biliyordu. Nafile yere «Désenchantées»den * bir sahife okumak istedi. Nafile yere, yarın için kendisine bir Paris gezintisi programı çizmeğe uğraştı. Bu suçun pişmanlığı ve bu cezanın korkusu bir türlü içinden silinmiyordu. Ara sıra bulutlu bir havada bir güneş ziyasının

---

[10] Karesini.
[11] Belirli bir düzen.
[12] Bir biyoloji terimi, Fransızca embriyon'un karşılığı.
[13] Yoğun, koyu bir alaşım.
[14] Bağ.
[15] İçgüdülerinin.
* Birinci basımda, "Aziyade,,.

parlayıp sönüşünü andıran gelip geçici bir teselli ışığı gönlüne bir ferahlık verir gibi oluyor, beyni tatlı bir uyku başlangıcının sarhoşluğiyle uyuşuyor, sonra birden, gene bu vicdan azabının demirden pençesi yüreğini sıkmağa başlıyordu.

Doktor Hikmet, kendi kendine: «Şimdiye kadar hiç böyle bir ıstıraba düşmemiştim;» diyordu. Hattâ, İstanbulda, tevkif edilip de zaptiye nezaretinde geçirdiğim ilk gece bile bende böyle bir ruh işkencesinden eser yoktu. Hatırlıyorum. Jandarma zabitinin saç yağı kokan yastığına başımı koyar koymaz bir masum çocuk gibi mışıl mışıl uyumağa başlamıştım. Ertesi gün, annemle babam beni ziyarete geldikleri vakit kaygısızlığıma ve sükûnetime hayret ettilerdi. Halbuki, o günün akşamı, ihtimal, ayağıma bir taş bağlayıp beni Kızkulesi açıklarından denize fırlatacaklardı; ihtimal, ağzımdan mutlaka bir şey almak için zabtiye nezaretinin karanlık mahzenlerinde bana türlü işkenceler yapacaklardı. İhtimal, prangabend olarak Fizana süreceklerdi. O zaman bu korkunç ihtimallerin hiç biri aklımdan geçmiyordu. Hattâ, zannedersem, bu tevkif vakası, hayatıma bir başkalık, bir macera çeşnisi getirdi diye içimden biraz memnun bile oluyordum. Bugün ki, sahrada bir ceylan, havada bir kuş kadar hürüm; kendimi bir zindan kapısı önünde zannediyorum.»

Doktor Hikmet kendi kendisiyle böyle konuşurken yanındaki odadan birtakım acayip sesler duymağa başladı. Bu, önce, bir dam üstünden işitilen kedi miyavlamalarına benziyordu. Biraz sonra uzun müddet av peşinden koşmuş bir köpeğin solumalarını andırdı. Daha sonra birbirini takip eden hıçkırıklar haline girdi ve nihayet, boğazlanan bir kadın feryatlarına inkılâp etti. [16] Genç adam, yatağından yarıya kadar doğrulup helecanla dinledi. Bu otel; ona, zaten hiç de emin bir yer hissini vermemişti. İşte yandaki odada mutlaka kanlı bir hırsızlık vakası cereyan ediyordu. Kalktı, kulağını her iki oda arasındaki kapının anah-

[16] Dönüştü.

tar deliğine yapıştırdı. Dinledi, dinledi ve "Yok canım, bu büsbütün başka bir işmiş,, diye gülerek yatağına düştü. O acaip seslerin yerine şimdi, kesik, fasılalı bir tempoda söylenen kelimeler kaim olmuştu:

«Cicim, cicim! Sevgilim! Şekerim!»

Doktor Hikmet'in deminki helecanı, yerini fizyolojik bir heyecana bıraktı. Bütün sıkılgan mizaçlılar gibi, o da, cinsi hayatın sıtmalarını ancak muhayyelesini harekete getiren hâdiselerle duyardı. Yandaki odada geçen hâdise ise, şüphesiz bunların en müessirlerinden biriydi, o kadar ki, genç adam, bir müddet için, bütün o deminki yürek azaplarından kurtulur gibi oldu ve tepeden tırnağa, şehvanî bir dikkat kesildi. Bunun arkasından kendini birtakım tatlı hayallere bıraktı. İşittiği seslere göre birbirine sarılmış iki genç vücut, iki genç yüz tasavvur ediyordu ve kadına, akşam lokantada seyrettiği duru esmer tenli güzelin yüzünden başka bir yüz yakıştıramıyordu.

Yalnız bu yüzü duruşta mermer kadar sert, kımıldanışta bir hezaran [17] dalı kadar narin, yuvarlak ve uzun bir boynun üstüne oturtuyordu ve kolları, erkeğin çıplak gövdesine bir sihirbazın oynattığı sarhoş yılanlar gibi dolanıyordu. Bu kollar genç adamın rüyalarına kadar uzandı.

VII

Doktor Hikmet, sabahleyin gözlerini, bu buhranlı gece ile hiç alâkası olmıyan, iki fikir, iki kararla açtı: Bir an evvel Paris'teki Türkleri bulmak ve babasına tezelden bir mektup yetiştirmek! Gerçi bu iki fikrin, bu kararın birbirile münasebeti yoktu. Fakat herhangi bir psikolojik tahlil neticesinde, birbirinden ayrı görünen bu iki dimağ haletinin bir tek unsura ircaı [1] işten bile değildi. Doktor Hikmet, bu büyük ve yabancı şehirde, pusulasını o kadar şaşırmış, her şeyi o kadar garipsemiş ve kendini o kadar

[17] Bülbül.

[1] Çevirilmesi, dönüştürülmesi.

kaybetmiştir ki, bir yandan arkasında bıraktığı ana baba şefkatile, hiç değilse uzaktan uzağa tekrar temasa gelmek; öbür yandan, kendisile dert ortağı birtakım insanlarla yeni bir dostluk ve arkadaşlık tesis etmek istemekle, bu sıkıntılı vaziyetten bir an evvel kurtulmağı düşünmüş oluyordu.

Fakat, bu uçsuz bucaksız şehrin içinde muhakkak kendisi gibi eriyip gitmiş olan bu insanları nereden arayıp bulacaktı? Babasına yazacağı mektubu hangi vasıta ile gönderebilecekti? Bu muhabere işini İzmir'de bile bir türlü yoluna koyamamıştı. Mektuplarını mutlaka İstanbul'a giden bir tanıdığa teslim eder; oradan da buna benzer bir vasıtayla cevap alırdı. Şimdi, böyle bir şeye imkân var mıydı? Hiç yazmamak? Bu da kabil değildi. Kimbilir zavallı ihtiyarlar ne kadar merak ve endişe içindedirler? Kimbilir, akıllarına ne meşum şüpheler, ne karanlık kuruntular gelmektedir? Bu esrarlı gaybubet[2] haberi onlara vardığı gün mutlaka birinden birinin yüreğine inecektir. Doktor Hikmet, baştan ayağa kadar titreyerek: "Behemehal[3] böyle bir felâketin önüne geçmeliyim" dedi ve telâşla odanın içinde dolaşmağa başladı. Bu sırada, gözleri, bir sandalyenin üstünde açık duran el çantasının bir köşesine konmuş June Turc gazetelerine ilişti. İçlerinden bir tanesini çekip aldı. Bu Fransızca "Meşveret" idi. Bir saç ilacı ilânını andıran bu küçük gazeteyi parmaklarının arasında sinirli sinirli evirip çeviriyordu. Ve kendi kendine: "Bunun çıktığı yerin mutlaka bir adresi olacak;" diyordu. Fakat adres yerine postada bir mektup kutusu numarasından başka bir şeye rastgelemiyordu. "Hay Allah lâyıklarını versin. Bunlar da ne serseri şeylermiş böyle." diye düşündü. «Meşveret»i bırakıp kalınca bir broşüre elini uzattı: "Tolerance Musulmane" par Ahmet Riza[4] Güya, gazetede bulamadığını bunda mutlaka bulacağından eminmiş

---

[2] Kayboluş.

[3] Mutlaka.

[4] «Müslümanlığın Hoşgörüsü», yazan, Ahmet Rıza.

gibi hemen kabın alt tarafını çevirdi. Bunun üstünde müellifin sair eserlerinin listesi basılı idi. Doktor Hikmet bu listenin sonundaki satırda şu adresi okudu: "Place Monge, 14", «İşte, bu muhakkak Ahmet Rıza'nın hususi adresi olacak!" dedi ve bir hamlede giyinip aşağıya indi.

«Rica ederim, madam; bana Place Monge'un nerede olduğunu söyler misiniz?»

Kasa başında oturan şişman kadın, son derece nazik ve tatlı olmasına çalıştığı bir tebessümle gülümseyerek:

«Hemen şuracıkta, Mösyö "Rue des Ecoles" köşesini döndünüz mü sağdaki caddeye sapacaksınız. Bir müşkülâta uğrarsanız, polis memurlarına da sorabilirsiniz.»

Doktor Hikmet, hemen sokağa fırladı. Ahmet Rıza, şu anda, ona, mukadderatının anahtarı gibi görünüyordu. O kendisine, hem buradaki hayatını yoluna koymak usulünü öğretecek, hem de mutlaka emin ve gizli bir vasıtayla İstanbul'a nasıl mektup gönderebileceğini gösterecekti. İlk defa olarak Paris'te muayyen bir hedefe doğru yürümek de ona ayrıca zevk ve neşe veriyordu. Havada da tatlı bir sonbahar serinliği vardı. Doktor Hikmet, âdeta topuklarına kanat takılmış gibi yürüyordu. Bir hamlede kadının tarif ettiği dirseği tuttu, fakat gözlerini, karşısındaki binanın köşesinde yazılı duran sokak adına doğru kaldırınca baktı ki, bu aradığı sokak değildir. Yanından geçen bir adama sordu:

«Pardon Mösyö, Rue Monge'a gitmek için.»

«Öbür köşe başından sağa sapınız.»

Doktor Hikmet, birdenbire girgin ve becerikli bir insan olmuştu. Beş dakika içinde Rue Monge'u eliyle koymuş gibi buldu. Dirseği döndü. 14 numaralı bina elli adım ötededir. İşte, kapının önünde kolları sıvalı bir adam, elinde uzun saplı bir süpürge ile dış merdivenleri temizliyor.

Kapıcı, Türk şivesine göre, acele ile söylenen bu ismi birdenbire anlayamadı.

«Pardon; kim dediniz?»

«Ahmet Rıza bey...»

«Ne 'Amédé' yi, ne de 'bey'i tanırım. Fakat burada

beşinci katta 'Mösyö Rıza' diye biri vardır. Eğer aradığınız o ise...»

«Ta kendisi...»

«Yarım saat evvel çıktı.»

«Bir daha gelirsem, kendisini hangi saatte bulabilirim?»

«Yarın sabah daha erken gelsem...»

Herif, süpürgenin üstüne yaş bir bez yeçirip basamakların taşlarını silmeğe başladı. Ve omuzlarını silkip hiç cevap vermedi.

«Yahut bir tezkere yazıp size bıraksam...»

Kapıcı kelimeleri bir çam sakızı gibi ağzının içinde çiğniyerek mırıldandı:

«Nasıl isterseniz...»

Fakat, Doktor Hikmet'in üzerinde ne kağıt, ne de kalem vardı. Kapıcı da kendisine bu hususta bir yardımda bulunacak gibi görünmüyordu. Mahzun bir tavırla:

— *Au revoir*... dedi.

— *Bonjour, Monsieur!*...

Doktor Hikmet, aynı caddelerden geriye dönmek istemedi. Çıkmışken dolaşayım, dedi ve yukarıya doğru yoluna devam etti. Kafasındaki nazari plâna göre, "Sorbon"a civar bir yerde olduğunu tasarlıyordu. Fakat, mesafe hakkında hemen hiçbir fikri olmadığı için Rue Monge'u sonuna kadar yürümedi. Sağda, gelişigüzel, bir sokağa saptı. Bunun, kendi hesabına göre «Rue des Ecoles»e muvazi [5] olduğunu tahmin ediyor, uzun veya kısa bir yürüyüşten sonra nasılolsa «St. Michel» bulvarına çıkacağını umuyordu. Bu hendesi [6] hesaplarla dalgın yürürken, rüyalarda gibi birdenbire kendisini, Panthéon kubbesiyle karşı karşıya buldu. İmanlı bir müslümanın üzerinde, «Kâbe» duvarlarını ve Haceri Esved'i ilk görüş nasıl bir tesir ika eder, [7] bilmiyoruz. Fakat, bu olsa, olsa, şu dakikada Dok-

---

[5] Paralel.

[6] Geometrik.

[7] Yapar.

tor Hikmet'in duyduğu tesire benzer bir şeydir. Göz kamaştırıcı bir mucize önünde gibi dona kaldı. Çocukluğundan beri boyalı boyasız, büyük ve küçük, kabartma ve muhaddep[8] türlü türlü resimlerini seyrettiği bu mukaddes binanın huzurunda, bütün ufak tefek kaygıları, kederleri, sıkıntıları dağılıverdi ve dinî bir cezbeye tutulmuş gibi bu şanlı ölüler türbesine doğru yürüdü. Merdivenlerinden bacakları titreyerek çıktı ve geniş, mermer divanhaneye, ayak basınca uzun bir müddet ne yapacağını şaşırıp kaldı. Bereket ki, burada, her şey tertipli idi. Duvarlardaki mermer levhalara kazılı yazıları okuya okuya, kendi kendine, bütün mabedi tavaf etti ve gene aynı kolaylıkla tek başına, ölüler bodrumunun kapısı önüne geldi. Burada, on, on beş ziyaretçiden mürekkep bir küme, kapının açılmasını bekliyordu ve bunlar, kendi aralarında İngilizcenin hâkim olduğu türlü türlü diller konuşuyordu. Derken pos bıyıklı, kavas kıyafetinde bir adam zuhur etti. Kapıyı açıp bu küçük kafilenin önüne düştü. Doktor Hikmet de, buna katıldı.

Kılavuz, birdenbire, bir tarikat rehberinin tantanalı vakarını takınmıştı. Elinde, galiba, bir büyük fener sallıyordu. Öbür eliyle bir tomar anahtarı şakırdatıyordu. Bu adam konuşmağa başlayınca seyirciler karışık cıvıltılarını kestiler. Bodrumun, her hücresi önünde bir kere duruluyor ve içinde yatan şanlı ölülere dair verilen malûmat ısmarlama bir alâka ile dinleniyordu. Fakat, kılavuzun o kadar yabancı ve harcı âlem bir talâkati[9] vardı ki, mevkiin ve ismi geçen büyük insanların mânevi tesirleri, bu dehlizin rutubet, toz ve küf kokularına karışıp gidiyordu. Bundan başka, Doktor Hikmet, en çok sevdiği ve hürmet ettiği büyük şahsiyetlerden hemen hiçbirinin burada yatmadığını gördü. Gerçi Voltaire, Rousseau, Hugo gibi devlerin külleri burada mahfuzdu. Fakat, muhteşem göl-

---

[8] Tümsekli anlamında. Dışbükey şekiller için kullanılan bir terim, Fransızca convexe karşılığı.

[9] Basmakalıp bir konuşması.

gesi bütün 19'uncu asır boyunca uzanan Chateaubriand nerede idi? Allahtan sonra yer yüzünde en çok tip yaratmış olan Balzac nerede idi? Flaubert'le Maupassat'a niçin burada bir hücre ayrılmamıştı? Muasır Fransız şiirinin babaları. Beaudelaire ile Verlain'in muztarip kemikleri sanki neden buraya lâyık görülmemişti? Doktor Hikmet'e, bütün, bu şanlı gaiplerin [10] yerini, burada, ismini ilk defa bu türbe bekçisinin ağzından işittiği birtakım resmî rütbeliler gasbetmiş gibi geldi. Belki, biraz da, bu düşüncelerin tesiriledir ki, Panthéon'un mahzeninden dışarıya çıktığı vakit yüreğinde yarım saat evvelki coşkunluğundan pek az eser kalmıştı. Sağ tarafta duran ve Sorbonne olduğunu yanındakilerin konuşmalarından öğrendiği binaya uzaktan boş bir nazarla baktı ve durmaksızın yoluna devam etti.

Yeniden ne yapacağını bilmiyordu. "Gene bir lokanta bulup karnımı doyurmalıyım." dedi. Fakat, saat daha on bir buçuğa gelmemişti. Yürüdüğü cadde üstünde ilk rastgeldiği kahveye oturdu. Bu, tam *apéritif* saati idi. Masaların üzerindeki bardakların birçoğu beyaz buzlu absent sularıyle buğulanıyor ve bunların ortasından geçen uzun saplı, delikli kaşıklarda kesme şekerler damla damla eriyordu. Doktor Hikmet'in başı içkiyle pek hoş değildir. Fakat, muhite uymak için o da adını yanına oturduğu adamın ağzından kaptığı bu beyaz içkiden ısmarladı:

— Bir Pernot.

Ve gene bu masa komşusundan Pernot'un hazırlanma ve içilme erkânını öğrenmeğe çalışırken arka taraftan kulağına şöyle bir söz geldi:

— Bana yazı levazımı getiriniz!

Doktor Hikmet Fransızca *"de quoi écrire"* sözünü kendisine bu suretle tercüme etmişti. Bir iki dakika sonra garsonun, elinde bir deri *sous-main* ve bunun üstünde bir yazı takımiyle o masaya doğru gittiğini gördü. Başını çevirip baktı.

---

[10] Kayıpların, ölülerin.

"Donnez-moi de quoi écrir" diyen adam sous-main'nin içinden bir mektup kâğıdı bir zarf çıkardı. Gözüne gözlüklerini taktı ve yazmağa başladı.

Bir çeyrek sonra, Doktor Hikmet de boş kalan aynı yazı levazımını istedi. Önüne serdi ve ilk absent yudumlarının verdiği bir zihin açıklığı içinde yazmağa koyuldu:

"Sevgili ve muhterem babacığım; bu ilk kelimeleri yazarken elimde kalemimin nasıl titrediğini görmüş olsaydınız rica ve istiğfara [11] hacet bırakmadan beni derhal affederdiniz. Maamafih, bilmiyorum, sizin beni affetmeniz yola çıktığım günden beri duyduğum vicdan azabını teskine kâfi gelecek mi? Sırf kendi başımı kurtarmak ve hürriyetime kavuşmak için yapmış olduğum bu hareketin sizi mânen ve maddeten ne elim bir vaziyete sokacağını düşündükçe dehşetten tüylerim ürperiyor ve bu cennet gibi yerler gözümde zinden kesiliyor. Hususiyle memleketten size hiçbir haber bırakmaksızın çıkıp gidişim ve sizin başka bir maksat için, kimbilir ne fedakârlıklara mukabil; lûtfedip gönderdiğiniz parayı bu maceraya tahsis edişim, namuslu insanlar nazarında beni ahlâkan hiç de dürüst olmıyan bir bedbaht derekesine düşürmektedir. Lâkin bu hemen hemen gayri iradi firar hâdisesinin ne kadar fevkalmemul [12] ve acayip şeraiti ruhiye [13] dahilinde vuku bulduğunu size izah edecek olursam, sanıyorum ki, hem ahlâkî prensipler muvacehesinde, [14] hem size ve hem de kendi vicdanıma karşı cürmüm [15] için bazı esbabı muhaffie [16] bulacağım. Emin olunuz ki hareketimden on dakika evveline kadar herhangi bir firar kararı —uzak ve müphem bir tasavvur halinde bile— zihnimde yer etmiş değildi. Anî ve esrarengiz bir kuvvet beni oturduğum yerden kapıp adetâ bir rüzgârın bir kuru yaprağı alıp gö-

---

[11] Af dilemeye.

[12] Umulanın, beklenenin üstünde.

[13] Ruhsal koşullar.

[14] Açısından.

[15] Suçum.

[16] Hafifletici nedenler.

türüşü gibi, hemen kalkmak üzere olan bir vapurun güvertesine attı. Bizde, ihtiyar kadınlar bir rüya anlatırlarken "bir de gözümü açtım, baktım ki, filân yerde imişim" derler. Bütün mukaddesatım namına yemin ederek sizi temin ederim ki, benim için bu seyahat tam böyle bir şey olmuştur. O dakikada bir sairifilmenamdan[17] hiç farkım yoktu. Gerçi bu nagihâni[18] ve mukavemetsuz saik[19] kaç zamandır menfa[20] hayatının kalbim üzerine yığdığı bari ıstırap[21] altında bütün benliğimin boğulmamak için yaptığı mezbuhane bir feveranın[22] ifadesidir. Fakat bu izah da sizi tatmin etmiyecek diye korkuyorum."

Doktor Hikmet mektubunun bu noktasında durdu, düşündü. Absent bardağından bir yudum daha içti. Etrafına bakındı ve ona öyle geldi ki bir iki masa öteden bir adam başını uzatmış, hayret ve dikkatle kendini tetkik ediyor. "Hiç şüphesiz, dedi. Sağdan yazışım merakını celbetmiş olacak!" Ve kalemini birkaç defa dalgın dalgın mürekkebe batırdıktan sonra tekrar yazmağa başladı:

"Sizden bir cevap alıncaya kadar bu gussa[23] ve endişe içinde yaşayacağım. Sizden bir cevap... Fakat bu nasıl kabil olacak? Ben bile bu satırları yazarken mektubumu size ne gibi bir vasıta ile göndereceğimi bilmiyorum. İhtimal ki burada yaşayan Türklerden biri, bana sizi tehlikeye düşürmiyecek gizli ve emin bir muhabere yolu gösterecek."

Birkaç dakika daha düşündükten sonra ilâve etti.

"Burada kendime henüz bir hattı-hareket tayinine vakit bulamadım. Niyetim, ikmali tahsil[24] için tıp fakültesine devamdır. Buna imkân bulamazsam bir doktorun maiyetinde veya herhangi bir hastahanede asistan olarak ça-

---

17 Uyurgezer.

18 Ansızın.

19 Dayanılmaz, karşı konulmaz güdü, neden.

21 Istırap yükü.

22 Boğazlanmışcasına bir taşkınlığın.

23 Üzüntü.

24 Öğrenimini tamamlamak.

25 Tanışıklık kurmam.

lışacağım. Fakat bu teşebbüs için de gene memleketi tanıyan birkaç kişiyle muarefe peyda etmem[25] lâzım gelir."

Doktor Hikmet, mektubuna annesi ve İzmir'de bıraktığı evinin tahliyesi için birkaç satır daha ilâve ettikten sonra kâğıdı katladı, zarfa koydu. Lâkin zarfın üstüne ne yazacağını bilemiyordu. Elini şakağına dayayıp derin bir düşünceye daldı. Tam bu esnada idi, kendisini iki masa öteden tetkik etmekte olan adam yerinden kalktı ona doğru yürüdü. Gayet fasih[26] bir Türkçe ile:

«Yanılmıyorsam siz ya bir Türk ya bir Mısırlı olacaksınız;» dedi.

Doktor Hikmet, şaşkın şaşkın masasının önünde durana bakıyordu. Bu orta yaşlı, tıknaz bir adamdı.

«Nereden keşfettiniz, derseniz bunu izah gayet kolaydır. Bir defa fizyonomi itibariyle bizim taraflardan geldiğiniz besbellidir. Sonra dikkat ettim, yazıyı sağdan sola yazıyordunuz.»

Müsaade istemeksizin bir iskemle çekip Doktor Hikmet'in yanına oturdu:

«Şimdi söyleyin bakalım, kimsiniz ve nereden geldiniz?»

O kadar babacan bir hali vardı ki, bu lâubalilik, bu tecessüs ve hele bu paldır küldür görüşme tarzı insana hiç de aykırı gelmiyordu. Bundan başka, Doktor Hikmet, nihayet kendisiyle konuşabileceği bir kimseye rastgelmiş olmanın sevinci ve midesindeki birkaç yudum absentin neşvesi ile şu anda her şeyi hoş görmeğe meyyaldi. Elini uzattı:

«Doktor Hikmet;» dedi: İzmir'den geliyorum.»

«Çok oldu mu?»

«Ne gezer; tastamam iki gün bile olmadı.»

«Ooooo... Pek de yenisiniz, a canım. Tabii hemşehrilerden filân da daha kimse ile görüşmemişsinizdir.»

---

[25] Tanışıklık kurmam.

[26] Açık seçik, anlaşılır.

«Biraz evvel Ahmet Rıza Beyi aradım. Evinde değildi. Bulamadım.»

Tıknaz adam yüzünü ekşitti:

«Ahmet Rıza mı? O bulunmaz; o bulunmaz Hind kumaşıdır. Ben de kendilerini çok seyrek hemen hemen ayda yılda bir görürüm. Malûm a, âtinin [27] sadrazamı olarak geçiniyor. Ve şimdiden kendini veziriâzamın ard bacağı zannediyor. Bir kibir, bir azamet... Aman efendim, ben bu cart curta tahammül etseydim pekâlâ İstanbul'da kalırdım. Yıllardan beri bu gurbetin kahrını çekmezdim. Maksat hür yaşamak, evlâdım... Sen de sen, ben de ben... Hamdolsun, maişetimi [28] de temin etmişim, kimseye minnetim yok. Ahmet Rıza Bey, günün birinde sadrazam olacakmış diye her gördüğüm yerde eteğini mi öpecekmişim? Neden? Günün birinde gerçekten sadrâzam olur da beni nimetlere garkeder diye mi? Böyle düşünenlerin aklına şaşarım. Bunlar Ahmet Rıza'nın ne mal olduğunu bilmeyenlerdir. Bir defa o makama geçti, oturdu mu vallahi, arkasına dönüp bakmaz bile. Eh, biz bu devranın nelerini gördük...

Yanı başından geçen garsona, gayet bozuk bir Fransızca ile seslendi:

«Jean, bana bir bira!»

«Hemen şimdi, Mösyö Ragıp...»

Kahvenin garsonu Jean'la bu Ragıp Bey arasındaki ahbahça konuşma tarzı Doktor Hikmet'in gözünden kaçmamıştı.

«Çoktan beridir Paristesiniz galiba efendim?» dedi.

«Çoktan beri de lâf mı a birader! Tam 12 senedir, şu kaldırımları çiğneyip duruyoruz. Memleketi 1308'de [29] terkettim. Şimdi 20'de miyiz? İşte tastamam on iki yıl... Bu-

---

[27] Geleceğin.

[28] Geçimimi.

[29] Bu tarihin hicrî ya da rumî olduğu belirtilmiyor. Ama roman 1904'te geçtiğine göre rumî olmalı. Rumî 1308, miladî 1892'nin; 1320'de 1904'ün karşılığı.

raya geldiğim vakit hemen hemen benden başka Türk yoktu. Sonradan üremeğe başladılar, maşallah! Fakat, ne hikmettir bilmem, üredikçe itibarımız azalıyor. Çünkü yavaş yavaş ne mal olduğumuz meydana çıkıyor. Yalan, iftira, fitne, desise mi istersin; her adım başında biribirimizin kuyusunu kazma mı istersin; gırla... Geçenlerde sözüm ona bir *Jeune Turc* konferansı[30] yapalım dediler, ağızlarına yüzlerine bulaştırdılar. Az kalsın tokat tokada, yumruk yumruğa gelecektiler. Ne imiş o? Sen Prens Sabahattin Bey taraftarı imişsin; ben Ahmet Rıza Bey taraftarı imişim. A efendim, aramızda hiç de vatan, millet taraftarı olan yok mu? Her gün vatan, millet diye hant hant ötersiniz, vatan, millet yolundaki fedakârlığınızı, feragatinizi ne vakit göstereceksiniz? Şimdiden yer kavgası. Günün birinde bunlar bir de iş başına gelirlerse tasavvur edin, artık siz bir kere curcunayı...

Ragıp Bey yüksek sesle ve ellerini kollarını sallıyarak konuştuğu için kahvenin taraçasında herkes başını çevirmiş onlara bakıyordu. Doktor Hikmet, birdenbire bu vaziyetten çok sıkıldı ve muhatabının, kalın bira bardağını dudaklarına götürdüğü dakikayı fırsat bilerek sordu:

«Demin eve bir mektup yazdım. Fakat nasıl göndereceğimi bilemiyorum.»

Ragıp Bey, dilinin ucile bıyıklarının üstündeki beyaz bira köpüklerini silerek biraz düşündükten sonra:

«Türkiye'de hiç tanıdığınız bir ecnebi yok mu?» dedi.

«İstanbul'da eski Fransızca muallimim T. Tessier var ama adresini bilmiyorum. Üç senedir yüzünü de görmedim. Sağ mı, öldü mü bence o da malûm değil.»

Fakat, bunları söylerken Doktor Hikmet'in aklından bir şimşek tezliğiyle İzmir'deki kitabçısı *Abajoli*'nin sıması ve ismi geçti. Şimdiye kadar bunu neden düşünmemişti. *Abajoli*, hem emin bir vasıta ile bu mektubu babasına iletir, hem de sonraki muhabereler için İstanbul'da M. Tessier'in adresini bulabilirdi. Doktor Hikmet bu çareyi

[30] 1902'de yapılan ilk İttihat ve Terakki Kongresi kasdediliyor.

keşfeder etmez, onu hemen tatbik edebilmek için Ragıp Beyin bir an evvel gitmesini bekledi. Fakat, o, oturduğu sandalyaya gittikçe yerleşiyor ve Doktor Hikmet'le ahbaplığı her dakika bir yıllık ileriye götürüyordu. Onun hangi otele indiğini, nerede yemek yediğini Paris'te ne yapmak niyetinde olduğunu soruyor ve aldığı cevaplara göre ona bir baba dostu tavriyle bir sürü nasihatlarda bulunuyordu. Gerçi bu nasihatlar içinde Doktor Hikmet'in işine yarayan noktalar yok değildi. Fakat şu anda onun yapmak istediği şey yalnız *Abapoli*'ye fransızca bir mektup yazmak ve bu mektubun içine babasının adresine gidecek zarfı koymaktı.

Ne mucize! İşte Ragıp Bey, cebinden saatini çıkarıp baktı. Ve telâşla gitmeğe davranarak:

«Aman,» dedi. «Ne kadar geç kalmışım. Prens İbrahim'e yemeğe davetli idim.»

VIII

Ağustos ayının son günlerinde *Luxemborg* bahçesi insanın, âdeta, yüreğine dokunan mahzun bir hal almıştır. Şimdiden, sonbaharın uçuk renklerine bürünen ve kametlerine bir nevi tevekkül [1] gelmiş ağaçlardan, mermer prenseslerin omuzlarına, oynaşan çocukların başlarına ve sıraların üstünde konuşup gülüşen genç mekteplilerin dizlerine kâh yanmış kelebekleri, kâh vurulmuş kuşları andırır yapraklar dökülmektedir. Havada bir gizli ürperiş ve güneşin aydınlığında bir nostaljik [2] uzaklaşış vardır. Kumlu yollar her vakitkinden daha yumuşak; tarhlar daha derbeder, çiçekler daha perişandır. Her yanda bir bakımsızlık, bir tekellüfsüzlük... [3] İstanbul sayfiyelerinin viran

---

[1] Boylarına bir çeşit boyuneğme.

[2] Yurt özlemiyle ilgili.

[3] Özensizlik.

köşklerini çevreliyen metrûk [4] bahçelerdeki gibi bir huzu vetevazu... [5]

Doktor Hikmet, Paris'i epeyce dolaşıp gördükten sonra, gönlünce, en çok bu yerde karar kıldı. *Jardin des Tuilleries* ile *Place de la Concorde* ona cansız bir müze dekoru gibi görünmüştü. *Champs Elysées*'de başı dönmüş, yürümesini şaşırmıştı. *Bois de Boulogne*'de ise yüreğine bir acayip kasvet basmış, âdeta, nefesi tıkanır gibi olmuştu. Bu suni ormanda bütün ağaçlar, görünmeyen bir gardiyanın muhafazası altında, bir sürgüne gitmek için sıra sıra dizilmiş mahkûmları andırıyordu ve bunlar arasında rasgelinen insanların; ruhu nefret ve isyana sevkeden bir çalımları, bir karnavalca kılık kıyafetleri, bir sahte vakarları vardı. Burada herkes, gezip dolaşmağa, bir şey görmeğe değil, yalnız kendisini göstermeğe gelmiş gibiydi. Bir labirent kadar çapraşık yollarda muttasıl [6] dolanıp duran ekipajlar, [7] amazonlar sirk meydanlarındaki oyunları ve oyunbazları hatırlatmaktadır. Öyle ki, insan, başını, bunlardan çevirip yapma göllere doğru bakınca, uzun bir müddet suyun içindeki kuğuların da bir marifet göstermesini bekler.

Doktor Hikmet, oralarda ilk gezintisinden Quartier'ye döndüğü vakit, üzgün yüreğinde sıkıntılı bir yolculuktan sonra nihayet kendi evine kavuşan bir adamın huzurunu duymuştu. Ve günlerce, tekrar, karşı yakaya geçmekten çekinmişti. Yalnız, geçen gece, o da Ragıp Beyin ısrariyle «Montmartre»a gitti. Ragıp Bey, ona: "Asıl Paris, işte burası!" diyordu. Fakat, Doktor Hikmet'in kendi hissine göre, "Asıl Paris" ondan her gün biraz daha uzaklaşıyordu. Tâ ilk gençlik yıllarından beri edebiyatla, sanatla, ağızdan kapma malûmatla dimağının içinde yer etmiş olan o tılsımlı şehrin şekli, çizgileri, renkleri, reliefleri

---

[4] Terkedilmiş, bakımsız.

[5] Alçakgönüllülük ve gösterişsizlik.

[6] Durmaksızın.

[7] Ekipler, gruplar.

aynı ismi taşıyan bu içinde yaşadığı şehrin ihtilâçlı [8] gölgesi altında yavaş yavaş siliniyor; kayboluyor, onun yerine, büsbütün başka bir Paris'in, hiç beklemediği, anlamadığı ve bir türlü zevkine varamadığı bir Paris'in plânı teressüm [9] ediyordu. Ragıp Beyin, dediği gibi eğer «asıl Paris» "Montmartre" idise, yazıklar olsun ona... Zira Doktor Hikmet'in, menkıbeleri dillerde destan bu mahalleden aldığı ilk intıbaa göre «Montmartre»e ancak sefaletin, neşe ve coşkunluğun zenaatleştiği bir yer denilebilir. Burada, uzun saçlı kahve şairlerinin şarkılarındaki nüktelerden sarhoş orospuların tebessümlerine kadar hep işitilip görülen şeyde bir nevi hazır esvap mağazasının, bir nevi fabrika metaının kamlot havını [10] sezmemek mümkün değildir. İşte Doktor Hikmet'in o âleme dair belli başlı hatırında kalan şeyler: "Chat Noire" adını taşıyan bir "Boite"! İçerisi tıklım tıklım insan dolu. Tütün dumanı ve donuk bir aydınlık burayı, âdeta, bir "aquarium"a çevirmiş; alçak ve daracık bir şanoda, sivri, sarı sakalı ve kabarık sarı saçlariyle uzun boylu narin "chansonier", dalgaların sağa sola, öne arkaya kımıldatıp durduğu bir saçaklı ve lüzucetli [11] denizaltı nebatını andırıyor. Ragıp Bey:

"Bu, işte Montmartre'in en meşhur chansonier'si..." dedi.

Ve bir isim söyledi. Bu meşhur kahve şairi, onlar içeri girerken, birden, sözünün veya şarkısının ortasında durup, yarı hayreti, yarı istihzayı hissettiren bir sesle mırıldandı:

«Ne görüyorum, başbaşa iki erkek! *Saisisant tablean de meurs exotiques!...*» [12]

Ragıp Bey, bu sözü ya işitmedi, ya işitti de anlamadı. Fakat, bütün başlar dönmüş, kısık gülüşmelerle onları

---

[8] Çarpıntılı.

[9] Resimleşme.

[10] Bir çeşit kumaşın ince tüyü.

[11] Yapışkan.

[12] Yabancı törelerin çarpıcı bir tablosu.

seyrediyordu. Fakat, onlar, kendilerine bir yer bulup oturacak kadar bir zaman bile geçmeden şair bu kaba imalı lâtife parantezini çoktan kapatmış, şarkısına devam etmişti. Bu şarkıdan, Doktor Hikmet'in aklında kalan yalnız şu nekarattır:

..... *ai, ai*
Peperé Loubet sentait l'ail. [13]

Ragıp Bey, gözleri, hayranlıktan yuvarlak yuvarlak açılmış, daimî bir dikkatle dinliyor ve her *Loubet* * ismi geçtikçe eliyle ağzına siper yaparak Doktor Hikmet'in kulağına eğiliyor:

«Görüyor musun, reisicumhuru nasıl berbat ediyor? Hürriyet işte buna derler,» diyordu. Ve arada bir içini çekiyor:

«Bizim bu hürriyete vasıl olabilmemiz için daha bir asır lâzım ne dersin, ha...» diye fısıldıyordu:

"Chat Nar"ın baş şarkıcısı çılgın bir alkış sağnağı içinde son defa olarak *"ai, ai — Pepére Loubet sentait l'ail"* nakaratını söyledikten sonra bir müddet durdu. Alnının üstüne düşen perçemlerini elinin tersiyle arkaya itti. Dirseğini yanındaki piyanoya dayadı. Gözlerini tavana kaldırdı, yere indirdi. Bir sünühat [14] bekliyor gibiydi. Birden doğruldu: Yüzüne gene deminki hayret ve istihza tavrını taktı. Dikkatle kapıya bakarak:

«Hele şuna bakın, hele şuna bakın...» diye söylendi.

Bütün başlar, demin, Ragıp Beyle Doktor Hikmet'e olduğu gibi, yeni gelen müşteriden yana çevrildi. Bu, orta yaşlı, dazlak kafalı bir adamdı ve ne halinde, ne yüzünde göze çarpacak bir hususiyeti yoktu. Şansoniye:

«Hımmm;» dedi. «Bu saate kadar gecikmek için mutlaka karısının uyumasını beklemiş olacak.»

---

[13] «..... ay, ay/Lonbet Dede sarmaşık kokuyordu.»

[14] Esin.

* O devrin Cumhurreisi.

Salde bir kahkahadır koptu. Şair çoktan "1900 sergisi" unvanlı yeni bir şarkıya başlamıştı. Halkla beraber yeni girene gülmekte olan Ragıb Bey, palas pandras toparlandı. Dirseğiyle Doktor Hikmet'in kolunu dürttü:

«Aman, bunu dikkatle dinle, çok hoştur;» dedi.

Kahve şairi, bu şarkısında, en ziyade, 1900 sergisi münasebetiyle Paris'e gelmiş olan türlü türlü yabancılarla alay ediyordu. Şarkı, tamamiyle bir "revue" nün senaryosu şeklinde yazılmıştı ve uydurulmuş bir sürü *exotique* isimler, kelimeler, tâbirlerle dolu idi. Fransızcanın umumî âhengi içinde bunların yaptığı kakofonilerdir ki, şarkıya bellibaşlı mizah çeşnisi veriyordu. Gerçi şansoniyenin hançeresi İngilizlerden, Cenubi Amerikalılara, Cenubî Amerikalılardan, Senegalli Zencilere ve bunlardan Çinlilere kadar çeşit çeşit milletlerin acayip seslerini taklitte büyük muvaffakiyet gösteriyordu. Fakat, sanat bakımından, bu nihayet bizim meddahların ve karagözcülerin yaptıkları hünerlerden üstün bir şey değildi. Doktor Hikmet, bir İstanbul efendisi sıfatiyle Ragıb Beyin bu tarz sanat oyunlarının kim bilir daha ne kadar iyilerini dinlemiş olmasına rağmen, bunun karşısında kendinden geçecek derecede hayran kalışına şaşıyordu.

Şarkı bittikten sonra Ragıb Bey içini çekti:

«Görüyorsun ya, birader. Zenciden Çinliye kadar herkesten bahsediyor da bizim adımızı ağzına bile almıyor;» dedi.

Fakat, şansoniyenin, müşterilerden birine daha karşı savurduğu yeni bir şaka Ragıb Beyin teessürünü bir anda dağıtmağa kâfi geldi. Bu, gür ve kuzguni sakalı göbeğine kadar sarkmış ve kalın kaşları alnını yarısına kadar örtmüş kara yağız bir adamdı. Şair, gözünün uciyle halka bu adamı işaret ederek:

«İşte,» dedi. «Montmartreli kızlar için tüyleri yoluna yoluna bitmiyecek bereketli bir av!...» ve kendi sözüne kendi gülerek şanodan çekildi.

Doktor Hikmet, bu geceye dair başka bir şey daha hatırlıyordu. Bu, «Chat Noir»dan çıktıktan sonra birer bira

içmek için uğradıkları kahvede gördüğü kızdı. Ragıb Bey önde, o arkada kendilerine bir yer bulmak için dolu masaların arasından yürürlerken, birden, iki sert ve esnek memenin göğsüne sürtünerek geçtiğini hissetti. Dönüp baktı. Kız da dönmüş ona bakıyordu. Doktor Hikmet, bu yaşa kadar bir kadın bakışının hiç bu derece tehlikelisine rasgelmemişti. Bir an içinde sanki yüreği yerinden kopar gibi oldu. İşte, bunun üstünden dört gün dört gece geçmiş olmasına rağmen, şu dakikada, Doktor Hikmet bu bakışı anmakla içinden gene aynı yırtılışı, aynı sökülüşü duyuyordu. Kendi kendine: "Bu, bir yırtıcı mahlûkun sindiren gözleriydi. Avına pençesini uzatan bir parsın bakışı da mutlaka böyle bir bakıştır." dedi. Bir pars veya bir dişi kaplan, her ne ise; Doktor Hikmet'e göre vahşi bir ormanın bütün mağrur kudretleri o narin kızın küçücük çehresinde toplanmıştı. Kimbilir, belki, Ragıb Bey işin farkına varıp da "Kendine gel birader; bu bir kaldırım orospusu!" demeseydi, Doktor Hikmet bu kızın peşinde ne korkunç maceralara doğru sürüklenip gidecekti! Lâkin düşmesine ramak kaldığı bu uçurumun baş dönmesinden henüz kurtulmuş da değildi. O geceden beri, hemen her gece aynı saatte içinden bir ses ona: "Haydi kalk, Montmarta'a git! O kızı bul!" deyip duruyordu.

Bereket versin ki, Doktor Hikmet, her dilediği vakit, tek başına Paris'in herhangi bir yerine gidip gelebilecek kadar şehre alışmış ve şehrin münakale [15] vasıtalarını öğrenmiş değildi ve kendisine en kolay gelen arabalı gezintilere ise çoktan nihayet vermiş bulunuyordu. Üç hafta içinde canı gibi sakladığı parasından on liranın bu yolda akıp gittiğini görünce kemerini en son deliğine kadar kasmak lüzumunu duymuştu. Bahusus ki, Ragıb Beyle düşüp kalkmağa başladığı gündenberi Paris'te en sıkı ekonomya ile nasıl yaşanabileceğine dair oldukça geniş malûmatı vardı.

Ragıb Bey, onu her şeyden evvel, günde beş frank

---

[15] Ulaşım.

vererek oturduğu otelden çıkarıp "Rue Bonaparte"de mütevazi bir "Garnie" ye yerleştirmişti. Bundan başka ona, en ucuz ve en iyi yemek yenen birkaç lokanta da göstermişti. Bu programa göre, Doktor Hikmet Paris'te bütün bir yıl kimseye muhtaç olmaksızın geçinebileceğini tahmin ediyordu. Bütün bir yıl...: Ya sonra? Doktor Hikmet, sonrası için de büyük endişeye düşmüyordu. Bir halk hastahanesinde bir nöbetçi hekimlik veya bir hekimin yanında bir asistanlık da mı bulamazdı? Her müşkülü halleden ve Paris'te birçok tanıdıkları olan Ragıb Bey mutlaka buna da bir çare gösterir, diye düşünüyordu. Sürgün yoluna revan olduğu günden beri, hayatının ilk şansı bu hayırhah [16] ve babacan adama rastgelmek olmuştur. İlk günler doğrusu, bu adam hakkında fena fikirlere sapmış, onun da aşağı yukarı, Pire'de tanıdığı Cemal nevinden bir serseri olduğunu zannetmişti. Hele ilk tanıştığı gün Ahmed Rıza ve arkadaşları aleyhinde sözleri, onun yüreğine bazı kötü şüpheler de vermemiş değildir. Doktor Hikmet, onun, en az sefarethaneye mensup bir hafiye olabileceğini ve kendisini kimbilir hangi tuzağa düşürmek için çalıştığını da hatırından geçirmiştir.

Nitekim, o sıralarda Ahmed Rıza Beyle vukubulan bir mülâkatında, büyük vatanpervere Ragıb Bey hakkındaki mütalâasını sormaktan çekinmedi idi. Ahmed Rıza Bey, yarı istihfaf, [17] yarı istihzayı ifade eder bir tebessümle gülümseyerek:

«Ragıp bey mi?» demişti. «Onu kim tanımaz. Ona adiyle saniyle Baba Ragıb, derler. İyi yürekli, basit kafalı bir adamdır. O kadar basit kafalı ki aşağı yukarı on beş seneye yakın bir zamandır Paris'te oturduğu halde hâlâ Fransızca doğru dürüst bir cümle yapmasını bilmez. Buna rağmen Quartier'de son derece populaire'dir. Herkese, her sınıf halka kendisini sevdirmiştir? Eli de çok geniştir? Belki, biraz da bunun için seviliyor.»

---

[16] İyiliksever.

[17] Aşağsama.

Doktor Hikmet,:

«Elinin genişliğine ben de şahit oldum,» dedi. «Ne vakit bir arada bulunsak masrafları hep o görür. Doğrusu, biraz da bunun için şüpheye düştüm.

— Ooo, bu hususta zerre kadar şüphe beslemeyin. Ragıb Beyin o tarafı da son derece basittir. Ragıb Beyde alâmeti fârika basitliktir. Anlatayım: Bu, İstanbul'da, Hidiv İsmail Paşanın vekilharçlığını etmiş bir adamın oğludur. O münasebetle çocukluğundan beri birtakım Mısır prensleriyle düşüp kalkmıştır. Hidiv İsmail Paşanın vefatından sonra oğullarının peşine takılıp İtalya'ya gelmiş. Oradan Mısır'a gitmiş. Mısır'dan da gene bu prenslerden birinin refakatinde Paris'e kapağı atmıştır. Çok sempatik, nekre[18] ve biraz da dalkavukluğumsu olduğu için bütün bu Mısırlılar arasında paylaşılmayan bir matah gibidir. Birkaçından mukannen[19] aylığı bile vardır. Aylık vermeyenler de onu, buraya her gelişlerinde ihsanlara, atıfetlere garkederler. Buna mukabil, hepsinin Paris'teki işlerine o bakar. Prensesler siparişlerini ona yapar. Bu itibarla Ragıb Beye, Hidiv ailesinin Paris'te gayri resmî sefiri unvanı verilebilir.

Ahmed Rıza Bey, biraz durdu. Düşündü ve ciddi bir tavırla ilâve etti:

— Yalnız bir kusuru vardır: Oldukça zemmamdır[20]. Biraz da, ne bileyim, yalancıdır. Her dediğine kulak asmamalı...

Ve bu son sözleri söylerken kırçıl bir sakalla çerçevelenmiş düzgün ve beyaz yüzü bulandı, pençe pençe kızardı, başını eğdi. Hayatın bir sürü sert mücadeleleri içinde kanıksamış olması lâzımgelen bu yaşlı adamın, bir başkasının ahlâkı hakkındaki mütalâasını söylerken böyle muztarip ve mahcup görünüşü, Doktor Hikmet'e bir ruh iffetinin alâmeti gibi geldi. Deminki müstehzi adam,

---

[18] Nükteci.

[19] Belirli.

[20] Yerici, onu bunu çekiştiren.

hiç hoşuna gitmiyordu. Fakat, Ahmed Rıza Beyin bu tarafı, ona, derhal bir saygı hissi verdi ve hemen bahsi değiştirmek lüzumunu duydu.

Fakat, Ahmed Rıza Beyin, herhangi bir ciddî mevzua, hedaima hazla okuduğu Sami Paşazade Sezai Bey de vardı. Günün birinde bir şey olabileceğine de pek umudu yok gibiydi. Doktor Hikmet, onun bu kapalılığını bu çekingenliğini, biraz da kendisine karşı bir nevi emniyetsizliğe hamletti[21]. Bunun içindir ki, o gün, Ahmed Rıza Beyden oldukça kızgın ayrılmıştı ve kendisine, adreslerini verdiği diğer arkadaşlarını, artık gidip görmek istememişti. Bunlar arasında Doktor Nazım veya Bahaeddin Şakir[22] gibi adlarını sanlarını ilk defa işittiği kimseler olduğu gibi eserlerini çocukluğundan beri daima hazla okuduğu Sami Paşazade Sezai Bey de vardı. Fakat, Ragıb Beyin söylediğine göre, o, epeyce uzak bir semtte, bilmem hangi prensle birlikte aristokratik bir inzivaya çekilmiş imiş...

Doktor Hikmet elinde açılmış bir gazete ile Luxemburg bahçesinin kanapelerinden biri üstünde, son günlerin hâdiselerini böyle birer birer zihninden geçirirken akşam saatinin epeyce ilerlemiş olduğunun farkına varmadı. Biraz evveline kadar çığlıkları kuşların cıvıltılarına karışan küme küme çocuklar dadıları veya annelerile beraber çekilip gitmişlerdi. Tenis kortundan gelen muttarit ve yeknesak raket ve top sesleri de artık işitilmiyordu. Yalnız, sarayın taraçasındaki sıralardan, henüz dedikodularını tüketmemiş grup grup mahalle karılarının konuşmaları, gittikçe uzaklaşan bir kalabalığın mırıltısı halinde hâlâ kulağa çarpmakta idi. Bazı kanapelerde tek başına oturmuş kızların birini bekler gibi, sağa sola, endişeyle baktıkları görülüyordu. Fakat, bahçenin muhtelif istikametlere doğru uzanan yollarında, deminki genç mekteplilerin gürbüz ve cevval[23] siluetleri yerine, şimdi, siyah redingotlu ve

---

[21] Yordu.

[22] İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri, ayrıntılı bilgi için bk. Hüküm Gecesi, Notlar bölümü.

[23] Hareketli, canlı.

çoğu kılçıl sakallı birtakım bürokratların ürkek, bezgin ve silik gölgeleri kaim olmuştu. Bunların her biri, ihtimal bir bürodan çıkıp bir an evvel evlerindeki terliklerine veya kahvelerindeki kadehlerine kavuşmak için acele ediyor ve buradan geçmekle belki yollarını kısaltmış, belki bir bahçe havası almış oluyordu.

Şu saatte, Doktor Hikmet'e, bunlar bile mesut insanlar gibi göründü. Zira, kendisi buradan kalkınca nereye gideceğini bilmiyordu ve yarın sabah, bütün gününü nasıl geçireceğine dair bir fikri olmayacaktı. Akşam serinliğinde vücudu hafifçe ürpererek ayağa kalktı. Kendi kendine "Yarın bir pardesü tedarik etmeliyim!" dedi. Bu düşünce, ona, bir taraftan yarın için yapacak bir iş bulmuş olmak itibariyle hoş geldi, bir taraftan da bütün fuzulî masraflariyle kışın yaklaşmakta olduğunu ihtar ettiği için yüreğini burktu. "Bugün bir pardesü, yarın bir palto, bir kalın esvap, bir boyun atkısı; kimbilir daha neler..." diye söylendi, "nafile, bu böyle sökmeyecek, kendime şimdiden bir iş bulmalıyım." Ve bittabi, gene aklına Ragıb Beye müracaat etmek geldi. Onunla üç gün sonra kendi evinde buluşmak üzere sözleşmişlerdi. Ragıp Bey ona: "Gel de sana kendi elimle bir alaturka kahve yapayım" demişti. Üç gün... Fakat, Doktor Hikmet'in içini birdenbire öyle bir panik sarmıştı ki, bu üç gün ona uzun bir zaman gibi geldi. Bahçenin yollarında hızlı hızlı yürümeğe başladı. Bu telâş arasında aynı yoldan birkaç kere geçtiği oldu. Sıraların biri üstünde bir kız başını kaldırmış hayretle ona bakıyordu. Doktor Hikmet, aynı sıranın önünden kimbilir kaçıncı geçişinde bunun farkına varmıştı. Kendi kendine: "Ah, ne olurdu, benim de böyle bir bekleyenim olsaydı!" dedi. Fakat, yazık ki, bir ayı geçen şu Paris ikameti esnasında, hiçbir tesadüf, ona, herhangi bir genç kadınla —bir sevgi rabıtası değil— basbayağı bir ahbaplık imkânını bile vermemişti. Halbuki, onun eskiden beri Paris'e dair kurduğu cennet rüyalarının ortasında her şeyden evvel taze ve sihirli bir aşk çiçeğinin baş döndürücü kokuları ve renkleri vardı. İnsan zekâsının, insan ruhunun en

ince, en feyizli tecellilerine sahne olan bu topraklardan Fransız medeniyetinin bütün özünü eme eme yetişmiş olan bu çiçekte, Doktor Hikmet, yıllardan beri isimlerini ve yüzlerini ezber ettiği muhtelif mizacta, muhtelif yaşta, muhtelif renk ve şekilde yüzlerce roman ve tarih maşukasının[24] bir hulâsasını bulacaktı. Bu *eklektik* zevk ve arzu kimyasına göre, onun, dimağında bir *"Renée Maupréne"* nin solgun ve keskin çehresi, bir *"Nana Caupeau"*nun tombul ve behimi[25] güzelliğine karışıyor ve bir *Madame Bovary*'nin arsenikli dudaklarından *Thérése de Sauve*'un şuh ve işvebaz tebessümünü silmek mümkün olmuyordu. Doktor Hikmet Parisli denince, kaldırımdaki kızla salondaki madamı, çeşni itibariyle biribirinden ayıramıyordu. Meselâ ilk akşam lokantada rastgeldiği kadınla, Montmartre kahvesinde bakıştığı kızı ve nihayet, şimdi önünden geçtiği bu genç talebeyi veya bu mağaza satıcısını aynı derecede şiddet ve ihtirasla arzu ediyordu.

Fakat bir kadına nasıl yanaşılır? İlk ağızda ona ne denilir? Bu, Doktor Hikmet'in, ömründe yapmadığı bir şeydi. Tanımadığı bir kadına yanaşmak şöyle dursun yüzüne dikkatle bakmak bile, onca büyük bir cüret ve cesaret meselesiydi. Nitekim, demincek sıranın üstünde, kendisini o kadar dikkatle tetkik etmekte olan şu kızcağıza olsun bir göz atmalı, bir gülümsemeli değil miydi? Ne gezer! Doktor Hikmet, gittikçe sıklaştırdığı adımlarla *Luxemburg* bahçesinin *Observatoire* kapısından dışarıya kendisini dar attı. Memleketinden ve muhitinden çıktığı ve hasseten şu Paris'e ayak bastığı günden beri, tuhaf bir vehme düşmüştü: Kendisinin herkese böyle göründüğüne ve herkesin bıyık altından onun haline gülmekte olduğuna zahipti[26]. Milliyetini ise, âdetâ bir ayıp gibi taşıyordu. Ona "sen nerelisin?" diye sorulduğu vakit şaşırıp kalıyor, bir müddet kekeliyor, sonra akla gelmeyen bir

---

[24] Sevgili.

[25] Hayvansı, şehvetli.

[26] Olduğunu sanıyordu.

memleketin adını söylüyordu. Şivesinden hakikati anlayacaklar diye bütün gün ağzı kilitli dolaşmak lüzumunu hissediyordu. Doktor Hikmet, Ragıp Beyle dolaşmaktan, bundan dolayı çekinmeğe başlamıştı. Bu adamın her gittiği yerde yüksek sesle Türkçe konuşmaları, alaturka tavır ve edaları, ara sıra, hattâ iskemlesinin üstünde bir ayağını altına alıp oturmaları, ona, âdetâ dehşet vermekte idi.

Doktor Hikmet bu karışık ve birbirini tutmaz düşüncelerle dalgın yürürken, birdenbire, Ragıp Beyin, en gür sesiyle kalabalığın içinden kendisini çağırdığını duydu. Başını arkasına çevirdi. Elli adım öteden Ragıp Bey, yanında sarışın bir adamla ona doğru ilerliyordu.

«Yahu, bu ne dalgınlık böyle? Yanımızdan geçip gittin de bizim farkımıza varmadın... Nereye böyle, bakalım? Bir *rendez-vous* filan mı var. Yoksa... Hele, hele?

Doktor Hikmet, en alçak, en utangaç sesiyle:

«Yok canım;» dedi. «Nereye gideceğimi bile bilmiyordum.»

«Öyle ise, dur seni Ali Kemal Beye [27] prezante edeyim.»

Ve eliyle yanındaki tıknaz, sarışın adamı gösterdi.

«Ali Kemal Bey, mutlaka gıyaben tanıyacaksınız. İkdam'da Paris mektuplarını yazan...»

Doktor Hikmet, bu ismi, "İkdam" daki makalelerinden ziyade, Hüseyin Cahit Beyin ona dair Serveti Fünun'da açtığı polemiklerden [28] hatırlıyordu. Kendine uzanan beyaz ve tombul eli sıktı. Ali Kemal, iri, miyop gözleriyle onu süzüyordu.

«Çoktan beri burada mısınız?»

Ragıp Bey, onun yerine cevap verdi:

«Yeni, yeni... Daha çiçeği burnunda bir *Jeune Türk*.»

---

[27] Dönemin ünlü gazetecilerinden, bk. Hüküm Gecesi, Notlar bölümü.

[28] Eski edebiyat yanlısı Ali Kemal'e karşı yeni edebiyatı savunan Hüseyin Cahit'in yazıları kastediliyor. Bu iki ünlü gazeteci yıllar sonra İtilafçı ve İttihatçı yanlısı olarak yine çatışacaklardır.

Ali Kemal, bu «Jeune Türk» sözü üzerine biraz irkilir gibi oldu ve yan yan Dr. Hikmet'e bakarak:

«Hım,» dedi; «âlâ, âlâ; fakat, Ahmed Rıza Bey taraftarı mı, yoksa Prens Sabahattin Bey taraftarı mı?»

Doktor Hikmet, bu sualin altındaki alayı hissetti:

«Vallahi, beyefendi;» dedi, «maatteessüf sizin bu hususta ki merakınızı tatmin edemiyeceğim. Çünkü Ahmed Rıza Beyi yalnız bir defa gördüm. Prens Sabahattin Beyi ise hiç tanımıyorum. *Jeune Türk*'lüğüme gelince, kendim için bu sıfatın da neyi ifade ettiğini henüz anlayamadım. Bizim Ragıp Bey; bana kendiliklerinden öyle bir unvan bahşettiler.

Ali Kemal Bey, lüzumsuz yere bir kahkahadır salıverdi. Hem gülüyor, hem kendi kendine söylenir gibi:

«Ömürdür şu bizim Ragıp Bey, ömürdür...» diyordu.

Sonra birden sustu. Ciddî bir tavır takındı ve parmaklarının ucu ile burnunun üstündeki gözlüğünü düzelterek ilâve etti:

«Politika işlerine karışmak istemediğinizden dolayı sizi ansamim [20] tebrik ederim, mirim;» dedi. «Burası her şeyden evvel bir diyarı irfandır [30]. Mademki, her ne suretle olursa olsun buraya gelmiş bulunuyorsunuz, size halisane tavsiyem, hemen müessesatı ilmiyeden [31] birine kaydolunmaya bakın Hukuk mu olur, Ekonomi Politik mi; her ne öğrenirseniz kârdır.»

Ragıp Bey, nasihatçının sözünü kesti.

«Yahu, Hikmet Bey doktordur, be; doktordur.» dedi.

«Daha iyi ya, mirim. Şu halde Tıp Fakültesine yazılırlar...»

«Amma da yaptın ha, diplomalı hekim yeniden mektebe mi girermiş?»

Ali Kemal yeniden bir uzun kahkaha salıverdi:

«Diploma mı? A mirim, ne çocukca lâkırdılar söylü-

---

[20] İçtenlikle.

[30] Bilim, bilgi diyarı.

[31] Bilim kuruluşları.

yorsun? Bizim diplomalara, burada, kim beş paralık ehemmiyet verir? Tanımıyorlar bile. Ben, buraya hem Mülkiyenin, hem de Hukuk Mektebinin şahadetnamesiyle geldim. "Sciences Politiques" kurslarına gene yeni baştan başlattılar. Sciences Politiques ki adı üstünde 'Ecole Libre' dir [32]. Her isteyen girebilir. Nerede kalmış ki, Tıbbiye gibi devlet darülfünununun bir mühim ihtisas şubesi, İstanbulda Gülhane Mektebinden alınmış bir şahadetnameye istinaden [33] herhangi birimize doktor unvanını versin.

Doktor Hikmet'e dönerek:

«Mirim, siz beni dinleyin,» dedi. «Öyle şahadetnameye filan bel bağlamayın, müsabakaya girip kazanmağa çalışın. Yarından tezi yok, 'Ecole de Medecine'e gidersiniz. Bir müfredat proğramı istersiniz. Ona böre hazırlanmaya başlarsınız. Fakat, bilmem bu iş için Fransızcanız kâfi derecede kuvvetli mi?»

Doktor Hikmet, Ali Kemal Beyin bu nasihatları ve bu sualleri karşısında kendisini bir mektepli çocuk seviyesine inmiş hissediyordu. Mesleğiyle hayatını kazanmak teşebbüsüne girişeceği bir sırada bu yeni baştan tahsile başlamak lüzumu onun bütün cesaretini ve nefsine itimadını kırmıştı.

«Aman beyefendi,» dedi; «ben ki, doktorluğuma güvenerek bura hastahanelerinin birinde kendime bir iş bulacağımı ümit ederken...»

Sözünün sonu ağzında kaldı. Ali Kemal bir kahkaha daha koparmıştı.

IX

Ragıp Bey, Vaugirard sokağında iki odalı bir küçücük apartmanda oturuyordu. Doktor Hikmet, aralarında önceden takarrür ettiği veçhile [1] tam saat dokuzda onun

---

[32] Özgür Okul.

[33] Dayanarak.

[1] Kararlaştırıldığı üzere.

kapısı önünde idi. Fakat fasılalı bir surette üç defa zile bastığı halde henüz ona kimse gelip kapıyı açmamıştı. Bir dördüncü defa gene zile basıp bekledikten sonra artık dönmeğe karar vermişken kapının yavaş yavaş aralandığını gördü.

«Buyurun, buyurun, birader; affedersiniz sizi beklettim. Biraz meşguldüm.»

Doktor Hikmet, Ragıp Beyin, yarı çıplak bir halde elinde tüylü bir havlu ile ensesini silerek bir odanın kapısından içeri girdiğini gördü.

«Buyurun, buyurun, birader; affedersiniz sizi beklettim. Biraz meşguldüm.»

Doktor Hikmet, Ragıp Beyin, yarı çıplak bir halde elinde tüylü bir havlu ile ensesini silerek bir odanın kapısından içeri girdiğini gördü.

«Şimdi geliyorum. Siz şu yandaki odaya buyurun.»

Bu oda, bütün duvarları, taban tahtası, tavanı, eşyası ve hattâ kendine mahsus kokusiyle, Beşiktaş'ta ve Cihangir'de, herhangi bir orta halli Türk evinden, buraya, olduğu gibi nakledilmişe benziyordu. Pencerelerdeki çitari perdelerden, köşedeki aynalı konsola; her biri bir meşhur hattatın kûfî, tâlik ve sülüs yazılarını çerçeveleyen yaldızlı kadrolardan, ortadaki pirinç mangala kadar burada her şey Doktor Hikmet'i çocukluğunun en samimi aşinaları gibi karşıladı. Üzerine bir ipekli acem seccadesi serilmiş otoman biçimi kanapeye ilişirken, yüreğinde, ilk defa olarak, yurd hasretini andıran bir acının uyandığını hissetti. Yaşaran gözlerini, bir eski Sivas halısının desenleri üstüne dikti. Duvarlarda birtakım fesli, İstanbulinli,[2] top sakallı veya pos bıyıklı insanların fotoğrafları ona şefkatle bakıyor gibiydi.

Doktor Hikmet, kendi kendine: "Burada hiçbir şey güzel değil. Bütün bu eşyada zarafet ve sanat namına hoşuma gidebilecek hiçbir şey görmüyorum. Kendimi bildim

---

[2] O dönemde giyilen, yakası kapalı bir çeşit redingot.

bileli bu dekordan daima nefret etmişimdir. Şu halde birdenbire bu içlenmenin sebebi nedir?"

Ragıp Bey yandaki odadan sesleniyordu,

«Şimdi geliyorum, şimdi...»

İki dakika sonra, gerçek, odanın ortasında idi. Sırtında bir pembe Şam hırkası, belden kuşaklı bir pazen entari ve ayaklarında ökçesiz terlikleriyle... Tam bir İstanbul efendisine benzemek için başında bir takyesi eksikti.

«Pardon monşer; dün gece biraz geç yattım da davranamadım. Birer kahve içeriz değil mi? Dur; takımları buraya getireyim de beraber pişirelim. Daha keyifli olur.»

Ve mutbaktan bir yuvarlak gümüş tepsi içinde, cezveyi, fincanları, biribirine bitişik şeker ve kahve hokkasını ve bunların ortasında ispirtoluğu getirdi. Hepsini birer birer sedef kakmalı bir küçük sigara masasının üzerine yerleştirdi ve fitili yakıp cezveyi sürdü. Bu işleri görürken bir taraftan da konuşmasına devam ediyordu.

«Dün gece bütün mânasiyle bir *Bomb* yaptık. Ne 'Folies Bergères' kaldı; ne 'Moulin Rouge' Şu bizim Mısırlı prensler yok mu; dur denilen nedir bilmiyorlar, birader... para da çok. Bir defa Parise geldiler mi öyle bir azıyorlar, öyle bir azıyorlar, aman Allah...

Isınan suya kahveyle şekeri koydu.

"— Ben de ihtiyarlamışım artık, eski mukavemetim kalmamış. Eee, yaş kırkı geçti. Kadın, içki filan... ertesi sabah turşu haline geliyorum. Birkaç gün kendimi toparlayamıyorum. Hem, bir de, son zamanlarda bana bir şey oldu. Sağ böğrümde, ince bir sızı mı diyeyim, bir ağırlık mı, bir gaz tıkanıklığı mı? Nedir. Hiç o tarafıma yatamıyorum. Halbuki eskiden sağ tarafıma yatmayınca gözüme uyku girmezdi. Şimdi, bu ağrı başlıyalı soluma da yatamıyorum. Çünkü o vakit küt kül kalbim atmıya başlıyor, hulüsa acayip bir vaziyet.

Kahve köpürmeğe yüz tutunca, demin fincanına aldığı sudan bir miktar ilâve etti.

Bu kadar az bir şey için doktora gitmek de istemiyo-

rum. Kahvemizi içtikten sonra beni bir muayene ediverin olmaz mı?

«Hay hay... fakat şimdiden söyleyebilirim ki biraz karaciğeriniz büyümüş olacak.»

Ragıp Bey, kahvenin ikinci kabarışından sonra cezveyi çekti ve ispirtoyu söndürdü.

«Ey, bunun çaresi.»

«İçkiyi, gece uykusuzluklarını bırakmalı. Yağlı, ağır yemeklerden de içtinap etmeli.[3]»

Ragıp Bey, hayretle Doktor Hikmet'in yüzüne baktı, baktı.

«Yahu, sen eni kunu hekimmişsin be; bravo!» dedi. «Mahsus saklamıştım. Halbuki Prenses x'e bakan buranın meşhur profesörlerinden birine iki ay evvel kendimi muayene ettirmiştim. O da bana aynı şeyi söylemişti.»

Koyu kumral köpüklü kahveyi ağzına götürerek hafif hafif üfledi:

«Şu Ali Kemal;» dedi. «Acayip adamdır vesselâm. Acayip değil, böylesine münasebetsiz derler. Bir kanaati vardır: Bizde hiçbir şey olmaz, hiçbir şey yetişmez. İlim, fen, ahlâk, fazilet ne varsa, hep Avrupa'da. Geçen gün size yaptığı muameleyi hatırlıyorum da âdeta kafam dönüyor. Mübarek, nerede ise, sizi iptidaiye mektebine[4] yollayacaktı. Efendim, dedim a, hiç kimseyi beğenmez; varsa kendisi, yoksa kendisi. Çünkü Sorbon'da tahsil etmişler beyefendi hazretleri... Fakat, söz aramızda, bu tahsilin de ne olduğunu ben bilirim.»

Dudaklariyle bir küçük hortum sesi çıkararak fincanından bir yudum çekti.

«Herkes gibi ara sıra diğer meşhur birkaç profesörün dersini dinledi. Sonra kahvede 'Sorel' şöyle dedi idi. 'Morel' böyle yaptı idi diye artık günlerce malûmat satardı. Şahadetnamesi filan da yoktur, ha inanmayın. Onun için bütün şahadetnamelere karşı garezdir. Benim iyi kötü Bah-

---

[3] Sakınmalı.

[4] İlkokul.

riyeden bir şahadetnamem vardır, onu bile çekemez. Geçen gün, hani, Boulevard St. Germaine'de size "Türk şahadetnamesinin de ne hükmü olurmuş.' derken, aklınca bir taşla iki kuş vuruyordu ukala dümbeleği. Onda zerre kadar akıl olsaydı, Mahmut Muhtar Paşanın[5] yanında topladığı beş on kuruşu borsada pamuk üzerine oyun oynayacağım diye bir hamlede batırmazdı.»

Kahve fincanını çalkalayıp çalkalayıp ta dibine kadar sömürdükten sonra yanı başında duran kalın, gümüş bir tabakadan iki sigara çıkarıp birini misafirine uzattı, öbürünü kendi ağzına götürdü. Birkaç derin nefes çekti. Başını koltuğun aralığına dayadı. Susuyor, bir murakabeye[6] varmış görünüyordu. Sonra, neden sonra yavaş yavaş doğruldu. İri, yuvarlak gözlerini dikkatle Doktor Hikmet'e dikti. Ona, sanki ilk defa tanıştığı bir adammış gibi dikkatle baktı, baktı:

«Birader,» dedi, «Yarından tezi yok, seninle gidip bahsettiğim o meşhur profesörü bulacağız. İsmi aklıma gelmiyor şimdi keratanın, fakat oturduğu yeri biliyorum. O, hem Tıbbiyede hocadır, hem de burada birçok hususi ve resmi kiliniklerde baş operatördür. O, mutlaka sana bir iş bulur, ben eminim...»

Doktor Hikmet, az kalsın Ragıp Beyin boynuna atılıp yuvarlak ve yumuşak yanaklarından öpecekti. Kendini güç zaptetti:

«Çok teşekkür ederim. Ben de size böyle bir ricada bulunmak istiyordum.»

Ertesi gün, öğleden sonra, profesörün kapısı önünde idiler. Doktor Hikmet kapının zili üstünde tunç başlı çivilerle kakılı siyah, porselen plakada, yaldızlı harflerle yazılmış şu ismi okudu:

Professeur Dr. Henry Foissard

Ragıp Bey, güya burası her gün uğradığı bir ahbab

---

[5] Bk. Hüküm Gecesi.

[6] Dalıp kendinden geçme.

evi imiş gibi alışkan ve emin, zile bastı. Kapı derhal açıldı. Lâkin livereli ihtiyar bir uşak, mutantan [7] bir eda ile eşikte durmuş, onlara kim olduklarını ve ne istediklerini soruyordu. Ragıp Bey, malûm olan Fransızcasiyle:

«Doktoru görmek istiyoruz;» dedi.

Uşağın yüzü, boş yere rahatsız edilmiş bir insan çehresinin işmizazlariyle [8] buruştu:

«Eğer önceden *rendez-vous* almamışsanız, zannetmem ki sizi kabul etsin..»

Livreli adam, eşikte, bir kale nöbetçisi gibi dimdik duruyordu. Bu dört katlı *Hotel particulier*'nin kurşuni, kalın, kesme taşlardan örülmüş cephesi ve iri, tunç halkalı dökme demirden kapısı ile zaten bir kaleden farkı yoktu. Zavallı Ragıp Beyin bir ayağı, dış merdivenin birinci basamağında, öbür ayağı ikinci basamağında kaldı:

«Ben, umarım ki kabul eder. Kendisiyle Mısırlı prenses x'in 'Etoile' deki evinde tanışmıştık. Hele bir haber verin.»

Uşak, «prenses», «Etoile» deki evi lâkırdılarını işitince, biraz yumuşar gibi oldu. İki adım geri çekildi ve kapının kanadını biraz daha araladı. Bu kadar «hüsnü kabul» zaten, Ragıp Beye kâfi gelmişti. Hemen bir hamlede kendisini mermer holün ortasında buldu. Doktor Hikmet, onu, gölgesi gibi takip ediyordu. Pr. Foissard'ın *valet*'si, bu sefer, Ragıp Beyden kartını istedi. Ragıp bey, on iki yıldan beri doğru dürüst fransızca söylemeği öğrenmemişti ama, alafranga adabı muaşeretin bütün inceliklerini, hassaten frenkler üzerinde tesir yapan bütün şatafatlı gösterişleri iyi biliyordu. Köşesi altın markalı küçük cep cüzdanının içinden bir kart çıkarıp uşağa uzattı:

«Lâkin bu kâfi gelmez, lütfen Mısırlı prensesin evindeki mösyö, hususi bir iş için sizi görmek istiyor deyiniz.»

Uşak, bu sefer daha ziyade yola geldi:

---

[7] Gösterişli.

[8] Yüz ekşimesi.

«Hususi bir iş için mi? Öyle ise başka...» dedi. «Çünkü doktor bugün hasta kabul etmeyecekti.»

Ve kartı gümüş bir tepsi içine koyarak sessiz adımlarla holün loşlukları içinde kayboldu. Birkaç dakika sonra geriye döndüğü vakit misafirlere karşı daha nezaketli bir tavır takınmıştı. Ellerinden şapkalarını, bastonlarını aldı ve hole açılan oda kapılarından birinin kanadını itip:

«Lütfen buraya buyurunuz. *Monsieur le Dr.* birkaç dakika beklemenizi rica ediyor;» dedi.

Duvarları tirşe renginde hareli ipek kumaş kaplı bir salona girdiler. Aynı renkte ve aynı kumaştan perdeler, camları örten muslinlerin iki yanından kalın, şakuli kıvrımlarla parkenin üstüne sarkıyordu. Kenarları yeşil yaldızlı goblen döşeli koltuklar; ortada bir mermer masa, köşelerde, içleri tıklım tıklım bardak, çanak, çömlek ve bibolarla dolu camekânlar... Ragıp Bey, kıymetli eşyadan anlar bir adam tavriyle, iki eli arkasında bunların önünde durup ikişer üçer dakikalık bir seyre daldı. Sonra Doktor Hikmet'e dönerek:

«Monşer, hele şu zenginliğe ve şu zevke bakınız...» dedi:

Gerçi, odada zenginlik namına birçok alâmetler vardı, fakat, doğrusu, Doktor Hikmet, burada ince bir zevke delâlet edebilecek bir şey göremedi. Hatta, bir fen adamının, bir operatörün bekleme salonu olmak itibariyle bu odayı şu eşyalar ve şu cici bicilerle lüzumundan fazla kargaşalık ve yığıntılı bulmuştu. Ne mermer masa, ne raflar, ne yaldızlı koltuklar, ne de yerdeki halı ona tam bir temizlik hissi vermiyordu. Bunların hepsinin üstünü hafif bir toz tabakası kaplamış gibiydi ve havada, uzun müddet kapalı kalmış yerlerin bayat kokusunu duymamak kabil değildi. Ragıp Bey:

«Milyonerdir, bu herif,» dedi. «Bilir misin bir ameliyatını kaça yapar? Tahmin et.»

Doktor Hikmet bir cevap vermiş olmak için:

«Otuz lira, kırk lira belki...» dedi.

Ragıp Bey, ağzını Doktor Hikmet'in kulağı hizasına

yetiştirebilmek için ayaklarının ucuna basıp yükseldi ve son derece mühim bir sırrı ifşa ediyormuş gibi sesini mümkün olduğu kadar alçaltarak üç defa şu rakamları tekrar etti:

«Yüz yirmi, yüz yirmi, yüz yirmi.. hem de İngiliz lirası ha. Fakat, şunu da söylemeli ki, devlet hastahanelerinde yaptığı ameliyatlardan on para almaz; zannederim, bin beş yüz frank kadar profesörlük maaşı varmış. Bin beş yüz frank.. ona göre cep harçlığı bile değil. Ama, unvanın şerefi büyük.. Ameliyat ücretini aldıktan sonra prensese yolladığı teşekkür kartının üstünde gördüm. Daha ne unvanları yok ki.. İnstitut azası, *Chevalier de la Lègion d'honneur* ilâh.»

Ragıp Bey, Doktor Foissard'a dair yaptığı şu kısa kaside ile, hayranlıktan nefesi tıkanmış gibi kaldı. Zaten, lüzumundan fazla iri olan gözlerini daha ziyade büyüterek:

«Şimdi,» dedi. «Bu adam isterse bize neler yapamaz ki.. Seni bir defa himayesine aldı mı, bak keyfine. Abdülhamid ölse de artık yine memlekete dönmezsin. Dönsen bile, şöyle bir, ananı, babanı görmek için dönersin. Zaten, bu politika molitika çıkar yol değil, bırak allah aşkına. Gül gibi sanatın var elinde; onu ilerletmiye bak.»

Doktor Hikmet, Ragıp Beyin bu sözlerini can ve gönülden dinler ve bunların her birine ayrı bir ehemmiyet verir gibi görünüyordu. Fakat, dakikalar geçtikçe, içinde, bu yaptıkları teşebbüsün neticesine dair ümidi kendi nefsine ve kendi «gül gibi» sanatına olan itimadiyle beraber azala azala nerede ise derin bir yese inkılâp etmek üzere idi. Zaten içinde bulundukları bu binanın muhkem kale cephesi, livreli uşağın matruş ve sert yüzü, kabul tarzındaki tatsızlıklar, bu şahsiyetsiz zengin burjuva odası ve bütün bunların ortasında Ragıp Beyin basit ve gülünç canbazlıkları; kendi zavallı hali; zayıf ve uzun boyu, incecik boynu, daracık omuzları ve Paris'e geldiği günden beri bir defa ütü yüzü görmemiş bir esvablarile kendi biçare man-

zarası, onun yüreğinde herhangi bir optimizma'ya[9] yer bırakmıyordu. Doktor Hikmet, zaten, hiçbir zaman kendisinden memnun değildir. Fakat, kendisine karşı şu andaki kadar da nefrete yakın bir hoşnutsuzluk duyduğunu hatırlamıyordu. Bedeninin her bir parçası ona karikatüral bir biçim gibi geliyordu. Bunun içindir ki, birkaç kere aynaya isabet eden gözlerini haşyetle[10] yere indirmişti. Lâkin, Doktor Hikmet'in, kendisini görmek için daima içinde taşıdığı bir ayna ve mutassıl bu aynaya dikili duran başka gözleri vardı. Bunları istediği yere çevirmek onun elinde değildi.

Zaptedemediği bir endişe ile Ragıp Beye döndü:

«Rica ederim, kıyafetimi nasıl buluyorsunuz? Pek berbat değil mi?» dedi.

Kimbilir, belki, iyi kumaştan, iyi dikilmiş, koyu renk bir kostüm içinde, kendisini daha rahat hissedecek ve belki herkese bu kadar zavallı görünmiyecekti. Fakat, her kımıldanışında onu bir kâğıttan fener gibi çizgilendiren ve potları, buruşukları, kısık ve sarkıkları, bedenine ait birer kusur, birer hastalık gibi ıstırap veren bu hazır esvapla o ancak âlemin istihza veya merhametini toplayabilirdi. Doktor Hikmet, biraz sonra Foissard'ın kendisini ve hakaretli bir bakışla süzeceğinişimdiden tahmin ediyordu.

Professeur Foissard; lâkin, işte, nerede ise yirmi dakikadan beri bekledikleri halde, henüz kendisinden bir ses çıkmamıştı. Bütün binanın içinde derin ve adetâ vakarlı bir sessizlik hüküm sürüyordu. Öyle ki, bunun tesiri altında, nihayet, Ragıp Bey bile sus pus olmuş, bir koltuğun içine büzülüp kalmıştı. Gerçi, henüz gözlerile etrafındaki eşyayı okşar gibi seyretmekten hali değildi ve arasıra bu gözlerin ucu ile, Doktor Hikmet'e, ya orta masanın üstündeki büyük vazoyu, ya karşısına tesadüf eden camekândaki tabağı işaret ederek:

---

[9] İyimserliğe.

[10] Korkuyla.

«Mutlaka bu bir *Sèvre* olacak.. Bu muhakkak bir Bohemya'dır. Şuna gelince, eminim ki; eski bir *Sassonya*...» diye mırıldanmaktan kendini alamıyordu.

Yavaş yavaş bundan da vazgeçti ve başını koltuğun arkalığına dayayarak gözlerini kapadı. Uyukluyor muydu? Bir bu eksikti.

«Aman Ragıp Bey, sakın dalıvermeyin.»

«Yok canım. Şöyle biraz gözlerimi dinlendiriyordum. Lâf aramızda; bu doktor da uzun etti ha! Hani, benim kim olduğumu bilmese..»

Ragıp Beyin lâkırdısı ağzında kaldı. Salonun kapılarından biri yavaşça açıldı. Aralıktan uzun boylu, kamburumsu bir adamın gövdesinden ileriye uzanan kırçıl bir baş göründü. Ragıp Bey hemen yerinden fırladı ve telâşla ceketinin düğmelerini ilikleyerek, vükelâdan birinin huzuruna çıkan bir Babıâli memuru inhinalariyle [11] profesöre doğru şitab etti. [12] Doktor Hikmet, onu yerden bir kandilli temenna ile Parisli operatörün eteğine varacak sanmış ve yüreği ağzına gelmişti.

Foissard, bir elinde Ragıp Beyin kartı, öbür elinde gözlüğü kapının eşiğinde duruyordu ve ne söyleyeceğini, ne yapacağını bilmiyor gibiydi. Neden sonra gözlüğünü burnuna taktı, zun, derin ve fenni bir dikkatle karta baktı ve nihayet Ragıp Beyin hiç şüphesiz, frenkler üzerinde tesir yapar fikriyle «Ragıp Bey» diye bastırdığı kartın üstündeki son kelimeyi ziyaretçisinin aile adı zannederek ağır ağır heceledi:

«*Mösyö Bey?*»

Ragıp Bey ile doktora uzanmış:

«Evet, benim, benim...» diyordu.

Ev sahibi eşikten odaya doğru bir adım daha attı. Gene bir elinde gözlüğü, öbür elinde Ragıp Beyin kartını tuttuğu için, ziyaretçileriyle selâmlaşmağa imkân bulamıyan bir hali vardı. Kalkık omuzlarının arasından ileriye doğ-

---

[11] Eğilip bükülmeleriyle.

[12] Atıldı, yöneldi.

ru uzanan başını birkaç defa Ragıp Beyden Doktor Hikmet'e, Doktor Hikmet'ten Ragıp Beye çevirdi:

Nihayet nezleli ve karık bir sesle:

«Ne emriniz var, efendiler?» dedi.

Ragıp Bey, ancak kahve garsonlarının —o da uzun bir itiyat sayesinde— kavrayabildiği Fransızcasiyle Foissard'a bir şeyler anlatmağa çabalıyor, fakat o, söyledikçe profesörün şaşkınlığı artıyordu:

«Mısırlı prenses mi? —Ne tuhaf! Uşak bana bir Japonyalı demişti— yanlış anlamış olacak. Etoile de ha; evet, evet, hatırlıyorum. Sizinle orada mı görüşmüştük? Hattâ sizi muayene de etmiştim öyle mi? Pek mühim bir şeyiniz yoktu zannederim, aksi takdirde, herhalde simanızı unutmayacaktım... her ne ise, affınızı rica ederim.

Bir anda her ikisi birden sustular. Ragıp Bey, bu kısa vakfeden [13] istifade ederek eliyle profesöre, Doktor Hikmet'i gösterdi:

«Size dostum Doktor Hikmet'i takdim ediyorum.»

«Ne doktoru? *Dr. en Droit* mi? *Dr. en Medecine* mi? [14]»

«*Medecine, Medecine,* doktor *Medecine*...»

«Şu halde demek ki mevzubahis hasta olan bir meslekdaştır.»

Ve doğrudan doğruya Doktor Hikmet'e hitap ederek:

«Aziz meslekdaşım,» dedi. «Muhakkak vaziyetinizi çok âcil görmüş olacaksınız ki, bu tatil gününe rağmen...

Doktor Hikmet bütün enerjisini bir araya toplayarak cevap verdi:

«Ben hasta değilim, sizden bir ricaya gelmiştik. Buradaki sıhhî müesseselerin birinde kendime bir iş aradığımı arkadaşıma söylemiştim. O da size baş vurmamızı münasip gördü.»

Profesör Foissard derhal kendini topladı. Deminki yarı şaşkın yarı dalgın halinden hiçbir eser kalmadı. Hattâ omuzlarından kanburu bile yok oldu ve madenî bir sert-

---

[13] Durma, duruş.

[14] Hukuk doktoru mu? Tıp doktoru mu?

lik bağlıyan gözlerini ziyaretçilerin tepeleri üstünde gezdirerek:

«*Ah, Mais mon puvre Monsieur,*[15]» dedi. «Böyle bir müracaat için de münasip olmayan bir yer ve bir zaman intihap etmişsiniz. Bu intihabınızda isabet etmiş olsaydınız da size bir yardım yapabileceğime dair bir vaitte bulunamazdım. Evvelâ sizin kim olduğunuzu ve ilmî ehliyetinizin derecesini bilmeden ne yapabilirim? Hangi memlekettensiniz?»

«Türkiye'den...»

«Belli ki, Fransa'ya çok uzak bir yerden geliyorsunuz. Burada işler sizin tasavvur ettiğiniz kadar basit değildir. Hele, bir parça muhite alışınız. Gelip bizim müesseselerimizi görünüz. Bellibaşlı birkaç ilim adamının tedriş sahasına sokulmaya ve metodlarımız hakkında yakından bir fikir edinmeğe çalışınız. Size, bu hususta, elimden gelen yardımda bulunurum.

Girdiği kapıya doğru iki üç adım çekildi:

«Meselâ,» dedi, düşündü; «meselâ yarın, beni gelip *Salpetrières*'de bulunuz. Hemen her gün dokuzdan itibaren öğleye kadar oradayımdır. Birlikte bu işi bir defa daha konuşuruz. Banjur Efendiler!..»

X

Doktor Hikmet'le Ragıp Bey, Profesör Foissard'ın evinden çıktıktan sonra uzun bir müddet, hiç konuşmadan, yan yana iki dargın adam gibi yürüdüler. Gidecekleri yeri, önceden, kendi aralarında tayin etmedikleri için adımlarında da biribirini tutmayan bir ahenksizlik vardı. Acayip teşbihler yapmasını sever bir kimse, bu adımlara dikkatle baksaydı, onları, mutlaka, yeni arabaya koşulmuş iki acemi beygire benzetirdi. Bir polis gözü ise, bunlarda, döğüşmek için tenha bir yer aramaya çıkmış iki düşman

[15] «Ah, ama zavallı Bayım...

hüviyeti sezerdi. Gerçi, başka bir bakımdan, ne Ragıp Bey, ne Doktor Hikmet bu sezişe büsbütün zıt bir haleti ruhiye içinde değildir. Birbirlerine karşı muayyen bir öfke hissetmemekle beraber her ikisi de aralarında nahoş bir hadise geçmiş iki insanın yürek tedirginliğini taşıyorlardı. Ragıp Bey, Doktor Hikmet'i aşağı yukarı hakarete benzer bir soğuk muameleye maruz bıraktığı için sıkılıyor, Doktor Hikmet ise, arkadaşının bu sıkıntısını sezdiği için muztarip oluyordu. Yani her ikisinde de biribirine karşı müsavi bir utanma ve arlanma hissi vardı. Ragıp Bey, Profesör Foissard'ı çok iyi tanıdığını söylemek ve deminki hadise bunun aksini ispat etmekle zavallı adam hem kendi nazarında hem de arkadaşına karşı bir yalancı vaziyetine düşmüş oluyordu. Halbuki, çok defa bire bin katan ve yalana yakın palavralar savurmaktan kendini alamayan Ragıp Bey, bu sefer tamamiyle masumdu. Foissard'ı, gerçekten, birkaç kere görmüş, bir keresinde kendisini muayene ettirmiş, hattâ Foissard, ona daima prensesin evinde rasgeldiği için bir dost muamelesi ederek, ondan muayene ücreti bile almamıştı:

«Yok; aziz dostum; aramızda bu zahmete ne hacet... diye sırtını okşamıştı.

«Aziz dostum»! Halbuki şimdi, ne adını, ne yüzünü hatırlıyordu. Aradan yıllar geçmiş olsaydı, bu unutmaya hak verecekti. Fakat, aradan üç ay bile geçmemişti. Ragıp Bey, böyle düşünerek öfkeleniyor, öfkesi gittikçe yürümesini hızlaştırıyordu. Yalnız hızla yürüse ne ise.. Fakat, muttasıl sağa sola yalpa vuruyor, köşe başlarında duruveriyor ve lüzumsuz yere o yaya kaldırımından bu yaya kaldırımına geçiyordu. Doktor Hikmet'i adetâ istiskal eder [1] gibi bir hali vardı. Genç adam, düşünüyordu. «Mutlaka benden ayrılmak istiyor. Nerede ise, bana selâm vermeden bir köşe başından sıvışıp gidiverecek. Bari ben buna meydan vermeyeyim. Ona nezaket dairesinde veda edip çekileyim... Fakat, nerede olduklarını ve buradan *Quarti-*

[1] Kovmak, uzaklaştırmak ister.

yer'ye nasıl döneceğini bilmiyordu. Profesör Foissard'ın sokağına, *St Michel* meydanından bindikleri bir omnibüsle gelmişlerdi ve omnibüsün takip ettiği istikameti Doktor Hikmet hiç hatırlamıyordu. Profesörün evinden çıktıktan sonra ise aşağı yukarı bir çeyrek saatten beri, o kadar ittiratsız,[2] o kadar karışık bir tarzda yürümekte idiler ki, onun için artık, herhangi bir istikamet tayinine büsbütün imkân kalmamıştı. Hep hususi evlerden teşekkül etmiş ve adetâ büyük malikânelerin iç avlularını andıran bu tenha mahallelerden kolaylıkla bir kira arabası bulmak da kabil gibiydi. Doktor Hikmet'in yüreğine yolunu şaşırmış bir küçük çocuğun ıstırabı düştü. Tıpkı buna benzer bir hissi, bundan yirmi yıl evvel, bir donanma gecesinin kalabalığı arasında lalasını kaybettiği zaman duymuştu. Nasıl olmuştu, hâlâ, pek iyi bilmiyor; eli, birdenbire, İsmail Ağanın avucu içinden sıyrılıvermiş ve bir insan seli, onu, bir an içinde hiç bilmediği, görmediği birtakım yerlere doğru sürükleyip götürmüştü. Bağırmak, imdadına çağırmak istemişti. Fakat, büyüğümsü bir çocuk olduğu için buna vakarına zıt bir hareket telâkki ederek, bu berzahtan kendi kendine, sessizce kurtulmağa çalışmıştı ve çalışıp çabaladıkça büsbütün kaybolup gitmişti. Ne kadar sürdüğünü pek iyi tahmin etmediği bir mücadeleden sonra, nihayet, sinirlerinin mukavemeti son haddini bulup da ağlamağa başlayınca yaşlı bir efendi, ona doğru eğilmiş «Lalanı mı kaybettin? O nasıl adam bakayım. Adı ne? İsmail Ağa mı? Pek âlâ, O mu, gel, beraber arayalım. Merak etme. Şimdi, şimdi buluruz.» demişti ve işte, bu adam sayesinde o gece tekrar lalasına kavuşabilmişti.

Doktor Hikmet, kendi kendine: «Ben hâlâ aynı küçücük ve pısırık çocuğum,» diyordu. «Aynı aciz, aynı çaresizlik içinde çırpınıp duruyorum. Bu yirmi yirmi iki yıllık ömrün tecrübeleri neye yaradı? Yanımda yürüyen bu adam beni bulunduğum noktada bırakıp kayboluverse, akşam yatacağım yatağı bulmakta zorluk çekeceğim. Şu ya-

[2] Düzensiz.

nımda yürüyen adam, benimle meşgul olmaktan vaz geçse kalkıp başka bir memlekete gitse, bu engin şehrin içinde bir deniz üstünde bir tahta parçası gibi kalacağım. Şu yanımda yürüyen adam? Lâkin, işte, o benim bugünkü lalamdır. Şu fark ile ki, birinci lalam, benim bütün kaprislerime boyun eğerdi. Bu ise, şimdi, beni kendi kaprislerine bağlayıp sürüklüyor.»

Doktor Hikmet, böyle düşünerek, Ragıp Beye biraz kızar gibi oldu. Daha doğrusu içinde ona karşı bir nevi isyan duydu:

«Kuzum Ragıp Bey», dedi. «Sorması ayıp ama, böyle dolu dizgin nereye gidiyoruz? Sizin muayyen bir hedefiniz varsa ben mâni olmayayım.

«Yok canım; hiç bir yere gidecek değilim. Bu akşam tamamiyle serbestim. Şöyle biraz Champs de Mars'a doğru gidip hava alırız, diye düşünüyordum.»

Başını Doktor Hikmet'e çevirmeksizin burundan gelen bir sesle konuşuyordu. Birdenbire:

«Bütün işi karıştıran o kerata uşak;» dedi. «Gördünüz ya gitmiş doktora, bizim için caponyalı demiş Caponyalı? (Ragıp Bey, japon yerine capon telâffuz ediyordu) bir münasebet olsa bari. Teres, hiç yoktan icadetmiş. Caponya nerede Mısır nerede? Kapıdan çıkarken pezevengi bir temiz kalaylamak isterdim ama, haydi ne ise, şeytana uymayayım, dedim.»

«Aman Ragıp Bey, kalaylayacağınız yerde, herifin eline bir frank da bahşiş verdiniz.»

«Bahşiş mi verdim? Vallahi farkında değilim. Ne yaparsın, itiyat, itiyat, be birader... Bu kırılası el hep vermeğe alışmış. Biz, Türkler yok mu, adam olmayız vesselâm.»

Ragıp Bey, birkaç saniye durdu, düşündü:

«Lâkin bilir misin, monşer,» dedi; «şu bahşişi girerken verseydim, başımıza gelenlerin hiç biri olmıyacaktı.»

Doktor Hikmet, arkadaşını teselli için zoraki bir kahkaha ile güldü:

«Başımıza gelenler mi?» dedi. «Başımıza ne geldi ki, a Ragıp Bey, Gerçi, profesör tarafından nezaketle bir tarzı kabule mazhar olmadık ama yine maksadımızı yerine getirmiş sayılabiliriz. Adamcağız, bana ne yapmam lâzım geldiğini açıkca anlattı ve ati için de doğrusu ümit kapılarını büsbütün kapamadı.»

Doktor Hikmet'in bu kadarcık sözü, Ragıp Beye, her zamanki neşvesini iade etmeğe kâfi gelmişti.

«Canım, orası doğru: Orası doğru... Fakat;» dedi «Şu herifin Mısırlı ile Caponu karıştırışı yok mu?»

Ve kıs kıs gülmeğe başladı. Bulvarımsı kısa, loş bir caddeden birdenbire geniş, aydınlık bir meydanlığa çıkmışlardı. Bu saha, göz alabildiğine, uzanıp serilen çimenli tarhları, irili, ufaklı, ağaçları, kumlu yollarının kenarına dizilmiş bahçe kanepeleriyle basbayağı bir park manzarası göstermekle beraber, lüzumundan fazla keskin ve hendesi hatları, herhangi bir kuytuluktan ve gölgelikten mahrum çıplaklığiyle bir koşu yerini, bir talimgâhı veya bir kışla avlusunu da andırıyordu. Hattâ bazı çocuk dadılarının, önlerindeki bebek arabalarını iterek dolaşışları ve kanapelerin üstünde bazı yaşlı efendilerin ya gazete okuyup, ya uyuklayışları bile manzaranın bu sertliğini yumuşatamıyordu. Doktor Hikmet, burayı ilk defa görmekle beraber:

«Mutlaka *Champs de Mars* burası,» dedi.

«A, bilmiyor muydunuz? Hiç gelmediniz mi? Demek ki Tour Eiffel'i de yeni görüyorsunuz?

Doktor Hikmet, bu sonuncu sualin mânasını birdenbire anlamamıştı. Tour Eiffel'le *Champs de Mars*'ın ne münasebeti var? Böyle düşünerek yürürken, gözleri tarhlardan birinin göbeğinden, insana baş dönmesi veren bir meyille yukarılara doğru yükselen bir kocaman demir sütuna ilişti. Bu, ilk bakışta bir asma köprü kaidesini andırıyordu. Doktor Hikmet, bu acaip nesnenin istikametince başını havaya kaldırdı ve ilk defa olarak, Tour Eiffel'in yüzlerce dev büyüklüğünde bir mamut iskeletine benzeyen korkunç cüssesinin iğri bacakları üstünde göklere doğ-

ru uzandığını gördü. Çocukluğundan beri, resimli gazetelerde kimbilir kaç bin defa zarif endamına baktığı ve Paris'e geldiği günden beri, şehrin kimbilir kaç noktasından başını çevirip hayretle seyrettiği bu âbidenin, yakından, bu kadar mânasız, bu kadar çirkin görünüşüne şaştı. Çünkü, Doktor Hikmet'in, şu anda duyduğu his ancak bu uzvi rahatsızlıktan ibaretti. Kendini tutamayıp:

«Aman ne kaba, ne biçimsiz şey...» diye mırıldandı.

«Kaba mı? Biçimsiz mi? Amma da yaptın ha! Yahu, dünyada bunun bir misli daha yok. Her gören ecnebinin parmağı ağzında kalır. 1900 sergisinde, Amerikalılar bunun etrafında adetâ cezbeye tutulmuş dervişler gibiydiler. Hele gece olup da baştan başa elektriklerle donandı mı, hey Allahım, hey, akla, hayale sığmaz...»

Ragıp Bey, Tour Eiffel'i, o sanki kendi eseri imiş gibi müdafaaya koyulmuştu. Fakat Doktor Hikmet, çok defa olduğu gibi bu sefer de, onun bir acemi kılavuz izahatına benzeyen bu söylenişlerine kulak asmıyor ve kendini kendi intibalarına bırakıyordu. Çelik kulenin tam altına geldikleri vakit, tekrar başını kaldırıp baktı. Gökyüzü bir demirden kafes içine hapsedilmiş gibiydi. Ragıp Bey:

«Yukarıya çıkalım da bak, gör;» dedi.

«Yukarıya mı nasıl?»

«Nasıl olacak. Asansörle...»

Ragıp Bey, şehirlileşmiş bir köylünün, köylü kalmış akrabasına bir büyük medeniyet merkezinin hayret verici harikalarını gösterirken duyduğu gururu andıran bir çalımla kabararak Doktor Hikmet'i Tour Eiffel'in asansörüne götürdü. Fakat tam bilet gişesinin önüne gelince pişman olmuş gibi durdu.

«Şimdi bir mesele var;» dedi. «Bu asansörle Tour Eiffelin tâ tepesine kadar çıkılabilir. Fakat, değme adam buna dayanamaz. Ben bir defa çıktım. Göz karartısından, baş dönmesinden az kalsın kendimi kaybediyordum. Sonra, efendim, hafif de bir sallantı hissolunur; hafif dediğim, yani, insana yine enikonu bir mide bulantısı verecek de-

recede. Onun için, bugünlük istersen ilk kata kadar çıkarız. Maksat, şöyle kuş bakışı bir Paris'i görmek değil mi? Ha, ne dersin?...»

Doktor Hikmet, kendisine pek ciddi bir zevk vadetmiyen bu asansör sefasının zaten pek isteklisi değildi. Angaryayı yarıya indiren bu teklifi adetâ minnetle tasvip etti.

Tour Eiffel'in demirleri arasından havaya doğru kalkan küçük vagon bir bayram dolabını andırmaktadır ve Ragıp Beyin çehresinde bir tombalak bayram çocuğu neşesi var. Doktor Hikmet, aynı basit neşeyi asansörün öbür yolcularında da seziyordu ve içinden diyordu ki: «Ne tuhaf, insanlar, ne yaşta ve ne şeraitte olsun, içlerinde daima bir çocuk saffeti saklıyorlar. Kırk elli metre yerden yükseliş veya otuz beygir kuvvetinde bir otomobille düz bir yol üstünde saatte altmış kilometre süratle bir koşuş onları mesut etmek için kâfi geliyor. Paris gibi en yüksek fikir ve ruh heyecanlarından, en koyu ve en *raffiné* sefahatlere kadar bütün zek ve heves ihtilâllerinin toplandığı bu derin ve bulanık merkezde bile Tour Eiffel gibi bir hendese oyununun ve bu asansör gibi bir oyuncağın yeri ve manâsı oluyor. Bu şehrin içinden bunlarla eğlenip avunabilecek insanlar çıkıyor. Ne tuhaf! Ne tuhaf! diyorum. Sanki, ben, bunların hepsinden daha mı olgun, daha mı bezginim? Hayatın sathını teşkil eden hiç bir şey beni alâkadar etmiyor. Ancak derinliğine yaşayabiliyorum. Bütün bedbahtlığım buradan geliyor. Hep derinliğine... Halbuki hayat tek bulutlu bir nesne değildir. Mesut olmasını bileyim. İşte ,Paris ayaklarımın altına seriliyor.»

Koca şehir, tatlı, uçuk ve yer yer koyu yeşil renkleri; ihtilaçsız[3] ahenkdar çizgileriyle gerçekten, Doktor Hikmet'in ayakları altında, uçları ufuklara dayanan bir geniş «Goblen» halısı gibidir. Kiliselerin çan kuleleri, kubbeler, diyagonlu çatılar, köprüler ve kat kat binaların sayısız bacaları bu dümdüz satıh üzerinde, ancak bir kanaviçenin kabartmaları kadar sivriliyor. Seine nehri, bir bulut

[3] Çırpıntısız, düzenli.

üstünde bir şimşeğin resmettiği hatlar kadar ivicaclıdır[4] Doktor Hikmet, onu, çöreklenmeğe başlamış dev büyüklüğünde bir boğa yılanına benzetemiyor. Çünkü, Paris buradan ve bu halile o kadar insanî, o kadar ahlî bir şeydir ki, ona, bakarken tabiatın ruha haşyet[5] verici unsurlarını hatırlamak bir *anomali*'dir.[6] Doktor Hikmet, bilâkis, kuş bakışı seyrettiği bu sahayı, uyuklayan bir Van kedisinin sırtı gibi iğilip okşamak istiyor. Kulağı dibinde Ragıp Beyin sesi, *arrondissement*'ları[7] sayar, mahalleleri gösterir ve âbideleri işaret ederken o Paris'i kendi gönlünün icadı, hayali ve hissi bir plâna göre seyre koyuldu. Zira, şu dakikada, bu şehir, onun için artık realite değildir; *Babil* gibi *Ofir* gibi «Semiramis»in asma bahçeleri gibi bir masal, bir *fiksiyon*'dur ve içerisi tıpkı masallardaki gibi binbir türlü harikulâde şeyler, beklenmeyen vakalar, fantaziyeler, akla sığmıyacak imkân ve ihtimallerle doludur. Bu narin kuleler, bu levend köprüler, bu siyah inci renginde çatılar, bu ağaçlıklı yollar, bu mağrur âbideler, hep bir mücerred tefekkürün, bir artistik zevkin, bu âşıkane hissin mahsulüdür. Bu Paris'i yapanları, bütün bu duvarları başka şehirlerde olduğu gibi tabiatın cevrinden[8] veya kötü insanların keminden[9] korunmak için örmediler. Bu damları yağmurdan ve kardan tahaffuz[10] için kurmadılar. Bu binaların her biri bir sevda tanrısı namına yapılmış mabetlerdir. Her biri içinde küme küme genç kızlar, eski zamanın *Vestal*'leri gibi şehvetle kızarmış yüzlerini beyaz bekâret örtüleri altında saklayarak kapılarını çalacak olan cüretli sevdalıları bekliyor.

Bu yeşil gölgeli yollar —başka şehirlerde olduğu gibi— ekmek kavgasının veya kazanç ve iş seferberliğinin hare-

---

4 Eğri büğrü.
5 Korku.
6 Sapıklık, anormallik.
7 İlçe.
8 Zulmünden.
9 Kötülüğünden.
10 Korunmak.

kete geçirdiği kafilelerin gelip gidişleri için açılmamıştır. Bunların üstünde hepsi tok, hepsi mesut, hepsi hür insanlar, güzellik, iyilik ve doğruluk avına çıkmışlardır. Nerede ise, akşamın gölgeleri inmeğe başlayınca bunların her biri ideal hayattan kendi hissesine düşen tatlı şikârı [11] göğsüne bastırarak kahkahalar, şarkılar, ışıklar arasında yuvasına dönecektir ve sokakta kalanlar bu çekilip gidenlerden daha az kâbyab [12] olmayacaktır. Çünkü, Paris, her gece, her gece emsalsiz bir «Kermes» donanması içinde yanıp tutuşmaktadır ve cemiyet halinde yaşayışın, her gece tekerrür eden bu şevkli, cezbeli ibadeti arasında, zevk, saadet, neşve ve neşat [13] havayı kaplayan aydınlık gibi bütün halkın müşterek malıdır.

«Demek yarın Salpètrieres'e gideceksin ha... Git, git, birader.

Doktor Hikmet, tatlı rüyasından, birdenbire kulağı dibindeki bu sesle uyandı. Deminden beri vücudunu saran optimisma dalgası bir serseri meltem yeli gibi geçip gitmişti. Genç adam, nerede ise, kendisini Tour Eiffel'in küçük bir gar büfesini andıran müstatil camekânlı kahvesinde bir demir kafese tıkılmış hissedecektir. Zaten, bir mart havası gibi kararsız mizacı, Paris'e geldiği günden beri, daimi bir yeis ve neşve med ve cezri içinde çalkalanıp durmakta idi. Bir günde, bazen, bir saatlik bir zaman zarfında, en aydınlık bir nikbinlikten, en karanlık bir bedbinliğe düşüyor; derken bu bedbinlik yerini çocukça bir şetarete [14] bırakıyordu. Şimdi de öyle oldu. Paris, deminki Paris, deminki masal şehri, birdenbire bütün karışık ve katı realitesile gözleri önünde taş kesilivermişti. Artık hayali, bu keşif maddeye hiç bir taraftan nüfuz edemiyor, onunla bu kesif madde arasında hiç bir münasebet kalmıyordu. Kendini tam manasile havada hissetti. Bütün varlığı kül

---

[11] Avı.

[12] Bahtiyar, muthi.

[13] Neşe ve sevinç.

[14] Sevinç.

renginde bir gökyüzü ile bu diken diken sathın arasında asılı gibiydi. Biraz sonra Tour Eiffel'in asansörü, paslı demirlerin üzerinden gıcırdaya gıcırdaya kayarak, onun örselenmiş vücudunun bu sonsuz taş ormanına doğru indirecekti. Orada, yeniden, meçhul bir elin satranç tahtası üstünde oynattığı bir paytak gibi kendi iradesi haricinde birtakım hareketler yapmıya mahkûm olacaktır. Niçin yürüdüğünü ve nereye gittiğini bilmeden birtakım meçhul yollarda şaşkın şaşkın dolaşacaktır. Yorulmadan oturacak, acıkmadan yiyecek, susamadan içecek; görmeden bakacak ve işitmeden dinleyecektir. Bir büyük şehrin kalabalığı içinde hiç kimseyi tanımayan, hiç kimsenin tanımadığı bir yabancının mağmum [15] bir hayaletten farkı ne! Doktor Hikmet, kendi kendine: «Meğer asıl sürgün bu imiş!» diyordu.

Milyonlarca kişilik bir insan yığını içinde, kim olduğu, nereden geldiği, nereye gideceği, ne yaptığı, ne yapacağı hiç bilinmeyen; daha doğrusu, hiç kimsenin vazifesinde olmayan yalnız ve garip bir adam... Ne adı o diyarın kütüğünde yazılı, ne bir mahallede kaydı var? Ne bulunduğu cemiyete karşı bir vazife ve mesuliyet taşır, avare bir mahlûk. Sokakta yanından gelip geçenler ona başlarını çevirip bakmazlar bile. Bakanlar da istihfaf veya istiğrabla [16] bakarlar. Günlerce, ne bir ahbabın selâmını alır, ne bir ahbaba selâm verir. Derdi olduğu vakit kendi kendine konuşmağa mecburdur. Ve her sabah, gözlerini açınca, o günü nasıl geçireceğini endişe ile düşünür... Bütün mânâsiyle hürdür. Fakat bu hürriyeti nasıl istimal edeceğinde [17] mütehayyirdir [18]. Kapalı hazinelerinin içinde altınlarını kemire kemire ölen masaldaki zengin gibi esaretten daha sert bu beyhude hürriyeti bir pıranganın demirleri gibi sürüklemektedir. Esaret... Lâkin bir esir bir kimsedir,

---

15 Gamlı, üzüntülü.

16 Küçük görerek ya da garipseyerek.

17 Kullanacağında.

18 Şaşmış şaşırmış.

bir şahsiyettir. Bir esirin hüviyeti bir hapishanenin defterinde yazılıdır. Hücresinin önünde gece gündüz bir gardiyan bekler, ona sabah akşam kendi dili ve kendi ismiyle hitap eder. Halbuki, aşağı yukarı bir aydan beri oturduğu evde, gerek odasını temizliyen hizmetçi, gerek kapısını açan kapıcı Doktor Hikmet'i, ya yalnız «Mösyö», yahut da «Mösyö İkme» diye çağırmaktadır. Mösyö *İkme*? Bu da kimdir? Genç adam, kapıcı kadın ona hep böyle hitap edişte, yalnız yabancılığının acısını iki kat duymakla kalmıyor, kendisini iğreti bir isimle dolaşan bir serseri sanıyor. Öyle bir serserinin korkak ve endişeli kalıbı içine giriyor. Büsbütün bir *gölge-adam* oluyor.

Tour Eiffel'in asansörü ağır ağır Paris'in üstüne inerken, Doktor Hikmet, işte, bu hazin ve kasvetli düşüncelere dalmış bulunuyordu.

Açılan kapının aralığından, şimdi aynı seviyede bulundukları Paris'e ürkek baktı. Buradan «Léna» köprüsüyle, onun daha ötesinde Trocadéro'nun basık ve kalın silüeti görünüyordu. Oraya doğru yürüdüler. **Ragıp Bey:**

«Sana şu karşıki palis'yi göstermek isterdim ama, çok geç kaldık;» dedi ve başını kaldırıp bir havaya ve başını indirip bir kapaklı priol saatına baktı. «Saat dört... Mamafi, bir şey daha yapabiliriz. Eğer fazla yorgun değilseniz karşıda, *Avenue Kleber*'den şöyle bir Champ *Elysées*'ye sarkarız.»

Doktor Hikmet, bu akşam, her zamandan ziyade, yalnız kalmaktan korkuyordu ve kendisini, manen, Ragıp Beye, bir cankurtarana sarılmış kazazede kadar bağlı hissediyordu.

«Hay, hay...» dedi.

«Şimdi tam, Champs Elysées'de kibar halkın gezinti saatidir.»

XI

Havalar eni konu soğumaya başladı. Günlerden beri, gök yüzü bir kurşun kubbe rengini almıştır. Ve bunun ar-

kasında, güneş paslı bir bakır levha halinde dolaşıyor. Gözle görülmeyen, sesi işitilmeyen sinsi bir yağmur, bu madeni mıntıkadan bir yapışkan kurum yağiyle karışarak muttasıl yeri ıslatmaktadır. Sanki, bir mağaranın tavan kayası sızıyor, denilebilir. Zaten Paris'in de gitgide bir kocaman mağaradan farkı kalmıyor. Daimi bir yarım aydınlık, bir nemli loşluk içinde birtakım garip, donuk uğultular, yankılarla dolup dolup boşalan caddeler insana yeraltı dehlizlerinin kasvetini ürküntüsünü veriyor.

Bazı dükkân ve mağaralarda hemen bütün gün lâmbaların yanmakta olduğu görülür ve akşam saat dördü bulmadan sokakların ışıkları da birer birer yanmağa başlar. Gündüzün kâfi gelmeyen aydınlığını yer yer parlatmağa çalışan bu solgun ve titrek ışıklar alacakaranlığı daha ziyade bulandırmaktan başka bir şeye yaramazlar. Paris'in, en gönül açıcı, en ferahlı yerlerini ve manzaralarını teşkil eden kahve taraçaları birtakım loş verandalara inkilâp etmiştir[1] ve bunların buğulu camları arkasından görünen kış nebatlariyle, insan kafaları bir «Akvaryum» içindeki sessiz deniz mahlûkatını andırır.

Böyle günlerde, doktor Hikmetin canı odasından dışarı çıkmak istemez. Bazı öğleye, bazı, hattâ, akşamın üçüne dördüne kadar kâh sırtüstü tavana bakarak, kâh gözlerini yarı kapayıp yorganın altında büzülerek, bazen da iç sıkıntısından sızıp uyuklayarak yatakta kalır. Fakat, zaman olur ki, sinirleri bu tembelliğe müsait olmayacak kadar gergindir. O vakit kalkıp odasının içinde bir aşağı beş yukarı dolaşmağa başlar. Ara sıra penceresinin önünde durup boş bir nazarla karşıki evlerin pencerelerini seyreder veya ocağın önünde oturup acayip bir dikkatle odunların yanışına bakar. Bundan da usanınca masanın başına geçer. Gündelik hayatını kaydetmek niyetiyle aldığı ve şimdiye kadar ancak bir iki sayfasını karalayabildiği bir büyük deftere bir şeyler yazmak ister. Sonra vazgeçip elini başucundaki kitaplardan birine uzatır. Bunlardan hiç bi-

[1] Dönüşmüştür.

rinin sayfaları henüz açılmamıştır. Parise geldiği günden beri, işte nerede ise üç aydır, en az on onbeş cilt kitap satın aldı. Fakat, bunların bir tanesini olsun okumak iştihasını duymadı. Hâlâ Piyer Loti'nin «Les Desenchantées»si bile ancak yarıya kadar açılmış duruyor. Nerede o eski kitap kurdu Doktor Hikmet. Bazan üçeryüz sayfalık iki kitabı birden, yirmidört saat zarfında hatmedip yuttuğu olurdu. Şimdi, birkaç gündelik gazeteyi ancak şöyle bir gözden geçirebiliyor. O da kahvede yalnız başına oturduğu uzun saatlerde kendisine elâlem karşısında bir tavır ve durum vermek için..

Doktor Hikmet, bütün gençliğinin ve hattâ çocukluğunun en büyük ihtilâllerinden biri olan okumak zevkini, burada, birdenbire neden kaybettiğini anlayamıyordu. O, belli başlı bir hastalığı olmayan fakat, muttasıl yemeden ve içmeden kesilen bir insan gibiydi. «Mutlak kafam işbağ[2] haline gelmiş olacak, diyordu. Yahut, kimbilir, belki için için henüz şuurumun aydınlığına çıkmayan bir manevî istihale[3] geçiriyorum. Belki de bunların hiç biri değil. Hayatımda bir büyük atlayış oldu. Henüz muvazenemi bulamadım. Henüz muhitimi yadırgıyorum. Alışamadım. Sonra, bu «yarın ne olacak?», «Yarın ne yapacağım?» endişesi beni bir dakika rahat bırakmıyor. Bundan başka... Neden itiraf etmeyeyim? Doğrusu, Paris, beni bir nevi désillusion'a[4] uğrattı. Burada tahayyül ettiğim, aradığım havayı, tadı, manâyı, hâlâ, bir türlü bulamıyorum. Tiyatrolarına gittim. Müzelerini gezdim. 'Louvre'larını, 'Versaillles'lerini gördüm. Fakat, hiç birinde, kitaplarındaki nefhaya[5] benzer bir şeye rasgelemedim. Paris'i, elimde bir boş kâse gibi tutmaktayım. Lâkin içindeki iksir nerede?»

Doktor Hikmet, gerçi, hakikatle hayal, edebiyatla hayat arasındaki farkı takdir etmeyecek kadar masum değil-

---

[2] Doyma.

[3] Başkalaşma, değişim.

[4] İllüzyon, hayal, kuruntu.

[5] Güzel koku.

di. Fakat, «Paris», «Avrupa», «Fransız kültürü», «Garp medeniyeti» ve saire gibi mefhumlar onun beyninde o kadar *ebstret*[6] bir şekilde yer etmiş, o kadar akli ve dimağî bir terkip mahiyetini almıştı ki, bunları herhangi bir tahlil mihengine vurup tetkik etmeğe veya bunların kıymet ve keyfiyetlerini kendi havasile ölçüp tartmağa, yoklayıp anlamağa aslâ imkân bulamamıştı. Şimdi, işte, Doktor Hikmet'e, hiç bir kitapta okumadığı hiç bir laboratuvarda öğrenmediği bu «ameliye»yi yapmak; yani, yüksek ve ince bir sanat eseriyle onun mevzuu olan tabiat veya cemiyet parçası arasındaki direkt münasebetleri bulmak lâzım geliyordu. Geçen günlerin birinde, «Louvre»de seyrettiği birkaç «Versailles» tablosunun ruhunda uyandırdığı heyecanı Versailles'in bizzat kendisinde nafile yere aramıştı. Ressamın modeli, bu ağaçlar, bu tarhlar, bu havuzlar, bu fıskiyeler, bu heykeller değil mi idi? Ressam fırçasını elinde tutarken bahçeyi, belki, aynı solgun ve asil aydınlık kaplamıyor muydu? Fakat, bütün kokuları ve raşeleriyle çırılçıplak seyrettiği bu reel peyzajla «Louvre» salonlarının birinin duvarında, bir yaldızlı tahtadan çerçeve içinde gördüğü o bezden ve boyadan peyzajın arasında dağlar kadar fark vardı. Çünkü bunu bir Watteaunun dehası, bir Watteau'nun ruhu canlandırıyor, anlatıyordu. Çünkü, bunu Doktor Hikmet, o dehanın ve o ruhun arkasından temaşa ediyordu.

İşte, Doktor Hikmet, şimdiye kadar Paris'i de böyle bir levha halinde seyredip görmeğe alışmıştı. Hugo'dan, Balzac'tan, Bourget'ye kadar bütün bir silsile sanat dehasının menşurları,[7] bu koca şehri, onun muyayyelesine bir feerik[8] dünyanın parıltılı gölgesi gibi aksettirmişti. Öyle ki, buraya ilk geldiği günlerde, sokakta rastladığı her insanı, bu kitaplardan birinin içinden fırlamış bir kahraman zannetmekten ve bütün Paris halkını bir roman mevzuunun

---

[6] Abstre, soyut.

[7] Yayınları, eserleri.

[8] Masalsı.

türlü türlü ihtiraslarını, maceralarını sevinç veya kederlerini yaşayan birtakım edebî sembollerle karıştırmaktan kendini alamamıştı. Gerçi, edebiyat, hassaten, Doktor Hikmet'in müptelâsı olduğu son devir edebiyatı, Paris'e dair bile olsa, gene hayatın feci, iğrenç ve adî taraflarını ona hakikatte olduğu gibi göstermekten çekinmemiştir. Fakat, bir fukara çocuğun aç kalışı, bir masumun haksız yere cezaya çarpılışı, zekâ ve ehliyet sahibi bir gencin hüsran ve muvaffakıyetsizlik içinde sönüp gidişi, içkiye düşkün bir amelenin fezahat[9] ve cinayet içinde çöküp çürüyüşü veyahut çok defa Zola'nın romanlarında görüldüğü gibi, her insanın kendi varlığı dibinde bir çirkin ve galiz hayvan saklayışı bile, sanat sahasına girince bir ulvî tragedya mertebesine erer, bir mukaddes hâdise olur.

Halbuki, Doktor Hikmet, şimdi burada, bu trajik unsuru da bulamıyordu ve bütün Paris kalabalığı onun gözleri önünden herhangi bir şehrin ahalisi gibi gündelik küçük kaygıların, gündelik iş ve güçlerin alelâde sıkıntılarını taşıyarak geçiyordu. İlk zamanlar St. Germaine'in veya Boulevard Raspaille'ın arka kaldırımlarından süzülerek kırıtarak ve etrafına tatlı kokular neşrederek yürüdüğünü görüp de, bir Romanesk mülâkata gittiğine hükmettiği genç ve güzel bir kadın, şimdi, biliyor ki, köşe başındaki bakkaldan bir kilo patates almak için sokağa çıkmıştır. Şimdi, biliyor ki, ara sıra Quai'lerde rasgeldiği silindir şapkalı, yakası canfes, gümişî redingotlu ve lüstrin kunduralı mutena ve zarif dam, düşündüğü gibi bir zengin Kont veya bir Marquis değil, meselâ hariciye nezaretinde iki yüz elli frank maaşlı bir arşiv mukayyididir.[10] Artık biliyor ki, her uzun saçlı ve yuvarlak feutre şapkalı genç mutlaka filiz halinde bir büyük artist değildir. Bunlardan bir tanesi, sanki Doktor Hikmet'in bu hususlaki vehimlerini kökünden silmek ister gibi geçen akşamların birinde, bir lokantada, gelmiş, onun önüne dikilmişti. Elinde tut-

[9] Alçaklık.

[10] Kayıt memuru.

tuğu bir albüme bir resim çizmiş ve onu iki buçuk frank mukabilinde ona vermek için öyle şaklabanlıklar yapmıştı ki, Eminönü'nde leke ilâcı satan seyyar madrabazlar bile bu kadarına tenezzül edemez. Medenî insanlığın ulvî ve feragatli mürşitleri şeklinde tasavvur ettiği âlim tiplerine gelince onların bir örneğini de Doktor Foissard'ın kuru ve yaklaşılmaz şahsında apaçık görmüştü.

Profesör Foissard Salpetrière... Doktor Hikmet, yirmi günden beri bu iki kelimeyi, beyninin içine saplanmış iki çivi gibi taşıyordu. «Foissard'ın dediğini yapacak mıyım? Salpetrière'e ne vakit gideceğim?.. Ve dişi ağrıyan bir adamın dişçiye gitmemek için her gün kendini uyuşturucu ilâçlarla oyalayışı gibi, bu teşebbüse her karar vereceği anda, kendi kendine bir engel çıkarıyor. Şimdi gitmeğe hazırken, ya saat çok geçmiş oluyor, ya hava mutattan daha fazla bozuveriyordu.

Bugün ise bir pazar olduğu için bu mesele hiç de mevzuubahs değildir. Bundan dolayı Doktor Hikmet, âdeta, tatil gününde bir mektep çocuğunun ferahlığını hissetmektedir. Kendisine bir azamî tembellik programı çizdi. Akşama kadar odasından dışarıya çıkmayacaktı. Gecelik esvaplarının içinde gerinerek, esneyerek ve canı isterse okuyup, canı isterse düşünerek, boş, uzun, kaygısız saatler geçirecekti. Lâvabosunun bir gözünde kocaman bir dilim jambonla, ince kâğıda sarılı bir topak tereyağı duruyor. Mutlaka bir köşede biraz da Felemenk peyniri olacak. Ragıp Beyin tavsiyesiyle bir de kahve takımı almıştı. Şu halde öğle yemeği için sokağa çıkmasına lüzum yoktu. Doktor Hikmet, yüreğinde, adeta çocukça bir sevinç duydu ve küçüklüğünün cumalarını hatırladı. Ayaklarında yumuşak yünlü terlikleri, sırtında haydarî yakalı, geniş yenli pamuklu hırkasiyle Beşiktaş'taki konağın sessiz odalarında dolaşan oğlan gözünün önüne geldi. Bu oğlan ne kadar cılız, soluk benizli ve dermansızdı!. Ve bir büyük adama göre dikilmiş uzun etekli entarisiyle, bol hırkasının içinde ne kadar zavallı, hattâ ne kadar gülünçtü! Bugün olduğu gibi o vakit de yalnızdı. Ne bir dostu, ne bir akranı vardı

ve kendi kendini avutmak için bulduğu oyunlar beş yaşında bir kız çocuğunu bile tatmin etmeyecek kadar mânasız, saçma şeylerdi. Fakat, onun büyük, kara gözleri tembel tembel dolaştığı o tenha odaların her köşesinde ruhunu okşayan ve hayalinde türlü türlü cevelân sahaları açan neler bulmazdı. Duvarda bir gemi resmi; tavandan sarkan bir avizenin billûrları; camlı bir dolap içinde babasının ikbal devrinden kalma nişanları, sırma püskül ve kuşakları; hattâ bazan annesinin eski düğme kutusu, onu, saatlerce meşgul etmeğe kâfi gelirdi.

Bütün bu şeyler, hâlâ yerli yerlerinde duruyorlar mı? Birden, yüreği burkuldu. İşte, nerede ise bir ay, belki daha fazla oluyor: Yazdığı mektuba henüz bir cevap gelmemişti. Trajik vakalar icat etmekte çok velût muhayyilesi, bir an içinde, birbirinden korkunç yüz türlü faciaya sahne oldu: Gece yarısı basılan bir ev; kılıç şakırtıları; boğuk feryatlar, bir kamçı sesi; merdivenlerden aşağıya sürüklenen bir adam; bir minderin üzerine, yüzü koyun yıkılıp kalmış bir kadın, kaçışan hizmetçiler... Bu sürüklenen adam artık evine dönmeyecek, bu yıkılan kadın artık bir daha ayağa kalkmayacak; ve dışarda karanlık, İstanbul'un, derin, ıssız, koyu mezar karanlığı... Ve bütün bunlar ne için? Kendisinin bir kaprisi için... Kendisi, hürriyetine kavuşsun, istediği gibi gezsin, eğlensin, maceradan maceraya koşsun diye... Yani, alelâde bir gençlik divaneliği yüzünden... Doktor Hikmet; kurduğu facialardan daha müthiş olan bu hükmün altında ezildi, kaldı. Yatağının tam karşısına düşen esvap dolabının aynası, ona, iki büklüm olmuş, sıska bir ihtiyarın çökük gövdesini aksettiriyordu. Bu gövde, kendi kendinden korkarak irkildi, iki ince ve uzun bacak yatağın örtüleri altından sıyrılarak dışarıya sarktı.

«Tak, tak...»

Ne o? Oda kapısı vuruluyor. Doktor Hikmet, az kalsın, İzmir'deki hizmetçinin şivesiyle Türkçe: «Kim o?» diye seslenecekti. Kendini toparladı. Acele acele çoraplarını giydi. Sırtına yeni aldığı deve tüyü taklidi uzun robe de chambre'ını geçirdi:

«Giriniz...»

Kapının tokmağı dönüyor; fakat kapı açılmıyordu. Koştu, anahtarı çevirdi kapıyı açtı. Eşikte hiç tanımadığı bir adamın müteredditkameti[11] duruyor. Bu, ne kapıcı kadının kocası; ne civardaki bakkalın çırağı, ne de bir posta müvezziidir. Üstü başı düzgün, orta yaşlı efendiden bir adam:

«Affedersiniz; Monsieur 'Ikme' siz misiniz?»

«Evet...»

«Sizi, sabah sabah rahatsız ediyorum. Beni mazur görün. İşte, bir haftadır ki... Lâkin, belki bulamam diye bu pazar gününü tercih ettim. Önce, Hotel du Midi'ye gittim. Adresinizi oradan öğrendim. Size İstanbul'dan gelen bir mektubu getiriyorum.»

Doktor Hikmet'in yüreği ağzına gelmişti. Şaşkınlığından bir müddet ne diyeceğini, ne yapacağını bilemedi. Herifceğiz, şapkası elinde, başı daimî bir selâm vaziyetinde öne doğru eğilmiş duruyordu:

«Girilebilir mi?»

Doktor Hikmet:

«Ha, buyurun, buyurun,» dedi. «Fakat, doğrusu sizi bu vaziyette kabul etmekten son derece mahcubum.»

«Anlıyorum, anlıyorum. Bekârlık bu, hepimiz aynı yoldan geçtik. Hassaten ben ki, hâlâ bir eski «Bohème»im: Bir 'chambre garnie'[12] ne demek olduğunu herkesten iyi bilirim.

Ziyaretçi böyle söylenerek odaya girdi. Şemsiyesini lâvabonun kenarına astı. Şapkası daima elinde, bir sandalyenin kenarına ilişti. Bu, zayıf ufak tefek bir adamdı. Alnından tepesine doğru biraz seyrekleşmiş uzun, kırçıl saçları incecik ensesinin üstüne doğru kesif ve kabarık bir küme teşkil ediyordu. Mavi gözlerinde ürkmüş bir kuşun sağa sola telâşlı, telâşlı bakışları vardı.

---

[11] Boy.

[12] Mobilyalı kiralık oda.

«Evvelâ kendimi takdim edeyim;» dedi. «Jean Lavalière.. İstanbul'daki dostunuz Tessier ile -ana tarafından- kardeş çocuğuyuz. Lâkin bilir misiniz? Sizi temin ederim ki, kendisiyle bir kardeşten ziyade sevişiriz. Parise her gelişinde ilk ziyaret ettiği ev benim evimdir; ve elleri her vakit, çocuklarının için hediyelerle dolu gelir. Nefis şekerlemelerinizi, güzel kokulu sigaralarınızı ailece onun sayesinde tanıdık ve mavi semamızın aşkını, hasretini ondan öğrendik. Her iki yılda bir, Paris'e birkaç hafta geçirmeğe gelir. Daha fazla kalamaz. Derhal yüreğinde bir İstanbul nostaljisidir başlar. Nitekim, bir buçuk ay evvel gene burada idi.»

«Bir buçuk ay evvel mi? Demek ben buraya geldiğim sıralarda o henüz burada bulunuyordu. Ne yazık ki...»

«Evet, bana yazdığı mektupta o da aynı tessüfü beyan ediyor. Fakat nereden haber alacaktınız? Birkaç yıldan beri zaten birbirinizi görmüyormuşsunuz. Sonra, gene bana yazdığı mektupta bildirdiğine göre, siz memleketinizi, hayli anormal şerait içinde terketmişsiniz. Bir politika işi, sanırım. Gerçi ben politika işlerinden pek anlamam. Fakat, kuzenimin kısa ve müphem bir tarzda verdiği malûmat sizin maceranız hakkında bende epeyce derin bir alâka uyandırdı. Başka bir gün bana bunu bizzat hikâye etmenizi rica edeceğim.»

O, böyle söylenirken, Doktor Hikmet'in içi içine sığmıyordu. Hani, kendisine bir mektup getirdiğinden bahsetmişti? Bu mektup, mutlaka, o kadar fena, o kadar meşum bir şey olacaktı ki, bir türlü cebinden çıkaramıyor; bir türlü ona vermeğe cesaret edemiyordu. Zaten, bu küçük adamın, odaya girdiği dakikadan beri, muttasıl, ürkek gözlerle etrafına bakışlarını, Doktor Hikmet, hiç hayıra yormamıştı, kendini tutamadı:

«Bir mektuptan bahsetmiştiniz?» dedi.

O vakit Tessier'nin kuzeni kendine geldi. Şapkasını iki dizi arasına sıkıştırarak elini ceketinin iç ceplerinden birine daldırdı ve bir alay kâğıt zarf arasında sıkışmış duran bir mektubu çıkarıp ona uzattı. Doktor Hikmet, bunu alır

ve nihayet, açmağa çabalarken elleri o kadar titriyordu ki, geveze adamın hayretten âdeta nutku tutuldu. Ve doktor Hikmet birkaç dakika süren bu sükût fasılası esnasında, şu mektubu okuyabildi.

«Aziz evlâdım efendim; Paristen yolladığımız mektup bizim elimize epeyce uzun bir teahhürle [13] vâsıl oldu. Bunun sebebi ise tavassutuna müracaat ettiğiniz zatın, mektubunuzun hini vüsulünde [14] İstanbul'da bulunmayışıdır. Bittabi avdetine değin intizar etmek lâzım gelmiş. Bu esnada uzun müddet sıhhat ve âfiyetinizden habersiz kalmak gerek beni, gerek validenizi, hayli merak ve endişeye düşürdü. Fakat hamdolsun, müjdei selâmetinizi [15] alınca yüreğimize bir nebze su serpildi. Gerçi, mübaadetinizin tezaufu [16] bizim için çok elîm bir keyfiyet olmakla beraber, yeni vaziyetinizin hakkınızda daha hayırlı olacağı mülâhazasiyle teselli bulmaktayız. Bâhusus, mektubunuzda, Paris'te bulunduğunuz müddetçe mesleğinizde ilerlemek cihetine sarfı gayret edeceğiniz [17] haberi istikbaliniz noktai nazarından bizi fevkalâde memnun etmiştir. İnşaallah, o cihanı medeniyetten alacağınız feyz ile, ilim ve fen âleminde sahibi kemal olursunuz ve biz de - ömrümüz müsaaade ederse sizinle fahrederiz. [18] Ancak valideniz, orada size kim bakacak diye kaygılanmakta ve bakımsızlık yüzünden zaten nahif olan sıhhatınızın büsbütün muhtel [19] olmasından korkmaktadır. İzmir'de bulunduğunuz sırada hiç değilse, arada bir sizin esbabı istirahatinizi [20] temine sarfi mesai [21] etmek fırsatını buluyordu. Şimdi buna imkân kalmadı diye hayıflanmakta bittabi haklıdır. Malûm

---

[13] Gecikmeyle.
[14] Geldiği sırada.
[15] Kurtuluş müjdesi.
[16] Uzaklaşmanızın iki kat artması.
[17] Çaba göstereceğiniz.
[18] Övünürüz.
[19] Bozulmuş.
[20] İstirahatinizi sağlayacak araçları, koşulları.
[21] Çalışmak.

a, ebeveyn nazarında, evlâtlar kaç yaşına girerse girsin daima muhtacı şefkat ve muavenet[22] bir çocuk vaziyetinde kalırlar. Valideniz de bu cihetten, sizin artık yirmi yedi yaşma girmiş ve her türlü ihtiyacını müdrik bir merdi kâmil[23] olduğunuzu unutuyor. Bu hususta kendisine sık sık ahvali hususiyenize dair lâzım gelen teselliyetbahs[24] malûmatı verecek olursanız iyi edersiniz.

«Baki sizi Allahın birliğine emanet eder ve gözlerinizden muhabbet ve iştiyakla öperiz evlâdim, efendim.»

Ve mektubun altında bir küçük hâmiş: «Akçeye ihtiyacınız olunca bize yazmaktan çekinmeyiniz.»

Doktor Hikmet, geniş bir soluk aldı. Denilebilir ki, İzmir'den çıktığı dakikaden beri, ilk aldığı soluk budur ve sevinçten, az kalsın, ürkek kuş gözlü adamı bağrına basıp öpecekti. O, deminki hayretinden biraz sıyrılmağa çalışarak sordu:

«Bari size evinizden iyi bir haber getirebildim mi?»

«Oh, teşekkür ederim, teşekkür ederim, çok iyi..»

«Ne güzel Fransızca konuşuyorsunuz. Bir Fransızdan hiç farkınız yok, doğrusu... Kuzenim, mektubunda, Fransız edebiyatına da vukufunuzdan uzun uzadıya bahsediyor. Ben de edebiyatın bir eski emektarıyım. Mutlaka, bazı antolojilerde benim adıma rasgelmiş olacaksınız. Jean Lavalière... Hele bir düşünün. Bu isim size bir şey hatırlatmıyor mu?

Şimdi, Paul Faure diye bir kıymetsiz şair var. 'Mensur şiir'in babası olarak geçiniyor. Halbuki tâ Verlaine zamanındanberi bu çığırın yegâne sahibi bendim. Sonra, yaşım ilerledikçe - daha doğrusu Paul Faure beni taklide başlayınca bundan vazgeçtim. Kendimi tamamiyle 'sanat tenkidi'ne verdim. Yıllarca *semboliste* ekolüne karşı mücadelede bulundum. Ben, ustam Verlaine gibi, bütün edebî ekollerin düşmanıyım. Zaten kabahatim de bu oldu ya... An-

---

[22] Şefkate ve yardıma muhtaç.

[23] Olgun bir insan.

[24] Avutucu, teselli edici.

cak, birbirlerini tutarak ve birbirlerinin reklâmını yaparak suyun üstüne çıkan bir sürü tufeyli ve nebati ehliyetler arasında tek bir adam, bir kocaman meşe ağacı da olsa, nihayet, boğulup gitmeğe mahkûmdur.»

Jean Lavalière'in bu son cümlesi gizli bir hıçkırıkla titredi; ürkek gözlerinin üstünden karanlık bir duygunun gölgesi geçti. Fakat, birden kendini topladı. Küçük sıska vücudu histerik bir enerjiyle gerildi ve ensesindeki kül rengi yeleleri diken diken oldu:

«Lâkin;» dedi. «Lâkin, ben, kendimi asla yenilmiş saymıyorum. Elimde bir mecmuam var. O benim kalkanımdır. Mücadelede devam ediyorum ve bunun sayesinde artık yalnız değilim.»

Melon şapkasını tekrar iki dizinin arasına sıkıştırdı, elini yine deminki jestle paltosunun iç ceplerinden birine soktu ve oradan, âdeta sıyırırcasına çıkardığı, üçe katlanmış, uzun formada bir mecmuayı Doktor Hikmet'e uzattı:

«Alın, bir göz gezdirin...» dedi.

Bu, «Les Anales Littéraires» genişliğinde, fakat, ondan en az on defa daha ince, ve son derece kötü kâğıda basılmış bir risale idi. Soluk, yeşil renkli, çırılçıplak kabının üstünde bir kaç yazının fihristi ile şu iddialı unvandan başka bir şey görünmüyordu: *Yol.*

Kabı çevirince baş sahifenin dörtte üçünü ancak doldurabilen ve J.L. inisiallerine göre Jean Lavalière'in olduğu anlaşılan bir kronikaya rasgeliniyor. İkinci sahifede, «Bir Néoclassicisme'den bahsedilebilinir mi?» serlevhalı ve yarısı üçüncü sahifeye kadar geçen imzasız bir etüd... Daha sonra bir kaç şiir, bir bibliyoğrafya.. Doktor Hikmet, risaleyi evirip çeviriyor ve sahibine ne diyeceğini düşünüyordu. Jean Lavalière onun bu tereddüdünü sezmiş gibi:

«Alâkadar oldunuzsa, size bu nüshayı bırakayım;» dedi. «Sonra tetkik eder, okursunuz. Zaten abonelerime birinci nüshadan itibaren birkaç aylık koleksiyonu hediye ediyorum. Siz de arzu ettiğiniz takdirde...»

Ve ufak mavi gözleri Doktor Hikmet'in yüzüne o ka-

dar yalvarıcı bir bakışla çevrildi ki, genç adam: «Hayır!» diyemedi.

«Hay, hay, ne kadar takdim edeyim?»

«Oo!.. Büyük bir şey değil. Zaten tamamiyle bir fikir ve mücadele organı olduğu için kazanç düşünmüyorum. Geniş bir okuyucu kitlesi de aramıyorum. Yalnız abonelerim için mahdut miktarda basıyorum. Bir seneliği yirmi frank...»

Bunları söylerken bir taraftan da paltosunun yan cebinden abonman defterini çıkarıyordu. Doktor Hikmet kalktı. Kendisine yazıhane hizmetini gören bir küçük masanın gözünden para çantasını aldı ve içinden bir Napolyon altını ayırıp ihtiyar şaire uzattı. Genç adam, bu hareketi, âdeta refah ve debdebe zamanlarına şahit olduğu bir devlet düşkününe bir sadaka veriyormuş gibi sıkılarak, utanarak yapmıştı. Öbürü, ancak teşekkür etti:

«Böylelikle, Fransız edebiyatının şimdiki vaziyetini yakından görüp öğreneceksiniz;» diyordu. «Bu mecmua için size bir mücadele organı dedim. Ben mücadeleyi severim. Fakat daima objektif olmak şartiyle... Tenkit, bazılarının zannettiği gibi bir sanat değildir, bir ilimdir. Değişmez, ezeli kaideleri - ne diyorum? - kanunları vardır. Edebî kıymetleri Jules Lemaitre veya Anatole France usulüne göre ölçmeğe kalkışanların aklına şaşarım. Çünkü bu usulün adı, serapa usulsüzlüktür. Bu efendiler iddia ederler ki, *kritik* nisbîdir. O halde ne kadar insan varsa, ne kadar zevk ve mizaç varsa, bir edebî eser hakkında o kadar *eriterium* olmak lâzım gelir. Buna nasıl imkân verirsiniz?»

Doktor Hikmet, şimdiye kadar okuduğu kitaplardan, mecmualardan Fransız edebiyat âleminde böyle bir meselenin münakaşa edildiğini müphem bir tarzda biliyordu. Fakat, şu dakikada, bu lâkırdıların hiç biri onu alâkadar etmiyor, babasından gelen mektubu, içine sindire sindire bir kere daha okumak için bu acaip ziyaretçinin bir an evvel gitmesini bekliyordu. Jean Lavalière, halbuki, hiç de susmıya meyyal görünmüyordu. Uzun uzadıya *kritik* hakkındaki nazariyesini tarif ve izah etti. Sonra bir çok misal-

ler getirmeğe, bir sürü isimler sayıp dökmeğe başladı. Derken eski edebiyat âleminin menkıbelerine geçti.

Adamcağız bunları anlattıkça zekâsına cazibeli bir inkişaf geliyor, gözlerinin içinde mavi kıvılcımlar pırıldıyordu. Kâh vecitli,[25] kâh istihzalı, kâh sadece şeytanî tebessümlerle açılıp kapanan ağzı hayret verici bir tazelikle gençleşmişti. İskemlesinin üstünde, yirmi yaşında bir hoppa delikanlı gibi zıp zıp sıçrıyordu. Adetâ sarhoş olmuş gibi bir hali vardı. Arada bir ayağa kalkıyor, teatral tavırlar ve jestlerle kendi şiirlerini okumağa başlıyordu. Başka bir gün ve saatte böyle bir adam, ve böyle bir sahne, Doktor Hikmet için bulunmaz bir hazinedir. Fakat, şu dakikada, yazık ki hiç zevkine varamıyordu. Hattâ içinin sıkıntısından ilk defa olarak Fransız dili ona çirkin ve âhenksiz bir şey gibi geldi. Gerçi bu inşat[26] esnasında «r» li kelimelerin boğazdan öyle bir hırıltı halinde çıkışı, «en» lerin burunda öyle bir hımhımlanıp kalışı vardı ki bu sadaları Doktor Hikmet ancak ağız ve hançere teşekkülâtında bir ârızanın veya bir kusurun alâmetleri telâkki edebiliyordu.

Bundan başka inşatçının sesi, bülûğa henüz ermiş bir oğlanın sesi gibi çatal çutaldı. Bazı çok bağırdığı noktalarda yıkanmamış bir patiska parçası yırtılır gibi oluyordu. O vakit Doktor Hikmet yalnız sabırsızlanmakla kalmıyor, kulakları âdeta fizikî bir ıstırapla hırpalanıyordu. Bununla beraber, şu küçük, acaip kukla gibi adamın ağzından ne insan, ne derin, hattâ bazan ne kadar ulvî hislere tercüman olmak istiyen sözler çıkmakta idi!.. Aşktan, tabiattan, ıstıraptan, ölümden, Allahtan, sanki, gündelik hayatının mevzuları gibi bahsediyordu.

Kimbilir, kaç yıldan beri, kendisini dinleyecek hiç bir kimseye rasgelmemiş olan, geçkin şair, bu çıplak ve soğuk oda içindeki tek dinleyicisi ve tek seyircisiyle, hınca hınç halkla dolu, havası ılık ve güzel kokulu bir tiyatro salı kar-

---

[25] Coşkun.

[26] Ahenkli bir biçimde okuma.

şısında muttasıl alkışlara garkolan bir artist kadar mesuttu. Bu cuşiş[27] ne kadar sürdü? Doktor Hikmet, tahmin edemiyordu. Şu bir kaç saat ona bütün bir gün kadar uzun göründü. Bir yandan da açlık tesirini göstermeğe başlamıştı. Gözleri kararıyor, başı dönüyordu. İki üç defa, üstüste saatine baktı. Lâkin, şair, hâlâ oralarda değildi. Onu, akşamın ilk karanlıkları odanın içine çökünceye kadar dinlemek lâzım geldi.

Nihayet, sustu. Ağır ağır paltosunun düğmelerini iliklediği. Kolunun tersiyle bir kaç defa şapkasının tozunu sildi. Gövdesini doğrulttu ve tekrar biraz evvelki ürkek kuş gözleriyle Doktor Hikmet'e bakarak:

«Sizi rahatsız ettim. Çok geç oldu. Gitmeliyim,» dedi. Ayağa kalktı. Fakat tam vedalaşıp kapıdan çıkacağı sırada, geri döndü: «Bakınız, asıl mühim olan bir noktayı söylemeyi unuttum.»

Doktor Hikmet, Jean Lavalière'i yeni bir konferansa başlıyacak sanarak sendeledi. Öbürü ilâve etti:

«Size adresimi bırakmalıyım. Çünkü Le Tessier mektuplarınızı kendisine benim vasıtamla göndermenizi tavsiye ediyor. Bu sebep haricinde de olsa, yine sizi evimde beklerim. Aklınıza esince beni gelip görebilirsiniz. Teklifsizce...»

Adresini yazmak için bir kalem ve kâğıt arıyordu Doktor Hikmet, küçük yazıhaneyi işaret etti. Jean Lavalière eğildi ve şu adresi yazdı:

35 bis Rue des Abbées (XVIII). Ve kâğıdı uzatarak:

«Allahaısmarladık; pek yakında görüşürüz. Karım sizinle tanışmaktan çok memnun olacaktır.»

Ziyaretçi çıkınca; Doktor Hikmet, masanın üstüne bıraktığı mektubu aldı, pencerenin aydınlığına yaklaştı.

XII

«Bir eski kışlayı, bir modern hapishaneyi, bir orta-çağ şatosunu veya birbirine eklenmiş birçok manastırdan mü-

[27] Coşkunluk.

rekkep bir papazlar mahallesini andıran kocaman binanın kapısından içeri girince, bir müddet, ne yapacağını şaşırdı. Karanlık bir «porche» geniş bir avlu, ta uzakta, ta dipte bir sürü camlı kapılar... Avluda bir hastabakıcı ve bir hasta kalabalığı Bunların kaynaşması, bir telâşlı gidip gelmeler; bir fiskos edip ayrılmalar; bazı çıtkırıldım asistante kızların bu alacalı kümeler arasından; bembeyaz güvercinler gibi uçuşup geçişleri...

Doktor Hikmet, canını dişine alıp bunlardan birine yaklaştı:

«Pardon Mademoiselle; Dr. Foissard'ı görmek için...»

«Randez-vous'nuz var mıdır?»

«Evet..»

«Ta dipte, soldaki üçüncü kapıdan giriniz, orada, size malûmat verecek birini bulursunuz?»

Doktor Hikmet, genç kızın işaret ettiği tarafa doğru yürüyor Soldaki üçüncü kapıyı açıyor. Asitfenik kokulariyle dolu, loş ve uzun bir koridor. Burada da gelen giden, giden gelen... Genç adam, şaşkın, müteredditi ilerliyor. Tâ nihayete kadar gitti. Sonra geri döndü. Gene girdiği noktaya geldi; durdu; kendine bir vaziyet vermek için saatine baktı. Dr. Foissard, saat dokuzda, demişti. Tam dokuza beş var. Haydi, bir cüret daha. İşte, hastahane hademesi kıyafetinde birisi yanından geçiyor.

«Pardon, Monseieur, Dr. Foissard'ı görmek için?»

«Randez-vous'nuz var mıdır?»

«Evet...»

«Birinci kata çıkınız; orada sorarsınız.»

«Birinci kata ne taraftan çıkılır?»

«Sağdaki merdivenden..»

Doktor Hikmet, koridoru tekrar yarısına kadar geçiyor, sağ tarafta bir girinti. Bir mermer merdiven. Hemen, acele acele çıkmağa başlıyor. Birinci kat biraz daha aydınlık, biraz daha tenha ve belki aşağıdan daha az kirlidir. Sağlı sollu odalar. Her birinin kapısında bir numara ve birer küçük pläka göze çarpıyor. Fakat, Doktor Hikmet, bunların hiç birinin önünde durmuyor; sanki gideceği ye-

ri evvelden biliyormuş gibi koridorun baştanbaşa cemekânlı bir köşesine doğru yürüyor. O noktada, müesseseye kendisi gibi yabancı oldukları anlaşılan kimselerden mürekkep bir küme, ayakta, bekleşip durmaktadır. İşte, Doktor Hikmet, bu kümeye yaklaştı:

«Pardon, Dr. Foissard'ı görmek için. .»

Kümenin içinden biri cevap verdi:

«Tam odasının kapısı önündeyiz. Fakat, beklemek beyhude sanırım. Çünkü nerede ise ameliyathaneye çıkacak.»

Doktor Hikmet, tekrar saatine baktı. Dokuza bir dakika kalmıştı:

«Kendisini, bir lâhza ayak üstünde olsun görmek kabil değil midir?»

«Bu bir muayene içinse tabii kabil değil. Tam dokuzda ameliyata başlar.»

«Hayır, kendisiyle başka bir işim vardı.»

Hasta, Dr. Foissard'la başka bir işi olan bu adama hürmetle dolu bir alâkayla baktı:

«Sizi şahsen tanır mı?»

«Evet...»

«Öyle ise hiç durmayın, hemen yanına girin. Birinci kapıya vurmak lâzım gelmez; çünkü hem beklemeyi, hem de dehliz hizmetini gören boş bir odanın kapısıdır.»

Doktor Hikmet, bu sözden cesaret alarak o kapıya doğru ilerledi. Lâkin, tam elini tokmağa uzattığı esnada kapının bir kanadı kendiliğinden açılıverdi ve Dr. Foissard'ın ta kendisi, fakat beyaz gömlekli, gözleri daha miyop bir Dr. Foissard, irili ufaklı, kadınlı erkekli bir talebe grupunun önünde uzun ve eğik endamını gösterdi. Arkasındakilerle, başını çevirmeksizin içerde başlamış olduğu bir mükâlemeye mühmel[1] bir mırıltı halinde devam ediyordu. Yüz yüze geldiği Doktor Hikmet'le kapısının önünde bekleyenlere başını hafifçe iğerek toptan bir selâm verdi ve ağır ağır ilerledi. O kadar vekarlı ve itici bir hali vardı ve o kadar bir bakarköre benziyordu ki, kapısının eşiğinde

[1] Bir konuşmaya aldırışsız, boş verici.

kimbilir ne kadar zamandır kendisini bekliyenler önüne geçip, nihayet, hacetlerini söylemeğe kalkışacakları yerde, geri geri çekiliyorlar ve ona saygıyla yol veriyorlardı. Doktor Hikmet, yalnız, profesör hazretleriyle birkaç adım yürümek cesaretini gösterdi:

«Monsieur le Docteur..»

«Ne var, dostum?»

«Bana söylemiştiniz ki...»

«Ha, pekâlâ, pekâlâ...»

Tıpkı yanındakilerle olduğu gibi başını çevirip bir saniye olsun Doktor Hikmet'in yüzüne bakmıyordu. Baksa tanıyacak mıydı? O da belli değildi. Muttasıl orta yerinden kesilen bu hitaplar ve hiçbir mana ifade etmeyen bu acayip cevaplarla koridorun köşesine kadar geldiler. Doktor Hikmet, kendisini —çok defa rüyalarda olduğu gibi— donla gömlekle sokağa uğramış ve bütün bir halkın önünde rezil rüsva olmuş bir âvâre vaziyetinde hissediyordu. Her şeyden vazgeçip bu gülünç vaziyetten mümkün mertebe tabiî bir şekilde kurtulmak istiyordu:

«Şu anda çok meşgulseniz; sizi biraz sonra...» diye kekeledi. Profesör:

«C'est ça; c'est ça...» dedi.

Onu beklemek mi? Allah göstermesin! Doktor Hikmet, merdivenleri ikişer üçer atlayarak bir çılgın gibi dışarıya fırladı. Önüne rasgelenleri ite kaka bir hamlede soluğu sokakta aldı. Oh; bu binanın dışında hava ne kadar saf, hayat ne açık, ne kolaydı. İnsanlar ne cana yakındı. Paris'in bu hiç görmediği sokakları ona çocukluğunda geçtiği mahalleler kadar munis geliyordu. Pırıl pırıl pırıldayan ıslak kaldırımların üzerinde bir mektep kaçkını âzâdeliğiyle yürümeğe başladı. Boulevard de l'Hopital, sağ taraftaki hastahanelerin birbiri ardınca uzanan boz duvarlarından, onu, Galéries de Lafayette'in makineli merdivenleri üstünde gibi -sanki kendiliğinden- Quai'lere doğru alıp kaçırıyordu.

Gerçi şu dakikada, Doktor Hikmet'in ne Quai'lere çıkmak, ne St. Michel bulvarında her gün uğradığı kahveye

gitmek, ne de odasına dönmek gibi muayyen bir gayesi vardı. Gayesizlik, maksatsızlık ona hayatın en rahat, en akıllıca prensiplerinden biri mahiyetinde görünüyordu. Hele bu koca şehirde, bu içinden çıkılmaz, künhüne [2] varılmaz karışık cemiyet mekanizmasının çarkları arasında, bir küçük tane halinde sürüklenip gitmekten başka ne yapabilirdi? İşte biraz evvel bir maksada göre hareket etmek istemiş; şahsî iradesinin bir tecrübesini yapmağa kalkışmıştı. Ne müthiş; fakat, ne nafile bir ceht! [3] Deminki sahne hatırına gelince, ıslıkla karşılanmış bir aktör gibi her bir saçının dibinden bir soğuk ter tanesinin sızdığını hissediyordu ve başını sağ tarafa çevirip bakmadan o mağmum hastahane binalarının, yürüdüğü bulvar boyunca kendisini takip ettiğini seziyordu. Adımlarını sıklaştırdı. Oh; nihayet, işte bir gar... Bir tren düdüğü ötüyor. Bu tren nereye hareket ediyor, acaba? Doktor Hikmet'in canı, birdenbire, buna atlayıp hiç bilmediği, isimlerini bile hiç işitmediği birtakım uzak uzak diyarlara doğru kaçmak arzusunu duydu. Bu arzu, bundan dört ay evvel, bir yaz gecesi, Kordonboyu'nda, birdenbire kalbini kavramış olan o eski arzu derecesinde dayanılmaz bir şeydi. Gara girdi. Fakat, bereket versin ki, tren hareket etmişti. Durdu; uzun uzadıya, derinden derine garın havasını teneffüs etti. Burada da, dünyanın bütün garlarında olduğu gibi muayyen bir kelime ile tarifi güç, lâkin duyuluşu sarih bir sefer ve azimet kokusu vardı. Hele cam kubbenin altında lüzumundan fazla büyüyen, toplanıp dağılan sesler; küçük el arabalarının gidip gelişleri; şimendifer memurlarının telâşlı telâşlı yürüyüşleri, ikide bir durup düdük çalışları, bayrak sallayışları, insana bir şehrin çabuk yeknesaklaşan hayatı içinde, daima taze bir hareketin görülmemiş, işitilmemiş şeylerin vahimesini [4] veriyordu. Burası çok soğuk olmasa, Doktor Hikmet, bir kanapenin üstünde oturup kalacaktı.

---

[2] Özüne, içyüzüne.

[3] Çaba.

[4] Kuruntusunu.

Bir müddet daha ayakta durdu; bakındı, gezindi. Sonra, trenini kaçırmış bir yolcu üzüntüsüyle dışarıya çıktı. Şimdi Austerlitz rıhtımı üstündedir. Nehir boyunca yukarıya doğru gelişigüzel yürüdü. Hiç şüphesiz, yolunun sol tarafında, köşeleme uzanan kocaman bir bahçenin «Jardin des Plantes» olduğunu bilseydi, oraya gitmekte, o ekzotik dünyanın içinde dalıp gitmekte bir dakika tereddüt etmeyecekti. Zira, şu anda tabi[5] o kadar çocukça bir âvâreliğe meyyaldi. Birkaç yüz adım arkada, gene aynı sırada, büyük şarap halinin duvarları uzanıp duruyor. Doktor Hikmet, havayı dolduran keskin şıra kokularına rağmen onun da farkına varmadı.

İşte, nerede ise dört aydan beri Paris'te idi. Fakat, birkaç meşhur bulvardan, birkaç caddeden ve bazı tarihi âbidelerden başka şehrin adamakıllı henüz hiçbir yerini bilmiyordu. Onun için, bu andan itibaren karar verdi. Paris'i esaslı bir surette gezip öğrenmeğe... Ve hemen, şimdiden işe başlamış olmak için kendi kendini imtihana çekti: "Meselâ, şu dakikada Paris'in hangi noktasında bulunuyorum?" dedi. Durdu, düşündü, etrafına bakındı. Bir türlü tayin edemiyordu. Gerçi, Quai'lerde olduğunu biliyordu. Hattâ, bazı köşe başlarındaki plaklardan Quai'lerin bu parçasına Quai St. Bernard denildiğini de öğrenmişti. Lâkin, burası kendi mahallesinin; kendi sokağının neresine düşüyordu? Ne kadar uzağındadır ve buradan en kestirme yolla, meselâ, gündüzlerinin ve akşamlarının hiç değilse dört beş saatini geçirdiği "Cafée Vachette"e nasıl gidilebilir? Bunu keşfetmeğe çalışıyordu. Vâkıa, rıhtım boyunca yürümekte devam edecek olursa St. Michel bulvarının ağzına varacağını kolaylıkla tahmin ediyordu. Lâkin, bu yol çok uzun sürecekti. İnsiyaki bir hareketle sola doğru kıvrıldı ve büyük bir caddeye saptığını gördü. Hayret!.. Burası, günde en az üç dört defa geçmekte olduğu St. Germaine bulvarından başka bir yer değildi. Büyük bir sevinçle bulvarı takibe başladı. İşte, o çok sevdiği kitapçı ce-

[5] Yaradılışı, kişiliği.

mekânları, işte, o irili ufaklı biblocular; işte, zarf ve artistik devanture'leriyle yeni ve eski resim satıcıları... Her birinin önünde ayrı ayrı, uzun uzun durup seyrediyor. Hattâ vitrinlerin birinde gördüğü tablolardan bir tanesi o kadar dikkatini ve merakını celbetti ki, dükkâna girip bunun hakkında malûmat almak istedi. Koyu kara tahtadan çerçevesiyle boyu ancak elli ve eni ancak otuz beş santimetrelik bu küçücük yağlıboya levhada henüz teşekkül halinde bir evrenin bütün kahotik ihtilâçları [6], en cehennemî renklerden, en uhrevi gölgelerine kadar birtakım çılgın çizgilerle birbirine karışıyordu. Bu bir delinin eseri miydi? Öyle ise bunu kim satın alırdı? Hiç kimse satın almadığı takdirde onun bu camekânda işi ne idi? İşte, bunu öğrenmek Doktor Hikmet'in yüreğine dert oldu. Dükkândan içeriye girerken levhaya yan gözle bakmaktan kendini alamıyor ve içinden: "Doğrusu, bunda bir acaip cazibe var" diyordu.

Satıcı, tıknaz, babacan, küçük sivri sakallı bir adam; tabloyu yerinden alıp aydınlığa doğru Doktor Hikmet'in başı hizasına kaldırarak:

«Ben de bunun ne olduğunu bilmiyorum;» dedi. «Üç ay evvel, tanımadığım bir genç ressam -mutlaka bir yabancı olacak- bunu bana bıraktı, gitti. Bir daha da uğramadı. Delişmen bir tip... Tabloyu, bazı connaisseur'lere gösterdim. Onlar da benden fazla bir şey anlamadılar. Fakat, eserin doğrusu hayreti celbeden bir tarafı var. Bir attraction olsun diye vitrine koydum.»

Doktor Hikmet'in, gittikçe artan bir merakla resme bakmakta olduğunu görerek ilâve etti:

«Bah, bilinmez; günün birinde, kimbilir, belki, bu tarzın da amatörleri çıkar. Meşhur Sezanne'a da başlangıçta divanenin biri demezler miydi? Şimdi, modern okulun üstadları sırasına geçti. Bu küçük şeyde de Sezanne'ın tesiri yok değil ha... Dikkatle bakın. Çizgilerin hareketinde mutlaka onu hatırlayacaksınız.»

---

[6] Karmaşık, kaosumsu titremeleri, kasılmaları.

Doktor Hikmet yaklaşıp eser sahibinin imzasını okumağa çalıştı.

«Ressamın adını mı öğrenmek istiyorsunuz? Bana adresini bıraktı idi. Durun bakayım; ha, işte: Pablo Picasso. Dedim ya, yabancının biri... Ya İtalyan, ya İspanyol olacak. Fakat, İtalyan olması akla daha yakın. Futuriste okulun şefi Marinetti dolayısıyla... Zira, kim ne derse desin, bu da futurist'in biridir, mutlaka...»

Müşterisinin yüzünden merakının yavaş yavaş dağıldığını sezen tablo tüccarı, elindeki çerçeveyi şöyle bir yana koydu ve sivri sakalının ucuyla duvardaki tabloları işaret ederek:

«Bunlar arasında;» dedi, «hoşunuza gidebilecek birçok güzel parçalar var... Bakınız.»

Ve sırasiyle, bir çıplak kadın vücudunu, bir ev içini, bir manzarayı, bir çocuk başını gösterdi. Doktor Hikmet, resimden hiç bir şey anlamadığı ve sanatın bu kısmına karşı hissî bir incizabi[7] da olmadığı için bunların her birine baştan savma bir göz atıyordu. Dükkân sahibi, kulağı dibindeki nutkuna hâlâ nihayet vermediğinden birdenbire çıkıp gitmeğe de cesareti yoktu. Herif:

«Eğer, yüz frangı gözden çıkarırsanız, size, şunu tavsiye ederim,» dedi.

Ve parmağının ucuyla Picasso'nun tablosundan daha ufarak bir portrait'yi gösterdi. Bu, koyu bir fond üzerinde zambak kadar beyaz bir genç kız yüzü idi. Doktor Hikmet, ilk bakışta, tabloda bu anormal beyazlıktan başka bir şey göremedi. Satıcı:

«Bak, bakınız; bu, küçük bir usta işidir,» diyordu. «Eserin sahibi, daha yirmi beşinde yok. Yaşarsa ve çalışırsa âtisi çok parlak olacaktır. Adı Ausière, Jean Ausiere... Üç yıl evvel az kalsın Roma mükâfatını alacaktı. Fakat, bir haksızlığa uğradı. O vakitten beri artık exposer de etmiyor.[8] Elinden bir tutanı yok ki, neye yarar... Bizde bütün

---

[7] Düşkünlüğü, eğilimi.

[8] Sergi de açmıyor, eserlerini sergilemiyor.

jüri ve kritik yüksek tablo esnafına satılmış kimselerden mürekkeptir. Bunlar, bir hiçten bir dâhi çıkarırlar ve bir dâhiyi de açlıktan ölmeğe mahkûm ederler. Rica ederim, dikkatle bakınız; bu hiç yoktan yüze bu kadar ağır, bu kadar kesif bir melâlin ifadesini verebilmek için ne kadar cins bir artist olmak lâzımdır.»

Doktor Hikmet, bu izahat üzerine, demincek hiç farkına varmadığı resmin içinde yavaş yavaş etsiz kansız bir hayatiyetin derin bir ıstırapla kımıldanmağa başladığını seziyordu. Bir ak güvercin kanadına benzeyen şu beyzi[9] beyazlığa bütün mânasiyle bir şehre bile denilemezdi. Zira bunun üstünde, dudakları, gözevlerini, kaşları ve burnu gösteren çizgiler o kadar seyyal, o kadar belirsizdi ki, bunlardan bir insan yüzünün sentezini çıkarmak, Doktor Hikmet'e, hemen hemen imkânsız gibi gelmişti. Lâkin, işte, bu çerçevenin içinden hasta veya gamlı bir ruhun, dışarıya doğru, bir mahzun keman iniltisi halinde akışı vardı. Doktor Hikmet, gittikçe artan bir alâkayla baktı. Bu yüz, yalnız derin bir melâlin değil, müstesna bir güzelliğin de ifadesini taşıyordu. Bu güzellik, hattâ bir kadın güzelliği, bir cinsî güzellik, aşkla ölümü, aşkla cinayeti, aşkla büyüyü kendinde birbirine karıştırmış esrarlı bir güzellikti. Dükkâncı:

«Sanki bir Chimère;» dedi.

Klâsik edebiyat kültüründen tamamile mahkum olan Doktor Hikmet, tablo tüccarının bu son kelime ile ne demek istediğini pek anlamadı. Chimère, lügat mânasiyle, onca, ancak «hayal» i ifade ediyordu. Hayal, hayalet... Evet, bu portrait, olsa olsa bir hayaletin, bir gölgenin resmi olabilirdi. 100 frank, bir gölge için?.. Doktor Hikmet, kendi kendine söylenir gibi mırıldandı:

«Almak isterim; fakat, yüz frank veremem.»

Bu, aşağı yukarı onun iki aylık ev kirası idi. Gerçi, babasının son gelen mektubu üzerine yarını pek o kadar haşyetle düşünmez olmuştu ve 150 türk lirasından geriye

---

[9] Oval.

kalan 60 altını ona yenmekle bitmez bir servet gibi görünüyordu. Fakat, ne de olsa, bu küçücük suluboya resim için beş Napoleon çok para idi. O böyle düşünürken dükkâncı, uysal ve babacan bir tavırla çerçeveyi eline aldı ve onu sarmağa hazırlanarak:

«Haydi, haydi,» dedi «Son söz, seksene... Hiç kimseye söylemeyin. Bunu bir köşede iyi saklayın. Birkaç yıla varmaz, sekiz bine satarsınız.»

Ve Doktor Hikmet, sanki, bir emri vaki karşısında imiş gibi elini cebine götürdü. Herife, seksen frangı saydı ve kalın, parlak bir paket kâğıdına sarılmış tablocuğu ihtimamla koltuğunun altına alarak biraz şaşkın, biraz pişman dükkândan dışarıya çıktı.

«Monsieur, affediniz; size bir şey sorabilir miyim?»

Henüz on beş yirmi adım atmamıştı ki, kulağı dibinde bir fısıltıyı andıran bir sesle durdu. Başını çevirdi. Genç ve solgun bir İsa yüzü hazin bir tebessümle ona doğru uzanıyor.

«Cüretimi mazur görünüz. Şu elinizde tuttuğunuz küçük tablo Ausière imzalı bir kadın portrait'si değil mi?»

«Evet, demin, şu dükkândan satın aldım.»

Monsieur, bu resim benim eserimdir. Ausière benim. Şimdi, lûtfedip de bunu kaça aldığınızı bana söyler misiniz?»

«Seksen franga aldım.»

Küçük İsa, Doktor Hikmet'le konuşmağa başladığı andan beri elinde evirip çevirmekte bulunduğu kenarları geniş, yuvarlak keçe şapkasını hayretten yere düşürdü. Türkrüğünü zorlukla yutmağa çabalayarak:

«Ne? dedi. Ne? Seksen... Seksen frank mı?»

Uzun pelerinin uçlarını kaldırımlarda sürükleyen şapşal bir hareketle iğlip yerden aldığı şapkasını bir türlü başının üstüne yerleştiremiyordu. Demin, Doktor Hikmet'in o kadar hoşlanarak baktığı uzun, yumuşak, lepiska saçlarına âmiyane bir perişanlık gelmişti. İlk sözleri söylerken sıkılgan bir mektepli çocuk yüzü gibi renkten renge

giren uçuk, tozpembe siması bir toprak rengi başladı ve havai mavi gözleri sert, madeni bir parıltıyla parlayarak:

«Monsieur,» diye bağırdı. «Benimle beş dakika için o dükkâna gelir misiniz?»

Doktor Hikmet'in tereddütlü bir tavrı üzerine ilâve etti:

«Geliniz, oh, rica ederim, geliniz. Bana büyük bir iyilik etmiş olacaksınız. Buna mukabil ben de size zahmetinizi ödeyeceğim; göreceksiniz...»

Ve ikisi yanyana dükkâna doğru ilerlerken, sanatkâr, kısık bir sesle diyordu ki:

«Bu adam, beni istismar ediyor; benim dehamı istismar ediyor. Şimdi bunu isbat edeceğim; göreceksiniz...»

Satıcı deminki müşterisiyle tablo sahibini, birden, karşısında görünce eni konu bozulup afalladı. Zaten, genç ressam o kadar müthiş bir ihtilâç içinde idi ki, onun önünde herhangi bir bitaraf seyircinin bile hayrete düşmemesi imkânsızdı.

«Monsieur Renard, bir ufak anket için geliyoruz. Bu efendiye benim tablomu kaça sattığınızı lütfen itiraf eder misiniz?»

Dükkân sahibi, kendini çoktan toparlamıştı. Bir kaşçatıntısından daha sert bir tebessümle gülümseyerek cevap verdi:

«Ya size böyle bir ankete girişmek hakkını kim verdi? Beni sorguya çekmek cüretini nereden buluyorsunuz? Lütfen önce siz bana bunu söyler misiniz?»

Delikanlı biraz sendeledi:

«Nasıl? Nasıl? Ne hakla mı? Vay canına; amma da yüzsüzsünüz ha!... Benden onbeş franga aldığınız bir malı başkasına seksene sattın - ve bu defa değil; iki defa değil - üç aydan beri, bana mütemadiyen aynı oyunu oynuyorsunuz. Şimdi ilk defa olarak sizden hesap sormağa gelmişim; bir de benden hak ve salâhiyet talebine kalkışıyorsunuz. Monsieur, bunun adına... bunun adına...»

Genç adamın sesi kısılmıştı ve beyaz çehresini çerçeveleyen hafif, ince altın sarısı tüylerinin her biri ayrı bir

hiddetle ihtizaz ediyor[10] gibiydi. Lâkin, bunun öfkesi arttığı nisbette bezirgânın kanı duruluyor, sükûneti yerine geliyordu:

«Haydi, haydi; delikanlı, biraz kendinizi toplayınız. Size yakışmaz, bir küçük kız gibi bu sinirli haller... Siz artık bir mektep çocuğu değilsiniz, bir efendisiniz, bir adamsınız. Artık, biraz ağırbaşlı olmanız icap eder. Sizinle ancak bu şerait içinde konuşabilirim.»

Sanatkâr yutkunuyordu.

«Ne iddia ediyorsunuz, bakayım? Sizden onbeşe aldığımı seksene mi satmışım? - O benim bileceğim şey, genç adam; istersem yüz seksene de satabilirim. Bu bir ticaret işidir. Ben, sizin elinizden tuvallerinizi zorla mı aldım? Hayır değil mi? Kendi rızanızla verdiniz. Size bir fiyat teklif ettim. Kabul ettiniz. Etmeyebilirdiniz. Yahut, benim gibi birkaç satıcı arasında bir müzayede açabilirdiniz. Buna kimsenin bir şey demeğe hakkı olmazdı. Fakat, siz öyle yapmadınız; bana geldiniz: 'Şunu al; ne verirsen ver,' dediniz. —Öyle değil mi?— Benim yerimde başka birisi olsaydı size onbeş frank da vermezdi...»

«Beş frank, bu tablonun yalnız boya ve kasnak bedelidir. Kim demiş?...»

«Durunuz, delikanlı; biraz sükûnet, biraz sükûnet...»

«Ben şunu bunu bilmem. Geriverin bana eserimi, geri verin...»

Dükkân sahibi, gözünün ucuyla Doktor Hikmet'e bakarak kahkahayla güldü:

«O halde siz de bana paramı geri verin;» dedi.

«İşte, bu efendiye, eserimi altmış franga satıyorum ve size de bunun içinden onbeş frangınızı...»

«Ya etalaj masrafı; ya...?»

Bu münakaşa yarım saat kadar devam etti. Doktor Hikmet, küçük çerçeve koltuğunun altında, ayakta, hayretten ve belki, biraz da nefretten donakalmıştı. Bir sanat havsalasına sığmayan bir şeydi. Şu genç sanatkâr ki, esiri

---

[10] Titriyor.

unşurlardan yaratılmış gibidir. Çenesini kaplayan sakalının bir ana tüyünden farkı yoktu ve hiç ustura yüzü görmemiş zülüfleri kulaklarının üstünden yumuşak bir yarım daire çevirerek bir kız çocuğunun bukleleri gibi narin ensesine doğru uzanıyordu. Bu yüz, ona yok yere bir genç İsa çehresini hatırlatmamıştı... Lâkin, bu melek görünüşü altında meğer ne şeytanî bir hüviyet saklı imiş. Çocuk, bezirgânla kavga ettikçe yüzünün ifadesi, küstah bir enerji ile keskinleşiyor, insanın suratına doğru bir bıçak sertliğiyle uzanıyordu. Öyle ki, bu şirret ve mütecaviz profil karşısında bezirgânın siması daha az beyaz görünmeğe başlamıştı.

Doktor Hikmet'e âdeta bir tiksinti geldi. Az kalsın elindeki çerçeveyi yere atıp dükkândan kaçacaktı. Fakat, kavga daha uzun sürmedi. Sanatkâr bezirgânla, yirmi frank mukabilinde nihayet uzlaşmanın yolunu bulmuştu.

XIII

Bir genç kız, Doktor Hikmete kapıyı açtı:

«Evet, burası, Evdedir... Papa, papa...»

Dar, loş vestibüle açılan oda kapılarının birinden bir kurşunî kafa uzandı. Monsieur Jean Lavalière, eşikte duran misafirini uzun bir müddet tetkik ettikten sonra birden büyük bir tehalükle istikbaline [1] koştu:

«Buyurunuz, hele buyurunuz aziz Mösyö; sizi, evimize böyle hangi hoş rüzgâr attı?... Kızım; Arlette. İşte, aramızda kaç defa bahsi geçen Türk dostumuz, bu zattır!»

«Sizi tanımakla bahtiyarım, Mösyö...»

Ve Doktor Hikmet'e, beyaz, iri dişlerinin bütün sıcak parıltılarıyle gülerek elini uzattı. Tatlı, âhenkli ve bütün altolarda olduğu gibi doğrudan doğruya göğüsten gelen bir sesi vardı. Konuşurken ağzının içinde kelimeler çiğneniyor, uzanıyor, nağmeleniyor ve bütün söz bir mırıldanılan melodi halini alıyordu. Güzel miydi? Çirkin miydi?

[1] İstekle karşılamaya.

Doktor Hikmet, bunu tetkike imkân bulamamıştı. İhtiyar şair, onu, hemen odasına aldı:

«Burası, işte, benim bütün dünyam, bütün dünyam...» diyordu.

Odanın içindeki eşya, masalar, koltuklar, raflar, sandalyalar, bir sürü kâğıt, kitap, defter; ortalarından sicimle bağlı birtakım paketlerle karmakarışık yüklü idi. Monsieur Lavalière, misafirini münasip bir yere oturtabilmek için ufak bir göç ameliyesi [2] yapmak ıstırarında [3] kaldı. Kımıldatılan şeylerin üstünden, en az, birkaç haftalık bir toz tabakasının, hafif duman dalgaları halinde havaya kalkıp dağıldığı görülüyordu.

«Karım, bana, ebedi bohème unvanını vermiştir. Hakkı da yok değil... O, ne derece iyi bir ev kadını ise ben o derece derbeder bir kocayım.»

Odada birçok resim, fotoğraf ve gravür vardı. Duvarın en mutena bir yerinde, tam ihtiyar şairin masasının karşısında pastelden mutantan [4] bir kadın portrait'si. Monsieur Lavalière, başının âdeta korkak denilebilecek bir saygılı hareketiyle bu resmi işaret ederek:

«Onun resmi; dedi. Ne yazık ki, şu anda evde değil. Sizi tanıştıramayacağım. Kendi karım olduğu için söylemiyorum; fakat, tanıştığınız zaman siz de göreceksiniz, ne şayanı dikkat bir kadın olduğunu... Ben, her şeyi ona borçluyum, her şeyi... Hayatımda nizam, huzur ve teselli namına ne varsa bana o temin etmiştir. Gerçi, biraz mütehakkimdir, biraz titizdir ama neticede daima haklı olan da odur. Ne yazık ki şimdi burada değil. Arlette, Arlette...»

Genç kız, babasını epeyce beklettikten sonra nihayet oda kapısının eşiğinde görünüyor:

«Annen ne vakit gelecek, biliyor musun kızım?»

«Oooo, papa, giderken bir şey söylemedi...»

Sarı elâ gözlerinin ucuyla gülümseyerek Doktor Hik-

---

[2] İşlemi.

[3] Zorunda.

[4] Gösterişli.

met'e bakıyor. Bir heykel alnının altında havaya kalkık bir «clown»[5] burnu var. Dudakları o kadar etli, o kadar kalın ki tıpkı bir zencinin dudakları gibi... Doktor Hikmet, içinden: "Hiç de güzel değil;" dedi.

«Ben de... Biraz sonra, ben de çıkacağım...»

Ve bu basbayağı cümle, gene, genç kızın ağzında bir operanın bir mısraı şeklini aldı. Sanki Manon:

Nous irons â Paris, tous les deux
tous les deux...[6]

Şarkısını çağırıyor gibiydi.

Genç kız çekilince Monsieur Lavalière:

«Bir de oğlum var;» dedi. «Albert... Hukukunu yapıyor. Çok zeki bir genç, fakat, biraz haylaz... Bütün vaktini kahvelerde geçiriyor. Bundan başka, -ah, beni en çok müteellim eden[7] şey - kendisini birtakım tehlikeli ütopilere kaptırmıştır. Anarşist; tam mânasiyle bir anarşist... Gerçi, ben de o yaşta iken...»

Ve bu girizgâhtan sonra ihtiyar şair, gene uzun uzadıya kendisinden bahsetmeğe başladı. Seyrek dişlerinin arasında, vira, *Je*'ler, *Moi*'ları; *Moi*'lar *Je*'leri takip ediyor; muhtelif edebi mesleklere karşı yaptığı polemiklerdeki zaferlerini sayıp döküyordu. Bütün şimdiki fransız edebiyatında bir kendisi bir de «onlar» vardı. Kendisi iyi tanınmamış, hakkını almamış bir dehâ idi ve onlar bir sürü plagiacı,[8] bir sürü reklâmcı... Ancak birbirini methederek, birbirine dayanarak tutunabilen isimler...

«Her büyük şair yalnızdır;» diyordu. «Ve her gerçek dehâ kendi asrında mutlaka tanınmamıştır: Shakespeare, Baudelaire, Verlaine... Ve muvaffakiyet, şan, şöhret kimin? Bir Edmond Rostand'ın... Shakespeare sefalet içinde ölsün, Baudelaire sefalet içinde ölsün, Verlaine sefalet içinde ölsün de, Rostand, şu panayır şairi Rostand milyonlar-

---

[5] Soytarı.

[6] Paris'e gideceğiz, her ikimiz de/ ..... her ikimiz de.

[7] Üzen.

[8] Taklitçi, eser hırsızı.

la oynasın, bir prens gibi şatolarda yaşasın ve krallar, hey ya Rabbim; krallar ziyaretine gitsin... Cyrano de Bergerac? Lâkin, bu, muazzam bir fumisterie'dir.[9] Bu zavallı eserin bütün bir yıl Paris halkını akın akın kendisine çekmesi için Coquelin'lerin dâhiyane nefesleriyle muttasıl şişirilmesi lâzım geldi. Ya Aiglon'un hıçkırıklı mısraları Sarah Bernhardt tarafından terennüm edilmemiş olaydı, ha, düşünün bir kere, Sarah Bernhardt tarafından...»

Yerinden fırlayıp rafların birinden bir kitap çıkardı. Bu kitabı, bir müddet avuçlarının içinde muhabbetle, şefkatle tutup okşadıktan sonra:

«Bakınız;» dedi. «Bu, benim 1886'da neşrettiğim bir eserdir. Napoleon'la Joséphine'in muaşakalarına[10] dair üç perdelik manzum bir piyes... Size birkaç esaslı pasajlarını okuyayım. Sonra, bir de 'Aiglon' dan inşatlar yapayım. Aradaki farkı hemen anlayacaksınız.»

Ve ayakta kendine mahsus teatral jestleriyle okumağa başladı. Arada bir durup süzgün gözlerle Doktor Hikmet'e bakıyor:

«Ne kadar Corneille'kâri değil mi? Hele söyleyin, ne kadar Corneille'kâri değil mi?» diyordu. Kendi mısralarını okurken ihtiyar şairin bütün ruhu dudaklarında titriyor gibiydi. Fakat, sıra "Aiglon" a gelince, bu heyecanı birdenbire söndü. Sesi daha çatal çutal bir hal aldı; mısralar ağzının içinde ağdalı bir madde gibi yayılıp sıvaşıyordu.

Doktor Hikmet, biraz sinirden, biraz bu işin tuhaflığından kendini tutamayıp gülmeğe başladı. M. Lavalière:

«Sizi güldürüyor; bakın işte, sizi güldürüyor...» diyordu.

Birden "Aiglon" u bir kenara attı. Kendi eserini aldı, tekrar şefkatle sevip okşadıktan sonra dedi ki:

«Bundan bende bile bir tane kalmamıştır. Çok satıldı. Lâkin, ne olursa olsun, onu da size vermekten kendimi alamayacağım. Kitap yepyeni, hiç kullanılmamış gibidir.

---

[9] Aldatmaca, dalavere.

[10] Aşklarına.

Size bir de dedikas[11] yazayım. Pardon, adınız nasıl yazılıyordu?»

Doktor Hikmet kendi adını heceledi. İhtiyar şair, hem yazıyor, hem de mırıldanır gibi;

«Bilirsiniz ki;» diyordu. «Mevcud kalmamış ve hassaten dedikaslı kitaplar kendi fiyatlarından birkaç misli pahalıya satılırlar. Fakat, bizim aramızda teklif yok. Üç buçuk frank kâfidir.

Bir nevi dolandırıcılığı andıran bu acayip ve bayağı muamele karşısında Doktor Hikmet'in bütün hassasiyeti isyan etmek üzere idi. "Kitabınızı kendinize saklayın; istemem; diyecekti. Fakat, birden, Arlette'in hayali gözünün önüne geldi. Bu adam onun babasıydı ve istediği şu üç buçuk frank, belki onun eliyle genç kızın ihtiyaçlarından birine sarfedilecekti.

«Mersi; size, babama gönderilmek üzere bir mektup getirmiştim.»

Şair, gene o mırıltılı sesini takındı:

«Hay hay, memnuniyetle, memnuniyetle, aziz Mösyö! Hemen bugünden tezi yok. Letessier'ye bir mektup yazarım, bunu da onun içine koyar gönderirim. Fakat, malûm ya, iki mektup birbirinin içinde... Bazı onbeş santimden fazla tutuyor. Siz bana alelhesap[12] elli santim bırakırsanız da...»

Doktor Hikmet, Jean Lavalière, yüzüne bakmadan, elini uzatırken odanın kapısı tekrar açıldı. Eşikte Arlette yeniden göründü. Başında erkek şapkası biçiminde bir koyu renk feutre vardı ve elinde bir küçük çanta tutuyordu:

«Size au revoir demeğe geldim.»

«Monsieur de çıkmak üzere... İyi tesadüf... kendisine refakat edersin...»

Doktor Hikmet, yutkunarak:

«Çok memnun olurum;» dedi. «Buraya gelmek için

---

11 İthaf.

12 Hesaba sayarak.

hayli müşkülât çektim. Şimdi de, doğrusu, 'metro' ya kadar nasıl gideceğimi pek iyi tahmin edemiyorum.»

Babası kızının yerine cevap verdi:

«Öyle ya, tabiî, pek tabiî... Arlette, Mösyöye Metro'ya kadar refakat ediver.»

Genç kız:

«Ne tarafa gitmek istiyorsunuz, Monsieur,» diye sordu.

«Boulevard St. Michel, Mademoiselle...»

Böyle konuşarak iki eski arkadaş gibi yanyana kapıdan çıktılar.

Apartmanın karanlık derdivenlerinden inerlerken, genç kız, Doktor Hikmet'e karşı âdeta müşfik denilebilecek tavırlar alıyor ve tatlı sesiyle:

«Dikkat edin;» diyordu. «Benim ayaklarım alışkındır. Fakat, siz kayabilirsiniz. Elimden tutunuz!»

Doktor Hikmet, sesi gibi bacakları gibi tirtir titreyen elini genç kıza uzattı. Bu karanlıktan çıkmak istemiyordu. Çünkü, dışarda, Arlette'e, benzinin hayret verici uçukluğunu göstermekten korkuyordu. Hissediyordu ki, bütün kanı kalbine hücum etmiştir. Bu rahatsızlık içinde tepeden tırnağa kaskatı kesildi. Gönlü, ona, bu munis, yumuşak tenli eli sık, dudaklarına götür; öp; diyordu. Fakat, tahammülün fevkinde bir heyecanla gerilen sinirleri buna imkân vermiyordu.

Arlette ise düşünüyordu: "Ne ahmak şey, bu adam... Türk de olacak. Türkler ki yüz kadın alırlarmış; gene kadına doymak bilmezlermiş. Bir Türk kadar kuvvetli derler. Bunun kuvveti neresinde? Acaba hasta mı? Eli buz gibi ve acayip bir ihtizaz ile titriyor..."

Doktor Hikmet, sokağa çıkıp elini çekerken güzel ve nazik Fransız kızına teşekkür etmeyi bile unuttu. O kadar şaşkındı. Bundan yaşka, hançeresinde bir kalb gibi çarpan bir büyük düğüm vardı ve bu düğüm onun tek bir kelime söylemesine mani oluyordu.

Arlette, birdenbire bir kahkaha salıverdi. Bu kahkaha, belki, bir adamı bir küçük çocuk gibi elinden tutup yürütmüş olmanın tuhaflığını; belki, acı bir istihzayı, bel-

ki de sadece bir kadın şuhluğunu ifade ediyordu. Lâkin, Doktor Hikmet bunun yalnız istihza tarafını anladı. Yüreği ağır bir zillet ve yükü altında ezildi. Başını önüne eğdi.

Şimdi genç kıza karşı duyduğu his sinsi ve derin bir öfkeden ibarettir. Ve Arlette, bundan bihaber, yanı başında, pür neşe, ilkbaharda bir kuş gibi cıvıl cıvıl ötüyordu:

«Demek, bu sokakları ilk defa görüyorsunuz? Demek, bu mahalleye ilk defa olarak geldiniz? Kaç aydan beri Paristesiniz? A, bu kadar zaman içinde Montmartre'ı bir kere ziyaret etmemek olur mu? Ya, bir iki kere geldiniz öyle mi? -Hangi boit'dı, o yittiğiniz yer bakayım? Adını unuttunuz öyle mi? Bu cadde üstünde miydi? Solda mıydı? Sağda mıydı? Aman; hâfızanız ne kadar zayıf! Anlaşılıyor ki, bizim eve bir defa daha hiç kimseye sormadan gelemeyeceksiniz. Benim adım neydi, bari hatırlıyor musunuz?

Doktor Hikmet'in sükûtu üzerine bir kahkaha daha salıverdi. Genç kız, Doktor Hikmetle bir büyük adamın bir küçük çocukla veyahut bir küçük çocuğun bir sarsak adamla alay edişi gibi eğleniyordu. Havaya kalkık burnu bir mütecaviz gaga şeklini almıştı:

«Bu gidişle;» dedi, «ben sizi tâ evinize kadar götürmek ıztırarında kalacağım. Sizi 'Metro' nun başında bırakıp gitmekle vazifemi tastamam yapmış olmayacağım. Yoo, itiraz etmeyiniz: Metroyla seyahat o kadar basit bir şey değildir. Çok tetik hareket etmek, süratle binip atlamak lâzım gelir. Bu, bütün bir cambazlıktır, aziz Mösyö; bütün bir cambazlık... Sonra tren istasyonlarda bir iki saniye durur, şaşırabilirsiniz?

Beyaz, iri dişleri, akşamın alaca karanlığı içinde, birer birer yanmağa başlayan lâmbaların ışıklarında sert iltimalarla [13] pırıldıyordu. Doktor Hikmet, genç kıza, ancak gözünün ucuyla bakmağa cesaret ederek:

---

[13] Parıltılarla.

«Mersi,» diye kekledi. «Mersi Mademoiselle; merak etmeyin, metro ile bu ilk seyahatim değildir.»

Arlette, birdenbire munisleşen bir tavırla, Doktor Hikmet'e sokuldu ve kulağına fısıldar gibi:

«Yo, demek ki, yol arkadaşlığımızın daha ziyade devamını istemiyorsunuz,» dedi. «Pekâlâ; siz bilirsiniz.»

Doktor Hikmet, hiç cevap vermedi. Bir müddet yanyana sükût içinde yürüdüler. Caddenin son derece kalabalık ve uğultulu bir noktasına gelmişlerdi. Genç kız, durdu ve siyah eldivenli eliyle karşıda bir yeri göstererek:

«İşte metronuz;» dedi.

«Au revoir, Mademoiselle...»

«Bonsoir, Monsieur...»

Ve Doktor Hikmet, dayak yemiş bir köpek gibi kafası omuzlarının içine gömülmüş, caddeyi geçti, yeraltı şimendiferi istasyonunun merdivenlerinden aşağıya indi.

XIV

Doktor Hikmet, son günlerin nahoş hâdiselerinin kendi üstünde bıraktığı tesirleri tahlil ettikçe yüreğinin merareti [1] artıyordu. Çünkü; bunların bütün mesuliyetini hep kendi üzerine alıyordu. Dr. Foissard'la mülâkatının âdeta acıklı fiyaskosu; tablo satıcısiyle genç artist arasında oynadığı rolün gülünç pasifikliği, [2] nihayet son defa şair Lavalière'in kızı tarafından uğradığı hakaret, hep onun kendi beceriksizliğinin, kendi sersemliğinin, kendi sıkılganlığının haklı cezasıydı. Diyelim ki, Foissard'da meşhur ve modern bir âlimin soğuk vekarı ve şımarık snobisması vardır. Diyelim ki, Doktor Hikmet'in samimi bir entelektüel sıfatiyle mübarek bir nesne gibi telâkki ettiği bir sanat eseri etrafındaki münazaa, [3] insanda herhangi bir reaksiyona imkân vermeyecek kadar çirkin ve âdidir. Fa-

[1] Acılığı, üzüntüsü.

[2] Edilgenliği, pasifliği.

[3] Tartışma.

kat, kendisine karşı, ilk anda, o derece nezaket ve samimiyet gösteren Arlette'in, nihayet, tavrını değiştirip de ona bir "Tète de Turc"[4] muamelesi yapmasının kabahati kimde idi? Genç kız merdivenlerden inerken ona elini vermişti; teşekkür etmesi lâzım değil miydi? Sokakta yürüdükleri müddetçe onunla konuşmak için dereden tepeden türlü türlü bahisler açmıştı. Bu sözlere tatlılık ve zarafetle mukabelede bulunması icap etmez miydi? Arlette, ondan, daima tek heceli, soğuk ve katı birtakım cevaplar almış olmasına rağmen ona yolunun sonuna kadar refakat etmek teklifinde bulunmuştu. Doktor Hikmet, bunu da kaba bir tavırla reddetmişti. Gerçi arada o kahkahalar, o şakalar ve alaylar vardı. Lâkin bunlarda bir dişi mahlûk cilvelerinden, işvelerinden bir şey bulmamak ne anlayışsızlıktır! Doktor Hikmet, şimdi, kendi kendine. "Hey koca sersem;» diyordu. «Kız, sana elinden gelen bütün avansları yaptı. Fakat, sen bunların hiçbirinden istifade etmesini bilmedin. Elini verdi. Onu, hiç değilse avucunun içinde hafifçe sıkacaktın. Kahkahayla güldü. Sen de bu kahkahaya bir kahkahayla cevap verecektin. Ve; ve bahusus, sana: 'Hâfızanız, ne kadar zayıf... Benim adım neydi, bari hatırlıyor musunuz?' dediği vakit hemen gülümsiyerek mukabele edecektin: 'Her şeyi unutabilirim; fakat, sizin adınızı, asla...'»

Doktor Hikmet, kendince çok mânalı, çok dokunaklı bulduğu bu sözü, Arlette'e yollamak istediği bir mektuba koymak için günlerce zihninde evirip çevirmişti. Mektubunda, kendisinin o günkü halini ince bir zekâ ve mizahla tasvir edecekti. Birdenbire, nasıl, yıldırımla vurulmuş afal bir âşık vaziyetine düştüğünü anlatacaktı. Fakat, bir türlü, bu mektuba verilmesi lâzım gelen edayı bulamadı. Lüzumundan fazla lirik ve romanesk görünmekle Monmartlı kızın bir kere daha istihzasını tahrik etmekten korktu. Alelâde özür dileyen terbiyeli bir adam gibi yazmakta soğuk bir ukalalık buldu. O hâdise üzerine

[4] Herkesin olur olmaz kızdığı kimse, şamar oğlanı.

birtakım "esprit"ler uydurmayı ise çok geç ve zevksiz bir iş telâkki etti. Nihayet; vazgeçti ve unutmak istedi.

Evet, unutmak, hepsini unutmak istiyordu. Paris'teki bu ilk sendelemelerini, bu ilk ayak burkulmalarını, açık manasiyle bu ilk acemiliklerini, patavatsızlıklarını artık şöyle bir yana bırakıp hayatına yeni bir istikamet, muhite göre bir üslûp, bir çekidüzen vermek zamanı gelmişti. Artık, lalayla tayayla büyümüş bir İstanbullu konak çocuğu tavır ve edasiyle Paris halkına karışmanın imkânsızlığını görüp anlıyordu. Nasıl ki, ilk günden itibaren sokakta hızlı hızlı yürümek; koyu renk elbiselerle dolaşmak ve ne yapacağını bilir bir adam gibi hareket etmek lüzumunu duymuştu; şimdi de bu tadilâtı kendi iç hayatına tatbik etmek; kalbinin çarpıntılarını bu yeni dünyanın temposuna uydurmak ihtiyacını hissediyordu.

Doktor Hikmet, çünkü dilini kendi dilim kadar biliyorum, çünkü edebiyatına, kültürüne kendi edebiyatımdan, kendi kültürümden ziyade vakıfım diye bu dünyaya has vatanına girer gibi girmek istemişti. Fakat, şimdi, anlıyor ki bu yabancı bir dünyadır. Bunun büsbütün başka bir coğrafyası, büsbütün başka bir iklimi vardır ve toprağının, insanlarının kokusu bile büsbütün başka türlüdür. Sultan Muradın mabeyincisi utufetli Ruşeni Beyin oğlu, bu başkalığın derinliğini gün geçtikçe daha iyi ölçüyordu. İşte, birkaç haftadan beri kurslarına devam ettiği "Ecole de Médecine" de epeyce gençle tanışmıştı. Bazı entelektüel muhitlerine girip çıkmağa başlamıştı. Hattâ bu muhitteki insanlar arasında şimdiden arkadaşlık ettiği kimseler bile vardı. Bunların bazıları, tam, Doktor Hikmet'in sevdiği tarzda dimağî, artist ruhlu, edebiyat meraklısı, hassas ve heyecanlı gençlerdi. Konuşmaları daima hoş, tatlı ve çok defa derin, ince fikirler ve faydalı malûmatla doluydu. Doktor Hikmet, onları dinlerken bütün kendi kendine kitaplardan edindiği bilgileri tashih, tadil ve kontrol etmek imkânını buluyordu. Bu gençlerin, hayat, insanlık ve cemiyet hakkında da bir sürü orginal, şayanı dikkat görüşleri ve anlayışları vardı. Umumiyetle

liberal, ferdiyetçi ve âsi tıynette idiler. Sosial olsun, şahsî olsun her nevi adaletsizliğe karşı hemen feveran ediverişleri Doktor Hikmet'in çok hoşuna giden hasletlerinden biriydi. Onların, hoşuna giden bir tarafı daha, aralarında hararetli bir bahis açıldı mı zaman ve mesafe mefhumlarını tamamiyle unutuvermeleri; bazı, kahve köşelerinde, bazı sokak kaldırımları üstünde sabahlayacak kadar kendilerinden geçmeleriydi.

Lâkin, Fransız gençliğinin hayranı kaldığı bu meziyetlerine rağmen alışamadığı, ısınamadığı birtakım halleri de vardı ki, Doktor Hikmet'i, onlara büsbütün yakınlaşmaktan, onlarla dilediği gibi haşır neşir olmaktan menediyordu. Ve onun gönlünün en ziyade aç ve muhtaç olduğu şey de zaten yalnız bu fikir hayranlığı değil, böyle samimî bir ruh ve his kaynaşmasıydı. Gerçi, iki üç haftalık bir münasebet, Doktor Hikmet'in tasavvur ettiği şekilde bir dostluğun teessüsü için kâfi değildi? Fakat, dostluk, ona göre öyle bir şeydir ki imkânını ya ilk andan hissettirir, ya hiç mümkün olmaz. Doktor Hikmet, tıbbiyedeki birkaç arkadaşiyle böyle birden başlanıvermişti. Daha ilk konuşup tanışmalarında içinden "işte, bunlarla dost olabilirim" demişti. Fransız gençleriyle düşüp kalkarken, henüz içinden böyle bir ses duymuyordu. Aksine, her gün biraz daha onlarla dost olmanın zorluğunu hissediyordu. Aralarında, daima bir hudut var gibiydi ve Doktor Hikmet, onlarda; kendisine bu hududu açmak istiyen müsamahalı ve şefkatli birtakım insanların değil, daha ziyade, onu müdafaa ve muhafaza eden birtakım sert nöbetçilerin hüviyetini seziyordu. Nazariye ve abstraction[5] sahasında iken o kadar açık, civanmert, iyi ve samimî olan bu gençler, reel ve pratik hayatın herhangi bir safhasiyle temasa gelir gelmez birer kirpi gibi diken diken kesiliyorlar ve başlarını gövdelerinin içine çekiyorlardı. O zaman, bütün hareketlerine korkunç bir egoismadan başka bir şey hâkim olmuyordu. Zekâları, artık, bir bilenmiş han-

[5] Soyutlama.

çeri andırıyordu ve ağızlarından çıkan sözün bir yılan ıslığından farkı yoktu.

Bundan başka, küçücük para ve menfaat işlerinde öyle bir bayağılıkları, öyle bir pespayelikleri vardı ki, insanı insan olmaktan tiksindirir. Bunlar arasında meselâ bir arkadaşın bir arkadaşa kahve ikram etmesi, cigara vermesi veyahut yolda giderken bir nakil vasıtasının parasını ödemek istemesi hiç görülmemiş, işitilmemiş hadiselerdendi. Doktor Hikmet, ilk günler, bu gibi nezaketlerde bulunmağa kalkışınca o kadar soğuk itirazlarla karşılaşmış ve bu itirazlarda, yapılan nezakete mukabeleye mecbur kalmak korkusunu andıran öyle adi bir endişenin ihtilâcını sezmiştir ki, böyle ahbapça hareketlere kalkıştığına bin pişman olmuş, sanki, bu kabalığı işleyen kendisi imiş gibi utanmıştır. Onun içindir ki, bu çeşit yarenlik ve teklifsizlik tezahürleri, Doktor Hikmet'in nazarında yavaş yavaş fesle, püsküle beraber memlekette bırakılması lâzım gelen alaturkalıklar arasına geçmeğe başlamıştır. Doktor Hikmet, kendi kendine: "Hiç şüphesiz;" diyordu: «parayla yaptığımız bu nezaketlerde bir bahşiş vermek, bir karşımızdakini kendimize minnettar kılmak manası var. Bir dostluk havası içinde bile olsa ferdin şahsî hürriyeti ve şahsî vekarı bundan rencide oluyor.»

Bundan başka Doktor Hikmet, misafirseverlik, cömertlik gibi faziletlerin ekonomik hayatın basit şartlarından doğma bir şey olduğunu anlamağa başlıyordu. Medenî memleketlerde bu şartlar o kadar zorlaşmış o kadar komplikeleşmiştir ki adeta, içinden çıkılmaz bir muadele halini almıştır. Doktor Hikmet'e göre burada paraya ve maişete dokunan her şeyde insanların yüzüne bir demir maske sertliğini veren ve melek yüzlü bir genç artisti bir arsız dilenci, bir yol kesici haline sokan ve bir ihtiyar şairi bir muftekir bakkaldan farksız kılan keyfiyetin mahiyetin bunda aramak lâzım geliyordu.

Aşıkı olduğu garb medeniyetine dair ilk defa olarak yaptığı bu müşahede, Doktor Hikmet'i, gerçi, ona karşı henüz ne müsbet, ne menfi bir hükme sevketmemektedir.

Fakat, muhakkak ki, genç adam, ruhunda bir şeyin bulandığını, bu imanın sarsılmağa başladığını duymaktan kendini alamıyordu. Hele, bu kriteriuma göre, meselâ, bir Emil Zola'nın insaniyet ve adalet aşkiyle dolu eserlerinin bir industriel matah olarak vücude gelmiş bulunması veya Alphonse Daudet gibi bir şefkat ve merhamet peygamberinin bir gözyaşı bezirgânlığı etmiş olması ihtimaline bir türlü akıl erdiremiyordu. Böyle bir hükme varmak, onun için kendi gençliğinin bütün yüksek ve ulvi tahassüslerini gömmek, daha doğrusu kendi kendini inkâr etmekle müsavi bir hareketti.

Bu manevi ve fikri buhrana müptelâ olalı, Doktor Hikmet, Jeune Turc muhitleriyle sık sık ülfet etmeğe başlamıştı. Ahmed Rıza ve arkadaşlarını, haftanın üç dört günü, öğleden sonra Café Soufflot'da bulmak kabildi. Bunlar, kahvenin daima aynı köşesinde otururlar ve hemen daima aynı şeyleri konuşurlardı. "Abdülhamid ağır hasta imiş. Geçen hafta, cuma namazını, ayakta duramayacak kadar bitkin olduğundan, oturduğu yerde kılmış. Arabaya girer ve çıkarken şeyhülislâmla serasker kollarından tutuyormuş. Yahut; bir suikast hazırlanmakta imiş ama, meydana çıkmış. Bunu hazırlıyanlar ermeniler mi imiş? Yok, Türkler mi imiş? Maznunların isimleri henüz gizli tutuluyormuş. Erzurum'da müthiş bir isyan patlamış. Ahali vergi vermek istemiyormuş. Hükûmet konağını basmışlar; valiyi öldürmüşler; yok öldürmemişler, yaralamışlar. Fehim Paşa,[6] kendi adamlarının eliyle arabasının geçeceği yola bir bomba koydurmuş. Acaba bundan maksadı ne imiş? Efendisinin daha ziyade gözüne girmek mi? Yoksa bazı düşmanlarından bu mürettep vesile ile toptan bir intikam almak mı?"

---

[6] Fehim Paşa (1873-1908), Abdülhamid'in özel yaveri ve başhafiyesiydi. Görevini kötüye kullanması ve zorbalığıyla nefret uyandırmış, yabancı elçilerin saraya başvurmaları üzerine Bursa'ya gönderilmiş, Meşrutiyet'in ilanını öğrenince Bilecik'e kaçmışsa da Yenişehir'de yakalanarak halk tarafından linç edilmiştir.

Bu çeşit haberleri, çok defa Doktor Nazım getirirdi. Fehim Paşanın bu bomba komedyasından sonra Bursa'ya sürüldüğünü de, bir gün, gene o haber verdi ve bu zabıta hâdisesi, o küçük ihtilâlci muhitinde adetâ bir inkılâbın başlangıcı gibi heyecanla karşılandı.

Bazı günler, Café Soufflot'nun mutad toplantılarına Sami paşazade Sezai Bey ve Prens Mehmet Ali gibi Ragıp Beyin tabirince aristokratların da iştirak ettiği olurdu. Lâkin bunların gelmesiyle her zamanki atmosfer değişmezdi. Yalnız, "Sergüzeşt" müellifinin şairane dalgınlıkları ve çocukça coşkunlukları musahabenin umumî tonuna hoş ve komik bir not ilâve ederdi. Bir gün Doktor Hikmet, içini ona açmak istedi. Çünkü, bütün garip ve hoppa hallerine rağmen Jeune Turc grubu arasında yegâne entellektüel bulduğu adam Sezai Beydi. Hususiyle çocukluğunda okuduğu "Sergüzeşt" romaniyle "Rümuzüledep" unvanlı bir küçük hikâyeler kitabı onun dimağında oldukça derin ve tatlı bir hatıra bırakmış bulunuyordu. Bundan başka Mısır'da çıkan "Şûrayı-Ümmet"te kendisine yegâne heyecan veren yazıların çoğu Sezai Beyin ateşli makaleleri idi. Bunlardan samimî bir ihtilâlciliğin bütün hummaları seziliyordu. Halbuki, Ahmet Rıza, hem yazıları, hem şahsı itibariyle bir mütekait mutasarrıftan [7] farksızdı. Tavır ve edasında daimî bir kitabeti resmiye [8] kuruluğu vardı ve her vakit, bunun, insana fütur veren [9] ekşiliği, soğukluğuyla "Sergüzeşt" müellifinin romantik taşkınlığı arasında bariz bir ruh ve karakter tezadı göze çarpardı. Bu iki kutup ortasında kalmış olanlar ise her türlü şahsiyetten ve çeşniden mahrum bir küme avarelerdi.

Doktor Hikmet, bunlara, içindeki ideolojik buhranı açmak şöyle dursun, hattâ alelâde "idée"lerden bile bahse imkân görmüyordu. Bir iki "fikri sabit" Fransız ihtilâline

---

[7] Emekli bir kaymakamdan.

[8] Resmî bir yazı.

[9] Usanç, bezginlik.

dair bir iki fıkra, bunların bütün kafa zenginliklerini teşkil eden unsurlardı. Sonra, yarının endişesi ve bin türlü geçim zorlukları —Sezai Bey müstesna olmak üzere— hemen hepsinde, zekânın kendi kendine arayış, buluş, müşahede ediş kabiliyetini körletmişti. Bundan başka, Jeune Turc'ler, o kadar kendi aralarında, kendi muhitlerinde mahsur yaşamaktadırlar ve bütün frenkperestliklerine rağmen frenklerle o kadar az ülfet[10] etmektedirler ki, bunların âdet ve seciyelerine, daha umumî surette, garp âleminin strüktürüne dair bir fikir ve malûmat edinmiş olmalarının ihtimali yoktur. Gözü kapalı bir Avrupa medeniyeti hayranlığı, bu medeniyete dair kalıplaşmış bir takım kanaatler... İşte, Doktor Hikmet'in Türk arkadaşlariyle her konuşmasında, kendi şüphelerine, kendi suallerine karşı cevap olarak bulduğu şeyler bunlardan ibaretti. Halbuki, onun bu hayranlığında yavaş yavaş rahatsız edici, endişe verici bir şuur uyanıyor ve kalıp-kanaatler nevraljik ağrılarla ötesinden berisinden çatlamağa başlıyordu.

Eğer, Doktor Hikmet, bu derdinden Ahmet Rıza Beye bahsedecek olsa, Jeune Turc'ler şefi, ona, mutlaka şöyle bir nasihatta bulunacaktı:

«Avrupa medeniyetini anlamak o kadar kolay bir şey değildir. Ben ki bir eski 'pozitivist'im; hâlâ, bunun künhüne eremedim. Auguste Comte'u okuyunuz; Auguste Comte'u okuyunuz.»

Sezai Beye açılsa:

«Bu ummanı bipâyan,[11] azamî 63 santimetre kutrunda[12] bir kafa tasına sığmaz.» Tarzında bir cümle dinleyecekti.

Doktor Nazım ise:

«Bırakın, bu züppelikleri, be birader;» diyecekti. «Görülen köy kılavuz istemez. Var mı, sende böyle caddeler?

---

[10] Arkadaşlık.

[11] Bu sonsuz umman, okyanus.

[12] Çapında.

Var mı sende böyle âbideler? Memleketinde vatan kelimesini, hürriyet sözünü talaffuz edebilir misin. İşte, burada edebilirsin. Ben ondan ötesini anlamam.»

Bahattin Şakir'e gelince, o, cevap vermeğe bile tenezzül etmeyecekti. Gözlerinin madenî parıltılariyle Doktor Hikmet'i süzecek ve acıyarak dudaklarını bükecekti.

Bir bakıma, Ragıp Bey bunlar arasında gene en iyisiydi. Hiç olmazsa; o, Paris'in, eğlence Paris'inin zevkine varmış bir adamdı ve burada yiyip içmekten gezip eğlenmekten başka bir iddiası yoktu. Hattâ, Doktor Hikmet, ona bakarak kafasını burgulayıp duran düşüncelere, autoanalizlere [13] artık bir nihayet vermeği ve koca şehrin bütün haz ve sefa imkânlarından istifade etmeği çok daha akıllıca bir hareket buluyordu. Fakat, muzip ve müziç dimağının kontrolundan kurtulmak ne mümkün... Nereye baksa, kimi görse, ne yapsa benliğinin derinliklerinden akseden sinsi ve nafiz [14] bir ışığın aydınlığında her şeyin içyüzünü, herkesin iskeletini ve kendi kendisinin gülünç şekiller alan gölgesini görüyordu. O vakit yegâne kurtuluş çaresini kaçmakta, her şeyden ve herkesten kaçmakta buluyordu.

Kaçmak? Fakat, nereye? İzmir'de sürgün iken, kafasının içinde sonsuz bir hayal ikliminin cazibeli seyahat plânları vardı ve zindanının penceresinde gökyüzünün engin maviliklerine bakarken omuz başlarını ucundan, tatlı kaşıntılarla iki kanadın çıktığını hissederdi. Şimdi, onda, ne bu hızdan, ne o ümitten artık hiçbir eser kalmamıştır ve onun etrafında dünyanın ufukları daraldıkça daralmıştır.

«Bilmezsiniz, ne kadar içim sıkılıyor, Ragıp Bey...»

«İçin mi sıkılıyor? Amma yaptın ha... Bari, kimseye söyleme, birader Paris'te insanın içi mi sıkılır mış? Ben, en bunalmış zamanımda bile olsa Rue de La Paix'den Opera meydanına, Opera meydanından Boulevard des İta-

---

[13] Özeleştiri.

[14] İçe işleyen, etkileyici.

liens'e doğru bir inip çıktım mı, yüreğimde ne gamdan, ne kasvetten eser kalır. Adetâ, yirmi yaş daha gençleşirim.»

Fakat bu ablak yüzlü Mefistofeles, ne yazık ki, bu gençliğin ve bu yaşama şevkinin sırrını ona, bir türlü telkin edemiyordu.

Ragıp Bey Doktor Hikmet'e rehberlik ve *mentorluk*[15] hizmetini büyük bir istekle yapmakta devam ediyordu. Bunda, o, yalnız iyi, sevimli ve nazik bulduğu bir vatandaşın işine yaramak zevkini değil, aynı zamanda, Paris'i bir Parisli kadar iyi tanıyan ve bunu ispat etmek fırsatını bulan bir yabancının gururunu duymaktadır. Doktor Hikmet, Ragıp Beyin bu tarafını pek iyi hissettiği içindir ki, kendini, onun çocukça arzularına; hattâ bazan kaprislerine terketmekte hayır işleyen bir insanın vicdan ferahlığını buluyordu.

Nitekim, bir gün, Doktor Hikmet, gene bu yüzden, harikulâde bir fedakârlıkta bulundu, Ragıp Beyin kaç zamandır kendisini götürmek istediği *yüksek monde*[16] denilen bir acayip âleme girmeğe katlandı.

Duchesse d'Urat namında bir zengin dul, Auteuil'deki kâşanesinde, her onbeş günde bir tabii yaz mevsimleri hariç olmak üzere saat dörtle yedi arası misafir kabul ederdi. Bu hanımın oturduğu semt uzak ve sapa olmakla beraber - o zamanlar Auteuil Paris'in sayfiyesi gibi bir şeydi - her kabul resminde aşağı yukarı elli altmış hususî arabanın ve bir o kadar kiralık faytonun evinin bahçe kapısı önünde beklediği olurdu.

Gerçi, Duchesse d'Urat'nın bu onbeş günlük çaylarına gelenler umumiyet itibariyle, Paris'in en *halisüddem*[17] ve katıksız mümessilleri olmamakla beraber, soy sop, şatafat ve zenginlik bakımından gene pek de o kadar daraya atılır kimselerden değildiler. Ancak, Fransız aristokra-

---

15 Öğütçü, yol gösterici.

16 Yüksek sosyete.

17 Saf kan.

sisinin ananelerine lüzumundan fazla sadık kalmış bazı din, milliyet ve protokol mütaassıpları bu toplantıları pek alacalı ve pek *heterogen* bulurlar, fakat, gene bunlara koşmaktan kendilerini alamazlardı. Çünkü, Duchesse d'Urat kendi şahsı ve kendi *geneologisi* bakımından kusursuz bir Fransız asılzadesi idi. Babasının elçiliği devrinde iki yıl İstanbul'da bulunmuş ve ilk kocasının generalliği esnasında birkaç defa Tunusa gidip gelmiş olmak bu kadında birçok *ekzotik* zevkler uyandırmış bulunmaktadır. Duchesse d'Urat, o zaman bu zamandır, şarka, şarklılara ve şarka mahsus her şeye karşı büyülü bir cazibeye tutulmuş gibidir.

Gerçek ve halis olmamakla beraber gene, ne de olsa *rönesans* uslûbiyle bina edilmiş beyaz evi, güvez kadifeden yol halılariyle döşeli mermer merdivenlerinden tutun da en saf, en hakikî Louis XV salonlarına kadar bir takım ekzotik nebatlar, asyaî seccadeler, şarkkâri cicibicilerle bulaşık ve yüklüdür. Bunlar arasında, kendi üzerinde bile taşımaktan hoşlandığı şeyler vardır. Duchesse d'Urat mavi katır boncuklarından yapılmış bir gerdanlığı sık sık boynuna taktığı gibi kabzası hurda zümrüt ve incilerle süslü bir küçük hançeri coupepapiper olarak önünde duran yuvarlak masanın üstünden hiç eksik etmezdi. Bir kehribar tesbiti de arada bir, bilezik makamında koluna doladığı veya gerdanlık yerine boğazına geçirdiği olurdu. İşte, bunun gibi, resmi kabullerinde de muhtelif cins ve mezhepten bir takım misafirler bulundurmaktan kendini alamazdı. Daha doğrusu, salonlarına, en ziyade bu çeşit insanların huzurlariyle bir hususî cazibe verdiğini zannederdi.

Gerçi, dibalar giyinmiş beyaz kavuklu Hind Mihraceleri, Osmanlı ve İran sefaretlerine mensup kırmızı fesli ve kara serpuşlu Türklerle Farslar, Duchesse d'Urat'nın salonlarında Şiraz seccadelerinden, Türk mangallarından veya Bengal palmiyelerinden daha az dekoratif değildiler. Bunlar, kendilerine mahsus tavır ve edalariyle ev sahibesinin önünden eğilerek, temenna ederek veya el öperek

geçerlerken, Duchesse'in üstüne koloni askerlerinin geçit resminde bulunan bir imparatoriçenin haşmeti çökerdi.

Nitekim, Duchesse d'Urat, ilk bakışta, Doktor Hikmet'e bu tesiri yapmıştı. Mermer merdivenlerde birer heykel gibi dikili duran sırmalı ve parukalı hizmetkârların ve iki taraflı aynalarla enginleşen uzun dehlizlerin, sütunları arasından başı dönerek geçen Doktor Hikmet, Duchesse'in huzuruna doğru yaklaşırken —bu tesirin altında— ayaklarının birbirine dolaşmağa ve gözlerinin kararınağa başladığını hissetmişti. Hele, Duchesse'in, gerek Ragıb Beyi, gerek kendisini oturduğu yerden, yalnız hafif bir baş hareketiyle kabul edişi onu büsbütün şaşırttı. Feci bir istiskale[18] uğradığını zannetti. Lâkin, hemen sıvışıp gitmeği düşünürken, bir de gördü ki, yeni gelen misafirlerin büyük bir kısmı ev sahibesi tarafından aynı tarzda karşılanmakta ve Duchesse, elini uzatmak lütfunu yalnız bazı imtiyazlı ve itibarlı misafirlere bahşetmektedir. O zaman, yüreğine biraz su serpilip Ragıp Beyin peşinden kalabalığa karıştı. Ne tuhaf adamlar... Ne acayip kadınlar. Ne hayret verici bir tip, kıyafet ve yüz tenevvüü...[19]

Doktor Hikmet, kendisini, yanlışlıkla, bir hayvanat bahçesinin, ziyaretçilere kapalı tutulan, parmaklıklarından içeri dalmış sandı. Burada, türlü türlü kuşlar, maymunlar, zürefalar, kangru veya tilki cinsinden mahlûklar vardı ve hareketlerle Doktor Hikmet'in etrafında kaynaşıyor, kâh yanından sürtünerek geçiyor, kâh yolunu kesecek bir tarzda ve cıvıltılı bir küme halinde önünde dikilip duruyordu. O vakit, Doktor Hikmet, yüreğine panik veren bu yabani âlem içinde kaybolmak korkusu ile, sağ tarafındaki bir madamın dirseğine dürterek, veya sol tarafına isabet eden bir ihtiyar efendinin ayağına basarak, yahut da, önüne çıkan bir grupu ikiye yararak, Ragıp Beyin somendamı arkasından yürümek mecburiyetinde kalıyordu. Ve bunları yaparken etrafında sinsi bir memnuniyetsizlik

---

[18] Aşağsamaya.

[19] Çeşitliliği.

uyandırdığının pekâlâ farkında idi. İşte, ayağiyle topuğuna çarptığı gümüşi redingotlu, orta yaşlı bir adam, kemali nezaketle dönüp:

«Pardon, Monsieur...» dedi.

(Niçin o pardon diyor?)

İşte bir omuz daryesiyle yana itip önüne geçmek istediği diğer pir efendi yarım bir reveransla ona yol vererek:

«Rica ederim, efendim...» diye mırıldandı.

Göğüs göğüse çarptığı bir ihtiyar kadın, geri geri çekilerek elinde tuttuğu face â main'le onu uzun uzadıya süzdü.

(Bu vaziyette rica etmek kime düşer?)

(Buna karşı Doktor Hikmet'in ne yapması lâzımdı?)

Yürüdü, gitti. İç içe salonlar birbirini takip ediyor. Ragıp Bey alışkın bir tavırla bunların birinden çıkıp öbürüne giriyor. Doğrusu, Doktor Hikmet, Ragıp Beyi ilk defa olarak burada, takdir ve tebrike lâyık buluyordu. Bir kere Ragıp Bey kendilerini ihata eden[20] bu monden halk içinde tavır ve hareketleriyle, kılık ve kıyafetiyle hiç te aykırı görünmüyordu. Gerçi, bazı tanıdığı insanlarla, kadın olsun erkek olsun, epeyce yılışık ve lâubali muameleleri vardı. Fakat, Doktor Hikmet, bu muamelelerin hemen hiç kimse üzerinde fena tesir yapmadığını, aksine, bir nevi şefkat ve nezaketle karşılandığını müşahede ediyordu.

Gene Doktor Hikmet seziyordu ki, bu şefkat ve nezakette bir zavallı meczuba karşı duyulan merhametten veya safderun bir köylünün kaba saba hareketlerine karşı gösterilen müstehziyane sempatiden bir şey mevcuttur. Nitekim, Ragıb Beyin, meselâ, madamların ellerini kendileri uzatmadıkları halde, âdeta zorla kapıp öpüşleri; bazı mutantan edalı efendilerin kollarına girişleri veya konuşurken ikide bir omuzlarına, karınlarına dokunuşları, hele hemen her tanıdığına Doktor Hikmet'i takdime kalkışları, bu sahnelere şahit olanları eni konu eğlendiriyordu.

---

[20] Çevreleyen.

Hattâ, doğrudan doğruya, Ragıb Beyin muhatabı olanlar, sanki, böyle orjinal bir adamla tanışmış olduklarından ve bunu kendi muhitlerinden kimselere gösterebildiklerinden dolayı iftihar bile duyuyorlardı.

«A, dostumuz gerçekten bir Türk müdür, Mösyö? Lâkin, bu kabil değil. Amma da yaptınız ha! Buna hiç imkân verilemez, doğrusu. Baksanıza, bizden hiçbir farkı yok...

Onlar böyle dedikçe Ragıb Bey sırıtarak:

«Ne sandınızdı ya; tabiî, biz hep böyleyiz...» diyordu.

O zaman onlar, gözlerinin uçlarından beliren bir tebessümle ilâve ediyorlardı:

«Size gelince, siz, dünyada bir tanesiniz; bir tane...»

Ragıb Bey, bu sözdeki gizli alayı anlamıyor (mersi, çok naziksiniz) deyip bir başkasına geçiyordu.

Doktor Hikmet'e, en çok, elli beşlik bir Comtesse, hususî bir alâka gösterdi. Bu kadın âdeta bir operet primadonnası gibi giyinmişti ve yüzü kat kat pudralarla bir clown suratı kadar bembeyazdı. Hattâ, bu beyazlık, açık fes rengi hareli ipekten rubasının yakasına ve omuzlarına kadar yayılmıştı. Birçok yüzüklerle yüklü elini Doktor Hikmet'e uzatmasiyle beraber bir güvercin gibi ardı arası kesilmeyen lâkırdılarla ötmeğe başlaması bir oldu:

«A,» diyordu; «siz bir doktor musunuz? Ne doktoru? Hayret; demek Türkiye'de hekimlik tahsil edilebiliyor. Çok memnun oldum, bunu öğrenmekle... Şimdi, bana söyleyin, kuzum; Türk erkeklerinin birçok kadınla birden evlendikleri doğru mu? Yalnız dört taneye kadar öyle mi. Bu hak kadınlara da verilmiş midir? İşte, bu olmadı. (Burada hayat bir kahkaha) Peki, meselâ erkek birinci kadınla bulunurken ikinci veya üçüncü ne yapar - Sırasını mı bekler? Kaç günde bir? *Mais c'est énorme; c'est eruel. Ne trouvez-vous pas?*[21] —Siz de evli misiniz?— Burada ne yapıyorsunuz?

---

[21] «Aman bu korkunç; acımasız. Siz de öyle bulmuyor musunuz?»

Ve Doktor Hikmet'i yanıbaşında bir pufun üstüne oturttuktan sonra yavaş bir sesle:

«Bugünlerde beni gelip görünüz, olmaz mı?...» dedi.

Bu söz kart bir kadının ağzından çıkmakla beraber Doktor Hikmet'e adetâ cinsi bir ürperiş verdi. Bu, onun Parise geldiği günden beri bir kadından aldığı ilk davet, ilk *rendezvous* idi. Gözünün ucuyla ihtiyar Comtesse'i süzdü. İçinden "Acaba?" dedi ve bir tuzağa düşmekten korkan bir adam endişesiyle imdadına birisini çağırmak istiyormuş gibi etrafına bakındı. Hiç şüphesiz bu salon halkının içinde birkaç tane genç ve güzel kadın vardı. Fakat, bunlar da, Doktor Hikmet'e o kadar tuhaf giyinmiş görünüyorlar ve tavır ve hareketlerinde o kadar yapmacık, o kadar mekanik idiler ki, genç adam, bunların etten ve kemikten canlı birtakım mahlûklar olabileceğine bir türlü ihtimal veremiyor ve hepsini, bir sahne üstünde gözle görülmez tellerle oynatılan çok sanatkârane yapılmış kuklalar gibi seyrediyordu. Hele bunların erkekler de dahil olmak üzere kendi aralarında öyle bir konuşma ve gülüşme tarzları vardı ki, tıpkı fonoğraf kovanlarından çıkan sesleri andırıyordu. Kahkahalar zoraki, tebessümler, iğretiydi ve sözler hep birbirine benziyordu.

— *Croyez-moi chère; cous avez une mine splendide...*

— *Madame, permettez-moi de vous dire que vous êtes d'une élégance inouie, insensee...*

— *Tougours plein d'esprit...*

— *Avec vos afçons délicieuses de dire...*

— *Etiez-vous â la première de Bernstein?*

— *C'était vraiment merveilleux!...*

— *Oou, cette année la mode est aux chapeaux immenses gigantesques...*

— *Il a un teuf teuf de quarante chevaux.*

— *Que dites-vous? Et, pourquoi faire?*

— *Ha, ha, ha... Hi, hi, hi,*[22]

---

[22] «— İnanın bana canım; ışıl ışıl görünüyorsunuz.../—Hanımefendi, görülmemiş, beklenmedik bir zerafete sahip olduğunu-

ve arada bir kulağa fısıldanan lâkırdılar. "Ha, anladım, anladım." der gibi bakışmalar ve geçkin, fakat, hâlâ gençlik taslıyan erkeklerle kadınların donmuş tebessümleri... Hele, bazı bıyıkları boyalı kıranta şıkların, yüksek yakalıkları üzerinden sanki *tortikoli*'ye tutulmuş gibi zahmetle baş çevirişleri; kalın siyah kurdelalı monokllları arkasından tek gözle kadınları süzüşleri; uzun, dar, sivri burunlu potinleri üstünde sekmece oynarcasına yürüyüşleri...

Yanındaki kadın, Doktor Hikmet'e bunlardan bir tanesini göstererek:

«Şu gördüğünüz enteresan tip,» dedi, «senatör P.D.'dir ve Fransa'nın en büyük endüstriellerinden biridir. Derler ki, gençliğinde çok yakışıklı bir adammış. Hattâ bir rivayete göre Guy de Maupassant'a 'Bel Ami' modeli olan bu imiş. Zaten Maupassant'ın tipi gibi gayet aşağı bir tabakadandır da.»

Comtesse ilâve etti:

«Bir tane de *Rotschild* görmek ister misiniz? İşte XVI. Louis'ye benzeyen şu büyük burunlu, şişman kadınla konuşan kumral adam...»

Derken siyah dantelli yelpazesinin ucuyla, saçları tıpkı eski berber dükkânlarında görmeğe alıştığımız klâsik, yarı peruka, erkek kuvaförü modellerini hatırlatan uzun boylu burma bıyıklı bir efendiyi işaret ederek:

«Buna gelince;» dedi, «bu, halis bir Parislidir. Yüksek banka âlemine mensuptur ve kadınların pek gözdesidir.»

Yakası canfesten, gri bir redingot giyiyordu ve kocaman bir plastron boyunbağının ortasında nohut tanesi büyüklüğünde bir incisi vardı. Ancak salon adamlarında bulunan ince bir sezişle Comtess'in kendisinden bahsettiğini hissederek ona doğru ilerledi. Yürürken adetâ kırıtıyordu. İğildi, Madamın elini öptü:

> zu söylememe izin veriniz.../ —Her zaman nüktelisiniz.../— Ne tatlı biçimde söylüyorsunuz.../—Bernstein'in ilk gösterisini izlediniz mi?/ — Gerçekten olağanüstüydü!— Evet, bu yıl kocaman, dev gibi şapkalar moda.../— Kırk beygir gücünde bir otomobili var./— Ne diyorsunuz? Ama ne yapmak için?

«Chère Madame...

Doktor Hikmet'in mevcudiyetinden bihaber görünüyordu. O, ayağa mı kalkacak, oturduğu yerden selâm mı verecek, yoksa sıvışıp gidecek mi, bilmiyordu. Comtesse, elinin tersiyle kendisini işaret ederek:

«Bu efendiye, tam, sizden bahsediyordum. Bu efendiye, (Dr. Hikmet'e dönerek: — Adınız neydi?) sizin en halis bir parisli olduğunuzu söylüyordum.»

Kâküllü adam, Doktor Hikmet'ten yana başını çevirmeğe bile lüzum görmiyerek yapmacık bir korku ile etrafına bakındıktan sonra Comtesse'in kulağına doğru iğildi:

«Bilmem bu sitayişinizden memnun mu olayım, mahzun mu?» dedi. «Zira Duchesse d'Urat'nm salonunda görüyorum ki bir Çinli veya bir Türk olmak daha iyi...»

Comtesse şaşkınlığından ne yapacağını bilemedi. Üst üste öksürür gibi yaptı. Gri redingotlu efendi bir pot kırdığını derhal anlamış olacak ki hemen sözünü çevirdi:

«Belki de Duchesse'in hakkı var;» dedi. «Bir parisli neden mutlaka herkesten üstün olsun? Fransızların büyük bir kusuru vardır. Dünyayı kendi memleketlerinden ibaret sanırlar. Fakat hakikatte hudutlarımız dışında görüp öğrenmek ihtiyacında bulunduğumuz birçok şey olabilir.»

Bu mevzuu yakalar yakalamaz, artık, dünyayı gezip dolaşmanın faydalarına dair ağızdan ağıza dolaşan harcıâlem ne kadar lâflar varsa hepsini birbiri ardı sıra sayıp dökmeğe başladı. Ve ne jestler, ne edalar, ne kırılıp dökülmeler; sesinde ne muzikamsı bir âhenk, ne samimî bir inşat toniyle!... Sanki, söylediği şeyler birtakım yüksek ve derin hakikatlermiş veya mensur bir şiirden parçalarmış gibi.

Herif çekilip gittikten sonra Comtesse, Doktor Hikmet'e:

«Ne kadar güzel konuşuyor, değil mi?» dedi.

Doktor Hikmet, baştan savma bir "Evet!" demeği bile fazla buldu. Burada, adetâ uzvî bir rahatsızlık hissetmeğe başlamıştı. Güya saatlerce yol yürümüş, güya bir dik yokuşu tırmanmış gibi yorgundu. Bütün bu odaların için-

deki beyhude ve mekanik hareketler, bütün bu boş lâf kalabalıkları ve hele her biri cendere içinde sıkışmış gibi dolaşan bu kadın ve erkekler, ona, bir yaşamaktan beziş bir insanlardan iğreniş duygusu vermişti... İçinden: "Bu gördüklerimin bir kalbi bir ruhu bir dimağı var mı? Severler mi? Nefret ederler mi? Gerçekten gülüp ağlayabilirler mi?" diyordu. Ve gözlerini bazı şarklı simalara çevirince insanlık namına adetâ bir vicdanî huzur bir emniyet duyuyordu. Bunlar, bütün o pısırık, düşük ve madûn görünüşlerine rağmen öbürlerinden daha ne kadar insan, ne kadar kibar ve ne derece daha enteresan idiler.

XV

Şair *Lavalière*'in oğlu *Albert:*

«İşte;» dedi, «sizin o gülünç, yapmacık, *grotesk* bulduğunuz ve kendi kendinize bunların acaba bir ruhu, bir kalbi, bir dimağı var mıdır? diye sorduğunuz mahlûkat yok mu? İşte, Fransız Cumhuriyetini onlar idare ederler. Bu memleketin yegâne hâkim ve sahibi onlardır. Otuz, otuz beş milyonluk bir halk içinde, belki birkaç bini geçmeyen bir ekalliyettirler;[1] belki, yüz elli ailelik bir zümreyi (bir sınıf demiyorum, bir zümreyi temsil ederler. Fakat, Fransız devleti denilen mehabetli[2] ve azametli çark yalnız bunlar için döner. Köylünün ve işçinin alınteri yalnız bunlar için, dökülür. Merakeşte, Kongo'da, Hindi - Çini'de, Fransız askerleri bunların menfaatlerini müdafaa için can verir. Ortaçağ derebeylerinin, kölelerini birer hayvan sürüsü gibi istismar etme tarzı hakkında tüyler ürpertici çok şeyler yazılmıştır. Büyük Fransız Inkılâbından beri... Lâkin bizim çocukluk uykularımızı kaçıran bütün o korkunç masalların mevzuu, gözlerimiz önünde cereyan eden ne diyorum? bizzat kendimizin içine karıştığımız hâ-

[1] Azınlık.
[2] Ulu.

diseler yanında bir şaka gibi kalır. Onüçüncü asırda bir derebeyi, yirminci asırda bir banka müdürünün veya herhangi bir fabrika sahibinin yanında masum bir köylüdür.»

«Hattâ, diyebilirim ki, o eski derebeyleri bu yenilerin yanında birer mücessem fazilet gibi görünürler bana. Çünkü, onlar, çok defa köylülerine babalık ve rehberlik etmesini de bilirlerdi. Bir kıtlık oldu mu, şatolarının ambarlarını açarlar ve geniş avlularında hastalara, ihtiyarlara sıcak çorba dağıtırlardı. Şu mübarek 1905 yılında, şu Üçüncü Cumhuriyet rejimi altında; hür fransız vatandaşlarından kaç kişi, Paris sokaklarının kaldırımları üstünde açlıktan ölür de hiç kimsenin haberi olmaz. Hattâ, gene bu hür vatandaşların reyile hükûmet ve idare başına geçenlerin de bundan haberi yoktur. Haberleri olsa da neye yarar? Duchesse d'Urant'nın davetlileri, yürüdükleri kaldırım üstünde bir açın can çekiştiğini kendi gözleriyle görseler bile atlayıp geçerler. Bununla beraber onların her biri bir hayır müessesesinin, bir şefkat ve yardım teşkilâtının âzasındandırlar da... Arada bir fukaraya iane toplamaktan büyük zevk duyarlar, zira bu münasebetle birtakım *soirée*'ler verirler. Hattâ, son zamanlarda —sanki, artık beni beşere[3] mensup hastaların, yoksulların bütün dertlerine dermân bulunmuş gibi— bir de her kibar mahallesinde bir "Himayei Hayvanat" teşkilâtı[4] kurulmağa başladı. Uyuz köpekler için her köşe başında bir dispanser açıldı ve arabacılara atlarını kamçılamaları —insaniyet namına— yasak edildi!»

«İhtiyar Comtesse'lerin, *Bois*'da serçe kuşlarına pamuk gibi elleriyle nasıl yem verdiklerini görmediniz mi? Lâkin, ne yazık ki, bu yufka yürekli hanımnineler, ücra amele mahallelerinde sürünen çıplak ayaklı çocuklara bir dilim ekmek vermeği düşünmezler.»

«Montmartre'ın tepesinde, metrûk bir ahırda ikamet

---

[3] İnsanlığa.

[4] Hayvanları koruma örgütü.

eden bir genç ressam vardır. Arasıra, *Faubourg St. Homoré* kibarlarından bazı snobların onu acayip bir şeymiş gibi seyretmeğe geldikleri görülür. Bu sefalet manzarası onları bir tiyatro sahnesi kadar eğlendirir. Gene o civarda *Secré-Coeur*'e çıkan merdivenlerin sırasındaki dar taraçaların birinde bir kanape vardır ki bir adamın evidir. Bu adam bütün gecelerini o kanepenin kâh altında, kâh üstünde geçirir ve bir lokma ekmek bulunca orada yemeğe gelir. Size ayrıca köprü altlarında yatan serserilerden bahsetmiyorum. Çünkü, bunlar artık edebiyata girmiş harcıâlem mevzulardır. Ve dahi, piliç gibi kızlar vardır ki, etlerini satmak için sokak sokak müşteri ararlar da bulamazlar ve geceleri sabaha karşı tabütuvandan [5] kesilmiş bir halde evlerine dönerler ve hicaplarından annelerinin yüzüne bakamazlar.»

Şair *Lavalière*'in oğlu *Albert,* bütün bu yürek paralayıcı şeylerden kupkuru bir sesle bahsediyordu. Genç yüzünde ne merhametten, ne heyecandan eser vardı. Yalnız gözleri fena bir parıltıyla, bir cani bakışının parıltısıyla parlıyordu ve Albert, Doktor Hikmet'i, naklettiği facialardan ziyade sesinin bu kuruluğu, yüzünün bu hissizliği ve gözlerinin bu fena parıltısıyla alâkadar ediyordu.

Genç adam devam etti:

«Paris, bir acayip Babil Kulesidir. Kat kat bir bina ki, her katında dili, tarihi, ananeleri ayrı bir başka millet oturur. Meselâ, diyelim ki, bunun en üst katında, sizin geçen gün aralarına katılmak betbahtlığına uğradığınız insanlar vardır. Bunların tantanası debdebesi vardır. Sonra (durunuz sıra daha burjuvaziye gelmedi)...

«Yüksek ve aristokratik mondla [6] burjuvazi yani küçük burjuvazi dediğimiz sınıf arasında daha ismi konulmamış, daha *définition*'u [7] yapılmamış bir sınıf vardır ki, bu, adetâ yüksek ve kibar âlemin gübresi gibidir. Bu âle-

---

[5] Güçten kuvvetten.

[6] Çevre.

[7] Tanım.

min kökleri onun hayat ve bereket veren karnına saplanmıştır. Usaresini ondan almakta, ve göz kamaştırıcı, ağız sulandırıcı yemişlerini onun kuvvetiyle meydana getirmektedir. Zira, politikacılarla iş adamları olmazsa sömürücü ve müstehlik sınıf hortumunu küçük burjuvaziye emekçi yığınlarının bağrına doğru nasıl saldırabilir? Sersem küçük burjuvazi bu mahlûkatı, daima kendisinden ve kendisiyle beraber telâkki eder. Ve boş yere alt kat komşularının karın gurultularından korkar. Bir dakika düşünmemiştir ki, bu yerinden kımıldanamayacak kadar tabütuvandan kesilmiş proletarya haddi zatında[8] onun en samimi dert ortağı olabilir.

"Lâkin, muttasıl diş gıcırdatan bu densiz komşu ile uyuşmak ne mümkün... İşte yukarı katın akıllı, terbiyeli, namuslu sükkânı[9] da ona böyle diyor. Ona "Yün Çorap" larını aşağıdakilerden sakın diyor. Fakat, Yün Çorabın içindeki bütün yuvarlak altınlar gözle görülmez bin bir türlü esrarengiz yollardan, durmaksızın, kendilerine bu nasihatı veren insanların cebine akıyor. Kimbilir kaç yüz binlerce küçük burjuvanın mahvına sebep olan, "Panama" dalaveresini de, amele takımı icat etmedi ya? Fakat, bunu, o miskin, o sünepe, o burnundan ötesini görmeyen küçük burjuvaya nasıl anlatırsın?

Albert, sesine ağır, dokunaklı bir ton vermeğe çalışarak:

«Ben,» dedi, «bizzat bu sınıftan olduğum için bilirim, onun hamakatinin[10] derinliğini kimse benim kadar ölçemez. Ve düşünmeli ki, bu mensup olduğumuz cemiyetin temel direğidir. Bazıları bu kötü cemiyet binasını yıkıp yeniden yapmakta bir fayda umuyorlar. Yıkmak? Pek âlâ. Fakat, tekrar yapmak ne için? Tekrar yapmak. Hangi malzemeyle? Gene bu insan denilen çamurla değil mi?

---

[8] Aslında.

[9] Bir yerde oturanlar, sakinler.

[10] Ahmaklığının.

«Bence binanın hiçbir kabahati yok. Bence kabahat içinde oturanlarındır? Kabahat, insan denilen mahlûktadır, plânda ve sistemde değil... İnsanı değiştirebilir misiniz? Hiç inanmam. Bu olamayacak bir iştir. İnsan bana tarihin her devresinde şayanı nefret[11] görünmüştür. Ben insandan, daha hiç kimseyi tanımazken evde anamla babama baka baka nefret etmeği öğrendim. Ve ondan sonra öğrendiklerim bana bu ilk ilmimi unutturamadı.»

Ve genç adamın, ilk defa bu cümleleri söylerkendir ki sesi titremeye başlamıştı. Doktor Hikmet, Albert'i o kadar garip, o kadar uzak bir haleti ruhiye içinde dinliyordu ki, az kalsın, dalgınlıkla "Kız kardeşinizden de mi nefret ediyorsunuz?" diyecekti. Kendini güç zaptetti.

Montmartre'in bir rendez-vous yerini andıran kahvelerinden birinde, ta köşede bir yuvarlak mermer masanın başında karşı karşıya oturuyorlardı. Burası, giyinişlerinden, tavır ve hareketlerinden ya hafifmeşrep birtakım kadınlar veya baştan çıkmış bazı aile kızları oldukları tahmin edilen lâtif cinse mensup müşterilerin çokluğu ile göze çarpıyordu. Paris'e geldiği günden beri, henüz hiçbir kadınla temas etmemiş olan Doktor Hikmet, burada, kendini birtakım şehvani tahayyüllere kaptırmaktan menedememekteydi. Ve işte, biraz da bunun içindir ki, karşısında söylenen delikanlının lüzumundan fazla ciddî ve hattâ haileli[12] nutkunu lâzım gelen dikkatle takip edemiyordu. İçinden: "Ne acayip genç; hiçbir defa etrafına bakmıyor. Bu genç kadınlardan, hiçbirine karşı velev gelip geçici bir alâka bile hissetmiyor. Bu yaşta yalnız nefret etmesini biliyor." Ona bir şey söylemiş olmak için:

«Lâkin bu yaşta, bu kadar *pessimisme*[13] size çok ıstırap verse gerek..." dedi Albert, bir küçük hayvana iş-

---

[11] Nefrete değer.
[12] Trajik.
[13] Kötümserlik.

kence etmekten zevk duyan bir yaramaz ve zâlim çocuk tebessümü ile gülümseyerek:

«Istırap mı? Bilâkis, nefret benim kuvvetimdir;» dedi. «Bu bakımdan ben kendimi biraz *Nietzscehéen* addediyorum. İnsanlardan nefret etmesem, onlara acımam lâzım gelirdi. Acımak; kuvvetli bir karakteri uçurumlara sürükleyebilir. Düşününüz bir kere, eğer ben babamdan nefret etmesem, ona merhamet etmeğe mecbur kalacaktım. Yani onu sevecektim. Onu severken onun miskin ve zavallı mukadderatına iştirak edecektim. Yavaş yavaş onun gibi bir *raté* [14] olacaktım ve bir cimri titiz *bourgeis* karısı olan anamın bütün evi zehirleyen nefesini sabah akşam bir şefkat iksiri gibi teneffüs etmeğe katlanacaktım. Çünkü, o, her kapıdan çıkışımda daima tatlılaştırmağa çalıştığı ekşi ev kadını sesi ile bana akşama erken dönmemi söylediği vakit, yüreğim dayanamayacak, dönecektim. Aile sofrası denilen o işkence trapezesinin önüne oturacaktım. Çocukluğumdan beri, her gün, aynı saatte ve aynı şekilde tekrar edilen sözlere karışacaktım. Babamın hayat zırıltılarını dinleyecektim ve kız kardeşimin uslu, itaatli, şefkatli bir aile kızı maymunluklarını seyredecektim.

Doktor Hikmet'in yüreği burkuluyordu. Albert devam etti:

«Niçin bu kadar kötü bir tiyatro sahnesinin daimî müşterisi olacakmışım? Ben kendi hayatımı, yalnız kendi hayatımı yaşamak isterim. Zira, ben bir münzeviyim. Ne kümes, ne ağıl, ne sürü benim yerim değildir. Zira, ben insanın her şeyden evvel bir *carnassier* [15] olduğuna kaniim.»

Ve bir müddet, uzun bir müddet insanın yırtıcı hayvanat cinsinden bir mahlûk olduğunu isbat için binbir dereden su getirdi. Genç adam o kadar çok malûmatla mücehhezdi ve o kadar çok kitap ve müellif adı zikrediyordu ki, Doktor Hikmet, onu âdetâ ağzı açık dinlemeğe baş-

---

[14] Başarısız, yozlaşmış kimse.

[15] Etobur.

lamıştı. Gittikçe artan bir alâka ile dinliyor ve yavaş yavaş kendine geliyor gibiydi.

Fakat Albert, birden sustu. Gözleri kapıdan yana bir noktaya çevrilmişti. Bir sır tevdi ediyormuş gibi ağır ve alçak bir sesle mırıldandı:

«İşte, bizim uslu aile kızı...»

Ve bu sefer Doktor Hikmet'in yüreği ağzına geldi. Arlette, kahvenin kapısından içeri giriyordu. Şair Lavalière'in oğlu, zayıf boynunu Doktor Hikmet'e doğru uzatarak:

«Kızkardeşim dostunu aramaya geliyor;» dedi. «Birkaç zamandır, birtakım acayip yerlerde buluştuklarını biliyordum. Fakat burası hiç aklıma gelmemişti. Bilmeyerek ona bir azizlik yapmış olduk. Rica ederim, onu görmüyor gibi davranınız."

Onu görmüyor gibi davranmak! Doktor Hikmet için buna imkân var mıydı? Arlette'in bu ânî görünüşü ile beraber bütün iradesi elinden gitmişti. Dudaklarında tebessüme benzeyen bir tekallüs[16] ve gözlerinde şaşkın bir bakışla, başı, genç kızın bulunduğu noktaya doğru çevrilmişti.

«Belli ettiniz; beni gördü zannederim. Şimdi çıkar gider;» dedi.

Ancak bu söz Doktor Hikmet'e, kendini toplamak kuvvetini verdi. Çünkü, kahvenin dumanlı ve kapanık havası birdenbire Arlette ile o kadar dolmuş, o kadar berraklaşmış, o kadar tazelenip tatlılaşmıştı ki, Doktor Hikmet genç kızın ters yüzü çıkıp gitmesile bu sihrin bozulmasından korktu. Zaten ayakta o kadar çok adam vardı ve Albert'le kendisi kahvenin o kadar kuytu bir köşesinde idiler ki, genç kız onları görmeden tamamiyle aksi istikamette bir masaya doğru gitti ve bir müddet ayakta, müteredditt, durduktan sonra yüzü kapıya dönük ve arkası onlara çevrik olarak oturdu. Albert:

«Kim bilir,» dedi; «evdekileri ne martavallarla aldatıp bu saatte gelebiliyor. Saat kaç?»

---

[16] Kasılma.

«Saat dokuz buçuk...»

«Ha, ihtiyarlar yatmış olacak. Anlaşıldı. Küçük Hanım artık istediği saatte dönebilir. Zaten çok defa, geç vakit evin önünde birbirimize rastgeldiğimiz oluyor. Bir defasında herifiyle beraberdi. Bilir misiniz bu herif kimdir? Bir *bookmaker*. Zannedersem, *bookmaker*'in ne olduğunu bilmiyordunuz. At koşularında müşterilere güya *tuyau*[17] veren bir serseri.»

Arlette'den, hattâ Arlette'in sevdiği adamdan bu tarzda bahsediliş Doktor Hikmet'e dayanılmaz bir ıstırap veriyordu. Sanki Albert elinde bir hançerle onun kalbini ağır ağır deşiyor gibiydi. Az kaldın, "Yeter, merhamet! Bana bu işten bahsetmeyiniz!" diye yalvaracaktı. Bunu yapamadığı için yavaşça dedi ki:

«Ne olsa, hemşirenizdir. Ona yardım etmelisiniz. Onu bu yoldan kurtarmaya çalışmalısınız.»

Genç adamı evvelâ kızacak zannetti. Fakat o, bu sözlerde de derhal başka bir filozofik ve sosyal mevzua intikal fırsatını buldu. Kuru ve dimağı *determinizma*'sını,[18] biraz evvel bahtiği asi *individüalisma*'sı[19] ile karıştırarak, Doktor Hikmet'e, insanlık aleyhinde ikinci bir nutuk daha iradına başladı. Lâkin bütün bu sözleri artık doğrudan doğruya Arlette'e taallûk etmediği ve birtakım umumî nazariyelerden ibaret olduğu için Doktor Hikmet'i alâkadar etmez olmuştu. Hepsi de mânadan mahrum birtakım sesler halinde bir kulağından girip öbür kulağından çıkıyordu. Oturduğu yerden, yarım bir meyille ve yüzünü hafifçe sağa doğru döndürmek şartile bir takım kafalar, omuzlar arasından Arlette'in kâh narin ensesinden bir küçük beyazlık, kâh dalgalı saçlarından bir lepiska ve kâh başının her kapıya doğru çevrilişinde tatlı çehresinden bir yarım *profil* görüyordu. Frenk mekteplerinde *piquet*[20] ce-

---

17 Sağlam haber, tiyo.

18 Gerekirciliğini.

19 Bireyciliği.

20 Ayakta durma cezası.

zasına çarpılmış bir kız çocuğu gibi aynı zamanda hem uslu, hem sinirli bir hali vardı. Uslu görünüyordu, önüne baktığı dakikalar; sinirlendiği seziliyordu, kapıyı her gözetleyişinin boşa çıktığını anlar... O vakit, Arlette, omuzlarını birkaç kere kaldırıp indiriyor; iskemlesinin üstünde lüzumsuz yere kımıldanmaya başlıyor ve kollarını yarısına kadar örten bir pelerini dirseklerinin ucu ile bir kanat gibi açıp kapıyordu. Kimdi, bu kadar sabırsızlıkla beklenen? Kimdi? Ve nasıldı? Doktor Hikmet, bunu, enikonu merak etmeğe başladı. Arlette hesabına adetâ o da sabırsızlanıyordu. İkide bir onun da gözleri kapıdan yana çevriliyordu. On dakika, on beş dakika, yirmi dakika olmuştu. Genç kız hâlâ yalnız başına oturuyordu. Ne gelenden, ne gidenden eser vardı. Bir de baktı; Arlette garsonu çağırıyor. Onu, içtiği şeyin parasını verip gidecek sandı ve yüreğine şimdiden bir hüzün çöktü. Hayır; müjde! Arlette, garsondan bir gazete istedi. Demek sonuna kadar beklemeğe karar vermişti.

Doktor Hikmet, kendi kendine; "Ah, yarabbim, diyordu. Ne olurdu, bu beklenen adam ben olsaydım." Ve beklenen gelmedikçe, ona, kızıyordu; ondan, nefret ediyordu; Arlette'i böyle üzdüğü için bu Albert'in dediği gibi - herife karşı bir kıskançlık değil, hayır; bir kin duyuyordu. Kahvenin kapısı her açılıp kapanışta ve yeni girenin o olmadığını her anlayışta bu kini derinleşiyor, bir öfke, bir isyan halini alıyordu. Acaba çok genç, çok yakışıklı bir delikanlı mıydı? Acaba, Doktor Hikmet'in, onu, Arlette'e unutturamayacağı kadar fevkalâde, müstesna bir erkek güzeli miydi? Aksi takdirde, içinde ne büyük bir ihtiyaç idi; şimdi, gidip genç kızı teselli etmek! Ona demek ki... Ne o? Albert ayağa kalkmış bir eliyle şapkasını başına geçiriyor, öbürünü kendisine uzatıyor. Sahi, demin ona gene saati sormuştu. Sonra "Ooo, çok geç kalmışım, Montparnasse'a gidecektim. Tamamiyle aklımdan çıkmış. Beni bekleyeceklerdi." demişti. Doktor Hikmet, bunların hepsini bir rüyada gibi hatırladı. Albert, giderken döndü:

«İsterseniz karşıya beraber geçelim;» dedi.

Doktor Hikmet cevap verdi:

«Ben biraz geç döneceğim.»

Son zamanlarda Albert ona adetâ musallat olmuştu. Babasının bir mektubunu ona getirmek vesilesiyle tanıştığı günden beri onu hemen her nerede olsa gelip buluyordu. Albert'in kendisi gibi dimağî ve nazariyeden başka hiçbir şey konuşmıyan birtakım genç arkadaşları vardı. Onlardan birçoğunu Doktor Hikmet'e tanıştırmıştı. Hattâ Doktor Hikmet, Albert'in biraz sonra Montparnasse'da kimlerle buluşacağını da biliyordu. Bunlar, kimi ressamlık, kimi heykeltıraşlık eden, kimi de ne yaptığı malûm olmayan birtakım Rus ihtilâlcileri idi. Bütün bu âlem ve bütün bunlar gerçi Doktor Hikmet'e, Paris'in şimdiye kadar gördüğü muhitlerinden ve insanlarından daha ziyade alâka veriyordu. Hattâ ilk günler, bunlarla konuşmanın, bunlarla düşüp kalkmanın âdeta tiryakisi olmuştu. Fakat şimdi, hele bu akşam anlıyordu ki, Albert ile arkadaşlarının insanı yoran bir tarafları vardır. Her birinin bir teoriye, bir paradoksa veya bir doktrine saplanmış kafası bütün dışarı dünyanın tesirlerine karşı duygusuz olduğu kadar, başka kafalardan çıkan fikirlere karşı da sımsıkı kapalıdır. Her biri ancak bir nutuk veya monolog tarzında konuşuyor ve bir türlü hepsinin arasındaki mükâleme tatlı bir sohbet halini alamıyordu. Meselâ iki saattir hep Albert konuşmuş ve Doktor Hikmet bir kelime ile ona ne «evet», ne «hayır» demeğe imkân bulmuştu. Belki de Albert, nihayet kendisini mütemadiyen dinleyen bir adam bulduğu içindir ki, onun yakasını bırakmak istemiyordu.

Ne o?... Doktor Hikmet gözlerine inanamıyor. Arlette'in beklediği adam bu mu idi? Arlette'in, hemen yarım saate yakın bir zamandan beri, o kadar helecan ve sabırsızlıkla yolunu gözetlediği hasretin içektiği sevgili bu mu idi? Bu tıknaz, külhanbeyi havırlı, kaytan bıyıklı, kıvırcık saçlı serseri mi idi? Çok da genç görünmüyordu. En az otuz altı, otuz yedi yaşlarında vardı. Gri melon şapkasını sol kulağının üstüne eğmiş ve sağ şakağının üstünden lüle lüle kara perçemleri yukarıya doğru fışkırıyor.

Küstah, daha doğrusu mütecaviz bir tavırla Arlette'in masasına yaklaştı; şapkasını çıkarmağa lüzum görmeksizin elini uzattı. Oturayım mı, oturmayayım mı der gibi isteksiz, isteksiz etrafına bakındı. Arlette, ona bir iskemle uzatıyor, iskemleyi yanına doğru çekiyor. Herif oturdu. Hiç konuşmuyor. Arlette, sokuluyor, sokuluyor, neredeyse, başını onun omuzuna dayayacak.

XVI

Doktor Hikmet, kahvenin kapısından dışarı çıkarken, yüreğinde, yeniden, Paris'e geldiği ilk günlerdeki garipliği, perişanlığı duydu. Gene o ne yapacağını bilmemezlik, gene o yerini yadırgayan sahipsiz kalmış köpek huysuzluğu, gene odasına yalnız dönmek, yatağına yalnız girmek korkusu onun iradesini altüst etti. Paris'e çoktan alıştığını sanıyordu. Çoktan gurbetin sıtmalarından kurtulduğuna şahit olmuştu. Fakat işte, ilk Paris gecelerinin atlanmaz, geçilmez bir duvar gibi yeniden önünde yükseldiğini gördü ve nice zahmet mukabilinde aylardan beri uğraşa uğraşa, kendi kendisiyle mücadele ede ede nihayet yendiğine inandığı o kara yüzlü spleen[1] şeytanı bir goril yavrusu halinde gene bacaklarına dolanmağa, gene omuzlarına asılmağa başlamıştı. Ve bu, biraz evvel Arlette ile Boockmaker yan yana oturdular, konuşup gülüştüler ve kol kola gittiler diye mi? Yoksa, Albert'in saatlerce süren bessimist ve *anarchique* nutkunun, sinirleri üzerinde kiaettiği[2] yıpratıcı tesirden mi? Anlayamıyordu.

Havada iliklere işleyen bir soğuk vardı ve Doktor Hikmet ısınmak için hızlı hızlı yürümek mecburiyetinde kalıyordu. Bu yürüyüşle Boulevard Barbès'i baştan başa hemen bir hamlede katetti ve Rochechouart'ın dirseğine gelince bir mola vermek lüzumunu duydu. Çünkü biraz nefesi daralmış gibiydi. Göğsünü hafif bir sızı kaplamıştı.

---

[1] Bunaltı.

[2] Yaptığı.

Kendi kendisine: "Bilmem ki bu hızla nereye gidiyorum?" dedi. Quartier'den artık bıkıp usanmıştı. Montparnasse'ın tadına henüz erememişti. Orada lüzumundan fazla sefalet, pislik ve laubalilik buluyordu. Montmartre ise, bu soğuğa, rutubete ve sise rağmen bu saatte bile hâlâ cıvıl cıvıl erkek ve kadın ile kaynaşıyordu, ve kira arabalarının tahta kaldırım üstündeki toktokları birbirini takip ediyordu. Doktor Hikmet, Paris'te yalnız, "sokaklarda dolaşmanın" zevkine varmıştı. Bu isimsiz insan kalabalığı, bu sağından solundan birbirini takip eden çehreler, bu hareket ve caddenin ortasındaki bu toktoklar... Doktor Hikmet bütün bunları seyrediyordu. Fakat bu gece, sokaktan da hoşlanmıyordu. Bir eve, bir aile atmosferine ihtiyacı vardı. Ilık, sessiz ve yarı aydınlık bir odada, -bir hemşire mi olur, bir ana mı, bir sevgili mi?- candan bir kadınla birtakım içten gelen şeyler konuşarak uzun uzadıya, başbaşa kalmak istiyordu. Belki, böyle bir samimi atmosferde, böyle bir kadının mahremiyetinde, Doktor Hikmet, bu gece hıçkıra hıçkıra ağlayabilirdi de. Yüreği o kadar taşkındı.

Genç adam, "Bu gece karşıma hangi kadın çıksa, beni alıp istediği yere sürükleyebilir" dedi ve onun yanından birtakım kadınlar geçmiyor değildi. Fakat çoğunun yüzünde o kadar itici veya o kadar yılışık ve bayağı bir yumuşaklık vardı ki, şu dakikada kalbinde yatan kadın mefhumuna bir türlü cevap veremiyordu. O, bu çeşit, meslekten yetişme, kaldırım kızlarına hemen her gece yolu üstünde rastgelmekte ve başını çevirip geçmektedir. Bunları, umumiyetle çirkin veya iğrenç bulduğu için değil - zira itiraf etmelidir ki, bu mahlûklar arasında Doktor Hikmet'in tatlı, taze ve hattâ güzel buldukları da vardı - fakat, Paris gibi bir yerde muayyen bir para mukabilinde bir kadınla yatmağı, onun aklı, hâlâ, bir türlü alınıyordu. Böyle bir hâdiseyi ancak Paris'teki hayatının bir hezimeti, bir ayıbı sayabilirdi ve kadın bahsinde kendisine müstesna bir aşk romanının sayfasını açacak, ideal maşukayı bekliyordu. Bu roman Arlette ile pekâlâ başlayabilirdi. Ar-

lette ile... Fakat, işte, bu henüz başlamadan hazin bir hayal kırgınlığı ile bitti.

Doktor Hikmet, böyle düşünüp yürürken, birden gözlerine acayip bir şey çarpmış gibi durdu. Bulunduğu noktadan on adım ötede bir köşe başında, yaya kaldırımının kenarında, bir adam bir fener direğine sarılmış, kâh kayarak aşağıya doğru bir külçe halinde çöküyor, kâh yukarıya doğru bir yılan gibi uzanıyordu. Bu meczubun biri miydi? Kendini kaybetmiş bir sarhoş muydu? Yoksa gelen geçenin alâkasını kazanmağa çalışan bir şarlatan mı? Eğer öyle ise boş gayret! Çünkü hiç kimsenin ona dönüp baktığı bile yoktu. Nitekim Doktor Hikmet de, hemen geçip gitmek üzereydi. Fakat, birden bu köşeyi teşkil eden yan sokağın karanlığı içinden bir genç kadın çıkıp da hayretten, korkudan donmuş gibi önüne dikilince geri geri birkaç adım atarak duvara yaslanmak mecburiyetinde kaldı. Kulağı dibinde bir ses:

«*Ah, mon Dieu, mon Dieu...*[3]» diyordu: Küçük fakat kuvvetli bir pençe koluna yapışmıştı. Genç kadın, dehşetten düşüp bayılacakmış gibi sallanıyordu. Öbür eli ile duvara tutundu:

«Ah, bedbaht, bedbaht adam!» diye haykırdı. «Bu bir *deli rium tremens* krizidir. Biliyorum, biliyorum, benim babam da bundan ölmüştü.»

Bu sözleri söyleyerek vücudunun bütün ağırlığı ile Doktor Hikmet'e yaslandı ve gittikçe kısılan; bir histeri krizi esnasında bir kadının mırıldanmalarını andıran bir sesle:

«Beni alın, götürün, rica ederim.» dedi.

Doktor Hikmet, şaşkın:

«Nereye? Nereye götüreyim?» diye sordu.

«Nereye isterseniz, ben bittim. Bitiyorum. Üzerime bir fenalık gelecek.»

Doktor Hikmet, bir direğe sarılmış adama, bir, bu kadına bakıyordu. Direğe sarılı adamla gerçekten bir *delirium*

---

[3] Ah, Tanrım, Tanrım.

tremens[4] alâmetleri yok değildi. Bütün vücudu raşeler[5] içindeydi. Benzi sapsarıydı. Gözleri yarı kapalıydı ve kafası güya boynuna bir incecik iple bağlı imiş gibi muttasıl sağa sola, öne arkaya sallanıp duruyordu. Doktor Hikmet, o kadar afallamıştı ki, bu can çekişen adamın manzarasında, yalnız bir siyah melon şapkanın sallanan o kafa üstünden nasıl düşüp yuvarlanmadığına hayret ediyordu. Bu muhkem şapkanın altında ölüm teri ile ıslanmış kırçıl saç demetlerinin, adamcağızın şakaklarına, alnına yapıştığı görülüyordu.

«Şimdi ölecek, neredeyse... Aman, kaçalım, aman gidelim! Ben dayanamam.»

Doktor Hikmet, başını çevirip bu sefer ilk defa olarak dikkatle pençesi koluna yapışmış duran kadına baktı. Ne o? Gözlerine inanamıyordu. Bu kadın? Bu kız? Bu genç kız; bundan beş altı ay evvel, bir gece Ragıp Beyle Montmartre kahvelerinden birinde gördüğü yırtıcı kuş bakışlı, güzel mahlûktan başka bir kimse değildi. Evet, evet tâ kendisi. Doktor Hikmet onu tetkik ettikçe hatırlıyordu. Gerçi, fena biçilmiş, kabarık omuzlu, kalın bir hazır palto içinde, endamının o sonbahar akşamından beri yarı ellenebilir elâstikiyeti hissolunmuyordu ve aşağıdan kloş, uzun etekli taftadan jüpü onun uzun boyunu kısaltmış bulunuyordu. Fakat, işte aynı gözler, aynı dudaklar.

Doktor Hikmet, bu sefer, kararlı ve kati bir sesle:

«Nereye, fakat nereye gidelim?» dedi.

O vakit genç kadın onu, demin çıktığı sokağın karanlığına doğru çekti.

Burası «Sacré-Coeur»e çıkan dolambaçlı, meyilli ve dar sokaklardan birisiydi ve gece nöbeti yapan bir mahalle eczahanesinin mavi aydınlığiyle, biraz daha uzakta üzerinde «Hotel» yazılı bir donuk fener ışığından başka hayat eseri görünmüyordu. Doktor Hikmet'in acayip kılavuzu o feneri göstererek:

---

[4] Alkolizmin yol açtığı bir hastalık durumu.

[5] Titremeler.

«İşte,» dedi. «Bu iyi bir oteldir. Fakat, mutlaka ısıtılmış bir oda istemelisin. Biraz daha pahalıdır ama, çok daha rahattır.»

Ne!... Kızcağız şimdiden onunla senli benli konuşmağa başlamıştı. Odaya girip de kapıyı kilitledikleri anda, sanki Doktor Hikmet'in on yıllık metresi gibiydi:

«Gördün ya, cicim; ne sıcak, ne temiz, ne rahat yer burası! Geçirdiğimiz o heyecandan sonra biraz sükûta hak kazandık, doğrusu... Dur, kapıdaki herife bize bir küvvet su getirmesini söyleyeyim. Küveti şu sobanın üstüne koyduk mu, birkaç dakikada suyumuz alışıverir. Bir şey de içmek ister misin, bilmem!»

Doktor Hikmet:

«Nasıl isterseniz;» dedi.

«Nasıl isterseniz? Lâkin, sen nesin kuzum? Sen Fransız değilsin. Fransız değilsin ama nesin?»

«Keşfediniz, ne olduğumu?»

«Sen belki bir Tunus beyisin, belki bir Mısırlı prenssin. Herhalde bir şarklısın. Ben şarklılara bayılırım. Çocukluğumda en çok tahayyül ettiğim şey, yağız çehreli bir Arabın beni kapıp çöllere kaçırmasıydı. On üç, on dört yaşımda ya var ya yoktum; geceleri, ilk genç kızlık rüyalarımda hep bu çöl Arabının yüzünü gördüm. Tıpkı Marok sultanı Abdülâziz'e benziyordu ve tıpkı onun gibi beyazlar giyinmişti ve belinde kocaman, yuvarlak kabzalı bir yatağanı vardı. Buraya, yani bizim eve, bir gece yarısı bir güzel at üstünde gelecekti ve bu atın sırtında ayağa kalkıp benim yattığım odanın penceresine kadar uzanacaktı. Beni oradan alacak ve kucağına oturtacaktı. Onu seviyordum. Çünkü yiğit bir tipti o! - ve etrafında gördüğüm insanlardan hiçbirine benzemiyordu. Onunla, vahşi hayvanların dolaştığı bir çöl ortasında, bir çadır altında yaşıyacağımı bildiğim halde hiç korkmuyordum. Çünkü beni her tehlikeye karşı müdafaa edeceğini biliyordum. Odamın duvarları baştan başa ona ait - yani Abdülâziz'e ait - resimlerle dolu idi. Bütün bunları gazetelerden keser, keser yapıştırırdım.

"İşte, demin, seni görür görmez, ilk genç kızlık günlerimin bu *prince charmant*'ını[6] görür gibi oldum. Çünkü sen de, tıpkı, sen de ona benziyorsun. Bu *aquilin*[7] burun, bu kaşlar, bu gözler hep onun burunu, onun gözleri, onun kaşları... Ve hissettim, hissettim ki, sen de onun gibi yiğit ve civanmert bir adamsın. Yalnız bilir misin, sakallı olsaydın, seni daha çok sevecektim!»

Bunları söyleyerek, başından şapkasını çıkardı ve sırtından o fena biçilmiş paltosunu sıyırdı. Ortasından bir uzun ve muntazam çizgi ile iki yana ayrılmış düz ve yatık saçları, tıpkı, Georges Sand'ın gençlik resimlerinden birindeki kuvafürü hatırlatıyordu ve gene o resimdeki gibi geniş bir alnı vardı. Bir küçük kadife bluzun boğum boğum yenlerine rağmen güzel biçimli uzunlukları kaybolmayan kollarını gerinir gibi yan yana oturdukları yuvarlak masanın ortasına doğru uzattı. Doktor Hikmet'e, ilk defa olarak, gene o dişi vuhuş[8] gözleriyle baktı ve içini çekerek:

«Hayat çok elemli, çok zorlu bir şey,» dedi; «doğduğum günden beri hiçbir mesut anımı hatırlayamıyorum. Babam çok içer ve muttasıl anama dayak atardı. O da hıncını benden alırdı. Babacığım kapıyı çarpıp gittikten sonra vücudumu çürükler, yaralar, bereler içinde bırakırdı. İlk zamanlar çok bağırırdım. Bütün mahalleyi, bazan sokaktan geçen yabancıları feryatlarımla başıma toplardım ve bunlar anama çıkıştıkları vakit, daha yüksek sesle ağlamağa başlardım. Yahut da soluğu sokakta alır, akşam, bazan gece, geç vakte kadar evin semtine uğramazdım. Babamın eve dönme saatini beklerdim ve onun arkasından, onun bacakları arasından bir küçük kedi gibi kapıdan içeriye sokuluverirdim. Sabahleyin, anamın çığlıklariyle gözlerimi açardım. Yandaki odadan babama şöyle bağırdığını işitirdim. 'Bu yaşta, daha bu yaşta, senin kızın sokaklarda sür-

---

[6] Masallardaki yakışıklı prens.

[7] Kartal.

[8] Yabani.

tüyor.' Babam sabahları yumuşak, tatlı, nazik bir adamdı. 'Benim kızım, benim kızım. O aynı zamanda senin de kızındır. Kendisiyle biraz meşgul oluver.' derdi. Zavallı babacığım, bu sözü ile beni ne büyük bir tehlikeye attığını bilmezdi. Annem için çocuğu ile meşgul olmak ona dayak atmaktan başka bir mâna ifade etmezdi. Bu cehennem hayatına, böylece, tâ on altı yaşıma kadar tahammül ettim. Sonra artık evden büsbütün kaçtım.

"Paris'in uzak ve muhtelif yerlerinde dolaştığım zamanlardan tanıdığım bir mücellit vardı. Beni on iki, on üç yaşımda iken bir gün dükkânına çağırmış: 'Gel, burada, sana iş vereyim. Benim yanımda çalış. Ayıp değil mi sana, böyle sokaklarda haybehasıl [9] dolaşmak?' demişti. Son derece müşfik, baba tavırlı biriydi bu adam. Kıvırcık, büyük, uzun bir sakalı da vardı. Çok defa benimle konuşurken saçlarımı okşuyor, çenemi okşuyor: 'Bak, hele ne de güzel kız; bak hele ne de uslu!' diyordu. Ara sıra da elime birkaç 'sou' [10] sıkıştırdığı oluyordu. İşte, temelli olarak evi terketmeğe karar verince, doğru, bu adamın yanına gitmeyi düşündüm. Beni büyük bir sevinçle yanına aldı. Ciltçi dükkânının içeri tarafında penceresiz bir küçük oda ve bunun yanında mutfakımsı bir yer vardı. Patronum: 'İşte,' dedi. 'küçük kızın apartmanı.' Ve akşama doğru kendi eliyle, geniş bir kanapenin üstünde yatağımı yaptı ve bana yiyecek verdi. Bu kadar ihtimam, bu kadar şefkat, bu kadar iyilik karşısında çok hayrete düşüyordum. Çünkü tatlı muameleler hiç alıştığım şeyler değildi."

"Sakallı, akşam saat sekizde evine gider, sabahleyin yediye doğru dükkânına gelirdi ve çok defa beni yatağımda bulurdu. Lâkin bu tembelliklerime kızacağı yerde, bilâkis, beni uyandırmaktan korkuyormuşcasına, ayaklarının ucuna basarak yavaş yavaş yaklaşır, yatağımın kenarına otururdu. Ben uyumakta devam ediyor gibi yapardım. O, gene, aynı yavaşlık, aynı nezaketle, elini yorganımın altı-

---

[9] Umutsuz ve yoksul olarak.

[10] Metelik.

na sokar, bacaklarımı, kalçalarımı, karnımı hafif hafif okşamağa başlardı ve bir nine sesiyle fısıldardı: 'Uyansın artık benim küçük kızım.'

"Bu sabah uyanışları, bu okşamalar benim çok hoşuma gidiyordu. Onun içindir ki, bazı günler, o gelmezden çok evvel uyandığım halde, onun ayak seslerini işitir işitmez uyur gibi yapıyordum. Hele, patronumun eli, henüz kabarmağa başlayan göğsümün üzerinde, fazla tevakkuf ettiği [11] günler, âdeta kendimden geçer gibi oluyordum. Onu üzerime doğru çekmek, ona: 'Beni sık, beni hırpala; faismoi du mal! [12]' diye bağırmak istiyordum. Nihayet, bir gün geldi, kendimi tutamadım.»

Genç kadın, Doktor Hikmet'e:

«Bana bir sigara daha ver.» dedi ve üçüncü *porto* kadehini de sonuna kadar boşalttı. Gözleri dayanılmaz bir parıltıyla yanıyordu. Üç dört defa üstüste sigarasını çekti. Sonra başını, tenbel tenbel Doktor Hikmet'in omuzuna dayayarak, ağır, yumuşak ve kadifeleşmiş bir sesle:

«İşte,» dedi. «Henüz on beş yaşımda iken bir erkekle ilk temasım böyle oldu.»

Doktor Hikmet:

«Ya o adam ne oldu?» diye sordu.

«Onu, bilmem. *Satyre*'ler [13] bir kere bir kızoğlankızla yapmak istediklerini yaptılar mı artık başka bir yenisini ararlarmış. Fakat ben, onu sevdim. Ona bütün bir yıl bağlı kaldım. İlk günler gibi artık beni sabahları okşayarak uyandırmağa gelmiyordu. Hattâ yavaş yavaş o da beni annem gibi hırpalamağa başlamıştı. Gerçi, beni dövmüyordu. Hayır... Fakat ne bileyim ben... Keşke dövseydi. Bilmezsin; biz, dişiler ne kadar karışık mahlûklarızdır, yavrum...»

Genç kadınla, Doktor Hikmet arasında uzun bir sükût geçti.

---

11 Durduğu.

12 Acıt beni.

13 Yunan mitolojisindeki yarısı insan yarısı keçi ve cinsel güdüleri güçlü yarıtanrıların adı.

«Adın ne?»

«Ya seninki?»

«Oo, bana bazı Lisette, bazı da Mimette derler. Fakat asıl adım, asıl adım...»

Her nedense biraz düşündü. Tereddüt etti:

Germaine'dir. Bunu öğrenmek, zaten neye yarar; beni bir daha nereden göreceksin? Paris şehri büyüktür.

Doktor Hikmet gülümsedi:

«Lâkin, buna rağmen,» dedi, «bu size ikinci rasgelişimdir. Sizi sonbahardan beri tanıyorum.»

Bu dikkat ve alâka Lisette'in veya Germaine'in pek hoşuna gitmedi. Halbuki, Doktor Hikmet bu sözü ona bir *compliment* olsun diye söylemişti. İçinden: "Ne sert bir kız!... Hiç de kalp tarafı yokmuş!" dedi.

Fakat bunun böyle oluşu genç adamı daha ziyade tahrik ediyordu. Ani bir hırsla onu belinden yakaladı ve kendine doğru çekti.

Mimette:

«Amma da hoyratmışsın, sen!!...» diyordu. «Biraz evveline kadar hiç de öyle görünmüyordun. Bütün gece benimle kalmak ister misin? —Peki. Fakat bir şartla. Sen de bana kim olduğunu söyleyeceksin. Bütün hayatını anlatacaksın. Bak, ben, sen hiç sormadan çıtır, çıtır hepsini, hepsini hikâye ettim. Ama, sen, sen hâlâ benim için bir muammasın ve ben hiç tanımadığım bir adamla *amour* yapamam. Yaparım ama, işte öylesine. Halbuki, seninle öyle baştan savma yatmak istemem. Bilmem neden, sana karşı büyük bir sempati duydum birdenbire... Sonra, hissediyorum ki, sen başka bir ırktansın. Söyle, nesin?»

Oda sıcak, aydınlık, tatlı ve Germaine şefkatle, samimiyetle dolu idi. Doktor Hikmet'in bütün vücuduna haz verici bir rahavet yayılmıştı.

«Ben bir Türküm,» dedi ve yavaş yavaş o da açılmağa başladı. Genç Türkün sergüzeşti Germaine'i son derece alâkalandırıyor gibiydi. İkide bir onun sözünü kesip bir şey soruyordu:

«Ama, senin ailen çok zengin olmak lâzım gelir, öyle ise...» diyordu. «Mademki onlar sayesinde Paris gibi bir yerde hiç çalışmadan yaşayabiliyorsun...»

Veyahut: "Nerede oturuyorsun? Her gün ne yapıyorsun? Bir kadın dostun yok mu?" gibi sualler irat ediyordu. [14] Böyle konuşarak, soyundular, yatağa girdiler.

Sobanın üstündeki küvetten hafif bir buğu intişar ediyordu. [15] Kız lâmbayı kıstı.

«Bana Türk olduğunu söylediğin dakikadan beri senden korkuyorum, doğrusu... Sakın, beni fazla hırpalama!»

«Ah, küçük kız, sen, mücellidin eli vücuduna değmeden evvelki kadar pâk ve masumsun...»

Germaine'in uzun ve çıplak kolları ürkek ürkek boynuna dolanırken Doktor Hikmet, böyle düşünüyordu.

XVII

Bütün mevcudiyetiyle, kendini verdiği bu aşk gecesinde, Doktor Hikmet, ne vakit, nasıl uyuyakaldığını hatırlamıyordu. Gözlerini açtığı zaman, sis renkli bir kış gününün alaca aydınlığında, bu süflî otel odasının eski püskü eşyalarına, tüylü bir kumaşla örtülü yuvarlak masanın üstündeki boş içki kadehlerine, sandalyaların, kanapenin üzerine gelişigüzel atılıvermiş esvaplarına ve hassaten yerde, yatağının ayak ucunda, hemen buradan kaçıp gitmeğe müheyya iki ayak, iki canlı ayak gibi duran kunduralarına baktı. Evvelâ nerede olduğunu, niçin böyle bir mezbelede bu perişan hale düştüğünü anlayamadı. Kendisi de sol tarafına uzanmış, başı biraz yastıktan aşağıya sarkmış, karma karışık bir yatak içinde yarı çıplak yatıyordu. Birden bütün geceyi hatırladı. Germaine (geceyi beraber geçirdiği kadının bile ismini kat'î bir vuzuhla hatırlıyordu) hiç şüphesiz yatağın öbür tarafında büzülmüş,

---

[14] Söylüyordu, soruyordu.

[15] Yayılıyordu.

küçük bir kız gibi uyumakta idi. Lâkin, bunu kendi gözleriyle görmek için yavaşçacık, yavaşçacık —çünkü onu uyandırmaktan çekiniyordu— sağ tarafına dönünce hayretten dona kaldı. Ne düşüneceğini bilemiyordu. Bütün demincek hatırladığı şeyler ona bir rüya gibi geldi. Germaine hani, Germaine nerede? Onun yerinde yeller esiyordu. Telâşla doğrulup oturdu. Şaşkın şaşkın etrafına bakınıyordu. "Mutlaka, biraz dışarıya çıkmış olacak!" dedi. Bekledi. Ve boynunu uzatıp odanın içini inceden inceye gözden geçirdi. Hayır, odanın içinde ona ait hiçbir şey görünmüyordu. Ne o çirkin mantoyu, ne masanın üstüne bıraktığı küçük manşonla, geniş kenarlı şapkayı, ne yeşil kloş etekliği, ne yandan düğmeli uzun potinleri... Germaine'in üstünde taşıdığı bütün bu şeyler ki, dün geceden beri Doktor Hikmet, her birini samimî bir âşinalıkla tanıyordu. Gitti, gitti demek? Fakat, neden bu haber vermeden kaçış kayboluş!

Genç adam hazin bir tebessümle gülümsedi. "Esrarengiz mahlûk; dedi. Nasıl geldiyse öyle gitti. Zaten bu işte başlangıcından beri bir harikulâdelik vardı." Ve gene kendi kendisine ilâve etti: "Kimbilir belki, bu çeşit uyanışların muhtemel *déception*'larını[1] mı önlemek istedi. Kimbilir, belki iç çamaşırları o kadar eski ve fena idi ki bana göstermekten çekindi. Gerçi bir sokak kızıydı ama, hislerinde bir asalet, bir incelik vardı. Zavallı kızcağız, benden para da istemedi. Bu gece mutlaka onu aramalıyım."

Oda soğuktu. Sobada ateş çoktan sönmüştü. Titreyerek yataktan fırladı. İlk işi, kapının arkasındaki portmantoda asılı duran paltosunu kapıp sırtına geçirmek oldu. Sonra bir sandalyanın kenarına ilişip çoraplarını, kunduralarını giydi. Yeleği bu sandalyanın arkalığına asılı, yana sarkmış duruyordu. Otomatik bir hareketle saatine bakmak için yeleğin yarı açık cebine elini uzattı ve saatini bulamadı. Masanın üstüne, komodinin üstüne baktı. Ce-

[1] Düş kırıklığı.

ketinin, pantolonunun, hattâ paltosunun ceplerini araştırdı. Nafile! Zavallı saati; yıllardan, yıllardan beri ona arkadaşlık eden, onun âdeta uzviyetinden bir parça haline girmiş bulunan saati kaybolmuştu. (Bu zarif, kapaklı altın saat, ona, annesinin sünnetlik hediyesiydi.) Doktor Hikmet yıldırımla vurulmuşa döndü. Hele elini pantalonunun arka cebine sokup da, para çantasının da yerinde yeller estiğini görünce tam manasiyle aklı başından gitti. Vâkıa çantasının içinde çok para yoktu. Çalınan bu meblâğ nihayet beş altından ibaretti. Fakat, bu, onun bütün nakdiydi. Şimdi bu otelden çıkarken hesabını nasıl ödiyecek? Evine nasıl dönecekti?

Odanın içinde deli gibi dolaşmağa başladı. Adeta yüksek sesle:

«Şimdi ben ne yapacağım. Şimdi ben ne yapacağım?» diyordu.

Neden sonra kendini toparladı. Bu sefer yeni bir korku ve endişe ile ceketinin iç cebindeki cüzdanını tetkik etti. Zira, son defa babasından gelen otuz liralık bir çeki bu cüzdana koymuştu. Oh! Cüzdan yerinde duruyordu ve çek cüzdanın içindeydi. Geniş bir nefes aldı. "Otelciye bunu gösteririm; benimle beraber bankaya kadar birini gönderir. Beraber gider parayı alırız." dedi. Bir taraftan da polise müracaat etmeyi düşündü. Şüphesiz, bu otel Germaine'i tanıyordu. Buradan yapılacak bir tahkikat; polise, nihayet bu gece kızı ele geçirmek imkânını verebilirdi.

Doktor Hikmet, bariz bir heyecanla soluğu aşağıda aldı. Alt katın sobalı holünde, kolları sıvalı ceketsiz bir adam dolaşıyordu:

«Otel sahibini görebilir miyim?»

Ceketsiz adam:

«Farzedin ki, o benim;» dedi.

«Sizinle, oldukça ciddî bir meseleye dair görüşmek istiyorum. Evvelâ lûtfen hesabımı verir misiniz?»

«Hangi numaraya aitti?»

Otelin sahibi bürosunun üstünde duran desteden birkaç kâğıda baktı:

«Lâkin, sizin hesabınız ödenmiş;» dedi. «O küçük hanım, hesabınızı tamamiyle tesviye etmiş; bize hiçbir borcunuz yok.

Doktor Hikmet'in, Germaine'e karşı bütün hiddeti yüzde seksen düşüverdi. Nerede ise kurbanı olduğu hırsızlığa dair bir kelime söylemeden çıkıp gidecekti. Fakat annesinin ona çocukluk hediyesi olan saati, yürek yakıcı bir esef halinde aklına geldi.

«O küçük hanım,» dedi, «benim bütün paramı ve bir altın saatimi çaldı.»

Otelci boş yere rahatsız edilen bir kimse tavrı ile, omuzlarını silkti:

«İşin bu tarafı bize taallûk etmez,[2] polise baş vurunuz.»

«Polise ne diyeyim! O kadının adını bile pek iyi bilemiyorum. Onu mutlaka siz tanıyorsunuzdur. Herhalde buraya ilk gelişi olmadığını zannediyorum. Çünkü beni buraya o getirdi. Hiç değilse, bana hırsızın hüviyeti hakkında biraz malûmat veriniz.»

«Meselâ, ben, şahsen onu bu sabah ilk defa gördüm. Zanneder misiniz ki, tekrar görsem hatırlarım? Hey gidi, mösyö, hey. Otelimize girip çıkanların ayrı ayrı künyelerini tutsak devlet arşivlerimizdeki evrak yığınlarını birkaç misli geçerdi.

Ve tekrar omuzlarını silkip gözlerini havaya kaldırdı. Doktor Hikmet asıl bu herife kızdığı içindir ki, soluğu ilk komiser bürosunda aldı. Fakat, komiserin oda kapısı önünde, çoktan bu teşebbüsünden vazgeçmişti. Bu bayağı ve gülünç macerayı hiç bilmediği, tanımadığı bir adama nasıl anlatacaktı? Bütün sıkılganlık damarları hep birden gerilmeğe başladı. Kabil değil, kabil değil, polise lâzım gelen ifadeyi veremiyecekti. Komiser hâdiseyi o kadar ince eleyip sık dokumasa bile, Doktor Hikmet'in buradaki rolü o kadar gülünç ve ayıptı ki... Ya ondan birtakım harîm[3]

---

[2] İlgilendirmez.

[3] Kendisi için kutsal, gizli.

ve hususi tafsilâtı da inceden inceye sormağa kalkışırsa?! Tersyüzü geri döndü. "Her şeyden evvel, öyle tatili olmadan; gidip bankadan çekimi bozdurayım." dedi.

Bu çek, *Crédit Lyonnais* üzerinde idi. Karakolda ilk rasgeldiği polis memurundan bu bankanın adresini sordu. *Rue Rèaumur*'deymiş. Doktor Hikmet, bu ismi de ilk defa işitiyordu. Fakat polis ona takip edeceği yolları uzun uzadıya izah etti. "En kolayı *Clichy*'den bir metroya bininiz ve Borsa meydanına çıkınız." Biçare polis bilmiyordu ki, karşısındaki adamın cebinde bir santim bile yoktur. İmdi, Doktor Hikmet, tabana kuvvet yola revan oldu. Sağ sol, sol sağ birtakım uzun dolaşık caddelerden Boul. Haussman'a indi. Oradan gene birtakım irili ufaklı, sokaklardan geçerek Place de la Bourse'a vardı. Oradan Rue Réaumur hemen yakıncacıktı.

Fakat, epeyce yorulmuştu. Parasını aldıktan sonra bir umumi banyoya gidip yıkanınayı ve uzanıp yatmayı düşündü. Bu, ikinci hedef, bankayı bulmaktan daha zor oldu. Ona göre, Fransızlar, sudan kaçan ve yıkanmayı sevmeyen milletlerin en başında geliyordu. Paris'e ilk ayak bastığı günden beri yaptığı tecrübeler ona bu kanaatı vermişti. İlk zamanlar bulunduğu evde her yıkanmak teşebbüsü büyük bir hadise teşkil ediyordu. Evvelâ, sabah erkenden, eve yakın umumi banyo müesseselerinden birine haber gidiyor ve öğleye doğru bu müracaatın insana bezginlik veren istihzaratı[4] başlıyordu. Birisinin sırtında çinkodan bir banyo geliyor, bunu müteakip birtakım adamlar sıcak, soğuk su kovalarını taşıyordu. Bu taşınan sular ise, mevsimine göre ya çok sıcak ya çok soğuktur ve bir banyoya girip çıkma sonunda odanın parkeleri sırsıklam olur.

Evin kapıcısı Doktor Hikmet'in bu acayip itiyadından son derece bizar idi. Bir gün dedi ki:

«Rica ederim, mösyö, doğrusunu söyleyin, bir hastalığınız mı var ki böyle mütemadiyen suya giriyorsunuz.»

---

[4] Hazırlıkları.

Kapıcının *mütemadiyen* dediği ayda nihayet iki defa vuku bulan bir hadiseydi. Daha sonraları bu, ayda bire indi. Nihayet, Doktor Hikmet, odasında yıkanmaktan vazgeçip bütün istikrahına [5] rağmen umumi banyolara devam etmeğe başladı.

Genç adam bunları zihninden geçirerek, nihayet kapısından içeri girmeğe muvaffak olduğu hamamda soyunurken birdenbire yüreğine müthiş bir korku düştü. Hiç şüphesiz, Germaine de, diğer bütün hemşireleri gibi temizlik hissinden mahrum bir kimseydi. Gerçi, teni fena kokmuyordu. Lâkin, olabilirdi ki, bir kötü hastalıkla malûldü. Bütün vücudunu bir soğuk râşe kapladı. Güya bu vehmin tahakkukunu şimdiden kendi bedeninin gizli bir tarafında müşahede edecekmiş gibi, çıplak derisine bakmaktan korkuyordu.

Doktor Hikmet, günlerce bu korku ve bu endişe içinde yaşadı. İkide birde aklına, Ragıp Beyin, bundan beş altı ay evvel kulağına fısladığı söz geliyordu: "Kendine gel birader. Bu sokak orospusunun biri." Bu: "Kendine gel, birader!" de -yani- "Dikkat et hastalıklıdır." ihtarı bariz bir surette seziliyordu. "Sokak orospusu" -yani- sokak orospularının hepsi hastalıklıdır.

Ragıp Beyin sözünü, bu "yani" lerle tefsir ede ede ona âdeta bir «oracle», bir "kayıptan ses" mahiyeti veriyordu. Vehimden *superstition*'a, [6] *superstition*'dan vehme düşüyordu ve bu psikoz'un verdiği ihtilâçlar içinde kaybettiği para ile altın saatinin acısını ve o elim maceranın bu acıdan daha zehirli olan hayal kırgınlığını unuttu.

Bu gibi hastalıkların baş gösterme müddeti olarak hekimlerce tayin edilen mühleti atlatınca, Doktor Hikmet için, âdeta çocukça bir sevinç devresi başladı. Sanki bir zindandan kurtulmuş, sanki bir idam cezasından affedilmişti. Havassından [7] çoktan duymadığı bir tazelik, vücudunda

---

[5] İğrenmelerine, tiksintisine.

[6] Boşinan.

[7] Duygularında.

bir hafiflik, bir yaşamak zevki, yaşamak şevki hissediyordu.

Ragıp Bey bile bir gün ondaki bu alışılmamış neşeyi farketti:

«Ne oldu, birader. Bir kıza mı âşık oldun nedir?» dedi.

Doktor Hikmet gülerek başından geçen macerayı anlattı. Ragıp Bey bir vaziyete, bir vakaya göre bir mesel söylemeyi çok severdi:

«Allah fukarayı sevindirmek isteyince eşeğini kaybedip tekrar buldururmuş;» dedi. Ve buna dair olan fıkrayı nakletti.

Doktor Hikmet, aynı zamanda, cinsî buhranlarından da kurtulmuştu. Kadınlar, onun mevcudiyetini artık o eski sıtmanın ateşiyle kavurmuyordu. Arlette'i bile unutur gibi olmuş ve kendini, büsbütün, dimağî heyecanlara, fikrî zevklere vermişti. Öğleye kadar mektepte çalışıyor ve ondan sonra kütüphane, kütüphane dolaşıyordu. Tarihe, sosyolojiye, felsefeye. edebiyata dair ne bulursa okuyordu. Okudukça zihnine, şimdiye kadar duymadığı bir ferahlık ve açıklık geliyordu. Bu gidişle, artık, Quartier Latin kahvelerinin edebî münakaşalarında şaşkın bir dinleyici vaziyetinde kalmaktan, Montparnasse ihtilâlcileriyle, Albert'e kafa sallamaktan kurtulacaktır. Zira, devam ettiği kütüphanelerde, bu entelektüel gençlerin ağzından eksik olmayan müellif, kitap, meslek ve doktrin isimlerini birer birer keşfetmişti. Artık yavaş yavaş *Parnassien*'lerin kimler olduğunu, *klâsik* etiketinin ne mâna ifade ettiğini biliyordu. Artık Prudhon'un, Marx'ın, Engels'in ve bunların karşısında sisli bir dağ gibi yükselen Hegel'in ne dediklerini öğreniyordu.

On dokuzuncu asrın bu büyük fikir nehirlerinin yanı başında birtakım ırmaklar da keşfediyordu. Bunlar bir taraftan sosyalist ve liberal okullara mensup ekonomistlerle, Hippolyte Taine nevinden realist mütefekkir ve münekkitler ve nihayet, Auguste Comte gibi pozitivist sosiologlardı. Doktor Hikmet, hattâ bir aralık, adını Sabahattin Beyin "Terakki" gazetesinde gördüğü Edmond Demoulin adında

bir müellifin eserini de okudu ve ondan biraz sonra Gustave Lebon isminde orijinal bir muharririn belli başlı sosyal ve politik meselelere dair kitaplarını gözden geçirdi.

Her nevi metoddan mahrum olan bu karmakarışık mütalâalar, bu fantezist etüdler neticesinde Doktor Hikmet'in dimağı biraz işba[8] haline geldi ve "hakikat" denilen şey ondan uzaklaştıkça uzaklaştı. Zaten Doktor Hikmet, bir "hakikat" aramaya çıkmış değildi. Yalnız bazı bedbahtların kendilerini kumarla teselliye çalışışları veya dertlerini içkide unutmıya çabalayışları gibi, o da, okumak, mütemadiyen okumakla avunmak istiyordu.

Avunmak! Fakat, neden? Derdi neydi? Doğrusu onu da açıktan açığa tayine muktedir değildi. Anası ve babasiyle muhabereleri müntazam devam ediyordu. Paraca, hamdolsun, bir sıkıntısı yoktu. Paris'teki vaziyetini iyiden iyiye normalleştirmişti. Bir taraftan fakülteye devam ediyordu. Diğer taraftan Paris'in çeşit çeşit entellektüelleriyle düşüp kalkıyordu ve ara sıra vatan hasretine benzer bir elem duyunca hemen "Jeune Turc" lerle, Ragıp Beyle temaslarını sıklaştırmağa başlıyor ve bu temaslar onun üzerinde memleketten gelen bir hava tesirini yapıyordu. Hele Ragıp Beyle birkaç saat geçirmek İstanbulda birkaç aylık sıla kadar kuvvet ve tesliyet[9] vericiydi.

Bununla beraber, Doktor Hikmet, bütün manasiyle yurt yerimine benzer bir ruh hastalığının âlametlerini de göstermiyordu. Onun hissettiği, hiçbir şeyin dolduramadığı bir boşluktu. Sanki büyük bir aşk içindeydi de, onun haricindeki hadiseler, insanlar ve dolayısiyle o aşka taallûk etmeyen hayat safhaları ona, bir saniyelik alâkaya değemeyecek kadar mânasız, silik ve nafile geliyordu. Onun içindir ki, meselâ, kitapların birinde beşeriyetin mukadderatına dair felsefî bir sayfayı bir delinin sözleri gibi saçma ve bir tarihî tahlili bir çocuk masalı kadar safderunâne[10] telâkki ederken, birden, Verlaine'in veya Baude-

[8] Doyma.
[9] Teselli, avuntu.
[10] Saflıkla.

laire'in bir mısraı onun dimağında, derin ve raşeli bir alâka uyandırıyordu. Hattâ bir defa, romantikleri gözden geçirmeğe karar verdiği bir hafta esnasında Musset'nin şu âlelâde beyitleri onun günlerce, gecelerce dilinden düşmedi:

Pourquoi cette lampe à demi morte,
M'éblouit-elle de clartè.

qui sonne?
personne!
O solitude, O pauvretè!.. [11]

Ve bir şey ezberlemek hususunda hafıza gayet zayıf olduğu için bunları da yarım yamalak inşat ediyordu. Bir başka gün Baudelaire'in şu mısraını tutturuyordu:

O toi que j'eusses aimée, o toi
qui le savais. [12]

Bir başka zaman Verlaine'in: *(Mon rêve familier)* [13] sindeki:

«st-elle brune ou blonde? Je l'ignore. [14]

Nakaratını tekrar etmekten hususi ve derin bir zevk duyuyordu. Bir gün, odasında, yalnız başına, gene buna benzer şiir parçalarından birini terennüm ederken gözlerinin yaşardığını hissetti. Kendi kendine: "Ben âşığım. Fakat kime?" diye sordu. Duvarda genç ressam Ausière'in solgun benizli kız portresi ona müstehziyane bakıyor gibiydi. Doktor Hikmet acı bir tebessümle gülümseyerek: "Sakın" dedi, «sana mı tutkunum, küçük ve beyaz hayalet?" Gerçekten, genç adam, Edgar Poe'nun hikâyelerinden esrarlı tipler gibi, şu halinde, ancak bir gölgenin, bir hayaletin âşığı sayılabilirdi; eğer bir gün gene yukarı Montmartre'de dolaştığı bir gün, Arlette Lavalière'le karşı

---

[11] Neden bu yarı yarıya ölgün lamba/şığıyla gözümü almakta./ /..../..... kapıyı kim çalıyor?/..... kimse!/Ey yalnızlık, ey

[12] Ey sen ki sevmiştim seni, ey sen ki bilirdin bunu

[13] Benim alışılmış rüyam.

[14] Sarışın mı kumral mı? Bilmiyorum.

karşıya geldiği vakit bütün kanının kaynar dalgalar halinde kalbine hücumunu hissetmemiş olsaydı...

Genç kız, tatlı bir istihza ile gülümseyerek ona bakıyordu. Gözleri "anladım, anladım" demek isteyen fettan ışıklarla parıldıyordu ve anlamış olmaktan hiç de dargın görünmüyordu. Arlette'in arkasında pembe ve mavi bir aydınlık içinde bir ilkbahar akşamının Paris'i vardı.

XVIII

Kızıl renkli adam, saçı sakalına karışmış kocaman başını, rüzgârda siper arayan bir meşale gibi sağa, sola, öne arkaya eğip kaldırdıktan sonra yanındaki genç kadının göğsüne dayadı ve uyumağa hazırlanan bir insan mahmurluğuyla yarı kapalı gözlerinin arasından Doktor Hikmet'i süzerek mırıldandı:

«Jeune Turc, Jeune Turc... Doğrusu bunun hakkında hiçbir fikrim yok. Ne yapmak istiyorsunuz? Takip ettiğiniz gaye nedir? Bana anlatır mısınız?»

Bu sualleri soran adamın sesinde bariz bir istiğna ve istihkar[1] tonu vardı. Doktor Hikmet, adeta öfkelenir gibi oldu:

«Bunda uzun uzadıya anlatılacak bir şey yok,» dedi; «bütün ihtilâlciler neyi istemişler ve neyi istiyorlarsa, biz de onu istiyoruz.»

«Yani?»

«Yani hürriyet istiyoruz.»

Kızıl sakallı delikanlı esnemeyi andıran bir gülüşle: «Hürriyet mi? Ne yapmak için?» dedi.

Doktor Hikmet, içinden: "Herif benimle alay etmeğe karar vermiş," diyordu. «Ama ben bırakmayacağım." Lâkin, karşısındaki, şimdi ona hitap etmekten vazgeçmiş, kendi kendine söyleniyor gibiydi. Gözlerini tavana dikmiş, kendi sualine kendi cevap veriyordu:

---

[1] Doygunluk, ağır davranma ve küçümseme.

«Hürriyet! Bu tıpkı 89 üslûbunda bir lâf. Garip şey! Kelimeler nasıl doğuyor. Nasıl yaşıyor, nasıl bir yerden bir yere gidiyor. Şimdi 1905'teyiz, Madame Rolland: "Ey hürriyet; senin namına ne cinayetler işleniyor!" diye haykırdığı günden bugüne kadar yüz on bir yıl geçmiş. Yüz on bir yıl ve 94'ten 1904'e kadar ne vakalar, ne hâdiseleri... İhtilâlin içinden Bonaparte diye bir adam çıkıyor. İhtilâl devrini kapıyor. Yıllarca dünyayı hiç görülmemiş bir zulüm ve terör altında eziyor. Bunu millî muharebeler takip ediyor. Millî muharebelerin arkasından koloni harpleri geliyor. Dünya birkaç defa taksime uğruyor. Dünyanın her bir köşesinden Avrupa'ya toplanan ganimetlerle meydana *"büyük endüstri"* diye bir kudret çıkıyor. *Büyük endüstri, büyük burjuvazi* denilen ve eski Roma pretorienlerine[2] rahmet okutan sınıfı, geçmiş feodalitenin yerine ikame ediyor. Derken bunun karşısına *proletarya* namını verdiğimiz ve hakikatte ilk-çağ cemiyetlerinin 'pleb' inden hiç farkı olmayan birtakım insan yığınları dikiliyor. Bunların boş karınlarının gurultuları bir gök gürültüsü gibi ufukları tutuyor. Vesaire, vesaire... Hürriyet unvanlı bir dava mı vardı? Neydi o? Onun yoluna birtakım kafalar mı kurban edilmemişti? Neden? Bir de bakıyoruz ki, Şark denilen bir masal ikliminin içinden 'hürriyet' birdenbire gene karşımıza çıkıyor. Bazı kelimeler, meselâ, 'ekmek', 'ateş', 'su' gibi bazı kelimeler var ki, insan hangi devirde ve nerede görse şaşmıyor. Derhal tanıyor. Anlıyor. Fakat 'hürriyet' gibi bir *abstraction*'un[3] bu uzun ömrü, bu muttasıl önümüze çıkışları, bu mutlaka bir realite halinde yaşamak inadı, bu bütün boşluğuna, manasızlığına rağmen kendisine mutlaka bir 'doktrin' payesi almak isteyişleri —başkalarını bilmem ama— beni, doğrusu güldürüyor; hem güldürüyor, hem de kafamı patlatıyor. Bana 'hürriyet', müsavi 'Allah' gibi geliyor. Klâsik idealist lehçelerin baş kelimeleri: *Idée*, yahut *Allah* veyahut *hürri-*

---

[2] Yüksek hâkimler sınıfı.

[3] Soyutlama.

yet! Fransız ihtilâli esnasında halk bunun ne demek olduğunu anlamıyordu. (Çünkü, halk kıyımının parolası 'ekmek!' ti) Onun içindir ki, Robespierre güzel bir sokak orospusunun resmi altına 'hürriyet', 'hürriyet ilâhesi!' kelimelerini yazdırdı. (Biliyorsunuz, Versailles'a yiyecek istemeğe giden bir dilenci kafilesinin önüne bir karı düşmüştü. Kuvvetle sanıyorum ki bu "Déesse de la Liberté" onun portresidir.) İşte Jacobin'ler şefinin bu *truc*'ü[4] sayesindedir ki o anlaşılmayan kelime, hürriyet, *populaire* bir put haline girdi. *Liberté, Liberté chérie!*[5] Paris külhanbeylerinin ağzında bir zampara şarkısı mahiyetini aldı. Zira, bu kelime, cahil yığınlarının, sokak halkının dimağında daima o güzel ve gürbüz karının *image*'ını uyandırıyordu. Görüyorsunuz ki, bu, halis bir fetişizmadır; en iptidaî mânasında halis muhlis bir fetişizma...»

Kızıl sakallı adam gerinir gibi kollarını arkaya uzattı ve başını göğsüne dayadığı kadının kafasını iki eliyle ensesinden yakalayıp kendi yüzüne doğru çekti. Onun, birkaç kere, üstüste dudaklarından öptü:

«Ben de *'fétichiste'*im; fakat yatakta...» dedi. «İnsanlığın mühim davaları mevzuubahis olunca *'libido'* mu[6] fikirlerime karıştırmayı sevmem. Şu zavallı Auguste Comte, biliyorsunuz *'libido'*sunu 'positivizma'sına karıştırınca ortaya ne *grotesque* bir şey çıkardı ve büyük matematikçi elâleme ne gülünç bir hatıra bıraktı - bütün o *'insaniyet dini'* ile, bütün o *'aşk mabed'*leriyle... Ne diyordum? Hürriyet. Evet majüskülle Liberté Chérie, 94 ihtilâlcilerinin sokak halkı nazarında bu bir güzel kadının, bir aşiftenin sembolüydü. Fakat, ne yazık ki, aşifte ile yatan başkaları oldu. Hürriyet ilâhesi ile diğer bütün irili ufaklı fétiche'ler gibi, tanrılar tanrısı *para*'nın önünde eğildi ve bir zamanlar, aralarında o kadar naz ve işve ile dolaştığı lirik ve şeyda sokak kalabalığını bırakıp, kalın enseli, şişkin

---

[4] Hüner.

[5] Özgürlük, sevgili özgürlük.

[6] Cinsel içgüdü.

karınlı *Bourgeois*'nın metresi oldu. Napoleon, daha doğrusu Resturation'la İkinci İmparatorluktan beri, o artık yalnız 'Bourgeois' nın emrinde, inhisarında ve hizmetindedir. Gerçi şişko burjuva, onu artık *Cherie!* diye çağırmıyor, hattâ adını tastamam telâffuz bile etmiyor. Meselâ ona 'ticaret hürriyeti', 'çalışma hürriyeti', 'ferd hürriyeti', 'mübadele hürriyeti' vesaire vesaire, diyor. Diyor, ama, icabedince onun yoluna kanını dökmekten de çekinmiyor; onu gene mukaddesattan bir şeymiş gibi başının üstünde taşıyor. Çünkü, hürriyet Jacobin için bir *luxe*'dü; lâkin on dokuzuncu asır burjuvazisi için *"havayici zaruriyeden"* [7] bir nesne hükmüne girdi. *Bourgeois* onsuz kazancını temin edemez. Burjuva onsuz parasını istediği gibi kullanamaz. Dünyanın dört bir köşesine saldırdığı bezirgân ordularına onsuz yeni yeni fütuhat' sahaları açamaz. Birtakım geri milletleri, onsuz hayvan sürüleri gibi yolup sağamaz. Büyük Fransız ihtilâlinin yüksek prensiplerinden biri daha vardı ki, o da ikinci cumhuriyetten sonra gene *Bourgeois*'nın elinde böyle bir istihaleye uğradı: 'İnsani hak', 'mülkiyet hakkı' na inkılâbetti.» [8]

Bütün bu sözleri yarı esner, yarı mırıldanır gibi söyleyen adam birdenbire sesine tok ve keskin bir ton vererek sordu:

«Şimdi söyleyin, bana; zavallı dostum, bu 'insani hak' ın bize aidiyeti nedir? Ve hürriyet denilen şeyin, biz, nesinden istifade edebiliriz? Bu insanî hak size ve bana, insan gibi yaşamak hakkını mı veriyor? Hayır! Bu *'ferdî* hürriyet' size ve bana karnımız acıktığı vakit Baron de Rotschild'in sofrasına gidip oturmak serbestisini mi veriyor? Hayır!»

Doktor Hikmet:

«Gidemezsiniz,» dedi. «Çünkü Rotschild'in rızasını almadan böyle bir harekette bulunmakla onun şahsî hürri-

---

[7] Zorunlu ihtiyaçlar, gereksinmeler.

[8] Dönüştü.

yetine, onun mesken masuniyetine tecavüz etmiş olursunuz.»

İri ve gür sesli adam, odanın camlarını zangırdatan bir kahkahayla güldü:

«Lâkin, Monsieur la Baron de Rotschild cenapları, tenezzül buyurup da benim fakirhanemi teşrif etse, bunu, ne ben, ne de başkaları şahsî hürriyete, mesken masuniyetine bir tecavüz telâkki etmeyiz. Bilâkis, Baron cenaplarının bu hareketine büyük bir lûtuf ve nezaket nazariyle bakarız. Aziz dostum, bundan da anlaşılıyor ki, 'mesken masuniyeti' kanunu olsun, 'şahsî hürriyet' prensipi olsun, yalnız onun hesabına ve onun lehine icat edilmiş şeylerdir. Benim bir meskenim yok ki, masuniyetini isteyeyim. Şahsımın maddî ve sosyal bir kıymeti yok ki, onun hürriyeti üzerinde titreyeyim. Kim bana tecavüz edebilir? Bir hırsız, bir yolkesici bana rasgelse, suratıma bakmadan kaçar. Bir namuslu adam ise benim gibi bir serseri ile bir arada görünmekten çekindiği için civarıma yaklaşmaz. Benim hürriyetimi arasıra alacaklılarım selbederdi.[9] Fakat şimdi onlar da bıktılar. Yakamı bıraktılar.»

Bu sefer, kahkahayı, kucağında yattığı kadın salıverdi; uzun, müselsel,[10] ve yabani bir kuşun ötüşlerini andıran bir kahkaha... Öyle ki, kızılsaçlı delikanlı, doğrulmak mecburiyetinde kaldı. Zira, genç kadının göğsü infilâk müheyya[11] bir şey gibi sarsılıp hopluyordu. Odanın köşesinde, ayakta duran bir adam yavaş yavaş, bir gölge sessizliğiyle, bu sahnenin geçmekte olduğu karyolaya doğru ilerledi. Bu, orta yaşlı, kısa boylu, zayıf bir adamdı. Bir eli pantalonunun cebinde, öbür eli çenesinde, sivri sakalını okşayarak, ciddî vakur, fakat müteredditbir tonla söze karıştı:

«Çok enteresan şeyler söylediniz, Igor İgoreef!» dedi. «Fakat, yazık ki, farkına varmadan bahsimizin dışına çık-

---

9 Kaldırırlardı, zorla alırlardı.

10 Zincirleme.

11 Hazır.

tık. Türkiye'ye ve genç Türklere dair bir sual sormuştunuz. Bu mesele beni ayrıca alâkadar ediyor. Çünkü, birkaç zamandan beri, emperyalist devletlerin kendi hudutları dışındaki milletler üzerinde tatbik ettikleri *explotation*[12] sistemlerini tetkik ve tetebbu ile meşguldüm. Bu bakımdan Türkiye üzerine de birtakım yeni ve orjinal malûmat toplamak isterdim.

«Anlamadım; Türkiye'yi müstemlekeci ve emperyalist devletlerden mi sayıyorsun?»

«Yok canım! Bilâkis. Bence Türkiye nevi şahsın münhasır bir acayip nesnedir ve olsa olsa koloniler sırasında tasnif edilebilir. Fakat, tam bir koloni de değildir. Bir himaye altında müstakil bir devlet midir? O da değil. Çin gibi bir anakronik saltanat tipi midir? Hayır. Hindistan gibi, Mısır gibi bir Avrupalı devletin askeri ve idari işgali altında mı yaşar? Gene hayır. Osmanlı saltanatının bir görülmemiş hususiyeti hiç kimsenin malı olmamasındadır. Bu sahipsiz bir ülkedir. Onun üzerinde, ne kendisini, yeryüzünde Allahın gölgesi ilân eden Sultan tam bir mülkiyet hakkı iddia edebilir; ne de garb emperyalistlerinden herhangi biri... Çünkü, bunlardan bir tanesi, meselâ Avusturya imparatorluğu, elini bu saltanatın Avrupa parçasına doğru uzatmak meylini gösterdi mi, derhal Rus Çarlığının bir omuz darbesiyle geri basmak mecburiyetinde kalır. Büyük Britanya, Şarkî Akdeniz'den bir stratejik noktaya konmağa kalkıştı mı, hemen Fransa'nın garbî Akdeniz kenarında bir geniş toprak parçasını yutmak istediği görülür ve iki menfi kudretin çarpışmasını andıran bu rekabet sayesinde, Allahın gölgesi, gölge - saltanatını, bir nevi ip cambazı terazisi politikasiyle muhafaza etmek imkânını bulur. Muhafaza etmek, diyorum. Lâkin, Türkiye, peygamber vekilinin elinde öyle bir maldır ki, intifa hakkı hep başkalarına aittir. Zira, Türkiye Kapitülâsyonlu bir memlekettir. Yani —nasıl anlatayım?— bir ev tasav-

[12] İşletme.

vur edin ki: Bâtapu [13] senin veyahut benim malımdır. Fakat, herkes gelip onun içinde oturabilir ve onun eşyasını kendi eşyası imiş gibi kullanır ve ev sahibi, ağzını açıp ufak bir itirazda bulunamaz. Bulunmak hakkına ve kuvvetine malik değildir. Çünkü... çünkü *capituler* etmiştir.»

Odanın içindekiler, (Doktor Hikmet'le bu sözleri söyleyen müstesna olmak üzere) hep bir ağızdan bir kahkaha kopardılar. Bir pencerenin içinde ayaklarını sallayarak oturan, Mongol çehreli, iri kemikli bir genç, ağzından piposunu çıkardı:

«Mülkiyet hakkının komik bir tefsiri!» dedi ve piposunu gene ağzına yerleştirdi.

«... Ne zaman, hangi muharebede ve kimlere karşı 'kapitüle' etmiştir? Bunu kimse bilmiyor. Daha doğrusu bu hâdisenin kökleri tarihin karanlıklarına gömülmüş duruyor. —Bir gün vaktim olursa onu da tetkik edeceğim.— Fakat şu anda bir hakikat var ki: Osmanlı imparatorluğu, müşterekülmenfaa [14] bir anonim şirketin (bütün manasiyle anonim) monopolü altında işletilen bir kocaman çiftlik manzarası irae etmektedir. [15] Hepsi yabancılardan mürekkep bu anonim şirketin hissedarları kendi aralarında nasıl uyuşuyorlar? Ganimeti nasıl taksim ederler? Ve yerli ahalinin emeğini kendi emirlerine nasıl müheyya kılarlar? Burasını da pek iyi bilmiyorum. Yalnız, İngiliz ve Fransız sermayeli bir bankanın...

Başını ilk defa Doktor Hikmet'ten yana çevirip sordu:

«Neydi bu bankanın adı?»

«Osmanlı bankası...»

Osmanlı bankasının bu hüviyeti meşkûk, [16] gözü pek yağmacılar tröstünü en geniş mikyasta *finanse* ettiğini ya bir yerde okumuş, ya birinden işitmiştim. Gene bu bankadır ki, ara sıra Sultanın hazinesi sıkışınca ona

---

[13] Tapu ile.

[14] Ortaklaşa yararlanılan.

[15] Göstermektedir, görünümündedir.

[16] Kuşkulu.

birkaç milyon bahşiş verir. (Bittabi, hatır ve hayale sığmaz ağır şartlar ve faizler mukabilinde). Öyle ki, bunlar birlikte birike birike devletin yarı varidatını yutmakla ancak kapanabilir. Osmanlı devletinin birçok vergi ve resimleri bu yüzden doğrudan doğruya yabancı alacaklıların cebine gider. Hem de ne kanaldan bilir misiniz? 'Düyunu umumiye idaresi' denilen ve tam mânasiyle bir maliye nezaretinin evsaf ve şeraitini haiz olan; yani vergi biçen, vergi toplayan bir enternasyonal müessese kanalıyla...»

Bu sözleri söyleyen kısa boylu, sıska adamın son derece donuk ve şahsiyetsiz bir sesi vardı. Gözlerinin ve teninin rengi de sesi gibi donuktu. Konuşması her türlü heyecan ve ihtirastan âriydi.[17] Yalnız, kelimeleri dimağının derinliklerinden zahmetle sökülüyormuş gibi, tane tane, ağır ağır telâffuz edişleri ve bazılarının üstünde ayrı bir sabır ve dikkatle duruşları, ona, bir matematik profesörünün ifade tarzındaki mehabetli[18] kuruluğu veriyordu. Bundan başka, tavrındaki ciddiyet kendi üzerinden hiç eksik etmediği ilmi kontrol, hürmet ve dikkatle dinlemeyi emrediyordu.

Sözüne devamla:

«Görüyorsunuz ki,» dedi, «kapitalist âlem, burada, büsbütün başka bir istilâ ve istismar usulü tatbik etmektedir. Son derece zahmetsiz ve rizikosuz bir 'ticari ve mali teşebbüsler' sistemi... Bunun sayesinde emperyalistler, hiçbir ordu teçhizine lüzum görmeksizin, hiçbir donanmalarını harekete getirmeden, Osmanlı devletini kendilerine cizye-güzar[19] kılmışlar ve onun hayatî kudretlerini kendi iradelerine rametmişlerdir.[20] Türk milleti, bundan yüz yıl evveline gelinceye kadar dünyanın en zengin milletlerinden biriydi. Kendine göre yüksek sanayii vardı ve içeri pazarlarının ekonomik organizasyonu, bugün, hâlâ birçok

---

17 Arınmıştı.

18 Korkunç.

19 Vergi ödemekle yükümlü.

20 Boyun eğdirmişlerdir.

modern memleketlerde misal olarak alınacak kadar mükemmeldi. Şimdi ne o servetten, ne o sanayiden, ne de bu organizasyondan bir eser kalmıştır. Arkasında dört beş asırlık bir fütuhat devresiyle, dünyanın en azık topraklarını ihtiva eden, birkaç milyon metre murabbaı[21] bir mesahayı sathiye[22] üzerinde, aç ve çıplak birtakım insan yığınlarının, yavaş yavaş mağara devrine doğru avdet ettiklerini görüyoruz.»

Doktor Hikmet, bu Rus ihtilâlcisinin kendi memleketinden bu tarzda bahsetmesine kızıyordu. Lâkin, karşısındaki o kadar ilmî bir samimiyetle konuşuyor ve mevzuuna her nevi hissî unsuru katmaktan o kadar uzak görünüyordu ki; sözlerine ne taraftan itiraz edeceğini bilemedi. Küçük adam devam etti:

«Ve bu insan yığınları, keyfiyet itibariyle o insan yığınlarıdır ki, tarafgir Avrupa müverrihlerinin dediği gibi, diğer insanlar için yalnız yıkıp yakıcı bir âfet değildirler; hayır, belli başlı yüksek bir medeniyetin piştarlarıydılar.[23] Türk akınları olmasaydı, Rus mujiğine toprağı sürmesini ve buğday ekip biçmesini kim öğretecekti? Kim, Volga kıyılarında yabani domuz sürüleri gibi dolaşan göçebe kabileleri yerleşik cemiyetler haline koyacaktı? Eğer bugün, aynı mujikler, her çıkan harpte Türk ordularının hakkından gelecek kuvveti iktisap ettilerse,[24] bunu gene Türklere borçludurlar. Zira, bir fennî metod ve bir tabiye[25] usulü dairesinde döğüşmeyi biz Osmanlı ordularından öğrendik. Bununla demek istiyorum ki, Türk milleti yalnız zengin değildi. Osmanlı İmparatorluğu yalnız sağa sola akınlar yapmadı. O aynı zamanda yüksek tipte bir medeniyetin ifadesiydi. Garbın yeni kapitalist rejimi...

---

[21] Metrekare.
[22] Öncüleriydiler.
[23] Yüz ölçümü.
[24] Kazandılarsa.
[25] Strateji.

Pencerenin içinde oturan Mongol çehreli delikanlı piposunu tekrar ağzından çıkardı:

«Lâkin,» dedi; «aziz Morotof, her kabahati şu kapitalist rejimin üstüne atmayalım. Biraz da tarihî kanunların rolünü kabul edelim. Bir millet nasıl çıkar, nasıl batar. Bunu sen de pekâlâ bilirsin.»

Morotof, eliyle, sözünü kesene, "şimdi oraya da geleceğim" der gibi bir işaret ederek sözünü şu suretle tamamladı:

Evet, garbın yeni kapitalist rejimi, işte, bir medenî varlığı; —hiç şüphesiz keyfiyet itibariyle Roma İmparatorluğundan ne daha aşağı, ne daha üstün— bir devlet ve cemiyet nizamını, bir asır zarfında böyle bir viraneye çevirdi. Emin olun ki, Barbarların Roma'yı istilâsı bundan daha yıkıcı olmamıştır ve Avrupa emperyalistleri, bu neticeyi, bir küme bezirgânla, beş on murabahacı[26] sayesinde elde etmiştir. Bütün istilâ ordusu bundan ibarettir. Bir küme bezirgân, beş on murabahacı... Cermen ordularının, asırlarca başaramadığı fütuhatı, altmış yıl içinde tamamlayıvermiştir. Şimdi, Osmanlı imparatorluğu, bir çöl ortasında bir ahşap saraydan ibarettir. İvan Teodorof! Ben, bu tarihi hâdiseyi anlatırken 'kapitalist rejim' tabiri üzerinde çok ısrar edişimin sebebi, hiç şüphesiz, bütün *processus*'leri[27] ondan çıkarmak ve ona irca etmek[28] fikri değildir. Yalnız, Türkiye gibi bir misal önüme çıkmışken kendi kendime bir kere daha, kapitalist nizamın cehennemi kudretini tebarüz ettirmek[29] istedim. Ben de biliyorum ki, Osmanlı devletinin inhitatı,[30] bütün kurunu vüstaî[31] müesseseler gibi, buhar ve makinenin meydana çıkışiyle başlamıştır. Bu ise ayrı bir bahistir."»

---

[26] Tefeci.
[27] Süreç.
[28] İndirgemek.
[29] Belirgin kılmak, belirtmek.
[30] Çöküşü.
[31] Ortaçağ.

Doktor Hikmet, sersemlemiş bir haldeydi. Kendi memleketi, kendi milletinin tarihî mukadderatı etrafındaki bu mübahase Osmanlı devletinin bu acayip ve orijinal tarifi ve Osmanlı tarihine dair bu yepyeni tefsirler onu derin ve tatsız bir hayrete düşürmüştü. Bütün bu fikirler, bu mütalâalar ona yalnız aykırı görünmüyordu; aynı zamanda, kendi millî mevcudiyetine dair edinmiş olduğu kanaatlere taban tabana zıt geliyordu. Evet, Osmanlı imparatorluğu, Morotof'un dediği gibi, bundan birkaç asır evveline gelinceye kadar yeryüzünün en azametli, en mehabetli ve en zengin devletlerinden biri ve belki bir tanesiydi. Adeta, bugünün İngilteresi gibi bir şeydi. Fakat, birbirini takip eden sefih, divane, cahil ve kötü Sultanlarla, bunların kullandığı devlet adamlarının elinde yavaş yavaş harap olup çökmeğe başladı.

Üçüncü Selim'le, Mahmud'un bazi cezri teceddüt[32] ve kalkınma hareketlerine rağmen bu inhitat devresinin önüne geçilemedi. Nihayet, idare ikinci Abdülhamid'in eline düşünce işler büsbütün berbat oldu, Türkiyenin mukadderatı meşûm bir safhaya girdi. Bu zâlim hükümdarın etrafını alan birtakım ahlâksız ve hırsız adamlar milleti soyup soğana çevirdiler. Şimdi, Jön Türklük işte bu faciaya, bu galiz drama karşı bir reaksiyonu ifade etmektedir. Mithat Paşa, Namık Kemal ve arkadaşlarının kahramanca hareketleriyle başlayan ve nerede ise birkaç nesillik bir ananeye malik bulunan bu teceddüt ve reforma ceyeranı muvaffak olduğu takdirde her şey yavaş yavaş yoluna girecek; memlekette, milletin kontrolüne tabi bir idare teessüs edecek, mekteplerde ilim ve fen kontrolsuz ve tahditsiz tedris edilebilecek,[33] fikir ve vicdan hürriyeti, hayal verici bir nefha[34] halinde bütün gizli kalmış kabiliyetleri halkın bağrından dışarıya fışkırtacaktı.

Şu küçük Rus ihtilâlcisinin mütalâa ve nazariyesine

---

[32] Radikal, köklü yenilik.

[33] Sınırlamasız okutulabilecek.

[34] Esinti.

göre ise, bütün bu telâkkileri ve bu ümidi terketmek; hürriyet davasının bütün lirik ve idealist tarafını birtakım ekonomi ve finans düsturları içine hapsedip ezmek lâzım geliyordu. Şu halde Tayif'te boğazlanan kahramanın [35] şahadeti demek ki, boş bir hareketin cezasıymış! Demek ki Magosa kalesindeki zincirbent hürriyet aslanının [36] Vaveyla'ları [37] beyhude bir şamatadan ibaretmiş! Demek ki, Fizan'dan Bitlis'e kadar Türkiye'nin zindanlarında prangaya vurulan yüzlerce, binlerce genç vatan evlâdı bu çürük dava yolunda can çekişiyor. Demek ki, o denize atılanlar, o kuyularda boğulanlar hep boş yere öldüler. Zira, bütün bunların dini, imanı olan hürriyet ve meşrutiyet bir çocukça emelden başka bir şey değilmiş.

Doktor Hikmet, buna, bir türlü imkân veremiyordu. Daha doğrusu Morotof'un nazariyesine bir türlü akıl erdiremiyordu. Türkiye'nin inhitat ve inhidamına [38] sebep Avrupa devletleriymiş. Ne tuhaf bir iddia! Ne garip bir paradoks! Aksine, Avrupa devletleri nereye gitmişlerse oraya hayat ve medeniyet götürmüşlerdir. İşte, Mısır! Daha düne kadar bizim idaremiz altında asırlarca bir mezbele halinde kalmış olan bu ülkeyi İngilizler, işte, yirmi beş yıla varmadan bir cennete çevirdiler. Oraya, hem umran, [39] hem zenginlik, hem de... Hürriyet götürdüler. Doktor Hikmet'e, babası, daima derdi ki: "Oğlum, bu işin yalnız bir çıkar yolu var. Günün birinde, İngilizler mi olur, Fransızlar mı, Almanlar mı, her halde Düveli *muazzama*'dan [40] biri gelip bu memlekete vaziyet edecek ve bizi, kafamıza vura vura insanlığa, medeniyete alıştıracak ve illâ felâ..."

Babasının yanında bu Rus ihtilâlcisi ona bir Beyazıtlı

---

35 Taif'te sürgündeyken öldürülen Mithat Paşa kastediliyor.

36 Zincire vurulmuş hürriyet aslanı, Namık Kemal'dir.

37 Namık Kemal'in vatan temini işlediği bir şiirinin adı.

38 Çöküş ve yıkılışına.

39 Uygarlık, mutluluk.

40 Büyük devletler, İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya, Macaristan ,Rusya ve İtalya bu adla anılırdı.

softa kadar geri ve dar kafalı görünüyordu. Buna rağmen, bilmem neden, onun her sözü beynine bir çivi gibi saplanmış ve fikrî asayişine bir nevi şuriş[41] salmıştı...

XIX

Bahçenin boş kanapelerinden biri üstünde yalnızdı. Elinde açılmış bir kitap, düşünmekle okumak arasında, dalgın oturuyordu. Zihninden birbirini tutmaz birtakım şeyler geçmekte idi. Meselâ bir taraftan Arlette'e dair bir tahayyüle dalarken, öbür taraftan gözünün önüne, Montmartre tepesinde, Sacré Coeur civarındaki yarı rüstayî[1] sokaklar, yeşil ot bürümüş boş arsalara bakan ikişer, üçer katlı evler geliyor. Derken, bir akşam evvel gene bir mübaheselerini dinlediği Rus ihtilâlcilerinin bazı sözlerini hatırlıyordu. Doktor Hikmet, bunları git gide daha antipatik buluyor, fakat bir türlü fikrî tesirlerinden kendini kurtaramıyordu. Onları antipatik buluyordu: Zira, hiç insanî bir tarafları yoktu. Ne öfkelenmesini, ne alay etmesini ne sevmesini, ne de hayatın türlü türlü güzelliklerine karşı alâka göstermesini biliyorlardı. Birtakım ekonomik ve sosyolojik düsturlar içinde mahsur kafaları sanki haricî âlemle münasebetlerini kesmiş gibiydi. Meselâ aralarında bir Igor Igoreef bile, bütün o taşkın kadıncıl mizacına rağmen mutad münakaşalardan birine daldı mı, beline sarılmakta veya göğsüne dayanmakta olduğu kadın, canlı bir mahlûk mudur, veya içi pamuk dolu bir yastık mıdır, unutuveriyordu. Sonra, bunlara, fikir, nazariye ve mücerredat[2] âleminde kendilerinden geçmiş birtakım idealistler gözüyle bakmak ta kabil değildi. Öyle olsa Doktor Hikmet, onlarda hoş bir taraf bulmakta güçlük çekmeyecekti. Halbuki, bunlar, Doktor Hikmet'in anladığı tarzda bir nazari-

---

[41] Düşünsel huzuruna bir çeşit karışıklık.

[1] Köyümsü.

[2] Soyut kavramlar.

yeciliğin, bir abstractionculuğun, bir metafiziğin tamamiyle düşmanı ve zıddı görünüyorlardı. Her şeyi paraya, hesaba, rakama irca ediyorlar ve insanı, tek cihazlı *ambriyoner*[3] haşereler gibi yalnız mideden ibaret sanıyorlardı. Bundan başka her biri ihtilâlciliği kendisine meslek edinmiş olmakla beraber dünyanın bütün ihtilâlcilerini birtakım ahmak ütopistler telâkki etmekte, yaptıkları veya yapmak istedikleri şeylere dudak bükmektedirler. Doktor Hikmet, ilk günler *jeune turc*'lere karşı kullandıkları tezyifçi lisana karşı, kızar gibi olmuştu ve adetâ bir nevi mukabil taarruzuna geçmek üzere idi. Sonra, bir de baktı ki, o sıralarda, St. Petersbourg sokaklarını kana boyayan Rus ihtilâlini de o ukalaca tavırlariyle tenkit etmektedirler.

Morotof'a göre ihtilâlcilik başlı başına bir tekniktir. İhtilâlin kendine mahsus bir tabya usulü, bir sevkülceyşi[4] vardır. Onun içindir ki, herhangi bir kıyama başlamadan önce, evvelâ ihtilâlcilerin erkânıharbiye ve kumanda kadrosunu yapmak, sonra da tıpkı bir ordu teşkilâtında olduğu gibi zabit, nefer piştar ve dümdar[5] kollarını tesis etmek lazımdır. Bunsuz harekete geçmek bir deliliktir.

Morotof, ihtilâli bu tarzda anlatmakla onun bütün *spontané* ve *lirik* taraflarını lâğvetmiş oluyordu. Halbuki, Doktor Hikmet'e göre bu ihtilâl güzeldir, ulvidir; zira, bir milletin bağrından *kendi kendine* kopan bir fırtınanın, bir boranın kudret ve mehabetini taşır. Onun korkunç azameti tabiî hâdiseler, *semavi âfet*'ler gibi bir şey oluşundadır. Doktor Hikmet, bu hususta İgor İgoreef'in sevgilisi Nataçka Podonaşkiya ile mutabıktılar. Nataçka öbürlerinin ütopist namını verdikleri *sentimental*[6] ihtilâlcilerdendi ve ikide bir; "Siz bana bakmayın; ben Nihilistim." derdi. Zaten bu küçük ihtilâlci grupunun içinde, o kadar çok fikir, mezhep ve çığır nüansları vardı ki, Doktor Hikmet,

---

[3] Tek hücreli.

[4] Savaşta askeri sevketme işi, strateji.

[5] Öncü ve artçı.

[6] Duygusal.

onları dinlerken bir türlü işin içinden çıkamıyordu. O, şimdiye kadar, sosyalist diye tek bir tip tanıyordu ve bunun ilk nümunelerine de Emile Zola'nın bazı romanlarında rastgelmişti. Fakat kütüphanelere devama başladığı günden beri, bir de "komünizm" diye ayrı bir doktrinin mevcut olduğunu öğrendi. Şimdi, bu Ruslarla düşüp kalktıkça anlıyordu ki, sosyalistler de sosyal-demokrat, sosyal-revolüsyoner, sadece sosyalist diye birkaç kola ayrılıyor ve komünistler de Marxist, bolşevik, menşevik diye üç muhtelif cephe teşkil ediyordu. Bunlara bir de anarşistlerle, nihilistleri ilâve edince zavallı Doktor Hikmet, artık ipin ucunu büsbütün kaçırıyor, adetâ derin bir zihin yorgunluğuna düşüyordu.

İlkbaharın ilk nefhalarını almağa başladığı şu günlerde, o fikir mübarezelerinin [7] bitaraf seyircisi olmakta bile büyük bir zahmet duyuyordu. Hayatı; birtakım nazariyeler ve düsturlarla böyle içinden çıkılmaz bir muamma haline sokuş neden? İnsan niçin, kendini hayatın tabii kanunlarına terkedip yaşamaktan kaçıyor? Şu saatte Secré Coeur'ün civarındaki küçük bahçelerde, o yeşil arsalarda, o yarı rüstaî evlerde hayat kim bilir, ne tatlı, ne sade, ne gıllıgışsızdır! Karar verdi. Mayısın başında oraya nakledecekti. Arlette, ona Rue des Abbesses'in üst tarafında, tam Butte'ün Paris'e hâkim bir noktasında, iki odalı bir ev buldu. Her iki odasının pencerelerinden Paris'i bütün gün avucunun içi gibi seyredebilecek.

Bonjour, Monsieur.»

Doktor Hikmet, silkindi, başını kaldırdı ve önünde duran siyah kadife ceketli, kocaman pompon kravatlı genci görünce hemen tanıdı:

«*Bonjour Monsieur Ausière.*»

«Çok teşekkür ederim! Demek ki, adımı bile hatırlıyorsunuz.»

---

[7] Kavgalarının.

«Çünkü, hemen her gün eserinizin altındaki imzanızı okuyorum.»

«Biraz yanınıza oturabilir miyim?»

Benzi, Doktor Hikmet'in onu ilk gördüğü gündekinden daha uçuktu. Mavi gözleri bir sıtmalı adamın gözleri gibi çakmak çakmak yanıyordu. Sakalının ipek örgüleri, yanaklarının çukurlarını örtemiyordu. Pek de yorgun bir hali vardı. Damdan düşercesine:

«Biliyor musunuz?» dedi. Mösyö Renard artık benim tablolarımı almıyor. O günkü ticaret bana uğur getirmedi. Aylardan beri öyle bir *poisse*[8] içindeyim ki...»

«Tablolarınıza başka bir satıcı bulunuz.»

«Kolay mı? Sonra, bilmiyorsunuz, başıma gelenleri... Şimdi ben sokak ortasındayım. Ne atölyem, ne fırçam, ne palet'im var. Ev sahibi, her şeyimi, hattâ *'sabot'*[9] larımla kadife takkeme kadar neyim varsa hepsini zaptedip beni kapı dışarı attı.»

«Nasıl çalışayım?» dedi. «Bir kurşun kalemim bile yok. Bana, ancak açıktan ölmeyecek kadar yiyecek veriliyor.»

Bu "veriliyor" tâbiri Doktor Hikmet'in merakını celbetmişti.

«Hiç şüphesiz aileniz veya dostlarınız...»

«Yok canım, Gilberte; Gilberte. İşte o, kendi yiyeceğini benimle paylaşıyor ve geceleri odasında bana yatacak yer veriyor. —Gilberte, bileceksiniz. Şu benden satın aldığınız "portrait" nın modeli... Bereket ki, tam benim başıma bu felâket geldiği arada o, kendine bir iş bulmuştu— bir şapkacının yanında... Bana ikide birde 'sabret, beş on para biriktireyim. Kendine lâzım olan şeyleri alır, yeniden çalışmağa başlarsın' diyor. Fakat eline geçen para o kadar az ki, bundan bir şey artacağını hiç ummuyorum. Ne ahmak bir kızdır o, bilemezsiniz, ne ahmak bir kız!»

---

[8] Şanssızlık.

[9] Tahta papuç.

Bu kara sefalet içinde, bu yegâne şefkat menbaı, onun katı kalbini bir parça olsun yumuşatmamıştı. Bütün bu hikâyede Doktor Hikmet'in gözüne çarpan nokta bu oldu. Genç artist daima o hançeresini yırtarak çıkan diken gibi kuru sesiyle konuşuyordu:

«Yeniden bir atölye tesis etmek kolay şey mi? En az iki üç yüz frank lâzım. Halbuki, Gilberte'in (bahşişler de dahil olmak üzere) her ay eline geçen para doksan frangı bulmuyor. Ayda doksan frank... Bunu matah sanıyor. Bu züğürtlük içinde. Mösyö, her şey insanın sinirine dokunuyor... Kadın, hayvan, tabiat, her şey. Ve bana öyle geliyor ki artık bundan sonra hiç çalışamayacağım. Zaten çok fena ettim, kendimi hep portreye hasretmekle... Ben, daha ziyade satirik bir istidada malikim. İşe karikatürle başlamalıydım. Çünkü, insanların hep ahmak, gülünç ve iğrenç taraflarını görüyorum. Tabiatin bile. Şu ağaçlara, şu 'peyzaj'a bakınız. Ne berbat, ne çirkin!... Hem de *Jessinateur humoristique* olmanın bir iyi ve kârlı tarafı daha var. Bir küçük defter, bir kalem ve bir şişe çin mürekkebi edindiniz mi, sermayeyi düzdünüz demektir. Bir yerde yerleşmeğe bile lüzum kalmaz. Ayakta, bir kahve köşesi, bu kanapenin üstü, her tarafta çalışabilirsiniz ve sonra yaptıklarınıza birtakım mösyö Renard'ların peşinde koşarak müşteri aramaktan vareste kalırsınız. Paris'te, yüzlerce mizah gazetesi çıkıyor. Bunlardan birine kapılandınız mı, yakın artık piponuzu... Bakınız Sem'e milyon kazanıyor. Apartımanı, hususi arabası, atı var. Geçen gün, Bois'da dolaşırken gördüm. Hınzır, tıpkı bir İngiliz lordu gibiydi. Ve daha otuz beş yaşında yok. Bizim aramızdan kaç kişi bu mertebeye erdi? Bana Monet'den, Lenoir'den, Chaban'dan, Cézannes'dan bahsedeceksiniz. Fakat bütün bunlar, gecikmiş şöhretlerini birer tesadüfe borçludurlar. Bir defa tablo alıcıları, daima 'eskiyi' ararlar. Bir sanat eserinin şarap gibi durdukça ve bayatladıkça iyileştiğine kanidirler. Bunun sebebi: Çünkü hiçbiri kendi zevkinden, kendi bilgisinden emin değildir. Lâzım gelir ki, en az otuz kırk yıllık bir şöhret onlara nihayet muhtaç oldukları em-

niyeti versin. Kırkından sonra yüzüme gülecek ikbalin ise...

Genç ressam bu sözünü gayet galiz bir küfürle tamamladı ve yere tükürüp elinin tersiyle dudaklarını sildikten sonra:

«Veyahut da,» dedi. «Yüzde yirmi, sizi gençliğinizde takdir ederler. Fakat, sizin en kötü tarafınızdan... meselâ çizgileriniz, falan, renkleriniz, filâna benziyor diye... ve bütün hayatınız müddetince müşterilerinizi kaybetmemek için bütün kuvvetinizi hep bu kötü tarafınıza vermek ıztırarında [10] kalırsınız. Bu ise, gerçek bir artist için dayanılmaz bir işkencedir. Meselâ ben, çizgiye on paralık ehemmiyet vermem. Simetri perspektif kaideleri bana vız gelir; kompozisyonda *unité*'den anlamam. Canlı veya cansız model benim için bir iptidaî maddedir. Onun şekillerine ve anatomisine ramolmayı kendime bir zillet addederim. Zira, ben yoktan yaratıyorum ve bezin üstüne tabiatta mevcut olmayan renkleri, şekilleri vermekten zevk duyuyorum. Siz hiç lâcivert tenli bir kadın gördünüz mü? Hayır değil mi? Halbuki, benim tablolarımda görürsünüz; ve görünce: "Böyle şey de olur mu!" dersiniz.

«Satın aldığım portredeki ten rengi de lâcivert kadar gayri tabiî olmakla beraber benim hoşuma gitmişti ve hâlâ her bakışımda derin bir zevk duyuyorum.»

Ausière'in gözleri karanlıkta bir kurt gözleri gibi parladı:

«Ne yazık ki,» dedi. «O benim en iyi eserlerimden biri değildir. Size mükemmel bir şey yapmak isterdim.»

Durdu; biraz kekeledi:

«Son... Son derece *épatant* [11] bir mevzuum var. Eğer, buna başlamak için, bana yirmi frank kadar bir yardımda bulunabilirseniz, bir haftaya varmaz *merveilleux* [12] bir nü yapıp veririm.»

---

[10] Zorunda, çaresizliğinde.

[11] Şaşılacak, şaşılası.

[12] Harika.

Doktor Hikmet işitmemezlikten geldi. Her ikisi arasında bir uzun, bir rahatsız edici sükût. Ausière, gittikçe daha ziyade titreyen bir sesle:

«Oo,» dedi. «Yirmi frank bir şey değil. Hem de aynı mod [13] ile çalışacağım. *C'est Gilberte qui va poster.* [14] Bilmezsiniz ne enteresan bir vücudu var.»

Bu son cümle Doktor Hikmet'i büsbütün tiksindirmişti. Genç artistin zehirli atmosferinden herhangi bir surette hemen kurtulmak istiyordu. Çıkarıp yirmi frangı uzattı ve ona adresini bile vermeğe lüzum görmeden, kalktı gitti.

Yürürken düşünüyordu: "Igor Igoreef'le arkadaşlarına şimdi nasıl hak vermezsin? Bu çocuğun karakteri bu süfliyete [15] doğarken düşmedi ya? Açlık, ihtiyaç, sefalet, —her ne derseniz deyiniz— birtakım ekonomik zaruretlerdir ki, onu gençliğin ilk adımlarında bu ahlâki çukurun içine itiyor. Ne ruhunun tazeliği, ne artistik dehası, ne ince zevki, ne derin hassasiyeti, onu, bu düşüşten kurtaramıyor ve bu cemiyet, o tarzda kurulmuş ki, kim bilir, buna benzer ne çok zekâ, ehliyet ve kudret kendi yolunu açamadan, dikenler bürümüş bir ormanda gibi kaybolup gidiyor. Şimdi 'hürriyet', Igor Igoreef'in dediği gibi bu çocuğun neyine yarar? O hür olmaktan bitiyor. İşin ne sermayenin insaflı bir taksimi, işin ve sermayenin yerine ve verimine göre taksimi hiç şüphesiz ki, bu ferdî facialarn, bu iktidar ve enerji israfının önüne geçebilirdi. Esası fazilet ve adalet üzerine kurulmuş bir cemiyette Ausière gibi filiz süren dehalara lâzım olan şey başı boş yaşama hakkı değil, bilâkis, nizam içinde bir çalışma vazifesidir. Hak ve vazife! Lâkin, bunlar acaba birbirinin zıddı şeyler mi? Cemiyet, Ausière'e bir takım haklar vermiş; fakat onu hiçbir vazife ile mükellef kılmamış. Keşke, bütün hakları alsaydı da tek bir vazife verseydi. Ona deseydi ki: "İşte, sana bir atölye, bir sehpa, bir tuval, işte sana boyalar,

---

13 Tarz.

14 Gilberte poz verecek.

15 Bayağılığa.

fırçalar; oturacaksın ve bize kendi bildiğine göre renklerin ve şekillerin musikisini yapacaksın." Hiç şüphesiz Ausière daha bahtiyar olacaktı ve evvelâ bir insan sonra da bir artist olmanın gururunu duyacaktı. Şimdi ise ne onu, ne bunu duyuyor. İnsan cemiyetinin hiçe saydığı bu ferd, bir insan cemiyeti içinde yaşadığını hissetmiyor bile. Tamamiyle *instinet*'lerinin[16] elinde esir, yarı hayvani bir dereceye düşüyor ve artistlik gibi yüksek bir misyonu, para kazanmağa, karın doyurmağa yarar herhangi zanaattan farklı tutmuyor.

Ausière, yalnız bu hususta cemiyetle mutabıktı. Zira kitaplardaki değil, fakat rayiçteki kıymet hükümlerine göre insanın şerefi nisbî ve arızî bir keyfiyettir ve sanat eserlerinin bu pazarda endüstriyel matahlardan hiç farkı yoktur.

Doktor Hikmet, Paris gibi bir medeniyet ve irfan merkezinin göbeğinde bu düşüncelerle dolaşmaktan derin bir hüzün duyuyordu. Daha doğrusu, bu bir hüzün değil, bir ümitsizlik, bir füturdu. Artık burada da insan zekâsı, insan ruhu ilâhî misyonuna ifaya imkân bulamıyorsa; burada da bir sürü cebirler ve tazyikler ferdin hür ve serazade inkişafına mani olmakta ise nereye gitmeli? Hangi ülkenin kapısına başvurmalı?

İlâhî misyon! Fakat gerçekten insanda böyle bir sıfat var mıydı. İnsan denilen mahlûk haddi zatında bütün hayvanların en kötüsü, en faziletsizi, en ihtiraslısı, en egoisti, en şeriri değil miydi? Ve bütün kanunlar, bütün sosyal ve moral prensipler hep onun korkunç *instinct*'lerine gem vurmak için konulmamış mıydı? Kanunlar ve moral prensipler... Lâkin bunları icat edenler kimlerdi? Bunlar herhalde bazı mutekitlerin[17] zannettikleri gibi gökten inme birtakım emirler ve nehiyler[18] değildi ya! Bunları da yapanlar insanlardı. Ama, bunlar, bütün bu kesif ve iğrenç

---

[16] İçgüdülerinin.

[17] Dini bütün.

[18] Yasaklamalar.

kalabalık arasından kaç kişi idi. Her asır başına veyahut her on milyona bir faziletli insan düşmüyor muydu? Bunların da hayatı kim bilir ne ıstıraplar, ne füturlar, ne hayal kırgınlıklariyle geçip gidiyordu. Bize bıraktıkları eserlerdeki o derin hüzün ve melâl izleri, onların ne kadar bedbaht kimseler olduğuna kâfi bir delil değil miydi? Niçin bütün edebi kitaplar birer 'Ürn' [19] gibi gözyaşlariyle doluyordu? Niçin bütün tragedia'lar bir yeis atmosferi içinde bitiyordu? Lejislatör [20] niçin merhametsiz ve sertti? Sosyolog neden daima gayri memnundu? Daima bir şey değiştirmek istiyordu? Filozof en sonunda neden her şeyi inkâra varıyordu? Veyahut şu son yahudi peygamberi Marx gibi bütün mevcut insan cemiyetlerini altüst etmek emrini veriyordu.

Kafası bu birbirini tutmaz düşüncelerle karmakarışık, bahçeden dışarı çıktı, caddelerin kalabalığına katıldı. Fakat, bu kalabalık onu her vakitten ziyade rahatsız ediyordu. Doktor Hikmet, şu dakikada yalnızlıktan başka hiçbir şeyin hasretini duymuyordu. Yalnızlık... Lâkin, bir şehrin gürültüsü içinde, pencereleri bir işlek caddeye bakan bir odadaki yalnızlığı değil, tam mânasiyle bir kır ortasında, sessizlik, tembellik ve tahayyülle dolu bir yalnızlık istiyordu. Acaba sinirleri çok mu yorgun düşmüştü? Bütün vaziyetinde bir tayini güç kırıklık var gibiydi. Akşamları bir parça da nöbeti olduğunu zannediyordu.

XX

İki küçük oda ile bir daracık mutfaktan ibaret yeni evinde yerleşmek, Doktor Hikmet için uzun ve tatlı bir meşgale oldu. Uzun, çünkü, ev pek yarım yamalak döşeli idi ve bu yüzden bir sürü eksiklerini tamamlamak lâzım geliyordu. Tatlı, çünkü bu işleri hep Arlette'le birlik-

---

[19] Eski zaman kavanozu.

[20] Yasa koyucu.

te yapıyordu. Günde, hiç değilse, bir iki saat, Rue Lépice'le Pigalle meydanı ve Clichy ile Rochecourt bulvarları arasında genç kızla yan yana dolaşırlar, o dükkândan bu dükkâna girip çıkışlar, sonra ellerinde birtakım paketlerle eve gelip tıpkı yeni evliler gibi alınan şeyleri asmak, mıhlamak ve sermek için birbirlerine yardım edişler; arada bir, şöyle birer iskemlenin kenarına ilişip başarılan işlere dair birer mülâhaza söyleyişler; kısa bir sohbet zemini açışlar; Arlette'in bir şakası, bir gülüşü, bir gözünün ucuyla Doktor Hikmet'i süzüşü, ona, rüyada görse inanamayacağı saadetler gibi geliyordu.

Gerçi, Arlette'den, kendisine karşı hissî bir alâkanın uyanmış olduğunu veya uyanmak üzere bulunduğunu ummuyordu. Bu eve yerleşme işinde kendisine bu kadar arkadaşça yardım edişini bile doğrudan doğruya gönülden gelen bir sâike [1] atfedemiyordu. Hattâ, Doktor Hikmet, bazı günler, şüphe ve septizmasında [2] daha ileri giderek, genç kızın bütün hareketlerinde başkasının zoru ile yapılan nezaketlerin şemmesini [3] bile seziyordu. Gerçi, Arlette'in narin ve oynak omuzları arakasından hemen her an Madame Lavalière'in mütehakkim ve kesif gölgesini hissetmemek mümkün değildi. Genç kızın, ne gibi sâikler altında, Doktor Hikmet uğruna bu kadar zahmet ve angaryalara katlandığını keşfetmek için o kadar ince bir psikolog olmağa da hacet yoktu. Zira, Doktor Hikmet, Sacré Coeur yakınında bir yere geçip yerleşmek niyetini ilk defa Madame Lavalière'in hazır bulunduğu bir mecliste açmıştı ve gene o mecliste, o gün Madame Lavalière kızına bu işle meşgul olmasını, kendisine mahsus katî tonu ile emretmişti. O zamandan beri, Arlette'in her gün böyle bir emirle harekete gelmediğini kim söyleyebilir? Bahusus, Doktor Hikmet, son günlerinde Lavalière'lerin evine sık sık girip çıkmak itibariyle pekâlâ biliyordu ki, Madame Lavalière, yal-

---

[1] Güdü.

[2] Kuşkuculuğunda.

[3] Kokusunu, belirtisini.

nız kocasını kendi nüfuzu altında ezmiş bir karı değil, aynı zamanda, kızını tir tir titreten bir anadır. Vakıa, genç kız Albert'in anlattığı gibi kendi gönül meseleleri mevzuubahis olduğu vakitte bu tahakküme sinsilik, kurnazlık ve mürailik [4] silâhlariyle karşı koymasını biliyordu. Fakat, Arlette, bu meselelerle ilişiği olmayan vaziyetlerde bedava bir itaat ile anasının hükümranlığına baç vermekteki faydayı da anlayacak kadar zeki idi.

Küçük bir gelir ve günü gününe birtakım küçük kazançlarla geçinen, orta halliden biraz daha aşağı bir Fransız ailesi içinde yirmisine basmış ve henüz ekonomik vaziyeti taayyün etmemiş [5] bir evlât, kız olsun erkek olsun ana ile babanın omuzunda bir ağır yüktür ve Lavalière'ler, tam böyle bir aile tipi idi; Albert'le Arlette de tam bu vaziyette çocuklardı. Diyelim ki Albert, tahsilini bitirdikten sonra bir baltaya sap olacaktır. Fakat, elinden hiçbir iş gelmeyen, tahsili de yarım kalmış olan Arlette'in bağını kurtarması keyfiyeti son derece müphem bir mesele idi. Bir işe mi girecekti? Madame Lavalière kızında hiçbir sanata istidat görmüyordu. Evlenecek miydi? Heyhat, drahomasız bir kız için, bu muhitte ve böyle bir zamanda bunu ümit etmek bir hayali hamdı. [6] Çok da güzel değildi ki, bir büyük aşkın nihayet imdada yetişmesi beklenebilsin.

Madame Lavalière bunları düşündükçe aklı başından çıkacak gibi oluyordu. Arlette, bütün kusurlarından başka bir de giyinip süslenmeğe, gezip eğlenmeğe düşkün bir kızdı. Ara sıra babasından çarptığı cep harçlıklarını gidip bir kahvede veya herhangi bir eğlence yerinde sarfetmekten çekinmiyordu veyahut da bu para ile, çok defa, beş paralık kıymeti olmayan birtakım cici biciler alıveriyordu. İşte o zaman Madame Lavalière büsbütün küplere biniyor, kızının suratına ağzına gelen küfürleri savuruyor-

---

[4] İki yüzlülük.

[5] Belirmemiş, ortaya çıkmamış.

[6] Boş bir hayaldi.

du ve onu, günlerce aç bırakmakta adetâ *sadique* bir zevk duyuyordu.

Zavallı Arlette bu gazap günlerinde, dostu *boockmaker*'in kendisine yaptığı ufak tefek ikramlarla güç tutunabilirdi.

Madame Lavalière, bu *boockmaker* macerasını bilmiyor değildi. Fakat bilmemezlikten geliyordu. Hattâ icap ederse, kızının bu adamla münasebetini kendi himayesi altına almaktan bile çekinmiyecekti. Zira, ortada Arlette'in başından defolup gitmesi için bundan başka bir ümit göremiyordu. Sözün kısası, onun, bir büyük bankere metreslik edecek ve yahut bir nazırın karısı olacak hali yoktu ya!

Evet, ihtiyar şairin karısı elinden gelse kızına o gizli münasebatında yardım bile edecekti. Lâkin, yüreğinde, hiç tanımadığı o herife karşı derin bir emniyetsizlik, bir şüphe taşıyordu. Kendi kendine "bu tip herifler kabil değil evlenemez." diyordu ve günün birinde, Arlette'in, karnında bir piçle, hüngür hüngür ağlayarak ayaklarına kapanmasından korkuyordu. Ve işte, Madame Lavalière böyle bir akıbet karşısında, günahkâr kızın sokak kapısını gösterebilmek hakkını kendisinde bulmak için, onun gece gezintilerinden, gizli kapaklı mülâkatlarından bihaber görünmek istiyordu. Zira, bundan haberdar göründüğü takdirde mesuliyetin yarısını üzerine almış olacaktı. Gerçi, Madame Lavalière, istediği vakit bu tehlikeli sergüzeştin önüne geçebilirdi. Fakat, yüzde beş bir ümit, boockmaker'in kızıyla yüzde beş evlenmesi ümidi, onu, bu meselede kati bir karar vermekten alıkoyuyordu.

İşte, tam bu sıralarda Madame Lavalière'in karşısına, Doktor Hikmet çıktı. Feleğin çemberinden geçmiş bu kurnaz kadın bu toy ve genç yabancıyı kızı ile bir arada ilk gördüğü dakikadan itibaren, onun yüreğindeki zâafı hemen keşfedivermişti. İhtiyar şairin karısı, gayet positif düşünceli, ve muhayyelesi dar bir insan olmakla beraber, Doktor Hikmet'in taşımakta bulunduğu Türklük ve şarklılık sıfatları, onun üzerinde bile tesir yapmaktan hâli kal-

mıyordu. Yıllardan beri, Letessier'nin İstanbul'a dair anlattığı şeyler ve gösterdiği vesikalar Madame Lavalière'i de teshir etmişti. Hele, Doktor Hikmet ve mensup olduğu aile hakkında gene Letessier'den aldıkları malûmat onu el üstünde tutmak için kâfi geliyordu. Arlette'in annesi biliyordu ki, Doktor Hikmet'in babası bir eski sultan *"chambellan"* ıdır,[7] ve menkûb[8] olmasına rağmen gene hali ve vakti yerindedir. İstanbul'da kışa mahsus on beş yirmi odalı bir *Hotel particulier*'i,[9] yaza mahsus, *Bosphere* kıyılarında bir yalısı vardır ve oğluna her ay dört beş yüz frank harçlık gönderecek kadar *grand seingneur*'dür. Doktor Hikmet'in şahsı ise her türlü şüphe ve tereddüdün fevkinde idi. Ağırbaşlı, nazik ve vakur bir gençti. Hayatını alnının teriyle kazanmak zaruretinde bulunmadığı ve çoktan *Docteur en Médecine* olduğu halde gene çalışmasında devam ediyordu. Madame Lavalière Doktor Hikmet'i bir erkek olarak da kusursuz buluyordu; ve içinden bu esmer, kara gözlü, kartal burunlu, narin ve uzun boylu delikanlıya kızının hâlâ gönül vermemiş olmasına şaşıyordu. Arlette'e fırsat düştükçe:

«Ona karşı kâfi derecede nazik değilsin...» diyordu. Genç kız ise fettan bir tebessümle gülümseyerek omuzlarını silkiyordu:

«Ne yapayım anne? O kadar çekingen, o kadar kibirli ve o kadar az...»

«O kadar az, ne?»

«Doğrusu, ben de ne olduğunu bilmiyorum...»

Arlette'in Doktor Hikmet'i anlamamakta hakkı vardı. Doktor Hikmet, yalnız Arlette için değil, kendisi için de gitgide bir muamma haline girmektedir. Zaten Mizantrop,[10] utangaç ve alıngan olan mizacı, onu, gün geçtikçe sertliği ve kesifliği artan bir madde gibi ihata ediyor-

---

[7] Mabeyinci.
[8] Gözden düşmüş.
[9] Özel konak.
[10] İnsandan kaçan.

du. Gerçi, Paris'e geldiği ilk günlerin, ilk ayların sinir buhranlarından, ihtilâçlarından onda hemen hemen eser kalmamış gibiydi. Hattâ ruhuna bir nevi sükûnet gelmişti. Hattâ kendini biraz mesut bile hissediyordu. Hele Montmartre tepesinde, bu yeni evinde yaşamağa başladığı hayat ona, bir büyük felâketten kurtulmuş bir insan sevincini vermekte idi. Sanki, ilk gençlik demlerinden beri hasretini çektiği dünya Rue Lépcei'deki bu iki odalı apartımandan ibaretmiş gibi, buradan, bir dakika ayrılmak istemiyor ve yemek vakitleri haricinde hemen bütün saatlerini kâh elinde bir kitapla kanapesinin üzerinde olarak, kâh penceresinden Paris'i seyrederek geçiriyordu. Evinin içi, kendisi hazır olsun veya olmasın, daima Arlette'in atmosferinin tadıyla doludur ve engin şehir, ayaklarının altında bir okyanusun kaynakları * gibi müheyyiçtir. [11] Bu kızın havası ve bu şehrin profili Doktor Hikmet'in hassasiyetinde birbirini tamamlayan ve birbirine karışan iki hayat estetiğinin unsurları gibidir. Arlette ile Paris... Lâkin, bu iki varlık arasında ne münasebet vardı? Arlette bir ses, bir bakış, bir tebessüm, bir âhenkli kımıldanıştır ve güzelliğinin hiçbir plâstik tarafı yoktur. Halbuki, Paris bütün mânasiyle *monumental* [12] bir şehirdi ve taştan hatlarının, Montmartlı kızın yüzündeki seyyal çizgilerle ancak bir tezadı olabilirdi. Tanrı hatun Atenea, her cihetten Atina şehrinin patronudur. Çünkü, bunun vücudiyle o beldenin mimarisi, usulce birbirine uygundur. Bir Napolili kadın, renkleri, kıyafetiyle bütün Napoli demektir. Fakat Arlette, Paris'in içinde bir ekzotik çiçekti. Bununla beraber, niçin bu şehir o kızı, o kız bu şehri anlayıp sevmeğe yardım ediyor.

Gerçi, ilk günler Doktor Hikmet'in gözleri önünde serilen şehrin içindeki belli başlı büyük binaları ve âbideleri parmağının ucuyla göstererek bunların adlarını ona bi-

---

* *Récifs* demek istiyorum.

11 Heyecan vericidir.

12 Anıtsal.

rer birer söyleyen Arlette idi. Şimdi onun birkaç defa tekerrür eden dersleri sayesinde biliyordu ki, meselâ, birinci plânda ve hemen kendi mahallesinin altında yükselen iki büyük binanın damları Lycée Rollein'le St, Lazare garına aittir ve gene birinci plânın sol tarafında gözüne çarpan boz renkli duvarları St. Lazar hapishanesiyle Marché du Temple'nın çatılarını ve Madeleine kilisesinin sütun başlıklarını, "Assomption" un mutantan kubbesini, Louvre sarayı ile Palais Royal'in arduvaz'larını ve biraz daha sağda, tâ uzakta Arc de Triompye'un yandan kemerlerini görüyordu. Aynı istikamette Tour Eiffel üzerinden seken gözleri yavaş yavaş sola dönerek Palais de Justice'le Notre-Dame'ın vakur ve mehabetli omuzları üstünde duruyor; sonra bu manzaradan yorulmuş gibi Panthéon'un yeşil ve armudi başlığına çevriliyordu.

Bu Paris, bir gün Tour Eiffel'in birinci katından seyrettiği Paris'e benzemiyordu. Doktor Hikmet büyük şehre, bu sefer çok daha yakından ve aşağıdan baktığı için, ona daha munis geliyordu ve buradan mahallelerin; binaların bütün teferruatı o kadar iyi gözüküyor; zeminin birtakım tatlı yokuş ve inişlerle bir yandan St. Cloud'ya, bir yandan Montparnasse'a doğru kabarışı o kadar iyi hissolunuyordu ki, Doktor Hikmet, bütün Paris'i, âdeta odasının içinde zannediyordu. Sabah akşam, onunla yatıp kalkıyor; onu, her dakika kendi emrine ve temaşasına âmâde buluyordu.

Hele geceleri, semt semt, mor, yeşil, mavi ışıklariyle, yekpare bir toz pembe aydınlık içinde koca şehrin, bir yalgın * gibi efsunlu bir cazibesi vardı. Lâkin, genç adam bu cazibeye kapılmaktan kendini tutuyor ve gördüğü vakanın bir ziya inikâsından [13] ibaret yalandan bir manzara olduğunu bilen bir çöl yolcusu gibi ona karşıdan bakmakla yetiniyordu.

Doktor Hikmet'in, Arlette'e karşı da vaziyeti tıpkı böy-

---

* Serap demektir.

[13] Yansımasından.

le idi. Onu da sadece güzel bir manzara gibi seyretmekle kalıyordu. Hemen söylemek icabeder ki, bunun sebebi, yalnız mizacının çekingenliği ve sıkılganlığı değildi. Ne de yalnız gönül işlerindeki beceriksizliğiydi. Bu genç kız onun mahremiyetine ilk karışan kadın olmakla beraber, Doktor Hikmet, pekâlâ hissediyordu ki, o, kendisine maddeten ne kadar yakın görünüyorsa, mânen o kadar uzaktır. Arlette, onunla daima hoş, neşeli ve samimî idi. Hattâ, bazı anlar bu arkadaşça muamelelerine kadınlığından bir şey, bir işve ve bir nevi cinsiyet râşesi kattığı bile oluyordu.

Nitekim bir akşam... oh, ne acayip, ne feerik[14] bir akşamdı o!... Mutfağın küçük balkonundan, Paris'e doğru, yan yana eğilmiştiler. Kâh ateş böceklerinin uğul uğul kaynaştıkları bir uçuruma benzettiği Paris, mayıs ayının bu serin ve ıslak saatinde, mavimtırak bir tüle bürünmüş gibiydi ve bu ince sis tabakasının içine bütün kubbeler, çatılar ve çan kuleleri yollarını kaybetmiş birtakım gemileri andırıyordu. Şehrin mutad uğultusunda bile bir başkalık, bir yumuşaklık, sabah vakti bir limanın uyanışı veya gece yarısı, yerin altından bir selin akışını hatırlatan bir şey vardı. Yakındaki bahçelerin birinden ve belki Montmartre mezarlığından ıslanmış taze ot aromalarıyla[15] karışık leylak kokuları geliyordu. Doktor Hikmet:

«Ne paradoksal bir akşam!» dedi. «İnsan nerede olduğunu, hangi iklimde yaşadığını bilmiyor. Bütün atmosfer o kadar birbirini tutmaz unsurlarla doludur.»

Arlette, cevap vermedi. O da, bu akşam gibi paradoksaldı. Etli dudakları, basık burnu, geniş alnı ve uzun narin endamiyle bir eski Mısır ilâhesinin putuna benziyordu ve put gibi muammalı, sessizdi. Doktor Hikmet kendini tutamadı:

«Siz de,» dedi, «siz de bu akşam, bambaşkasınız. Sizi hiç bu kadar mahzun ve sükûti görmemiştim.»

---

[14] Masalsı.

[15] Koku.

Genç kız davûdî sesinin en pest temposu ile cevap verdi:

«Hakkınız var, bugün yüreğim pek sıkıntılı...»

Arlette'in bu melâli etrafına sirayet ediyor gibiydi. Zira, Doktor Hikmet de birdenbire kendini ölesiye mahzun hissetti. Uzun bir müddet, akşamın karanlıkları büsbütün basıncaya kadar hiçbir kelime konuşmadan, böyle yan yana, küçük balkonun demirlerine dayanmış kaldılar.

Fakat hava gittikçe serinliyordu. Doktor Hikmet, üst üste birkaç defa öksürdü. O vakit Arlette:

«Girelim, üşüdünüz;» dedi.

Evin içi kapkaranlık olmuştu. Ne genç adam, ne de genç kız lâmba ile kibritin yerini bilmiyorlardı. Her ikisi de, körebe oynayan çocuklar gibi kollar boşluğa uzanmış, ayaklar müteredditi, mutfağın içinde aranmağa başladı. Bu sırada, kâh biri öbürüne çarpar gibi oluyor; kâh birinin dirseği öbürünün göğsüne dokunuyor; derken ikisi birden, aynı noktada biribirlerine o kadar yaklaşıveriyorlardı ki, adetâ burun buruna geliyorlar ve birinin nefesini öbürü kendi yüzünde hissediyordu.

İşte, böyle bir anda. Arlette'in eli, gelip yavaşça Doktor Hikmet'in elini tuttu ve onu, avucunun içinde iki üç defa sinirli sinirli sıktı. Fakat, genç adamın eli bu işarete hiçbir cevap vermedi. Lâmbayla kibrit bulunduktan sonra da Arlette bir dakika durmadan gitti.

Bir dakika durmadan gitti ve ertesi gün görünmedi. Daha ertesi gün gene görünmedi. Doktor Hikmet'in içini yeniden, pişmanlığa, vicdan azabına, hasrete benzer birtakım buhranlı duygular kaplamağa başlamıştı. Hayatının sükûneti yeniden bozulmağa yüz tutmuştu. Evinde oturamıyor, dışarıda kalamıyor. Günde birkaç defa Cacré Coeur'ün merdivenlerinden Butte Chaumont'un yokuşlarından inip çıkıyor lüzumsuz yere, Rue des Abbesses'e dalıyor, oradan hızlı hızlı geçerek sağa kıvrılıyor, tekrar kendi mahallesinin bayırlarını tırmanarak soluk soluğa evine dönüyordu. Ve evine dönerken garip bir ümit ona kapıdan çıkarken veya kapıdan girerken rastgelmek

veya yahut, kapının anahtar deliğinde *onun* yazısiyle bırakılmış bir kâğıt parçası bulmak ümidi.

Nihayet üçüncü gün dayanamayıp Lavaliére'lerin evine gitti. Lâkin Arlette'i bulamadı. Karı koca evde yalnızdılar. Onu, hem antişambr, hem de yemek salonu vazifesini gören bir odaya aldılar. Kimbilir kaç zamandan beri pencereleri hiç açılmamış olan bu odanın havası bir hastanın nefesi gibi kokuyordu. Doktor Hikmet:

«Rahatsız olmayın,» diyordu. «Uzun uzadıya kalacak değilim. Şöyle geçerken bir bonjur demeğe gelmiştim.»

Madame Lavalière:

«Çoktandır bize uğramadınız; girin de biraz yüzünüzü görelim...» dedi.

Ve vardakosta [16] bir eda ile geçip bir koltuğa kuruldu. Oturunca göğsünün balkonu ileriye doğru daha geniş bir çıkıntı, adetâ bir yuvarlak taraça teşkil ediyordu. Eski bir tafta buluzun kabarık omuzları, bu taraçanın iki yanından iki kırık sutun başlığı gibi uzanıyordu.

«Oturun, şu iskemleye, doktor.»

Sonra kocasına dönerek:

«Jenato, bir defa git bak, mutfakta musluğu açık bırakmış olmayayım.»

Ve şair Lavalière bir gölge gibi süzülüp çıkarken kadın tekrar Doktor Hikmet'le konuşmağa başladı:

«Yeni tuttuğunuz evde akar su var mı?»

«Hayır...»

«Mühim eksik. Bunu nasıl oldu da düşünmedik!»

Madame Lavalière'in, kendine karşı bu anaca alakâsı Doktor Hikmet'in hem hoşuna gitti; hem de —bilmem nasıl ifade etmeli?— ta içerisinde, benliğinin ta derinliklerinde bir nevî reaksiyon uyandırdı. Arlette'e karşı gönlünde gittikçe bariş bir meyil duyan Doktor Hikmet bu "nasıl oldu da düşünemedik" sözünde adetâ onu, birdenbire, Arlette'in mahremiyetine sokan Arlette'e kendi hususî hayatı üzerinde birtakım ailevî müdahale hakları veren bir mâna buluyor; hele "düşünememek" masdârından sonra gelen "dik" edatında Arlette'in sesini doğ-

rudan doğruya anasının sesine karışmış hissediyordu. Hattâ bir an oldu ki, Madame Lavalière'in yüzüne bakarken, onun tombul ve şişkin çehresinde, birdenbire Arlette'in çizgilerini —bozulmuş ve katılaşmış bir şekilde— görür gibi oldu.

Fakat, öbür yandan, başka bir Doktor Hikmet, Ruşenî Beyle Pakize hanımın oğlu olan ve yirmi sekiz yaşına ve bütün başından geçen maceralara rağmen hâlâ doğup büyüdüğü konağın temiz, saf, asil ve şefkatli havası içinden çıkamayan bir Hikmet vardı ki, bu küçük Fransız burjuvalarının evinde, bu, belki, bir haftadan beri pencereleri açılmamış odada, bu bir haftadan beri belki hiç tozu alınmamış çarşı malı eşyanın ortasında, bütün bunların sahibi ve ruhu bir yabancı kadın tarafından ona gösterilen bu samimiyeti doğrudan doğruya kendi anasının hakkına bir tecavüz telâkki ederek inciniyordu.

Kendi anası ve bu kadın!... Hey Yarabbim, aradaki fark ne müthişti!... Kendi anası ne kadar nazlı, tatlı ve yumuşak idiyse, bu kadın o kadar sert ve carizdi.[17] Kendi anasında tevazula vekar ne kadar biribirine karışmış iki esas fazilet ise, bunda küstahlık ve bayağılık o kadar göze çarpan bir hususiyetti. Ve "Jeanot, git, bak, mutfakta musluğu açık bırakmış olmıyayım!" Bu öyle bir cümle idi ki, anasının ağzından, hiçbir zaman, ne aynının, ne de benzerinin çıkmasına imkân verebilirdi. Bu yalnız Ruşeni beyin haremi Pakize hanımefendi ömründe bir defa mutfağa ayağını basmamış veya mutfağın musluğuna elini uzatmamış bir kibar kadın olmak itibariyle değil, olsa olsa bir yabancı misafir önünde böyle bir söz söylemek kabalığından çekineceği için imkânsızdı. Yoksa, Doktor Hikmet, ev kadını denince gözünün önüne, hâlâ, kendi anasından başka kimseyi getiremiyordu. Fakat, bu sessiz ve nazlı kadın evin işleriyle ne vakit meşgul olur, ne vakit her şeyi yoluna koyar hizmetçileri nasıl sevk ve idare eder, koca konağın içinde, bun-

[17] Hırçındı.

dan kimsenin haberi olmazdı. Sanki bir ruh gibi konağın her köşesinde, daima varlığı sezilir ve her yapılan işte onun izi görülürdü. Küçük Hikmet, her sabah gözlerini, bütün odaları silip süpürülmüş; bütün eşyasının tozları alınmış, hizmetçileri tertemiz giyinmiş ve kahvaltı masası hazırlanmış pırıl pırıl bir evin içinde açardı ve mektebe giderken, elini öpmek için anasının yanına her girişinde, onu, çoktan gündüzlük entarisini giymiş, saçlarını sımsıkı tarayıp örmüş ve başına oyalı ince yemenisini bağlamış bulurdu. Doktor Hikmet'in, anasında en çok sevdiği şey kullandığı eşyadaki tabii lavanta çiçeği aromasıyla, tenindeki daimî beyaz sabun kokusu idi.

Babası menkûbiyete uğradığından ve bütün konak üç hizmetçi ile bir aşçı ve bir uşak eline kaldıktan sonra da evin bu düzeni bozulmadı. Gene, teni beyaz sabun ve çamaşırları lavanta çiçeği kokan bu hanım, sabahleyin erkenden, her işi tamam olmuş pırıl pırıl bir evi içinde mütebessim, sessiz oturuyordu.

Bütün bunlar, zihninin içinden geçerken, Doktor Hikmet'in gözü önünde, birden şöyle bir hatıra bir vizyon halinde canlanıverdi:

Bir gün ikindi vakti, bir mektep dönüşü, Doktor Hikmet, bermutat [19] el öpmek için anasının bulunduğu odaya girince, onu, bir bohçacı kadınla kadınla karşı karşıya oturmuş, aralarında kumaş yığınlarını tetkik ederken bulmuştu. Bu bohçacı kadın, daima o evden bu eve soluk soluğa dolaşır, siyah fistanı daima toz toprak içinde, şişman bir lehli idi. Patlak mavi gözleri vardı. Acaip bir Türkçe konuşuyordu ve tırnaklarının ucu, daima kirden kapkara idi. Doktor Hikmet, bu kadını, bütün bu vasıflariyle o gün görüp tanımıyordu. Fakat, her nedense boş bulundu. Anasının elini öptükten sonra ona doğru eğildi ve siyah tırnaklı eli alıp ağzına götürdü. İş bununla kalsaydı neyse... Lâkin çocuğun bu eli ağzına götür-

---

18 Gözden düşüp mevkiini yitirdiğinden.

19 Her zaman olduğu gibi.

mesiyle, kadının onu kendine doğru çekip kucaklaması ve göğsüne bastırması bir oldu. Bu göğüste keskin bir ter kokusu vardı ve lehli kadının ıslak dudakları Doktor Hikmet'in alnı, yanakları üstünde bir sülük yapışkanlığıyla dolaşıyordu. Zavallı çocuk bu okşanıp öpülmelerden pancar gibi kızarmış bir halde kurtuldu. Anasının benzi, güya oğlu bir kazaya uğramış da imdadına yetişemiyormuş gibi sapsarıydı. Bohçacı, gider gitmez, onu aldı, hemen musluğa götürdü. Tepeden tırnağa kadar soydu ve yüzünü, kulaklarını, ensesini birkaç defa sabunlu sularla yıkadıktan sonra ancak kendine gelebildi. Hizmetçi kızlar ise; zaten her defa olduğu gibi bu sefer de kadının oturduğu ve ayağının bastığı noktaları silip temizledilerdi.

Doktor Hikmet, birdenbire, Madame Lavalière de, işte, o lehli karının hüviyetini görür gibi oldu. Madame Lavalière muttasıl konuşuyor, konuşuyordu ve kocası, yanıbaşında bir iskemlenin ucuna ilişmiş, iki elleri birbirine bitişik dizlerinin üstünde, onu, muttasıl tasdik edici bir tebessümle dinliyordu.

XXI

Doktor Hikmet, Lavalière'lerin evinden çıkarken geniş bir soluk aldı. Hem içerinin boğucu atmosferinden kurtulmuş; hem de... Arlette'i unutmuştu. Arlette'i unutmak mı? Genç adam, içinden: "Gerçek," dedi. "Bu eve birkaç defa daha gelirsem, onu, yalnız unutmayacağım; ondan aynı zamanda nefret bile edeceğim." Fakat, bu acı hakikatı, kendi kendine itiraf ederken, yüreğinin bir acaip elemle sızladığını hissetti. "Hayır." dedi. "Hayır, ondan nefret etmek istemem. Onu unutmak da istemiyorum. Ondan nefret edersem, onu unutursam ne yapacağım? Hayatımın boşluğunu nasıl dolduracağım? Her şeyden bıkıyorum. Her şeyden tiksiniyorum. Okumak iştahını da kaybettim. Fikir ve sanat davaları artık bana

heyecan vermiyor. Montparnasse'deki Rus ihtilâlcilerinin materyalist nazariyeleri, bende kol kanat bırakmadı. Artık, dünyada, yüksek ve ulvî hiçbir şeye inanamıyorum. Bir sevgi, beni inkâr berzahında[1] da intihara kadar gitmekten kurtarabilirdi. Ona da türlü türlü manialar çıkıyor. Bugün Madame Lavalière yarın Boockmacker?

Boockmacker! Onu birdenbire hatırdan nasıl çıkarmıştı. Arlette'i sevip sevmemek zaten onun elinde olan bir şey miydi? Arlette, ona yüzden "seninim" dese bile, içten o adamındı. O adamı sevmekte ve bütün mevcudiyetiyle onun olmakta berdevamdı. Doktor Hikmet, bunun böyle olduğunu nasıl biliyordu. Doktor Hikmet, bunu, malûm olan beş duygunun fevkinde bir müstesna duygu ile sezip hissediyordu. Genç kızın yüzüne her yakından bakışında o adamla geçirdiği saatlere ait bir perişanlığın izlerini görür gibi oluyordu. Daima gevşek ve çözülmeğe müheyya[2] bir topuzla tepesine doğru kabaran lepiska saçlarının dalgalarından tutun da her zaman açık bıraktığı fildişi rengindeki gerdanının pürüzsüz sathına kadar bu güzel kafanın her noktası, Doktor Hikmet'in endişeli gözleri önünde bir gizli ayıbın damgasını taşımaktadır. Ya gözleri!... Arlette'in yüreğini okumak için gözlerine dikkatle bakmak kâfi idi. Bunlar, içlerinde bir cürmün sırrını taşıyan bütün günahkârların gözleri gibi uzun bir bakışa asla tahammül edemiyorlar ve hemen uzaklara çevrilip kaçıyorlardı. Bundan başka Doktor Hikmet, tahlil edemediği diğer bir duyuşun daha zebunuydu.[3] Genç kızla bazı yanyana ve hattâ diz dize otururlarken bile onun vücudiyle kendi vücudu arasında katedilmez bir mesafe var gibiydi ve Doktor Hikmet gözlerle beraber bütün bu vücudun bu garip uzaklığını daima ona maddedeten en yakın bulunduğu anlarda hissetmişti. Öyle ki, geçen akşam, Arlette'in eli karanlıkta

---

[1] Geçit, darboğaz.

[2] Hazar.

[3] Düşkün, esiriydi.

kendi elini sıkarken aralarındaki bu mesafe bir uçurum gibi derinleşmişti.

Doktor Hikmet, bütün bu muammalı tahassüsleri,[4] kimbilir kaçıncı defa tahlile çalışarak dalgın dalgın Avenue de Clichy'ye doğru inerken, birden Arlette'in bu saatte evine uğraması ihtimalini düşünerek geri dönmek istedi. Sonra hazin hazin gülümsedi. "Şimdi, ne düşünüyordum. Şimdi ne yapmak istiyorum" dedi. «Onu seviyorum. Onu, şu dakikada ölesiye seviyorum; çünkü ondan uzağım. Çünkü onu, bütün o yapmacık samimiyeti, bütün o aklı başka yerde tavırlariyle yanıbaşımda görmüyorum. Görünce tekrar soğuyacağım.» Bununla beraber, gene için için hissediyorum ki, her gün onun atmosferinde birkaç saat yaşamak, her gün birkaç saat onun havasını teneffüs etmek, kendisi için yemek içmek gibi bir ihtiyaç haline girmiştir.

Genç adam "Bu böyledir diye Arlette'i o herifle paylaşınağa razı mı olacağım?" dedi. Paylaşmak! Hattâ bu paylaşmaktan daha aşağı bir şeydi. Doktor Hikmet'in gönlü o herifin artıklariyle beslenecekti. Böyle bir âkıbet ona korku veriyordu ve şu saatte iradesi o kadar zayıftı ki, kendini her tehlikeye karşı vikayesiz[5] hissediyordu. Şu saatte, karşısına birdenbire Arlette çıkıverecek olsa... Herhalde bu beklenilmeyen bir tesadüf olmıyacaktı. Doktor Hikmet gene hüzünlü bir tebessümle kendi kendine itiraf etti: "Zaten bu caddede işim ne? Biliyorum ki, bu vakitlerde ona ancak buralarda rastgelinebilir ve ben bu kaldırımların üstünde bu ümitle dolaşmaktayım." Ve gerçekten otuz kırk adım ötede Arlette'le karşı karşıya geldiler.

«*Bonsoir docteur...*»

«*Bonsoir Mademoiselle,* şimdi sizin evden geliyorum. Kaç gündür görünmediniz; merak ettim.»

---

[4] Duygulanmaları.

Korunmasız.

Genç kız biraz şaşkın ve utangaç hali vardı. Gözlerinin ucuyla elindeki paketi işaret ederek:

«Görüyorsunuz, evin işleriyle meşgulüm.» dedi; «birkaç gün var ki, öteberi almak için annem hep beni gönderiyor.»

«O halde, sizi anneniz namına mükâfatlandırmak için bu akşam istediğiniz bir yerde yemeğe davet edeceğim.»

«Mersi... fakat bir defa eve uğramalıyım.»

«Size kapınızın önüne kadar refakat edeyim. Verin paketinizi...»

Birkaç adım konuşmaksızın yürüdüler. Arlette, kendi kendine söylenir gibi:

«Acaba nereye gitsek? Acaba nereye?...» diyordu. Sonra birdenbire aklına harikulâde bir şey gelmişçesine:

«Hah, buldum;» dedi. «Madame Margueritte'in lokantasına gideriz. Çok iyi yemek yenir, orada. Hele kendi eliyle bir ciğer tavası yapıyor; nefis bir şey... Bundan başka size o kadar yakın ki benimle tekrar yürümek zahmetinden kurtulmuş olursunuz.»

Gözünün ucuyla Doktor Hikmet'in protestosunu bekledi. O, sadece bıyık altından gülümsüyordu.

Ve sonra Madame Margueritte'de atmosfer o kadar sade ve samimî ki...»

Cümlesinin sonu, bir küçük kahkaha içinde kayboldu:

«Samimiyet... Lâkin bu sizin hiç sevmediğiniz bir şey...» dedi.

«Bilâkis matmazel, bilâkis... Ben Paris'e geldiğim günden beri yalnız samimiyetsizlikten, yalnız samimiyetsizlikten müştekiyim.[6] Günün birinde burada ölecek olursam sebebini ne açlıkta ne susuzlukta, ne de hastalıkta arayınız! Emin olunuz ki yalnız samimiyetsizlikten gebereceğim.»

Doktor Hikmet, o kadar ciddi bir tavırla, o kadar canı yanarak konuştu ki, genç kız, âdetâ, ürktü ve azar-

[6] Şikayetçiyim.

lanmış bir çocuk gibi başını önüne eğdi. Öbürü devam etti:

«Size bunu söylerken ne derece gülünç olduğumun da farkındayım. Zira bütün samimiyetimle konuşuyorum. Bu şehirde ise samimî bir adama ancak gülünç bir mahlûk nazariyle bakılır. Oh, nafile itiraza kalkışmayınız! Hem de bu ciddî tavır size hiç yakışmıyor. Siz ki, insanla yalnız alay etmesini bilirsiniz. Çünkü kalbinizle yaşamak ve kalbinizle görüp anlamak fırsatını hiç elde etmemişsiniz; bu sizin kabahatiniz değildir. Öyle bir muhit içinde doğup yetişmişsiniz ki, orada yalnız kuru hesabın, kuru mantığın ve kuru zekânın yeri vardır ve zavallı kalp bir anakronik,[7] daha doğrusu bir ekzotik nesnedir. Burada görüyorum: Aile içinde nasıl sevişildiğini, dostlar arasında nasıl sevişildiğini ve kısaca nasıl sevişildiğini.»

«Oo, doktor...»

Ve size acıyorum. Bütün hayatınız ne kadar değersiz, ne kadar yapma hummalar içinde yıpranıp gidiyor diye... Ve gene görüyorum ki, siz başka türlü yaşayamazsınız. Bu cemiyetin içinde, bu cemiyetin katı ve merhametsiz şartları içinde, yalnız gönlün saiklerine hesapsız kitapsız bir yaşayış ancak bir hezimeti tazammun eder.[8] Ufak bir ihtiyatsızlık, bir dalgınlık veya hafif bir baş dönmesi sizi birden aklın alamıyacağı uçurumlara sürükleyebilir ve veyl[9] bu müthiş kalabalığın arasında sendeleyip düşecek olana!.. Onun içindir ki, talihin size çizdiği yolu, her biriniz kendinize mahsus bir teraziyle tıpkı bir ip cambazı gibi, daima tetikte, ve bin türlü tedbir ve ihtiyatla yürüyüp geçmek ıztırarında kalıyorsunuz —pek de haklı olarak— doğrusu...»

Ve doktor bu sözleri söylerken "Rue des Abbesses" e çıkan yokuşta bulundukları için nefesi tıkanır gibi oluyor, kalbi küt küt vuruyordu. Lavalièrelerin oturdukları

---

[7] Çağa uymayan.

[8] İçerir.

[9] Yazık.

apartmanın kapısı önüne geldikleri vakit ise, bu nefes tıkanıklığı bir nevi gıcığa inkılâp etti ve genç adam, kesik kesik öksürerek sustu. Arlette:

«Görüyor musunuz?» dedi. «İşte bu kadar haksız şeyler söylediğiniz için Allah sizi cezalandırıyor. Fakat bu kadarcıkla kendimi kit addetmiyorum.[10] Gidip şu paketi bırakayım. Münakaşamıza orada devam edeceğiz.»

Ve koşarak merdivenleri çıktı.

Genç kız beş on dakika sonra dönünce Doktor Hikmet'i epeyce sakinleşmiş buldu:

«Sizi beklettim, affedersiniz,» dedi. «Kendime biraz çekidüzen vermek istemiştim.»

Arlette, başına kenarları daha geniş ve yapma çiçeklerle bezenmiş bir şapka geçirmişti. Boynuna taklit devekuşu tüyünden bir atkı sarmıştı ve yüzü, fondan şekerlemesi gibi taze pudra kokuyordu. Sokak lâmbasının henüz yanan ışığında "Beni nasıl buluyorsun"? demek isteyen bir eda ile durdu. Bütün vücudu tepeden tırnağa kadar hep naz ve işve idi. Durduğu yerde kırılıp dökülüyor ve genç adamı şehvanî bir dansa davet ediyor gibiydi. Gerçi, Arlette'i ince belinden kavrayıp havasında —bilmem niçin?— daima Parisli «grisette»lerin[11] tenînden bir şey kokan *Monmartre*'ın bu yarı karanlık sokaklarında, bitmez tükenmez bir raksa atılmak çılgınlığı şu dakikada Doktor Hikmet'in gönlünden geçmiyor değildi. Fakat, heyhat! Karşısındaki bu oyun arkadaşı bir görünüşten ibaretti ve hissediyordu ki, elini uzatınca sihir bozuluverecekti. Onun için genç kızla yan yana, Rue Lepic'in yokuşunu tuttular.

"Madame Margueritte" lokantası Lepic sokağının üst yanındaki küçük meydanlıkta "Rue Caulainciurt"u köşeliyen taraçamsı bir toprak çıkıntısının üzerinde, küçük banliyö istasyonlarındaki büfeleri andıran yarı rüstaî bir yerdi.

---

[10] Karşılığı bulunamadı.

[11] Yosma işçi kız.

Arlette, dermeçatma bir tahta kapıyı iterek girdikleri lokantanın yarı avlumsu, yarı bahçemsi taşlığını göstererek:

«Yazın burada yemek yenir,» dedi; «sarmaşıklar açınca ve asmalar yapraklanınca...»

Buradan, üç dört basamak bir merdivenden çıkılıp oldukça mutfak kokan bir vestibüle[12] giriliyor. Ondan sonra iç içe iki odanın ortasında kolları sıvalı, güler yüzlü bir kadın kırk yıllık bir ahbap samimîyetiyle sizi karşılıyor:

«*Bonsoir Mam'zelle, bonsoir Monsieur. Ungentil petit coin; voulez - vous?*»

Buranın her noktası, zaten, bir hoş ve sevimli köşedir. Yeşil karolu pamuk bezinden masa örtüleri, her masanın üzerindeki kâğıt abajurlu küçücük el lâmbaları ve maun boyalı tahta sandalyalariyle, bu sade aşçı dükkânı insana Paris'ten yüzlerce kilometre mesafe uzakta ücra bir köy evinin gönül ferahlatıcı rahatlığını veriyordu.

Madame Mergueritte, onları, iki küçük salon arasındaki bölmenin dibinde oldukça loş ve üsude[13] bir yere oturttu. Zaten çok erken geldikleri için lokantada kalabalıktan eser yoktu ve Arlette'in o kadar iştaha ile yemeğe hazırlandığı ciğer tavasını yapmağa mahsus olduğu tahmin edilen kocaman bir ispirtolik saçtan ocağın üstünde henüz yanmamış duruyordu. Bunun fitili bu akşam ilk defa olarak Arlette'in şerefine yanacaktı. Nitekim öyle oldu. Ve Madame Margueritte bu işi bizzat kendi yapıyordu.

Genç kız, şarap intihabını[14] Doktor Hikmet'e bırakıtı. Fakat o bir türlü işin içinden çıkamıyordu. Vakıa Ragıp Beyle düşüp kalktığı zamanlardan hatırında şarap isimlerine ve hangilerinin hangilerine üstün olduğuna dair birtakım bilgiler ve mefhumlar kalmıştı. Fakat şu

---

[12] Hol, evin girişi.

[13] Sessiz, rahat.

[14] Seçimini.

anda bunların hiçbirinden istifade edemiyordu. Nihayet, kız, elinde bir kâğıtla bekleyen siyah önlüklü adama:

«Bir beyaz... Ne olursa olsun...» dedi:

Sonra, hâlâ şarap listesini tetkikle meşgul arkadaşına döndü:

«Bırakın şunu; konuşalım;» dedi. «Neydi deminki mübahasemız?»

«Onu tekrar açmayalım, müsaadenizle...»

«Bilâkis; o bahse tekrar dönelim. Çünkü benim de söylediklerinize verilecek cevaplarım vardı. Hepsi ağzımda kaldı. Ve sonra... Ve sonra, siz kızdığınız zaman daha enteresan oluyorsunuz.»

«Sizi temin ederim ki, demin hiç de kızmış değildim. Sadece bir müşahede ve mütalâada bulundum. Herhangi meseleye dair olursa olsun, fikirlerimi söylerken biraz galeyana gelirim, bu benim mizacımdır.»

«Bu mizacı çok severim. Bu, sizin ne kadar ihtiraslı ve heyecanlı olduğunuzu isbat eder. Halbuki ben, sizi soğuk bir karakter olarak tanıyordum ve içimden şaşıyordum. Bir şarklının bu kadar hararetsiz oluşuna... Fakat; işte yeniden gene o ağır ve sakin tavrı takındınız.»

Doktor Hikmet, halbuki, sadece mesuttu ve şimdiden, gönlünde Arlette için birtakım ümitler uyanıyordu. Kendi kendine diyordu ki: "Ona karşı o kadar iyilikle ve muhabbetle hareket edeceğim ki, nihayet, beni sevmeğe mecbur olacak. Elimden gelen her fedakârlığı yapacağım, onu, o herifin pençesinden kurtarmak için..."

Ve tatlı bir tebessümle gülerek genç kıza baktı:

«İşte siz hep böyle aldanıyorsunuz» dedi. «Bilâkis şu dakikada, o kadar mesudum ki...»

Ve sözün arkasını getirmeyerek sustu. Yüzü, utancından kıpkırmızı olmuştu. Zira, bir kadınla ilk defa olarak böyle başbaşa yemek yiyordu ve bir kadına ilk defa yüreğini açacaktı. Arlette ona yardım etti:

«Mesut mu. O da niçin? *(et pourquoi done)*»

Doktor Hikmet, ancak işitilebilir, titrek ve yavaş bir sesle mırıldandı:

«Çünkü siz yanıbaşımdasınız.»

«Bu, ilk yanı başınızda oluşum değil ki... Sizinle bir evde bir oda içinde saatlerce yalnız kaldığım da oldu. Fakat hiçbirinde... Hatırlıyor musunuz, elinizi sıktığım akşamı?...»

«Nasıl hatırlamam, yalnız onu mu? İlk tanıştığımız gün beni elimden tutup evinizin merdivenlerinden indirdiğiniz de hiç aklımdan çıkmıyor. O gün o kadar şaşkındım ki, size teşekkür etmeği bile unuttum.»

Bu sefer ikisi birlikte bir küçük kahkahayla güldüler. Genç adam ilâve etti:

«En ziyade o günkü kabahatimi hiç unutamayacağım.»

«Neden en ziyade o günkü de sonuncusu değil?»

«Bunu başka bir defa size izah ederim.»

Madame Margueritte konyak ve soğan kokulu ciğer tavasını masanın ortasına yerleştirdi. Genç kız, hemen kaşıkla çatala sarıldı ve tavanın içinden aldığı yemeği Doktor Hikmet'in tabağına koyarken:

«Bunu, hemen sıcak sıcak yemek lâzım gelir;» dedi.

Sonra aynı yemekten kendi tabağına koydu ve bir genç kedi iştihasiyle yemeğe başladı. Arlette, bu midevi haz içinde bir müddet için *sentimental* bahsi unutmuş görünüyordu... Doktor Hikmet, ikinci defa boşalan şarap kadehini tekrar doldurup içti. Genç kız, başını tabağına eğmiş, hem yiyor, hem soruyordu:

«Nasıl buluyorsunuz? Çok lezzetli, çok nefis değil mi, bu yemek?»

Doktor Hikmet deminki mübahasenin bu kesilişine esefleniyordu. Ve tekrar aynı sözlere nereden başlamak lâzım geldiğini bilemiyordu.

«Burada her şey, her şey iyi;» dedi. «O kadar memnunum ki... Paris'e geldiğim günden beri bu ilk iştaha ile yemek yediğim yerdir. Bu hazzı size borçluyum. Teşekkür ederim. Bundan başka...»

«Bundan başka?»

«Gene bu akşam ilk defa hissediyorum ki, sizinle aramızdaki anlaşamamazlıklar artık kalkacaktır.»

Kızcağız, yemeği ve içmesiyle hâlâ o kadar meşgul idi ki, Doktor Hikmet'in cümlesinden, kulağında yalnız bir kelime kaldı.

«Anlaşamamazlık mı?»

Sonra birden kendini toplayıp:

«Bütün bu anlaşamamazlıklar, evet...» dedi. «İster misiniz, bundan böyle hepsini unutup dost olalım?...»

Bunu söylerken kadehini kaldırıyor ve hemen hemen sevdalı gözlerle Doktor Hikmet'i süzerek:

«Yeni doğan dostluğumuza...» diyordu.

Doktor Hikmet, dördüncü kadehini de yuvarladıktan sonra dili büsbütün açılmıştı. Genç kızın kulağına doğru eğildi:

«Fakat, bilir misiniz ki,» dedi, «biz Türkler çok kıskancız?»

«Benim neyimi kıskanacaksınız? *Je suis une brave fille et sage comme une image.*»

Konuşmanın tarzı değişiyor ve başlangıçtaki o tatlı *nüans*'lar yavaş yavaş kayboluyordu. Hele Arlette'in bir mahalle kızı şakasını andıran bu cümlesi, bu basmakalıp tabir, Doktor Hikmet'in gittikçe içlileşen gönlüne bir soğuk su damlası gibi aktı. Bundan başka, içki genç adamı ne kadar derinleştirip kendi üzerine teksih ediyorsa, genç kızı o kadar dağıtıp sahteleştiriyordu. Öyle ki Arlette, Doktor Hikmet'e birtakım el ve ayak şakaları bile yapınağa başladı. Yemeğin sonuna doğru ise büsbütün cıvıttı. Salonun ortasında duran Madame Margueritte'e yemeklerinin nefaseti için yüksek sesle birtakım komplimanlar yapıyor ona yakında bir daha geleceklerini söylüyordu. Sıra tatlı ile meyveye gelince siyah önlüklü adamı çağırdı:

«İki *Armagnac*;» dedi ve Doktor Hikmet'e döndü:

«Bilir misiniz! Buranın içkileri de yemekleri kadar nefistir.»

Doktor Hikmet, kalın kaşlarının altından genç kıza

bakarak kendi kendine: "Mutlaka," diyordu, "Madame Lavaière de gençliğinizde böyle idi ve bu yemek içmek iştihasiyledir ki, o kadar şişmanladı. Arlette de günün birinde mutlaka öyle olacaktır."

Fakat ne olursa olsun, şu dakikada tazeliği ve güzelliğiyle bütün kusurlarını örtüyordu. Hattâ Doktor Hikmet, onun bazı amiyane hareketlerini çocukça bir neşvenin taşkınlıklarına vererek onu hoş bile bulmakta idi.

Bir sabun köpüğü balonunu andıran iri ve yuvarlak *Armagnac* kadehini iki eliyle kavrayarak bir müddet avuçlarının içinde tuttu. Sonra burnuna götürüp kokladı:

«Bakın, hele ne de güzel kokuyor; aman ne de güzel kokuyor!»

Dudaklarını şapırdatarak bir yudum içti ve kadehini gene iki avucu içinde tutarak Doktor Hikmet'in burnuna doğru uzattı:

«Bakınız, biraz ısındı mı daha iyi kokuyor;» dedi. «Siz de benim gibi yapınız. Yahut iğrenmezseniz zaten ısınmış olan bu kadehten bir kere tadınız. Neden, birdenbire, gene o mahzun tavrı takındınız? Sizi, konuşup güldüğünüz zaman daha ziyade seviyorum. —*Laissez donc cet ait d'enterrement.* [15]»

Doktor Hikmet zoraki bir tebessümle gülümsedi ve yeniden, kızı hisler âlemine çekmek istedi:

«Bizim neşemiz, dışarıya doğru taşmaz. Hep gönlümüzde için için kabarır. Bir müziğimiz vardır ki, bizi ağlatır; fakat tatlı göz yaşlarile... Sizin sesinizi dinlerken tıpkı bu müziği dinliyormuşum gibi yüreğimin ta derinliklerinde rikkatli bir ihtizaz [16] hasıl oluyor.»

«*Ta, ta, ta, ta*... ne şiir, ne şiir. Siz de bir şairsiniz galiba, babam gibi!...»

Doktor Hikmet'in lâkırdısı ağzında kaldı. Genç kız *Armagnac*'ından bir uzun yudum daha içti ve bir tahayyüle dalar gibi söylendi:

---

[15] Şu cenazedeymiş halini bıraksanıza.

[16] Acıklı, dokunaklı bir titreme.

«Şiiri ben de çok severdim. Bütün çocukluğum şairler ve edipler arasında geçti. Sabah akşam teneffüs ettiğim hava hep tannan[17] mısralar ve âhenkli cümlelerle dolu idi. Bunların birçokları hâlâ ezberimdedir. On beş on altı yaşımda iken hayatı bütün bu güzel sözler arkasında bir rüya iklimi gibi görüyordum. Fakat, büyüdükçe anladım ki, hayat, ayrı bir şey, şiir ayri bir şeydir. Annemin babama her vakit tekrar ettiği bir söz... Ben, onun öyle söylediğini işittikçe kızardım. Meğer, ne kadar haklı varmış.»

Biraz durdu. Düşündü:

«Şair, bilir misiniz? Şair tıpkı tiyatro aktörü gibidir. Onu sahne üstünde kâh muhteşem bir kıral, kâh hararetli bir âşık, kâh yüz binlerce franklık çekler imzalayan bir milyoner olarak görürüz. Fakat, hakikatte; bu adam, baldırı çıplağın biridir; ömründe tek bir kadına aşktan bahsetmemiş bir mendeburdur ve yüz franklık bir banknotun ne renkte olduğunu bilmeyecek kadar fukaradır. Gene aktör vardır ki, hususî hayatında alçağın biridir. Lâkin sahnede faziletli adam rolü oynar. Yahut hususi hayatında melek gibi bir adamdır, amma sahnede daima katil rolünde çıkar. Meselâ benim babam, yazılarında son derece mücadelecidir; fakat, görüyorsunuz, evde ne kadar uysal ve yumuşak başlıdır. Bunun için, işte, bunun için, şimdi önümde bir şiir inşad edildi mi benim üzerinde bir martaval tesiri yapıyor. Kendini kendime; 'Kızım, kulak asma' diyorum...»

Doktor Hikmet:

«Bu söz bana mı?...» dedi.

«Yok canım. Nasıl aklınızdan geçebilir? Şiirden bahsedildi; ben fikrimi söyledim.»

Ve Doktor Hikmet'in eli üzerine bir şamar indirdi:

«*Vous êtes méchant.*»

Tam bu sırada Madame Margueritte'in guguklu duvar saati onu çaldı. Arlette, birden toparlandı:

---

[17] Çınlayan, müzikli.

«Saat on mu? Eyvah geç kalmışım...» dedi; «hemen gitmeliyim...»

«Nereye?»

«Nereye olacak... eve. Anneme söz verdim. On buçuğa kadar mutlaka dönerim, dedim. Sonra bana hiçbir yere çıkmak için izin vermez.»

Hem bunları söylüyor, hem de gitmeğe hazırlanıyordu. Boasını boynuna sardı. Saçlarını, şapkasını düzeltti. Dudaklarının kenarlarını ve çenesini pudraladı. Öbür taraftan da Doktor Hikmet, acele acele hesapları görüyordu. Dışarıya çıkınca genç kıza kendi ısrarı üzerine ancak, Rue Lepic'in dirseğine kadar refakat etti. Ayrılacakları sırada Arlette uzun bir müddet Doktor Hikmet'in elini avucu içinde tuttu:

«Bir kere daha size çok teşekkür ederim; bu akşam için...» dedi. «*Bonsoir.*»

«*Bonsoir.*»

Genç kız dirseği döndü. Fakat Doktor Hikmet aksi istikamette evine doğru yürüyeceği yerde, bir müddet bulunduğu noktada, ne yapacağını bilmeyen bir adam gibi durdu... Sonra duvar diplerinden bir gölge sessizliğiyle süzülerek, Arlette'in peşine düştü.

O, yokuştan adetâ koşarcasına iniyor ve potinlerinin ökçesi, kaldırımın üzerinde bir saatin tik takları gibi muttarit[18] sesler çıkarıyordu. Doktor Hikmet, bu sesler sayesindedir ki onun siluetini karanlıkta bazan gözünden kaçırır gibi olurken tekrar bulmak imkânını elde ediyordu.

Böylece, Arlette elli adım önde, Doktor Hikmet elli adım arkada, Rue des Abbesses'i geçtiler; "Place Blanch" a vardılar ve oradan Avenue Clichy'ye çıktılar.

Genç kız, sola saptı ve Boulevard Rochechourt'a doğru yürümeğe başladı.

---

[18] Bir düziye.

XXII

Arlette, Boulevard Rochecauart'ı boylayınca, Doktor Hikmet, artık onu daha ziyade takibe lüzum görmedi. Yalnız; evine, demin indiği sokaktan dönmemek için beş on adım daha yürüdü ve Rue des Martyres'e saptı. Bu sokağın yokuşu öbüründen dik ve yarısından fazlası merdivenli olmakla beraber, Doktor Hikmet'in bunu ona tercih edişindeki sebep aşikârdı. Genç adam, deminki eza geçidini tekrarlamak istemiyordu. Ona, Arlette'in kaçak silueti yirmi yirmi beş adımda bir, hava gazı lâmbalarından birinin ışığiyle görünüp kaybolarak, hâlâ o kaldırımlarda sekmekte ve hâlâ o duvarlar, topuklarından çıkan tik takların yankılariyle çınlamakta gibi geliyordu.

Gerçi başka bir sokağa sapmakla, bu vizyondan [1] kurtulacak değildi. Hattâ, şu anda tabiattan üstün bir kudret onu alıp da, hiç görmediği bilmediği diyarlara; —ne diyoruz?— hattâ, yeryüzünden götürse, Doktor Hikmet'in gözü önünden gene genç kızın deminki yürüyüşü ve kulaklarından bu yürüyüşün çıkardığı sesler silinmeyecekti. Niçin? Bundan o kadar mühim, o kadar harikulâde ne vardı? Doktor Hikmet, Arlette'in Boockmaker'le münasebette bulunduğunu bilmiyor muydu? Ve bunu, bilerek değil midir ki, genç kızı yemeğe davet etmişti? Bundan başka, onunla kendi arasında henüz ilân edilmiş ve kabul olunmuş bir gönül bağlılığından eser yoktu ve bundan dolayı ne Arlette'e bir ihanet atfedebilirdi; ne de Doktor Hikmet'in onu kıskanmağa hakkı olurdu.

Genç adamda, bu mantıki düşünceler, demin Arlette'i aydınlatıp kaybolan ışıklar gibi açılıp kapanıyordu. Bütün mevcudiyetine hâkim olan esas düşünce hâdisenin bizzat kendisi ve bunun, beyninde bıraktığı taze hâtıra idi ve bu taze hâtıra bir taze yara gibi yanarak, zonk-

[1] Hayal.

layarak kaynıyordu.

Rue des Martyres yokuşunun ortasında, merdivenlerin başlangıcında bir mola vermek ihtiyacını hissetti. Akşam üstü olduğu gibi farkına varmaksızın o kadar hızlı yürümüştü ki, gene nefesi tıkandı; kalbi, göğsünü kıracak bir şiddetle çarpıyor ve gürültüsü, tıpkı Arlette'in topuklarından çıkan sesleri andırıyordu. Merdivenin parmaklıklarına abanarak durdu. İçinden: "Onu demek ki bu kadar seviyorum!" dedi. Bu hayreti, ıstırabını arttırıyordu. Bir insan, göğsünü bir kurşun deldiği veya karnına bir bıçak saplandığı vakit, daha bunun acısını duymadan evvel yaralanmış olmanın hayretini hisseder. "Demek ki ben şimdi vuruldum!" der ve bu müşahedeyi yapıştır ki, ona ilk baygınlığı verir. Doktor Hikmet de, kendi kendine bu kara sevdasını itiraf ederken âdeta durduğu yerde sendeleyip düşecek gibi oldu. Demir parmaklıklara tutunarak sürüklenircesine bir adım attı; sonra bir adım daha... Dakikada bir, ancak, bir basamak çıkıyordu. Bu esnada gözleri, yan taraftaki taraçamsı çıkıntıların birindeki kanapeye ilişti. Bir gaz lâmbası fitili orayı yarım yamalak aydınlatıyordu. Gitti ve bir külçe gibi kanapenin üstüne yığıldı. "Tuhaf;" diyordu. "Ben aşkı tatlı bir his, bir ulvî heyecan zannederdim. Halbuki, bu bir hastalık; cismanî acıları, sıtmaları, hezeyanlariyle had bir hastalık... Ve sonra, ıstırabın, bu, kendi kendini idrak edişi; sıtmanın hezeyanları esnasında zihnimizin bu korkunç açıklığı!... Ve daha sonra, bütün mevcudiyetimizin bir dar kılıf içine tıkılmış gibi oluşu! Bunun dışına çıkmamak; hep aynı düşünce hep aynı eza ile bunun içinde hapsolup kalmak! İşte, başımı çevirip, aşağıya bakıyorum ve koca Paris şehrinin mevcudiyetini bile hissetmiyorum. Onun haricinde bir dünya var mı yok mu bilmiyorum. Dışarı âlemle bu alâkayı kesişte, bu ruhumuzun yalnız bir ıstırap etrafında tekâsüfünde[2] tam bir can çe-

[2] Yoğunlaşmasında.

kişme haleti[3] var. Aşk ve ölüm! Tevekkeli, beşeriyetin muhayyelesinde bu iki şey daima birbirine karışmamış!"

Böyle düşünerek biraz kendinizi toplamağa çalışırken yanında bir ses:

«Bu oldu mu ya? Şimdi ben nereye gidip yatayım?»

Hakikatte bu, bir ses değil bir hırıltı idi ve bir hayalet, gelip Doktor Hikmet'in önünde dikildi:

«Birini mi bekliyorsunuz, yoksa? He, he; görüyorum ki, mösyö bu mahalleden değildir. Bu mahalleden olsaydı, bilecekti: Mutlaka bu yerin bana ait olduğunu bilecekti. Beni tanımıyor musunuz yahu? Bana *"Le Roi* Lear"[4] derler. Bütün Montmartre beni tanır. *Bonsoir quand meme!*[5]»

Ve Doktor Hikmet'in yanına oturdu. Koltuğunun altında kirli bir çıkın taşıyordu ve gayet fena kokular neşrediyordu.

Doktor Hikmet:

«Pardon; sizi rahatsız etmeyeyim;» dedi.

Ve yavaş yavaş uzaklaşırken arkasından herifin şöyle söylendiğini işitti:

«Ne Ezrail suratlı herif!»

Serserinin bu sözü, ona, Arlette'in birkaç saat evvelki sitemini hatırlattı: "Bırakın, şu, cenazeye giden adam tavrını!" Gerçekten bu kadar suratsız ve mağmum[6] bir adam mıydı? Evine girdiği vakit ilk işi kendini aynada tetkik etmek oldu. Evvelâ, lâmbayı yüzünün hizasından çok aşağıya koyduğu için bir şey göremedi. Sonra lâmbayı kaldırıp yüzüne tuttu. Benzi bir balmumu sarılığı bağlamıştı. Gözlerinin etrafı kara kara halkalarla çevrilmişti ve yanakları o kadar çukurlaşmıştı ki, içlerinde tekâsüf eden gölgeler bütün yüzüne bir iskelet kafasının çizgilerini veriyordu. Bundan başka, kaşlariyle bıyık-

---

[3] Durum, nitelik.

[4] Kral Lear.

[5] İyi akşamlar gene de.

[6] Gamlı, sıkıntılı.

larının aşağıya doğru sarkışları onda mütemadiyen ağlayan bir insan çehresinin ifadesini hâsıl etmişti.

Doktor Hikmet lâmbayı yerine koydu ve zorla gülmeye çalışarak:

«Bir de bu suratla gönül avına çıkmışım;» dedi.

Gitti, pencerenin önünde durdu ve garip bir hararetle yanan alnını cama dayayıp şehrin renk renk ışıklarına baktı. Fakat yalnız Arlette'i görüyordu. Onun hayali bu şehirle kendi arasında bir perde gibiydi ve Doktor Hikmet, bunu tırnaklariyle yırtıp başını öbür tarafa uzatmak istiyordu. Biliyordu ki, asıl hayat öbür tarafta, bir genç hayvan gibi geriniyor, esniyor, yiyor, içiyor ve çiftleşiyordu. Yarabbim; her şey öbür tarafta, ne kadar sade, ne kadar tabii, ne kadar çeşitli şeylerle dolu idi.

Fakat, işte, zihnini, başka şeylere her imale etmek [7] isteyişinde, Arlette yeni bir yüz, yeni bir tavır, yeni bir tebessüm, yeni bir bakışla, kâh yalnız, kâh o adamla beraber görünüveriyordu. Genç kız, bu görünüşlerin her birinde şehvaniyetin ve behimiyetin [8] türlü türlü pisliklerıyle bulaşıktı ve bu bulaşıklık ona dayanılmaz bir cazibe, âdeta şeytani bir kudret bahşetmekte idi.

Doktor Hikmet, yatağı üstüne yüzükoyun atıldı. Hiç uyuyamayacağını tahmin ediyordu. Fakat, ne olursa olsun sabahı beklemek lâzım gelecekti. Sabah! Ona daha yıl vardı. Yarı kapalı gözlerini ucuyla, yastıkların arasından baş ucunda duran "réveille - matin"e baktı. Saat henüz on ikiye gelmişti. Yuvarlak minenin ortasında yelkovanla akrebin üst üste gelişleri korkunç bir manzara imiş gibi yüzünü tekrar yastıkların arasına soktu ve tekrar melun düşüncesine daldı. Ara sıra, bundan kurtulmak için, zihnini başka endişelerle meşgul etmeğe çabalıyordu. Meselâ, bir aydan beri İstanbul'dan hiçbir haber almamış olduğunu hatırlamak istedi. Fakat, buna, kabil değil, lâzım gelen ehemmiyeti veremedi. Sonra, çok zamandanbe-

---

[7] Yöneltmek.

[8] Şehvetliliğin ve hayvansılığın.

ri Ragıp Beyi görmediğini düşündü. Derslerini de epeyce zamandır ihmal ediyordu. Bu sömestr'in sonunda imtihanlar başlayacaktı. Bütün bunlar, dimağında, ancak birer saniye yer tutabiliyor; sonra tekrar Arlette, Arlette'e ait resimler, süratle dönen bir sinematoğraf kordelâsı gibi beyninin etrafında dolanarak gene saate baktı. Saat henüz yarıma geliyordu...

Başka bir çareye daha baş vurdu. Mevzu gene Arlette olmakla beraber, kendi kendisiyle daha muntazam, daha vazıh[9] ve daha pratik bir tarzda konuşmağa azmetti. Meselâ, akşam üstü düşündüğü gibi genç kızı doğru yola celb[10] için alması lâzım gelen tedbirleri tayin ve tetkike koyuldu. Yarın, onunla, ne olursa olsun kat'i bir hesaplaşmada bulunacaktı. Bir defa onun bu geceki yalanını yüzüne çarpacaktı ve bu darbe karşısında sersemleyecek olan Arlette'e açık bir teklif yapacaktı. Lâkin bu tasavvuru o kadar çocukça buldu ki, üzerinde bir dakika durmadı. Tekrar kâbusuna daldı. Komodinin üstündeki yuvarlak mineye bir nazar daha. Saat henüz bir olmamıştı.

Doktor Hikmet, işte, bu halde kimbilir kaç saat uyanık kaldıktan sonra, nihayet, birdenbire sızıvermişti. Öyle bir uyku ki, bir ölümden hiç farkı yoktu...

Ertesi gün, şuurnun tâ derinliklerinde çınlayan bir çıngırak sesiyle uyandı. Evvelâ bu sesin neyi ifade ettiğini anlayamadı. Zannetti ki çınlayan kulaklarıdır. Sonra: "Acaba saat mi?" dedi. Hayır; bu sesi kapının zili çıkarıyordu. Bu sabah ziyaretçisi kim olsa gerek... Yatağının üstünde bin zahmetle doğruldu ve ilk defa olarak elbisesiyle hattâ kunduralariyle uyumuş kalmış olduğunun farkına vardı. Niçin? Dün gece sarhoş mu idi? Zil bir kere daha çınladıktan sonra sustu, Doktor Hikmet, nihayet, ayağa kalkmış, odadan çıkmış; sokak kapısına doğru elini uzatmıştı. Açtı. Bu sabah misafiri Arlette idi.

---

[9] Açık seçik.

[10] Çekmek.

Genç kız, çıngırağı çalmaktan vazgeçmiş; bir elinde bir kâğıt parçası, öbüründe bir küçücük kurşun kalemi, kapının tahtası üzerinde bir şeyler yazmağa çalışıyordu.

«*Bonjour;* ümidimi kesmiştim. Size bir tezkere bırakıp gitmek üzere idim.»

Bu, Arlette'in Doktor Hikmet'in evine beklenilmedik zamanlarda ilk geliverişlerinden biri değildi. Fakat, bu sabah, bu ziyaret, genç adam nazarında hayret verici, akıl durdurucu bir hâdise mahiyetini aldı.

Genç kız:

«Girebilir miyim? Size evinizden bir mektup getiriyorum ve zannederim, bir şey daha...» dedi.

— Buyurunuz. Bir dakika şu odada bekleyin. Şimdi geliyorum.

Ve yatak odasına dönerek kendisine biraz çekidüzen vermek istedi. Buruşmuş esvapları, karmakarışık saçları ve yirmi dört saatlik sakaliyle iğrenç bir halde olduğunu hissediyordu. Bu sırada, bir de baktı ki, saat on bir olmuş. O zaman, dün gecenin derunî cidali[11] bütün hummalariyle yeniden ruhunda patlak verdi. Elleri, heyecandan titremeğe başladı; gene, kendisini bu gibi hallerde, bir kelime söyleyebilmekten meneden düğüm boğazında düğümlendi.

Arlette, onu görünce hayret ve endişesini saklayamadı:

«Ne kadar solgunsunuz, bugün! Neyiniz var?» dedi.

«Neyim mi var? Hiç...»

Sonra ilâve etti:

«Dün gece biraz geç yattım, iyi uyuyamadım...»

Hem bunları söylüyor, hem de Arlette'in kendisine verdiği mektubu açıyordu. Mektubun içinde on beş liralık bir çek daha. Zarfla beraber çeki masanın üstüne bıraktı ve mektuba dikkatle göz gezdirir gibi göründü. Fakat hakikatte, hiçbir satırın mânasını anlamıyordu.

Genç kız soruyordu:

---

[11] İçsel, ruhsal çekişmesi.

«Dün gece neden geç yattınız ve fena uyudunuz. Sakın Madame Margueritte'in yemekleri dokunmuş olmasın.»

Doktor Hikmet omuzlarını silkti:

«Hayır,» dedi. «Sizi, Rochechouart caddesinde bıraktıktan sonra hava almak için epeyce dolaştım. Ondan sonra da yorgunluktan mı, nedir, uyuyamadım.»

Artelle:

«Rochechouart caddesinde bıraktıktan sonra mı? Anlamıyorum,» dedi.

«Evet; size haberiniz olmadan oraya kadar refakat etmiştim.»

«Ben, sizden ayrılır ayrılmaz hemen eve döndüm. Mutlaka bir başkasını takip etmiş olacaksınız; gece farkına varmadınız.»

«Zanneder misiniz ki, ben sizi başka biriyle karıştırayım? Karanlıkta olsun, aydınlıkta olsun; uzaktan ve yakından; yalnız, yahut da binlerce kişilik bir kalabalık içinde sizi derhal tanırım.»

Genç kız, ilk defa olarak başını önüne eğdi. Öbürü, gittikçe düzelen bir sesle devam ediyordu:

«Dün gece, benden ayrıldıktan sonra her nereye isterseniz gidebilirdiniz ve gideceğiniz yeri bana söylemeğe mecbur değildiniz. Neden yalan söylemeğe lüzum gördünüz. İşte, beni bütün gece muazzeb eden[12] bu oldu.»

Arlette:

«Sizi temin ederim ki,» diye başladı. «Sizi temin ederim ki, ilk niyetim hemen eve dönmekti. Fakat, havayı o kadar hoş ve serin buldum ki, biraz dolaşmak arzusundan kendimi menedemedim. Zaten, beni, herhangi bir yere girerken gördünüz mü?»

Ve endişeli bir bakışla Doktor Hikmet'i süzdü. Öbürü:

«Hayır,» dedi. «Bunu görmeğe, kendimde ne hak, ne ihtiyaç duydum... Biliyordum...»

Arlette, sesinde bariz bir ihtirazla:

---

[12] Eziyet çektiren.

«Neyi, neyi biliyordunuz?...» diye sordu:

Doktor Hikmet, zaten çok ileriye gittiğini hissetmişti. Mlle Lavalière:

«Anladım;» dedi. «Mutlaka, Albert size bir takım masallar anlatmış olacak... Bildiğiniz şeyler bundan ibaretse.»

Deminki mahcup ve şaşkın tavırlı kız yavaş yavaş sert bir kuvvetle konuşmağa başlıyordu ve demin, bakışlarını gölgeleyen uzun, kıvırcık kirpikleri bir çiçek etrafındaki küçücük vüreykalar [13] gibi açılmıştı. Gözlerinde, kıymetli taşların sert parıltıları vardı.

Doktor Hikmet:

«Albert'in yüzünü haftalardan beri hiç görmedim;» dedi.

«Fakat, bir vakitler aranız pek iyi idi. Hemen her gün buluşurdunuz. O yılan, kulağınıza o sıralarda bir şeyler fıslamış olacak... Zaten bana karşı bütün o soğuk ve katı muamelelerinizin, o küskün ve sitemli tavırlarınızın ve nihayet dün akşamki feveranınızın [14] mânasını şimdi anlıyorum. Albert denilen o zavallı oğlan beni birkaç defa bir tanıdıkla gördü diye...»

Genç adam Arlette'in sözünü kesti:

«Rica ederim; beyhude yere sinirlenmeyiniz;» dedi. «Bildiğimi bana Albert öğretmiş veya ben kendim görmüş olayım, sizden buna dair izahat alınağa hiçbir hak ve selâhiyetim yoktur. Aramızda ahbaplıktan başka bir münasebet var mı? Siz, her ne isterseniz yapmak serbestliğine malik değil misiniz?

Genç kız, biraz yumuşatmağa çalıştığı bir sesle:

«Yok, ama;» dedi. «İstemem ki, benim hakkımda birtakım yanlış ve fena fikirlere sahip olasınız. Çünkü sizin opinion'unuza [15] büyük bir ehemmiyet veriyorum. İster inanın, ister inanmayın!»

---

[13] Yapracıklar.

[14] Kızgınlığınızın.

[15] Düşüncenize, görüşlerinize.

Doktor Hikmet:

«Teşekkür ederim,» dedi. «Fakat ben... Fakat, ben... Size karşı bitaraf bir adam değilim ki, sizin hakkınızda objektif ve tam adaletçe bir fikrim olabilsin... Beni mazur görmelisiniz...»

Arlette, yerinden kalkıp genç adama yaklaştı ve elini saçlarının üstünde gezdirdi:

«Anlıyorum, zavallı dostum, anlıyorum.»

Ve Doktor Hikmet, yüzünü avuçlarının içine alarak hüngür hüngür ağladı.

XXIII

Doktor Hikmet, o günün akşamı 39 derece ateşle yatmağa mecbur oldu. Bir hekim sıfatiyle bunun sebebini henüz teşhis edemiyordu. Bu, belki geçirdiği bütün heyecanların neticesi olan bir sinir buhranıydı ve yahut... veyahut Mme Margueritteın lokantasında yediği yemeklerin, içtiği içkilerin, böyle ağır şeylere alışmamış midesinde tevlit ettiği[1] bir hazımsızlıktı. Her ne olursa olsun, Doktor Hikmet, hastalığına pek o kadar ehemmiyet vermiyordu ve bu yüksek ateş içinde bir nevi ruh ve kafa serinliğiyle yatıyordu. Adeta sarhoş gibiydi ve içinden bir takım mısralar terennüm ediyordu. Bu, bir ölüm hastalığı olsa bile ona vız gelirdi. Çünkü Arlette onundu, Arlette onun olacaktı. Arlette ona, söz vermişti. Dudaklarının üstünde hâlâ onun dudaklarının, ıslaklığını duyuyordu ve saçlarının yanık saman kokusu ve gerdanının "fondan" şekerleme kokusu hâlâ burnunda idi. Ve hastalık uzun sürerse çok daha iyi olacaktı. Zira, Arlette daima yanında bulunacaktı. Ona bakacaktı ve elleri her gün, kendi alnında ve şakaklarında dolaşacaktı.

Bu tatlı hülyalar içinde derin bir uykuya daldı. Vakıa bu, rahat, sakin bir uyku değildi ve birtakım acaip kâ-

[1] Doğurduğu, yol açtığı.

busumsu rüyalarla bulanıktı. Fakat, sabahleyin gözlerini açınca kendini hemen iyileşmiş hissetti. Vücudunda, en sıhhatli günlerinde bile duymadığı bir dinçlik vardı. Kalkmak üzereydi. Bununla beraber, bir kere daha termometre'ye danışayım dedi. Bir de baktı ki, ateşi "38" e yakındır. O vakit, içine bir şüphe düştü. Kendi kendine:

«Bunu beğenmedim;» dedi.

Zaten son zamanlarda halini pek iyi bulmuyordu. Hızlı yürüdüğü vakit göğsünde hissettiği darlık, arada bir kesik kesik öksürükler, ve vücudunun gittikçe kuvvetten düşmesi, onca, hayra yorması müşkül birtakım alâmetlerdi. Vakıa hiçbir vakit tam sıhhatli ve gürbüz bir adam olduğunu hatırlamıyordu. Çocukluğu birçok hastalıklarla geçmişti. On üç yaşına doğru bir plörezi'den[2] uzun uzadıya yattığını hatırlıyordu. O yaştan beri bir türlü kendini toplayamamış umumî bir zayıflık ve iştahsızlık içinde yaşamıştı. Ve bu yarım yaşayışa o kadar alışmıştı, bundan başka türlü bir yaşama tarzı, bir yaşama şevki olabileceğini tahmin edemiyordu. Nitekim termometreyi yerine koyduktan sonra:

«Adam sen de,» dedi; «kimbilir, belki, kaç zamandır bu ateşle dolaşıyordum da farkında değildim.»

Ve yatağından çıktı. Sokak kapısının arkasında duran süt bakracını aldı. Mutbağa girdi. Sütü ibriğe boşalttı, havagazının üstüne koydu. Fakat, bunun kaynamasını her vakit olduğu gibi bugün de ayakta bekleyemedi. Bacakları tutmuyordu, bir iskemleye yığıldı ve dudakları arasından mırıldandı:

«Hah, hah... Bu şakaya gelmeyecek! Vaziyet kötü.»

Ve sütü fincanına alıp tekrar yatağına girdi. Lâkin, ne olsa, ne düşünse, hastalığına dair ne hüküm verse, içindeki o neşve, o saadet dağılmıyordu. Yastıklarını düzeltti; eline bir kitap aldı ve Arlette'i beklemeğe karar verdi.

Bir saat, iki saat... Nihayet, kapı çalındı. Doktor Hik-

---

[2] Bir hastalık.

met, telâşla kapıyı açtı. Heyhat! Bu, gündelikçi kadınmış! Ve her gün kendi anahtariyle kapıyı açıp girdiği halde, bugün, anahtarı evde unuttuğu için zili çalmağa mecbur olmuş. Gariptir. Bu kadının zil çalış tarzı da tıpkı Arlette' inkine benziyor.

«Mösyö hasta mı?»

«Evet, biraz rahatsızım...»

«Bir hekim filan lâzım mı?...»

«Yok, yok. Yalnız, siz bana bugün biraz aşçılık ederseniz çok memnun olurum.»

«Hay, hay... Mösyö, gündeliğime ufak bir zam yaparsa...»

«Peki, peki...»

Yeniden yatağına girdi. Yeniden beklemeğe başladı. Gündelikçi kadının mutfaktaki takırtıları ona hoş geliyordu. İlk defa olarak kendini tamamiyle kendi evinde hissediyordu ve bu 38 deıece sıtmanın sarhoşluğiyle odanın içindeki ziya ve gölge oyunları, raflardaki sıra sıra kitaplar, komodinin üstündeki boş fincandan gelen süt kokusu ve buna benzer bin türlü hiçler onun havasını tatlı bir haz ile okşuyordu.

Bir saat sonra gündelikçi kadın oda kapısına vurdu:

«Bana biraz para verin de çarşıdan öte beri alayım. Evde hiçbir şeyler yok...» dedi.

Ve parayı alıp çıkarken, bir müddet Doktor Hikmet'in yüzüne dikkatle bakarak:

«Ve sonra...» dedi. «Müsaade ederseniz Lavalière'lere uğrayıp hastalandığınızı haber vereyim?»

Doktor Hikmet bir tereddüt anı geçirdi. Git; mi desin? Gitme; mi desin? Bir türlü kestiremedi. Anlaşılmaz bir şeyler mırıldandı.

Bu kadın zaten Lavalière'lerin evinde de çalışıyordu ve onu, Doktor Hikmet'e, tavsiye eden Madame Lavalière olmuştu. Kadın:

«Zaten;» dedi. «Bir defa oraya uğramağa mecburum. Çünkü, bugün öğleden sonra onlarda çalışacaktım. Hiç değilse gidemeyeceğimi haber vereyim.»

Gündelikçi çıktıktan sonra, Doktor Hikmet için daha emin ve sakin bir intizar[3] devresi başladı. Fakat, Doktor Hikmet, bir taraftan da nöbetin arttığını hissediyordu. Öyle ki, termometreye bakmaktan korkuyordu. Yalnız birkaç defa nabzını saymakla iktifa etti ve kendi kendine: "Doksan beş!" dedi ve zihninin açıklığı, şuurunun salimliği[4] bu nabızla, bu ateşle mütesaviyen[5] artıyordu. Ge! ne kendi kendine: "Bu biçim nöbetleri hiç sevmem;» diye söylendi. «Bu bir mide humması veya bir enflûenza[6] nöbeti olsaydı, şimdiye kadar kendimi kaybetmem lâzım gelirdi. Had bir ciğer hastalığı olsa birtakım ağrılar hissedecektim ve hiç değilse her vakitkinden biraz daha fazla öksürecektim. Bu, başka bir şey; bu, beni uzun müddet uğraştıracak bir şey!" Ve bu şeyin adını açıkça kendi kendine bile söylemek istemiyordu.

Biraz sonra bu düşüncelerine gene Arlette karıştı. "Bir bulaşık hastalığım olduğunu o bilmemeli;» diyordu. «Bu çeşit hastalıklara dair halkın seviyesine göre yapılmış olan edebiyat bunları olduklarından yüz kat daha çok tehlikeli göstermiştir. Annem veremi elden ele geçer zannederdi. Mutlaka Arlette de bu kanaattedir. Bugün benim verem olduğumu öğrenince benden tiksinecektir bu kendisini dudaklarından öptüğüm için bana lânet edecektir."

Verem! Birdenbire, kelime, ağzından çıkıvermişti. Zira, verem olmaktan daha müthiş, daha korkunç bir endişe, Arlette'in lânet ve nefretine uğramak endişesi, onun aklını başından almıştı. Tam bu sırada da eve biri girdi. Biraz evvel, gündelikçi kadına, giderken sokak kapısını her ihtimale karşı yarı açık bırakmasını söylemişti. Zira, ikide bir kalkıp yatamayacak bir hale gelmişti. Oda kapısı vuruldu.

---

[3] Bekleme.

[4] Sağlamlığı, esenliği.

[5] Eşdeğerde, eşit olarak.

[6] Bir hastalık.

«Giriniz!»

Bu şair Lavalière'in sesiydi. Arkasında bir kadın başı görünüyor. Eyvah, bu da Mme Lavalière olacak. Hayır! Bu Arlette'dir.

«Aziz doktor; gündelikçi kadın bizi telâşa düşürdü. Ümit ederim ki...»

«Ooo... Bir şiddetli soğuk algınlığı olacak.»

«Her ne olursa olsun; bir hekim çağırmalı. Vakıa, sizin kendiniz hekimsiniz ama; zannederim, ne kendi göğsünüzü dinleyebilirsiniz, ne de kendi kendinize bir ilâç verebilirsiniz. Hattâ derler ki hekimler, kendi ailelerine bile bakamazlarmış. Bu civarda tanıdığımız bir hekim var: Fevkalâde bir ehliyet! Sonra, insan olarak bulunmaz bir şahsiyet. Yalnız hekim değil iyi kalpli bir filozoftur da. Kızım, bileceksin, Doktor Pienot'dan bahsetmek istiyorum.»

«Evet, baba; fakat sanıyorum ki o bir jinekologdur.»

«Yok, yok. Aynı zamanda mükemmel bir internistdir. Georges Courteline'i senelerden beri o tedavi ediyor. Meşhur müellif Courteline.»

«Ha, biliyorum. Şurada, bahçeli evde oturan acayip adam.»

«Her ne ise. Acaip veya değil. Courteline, bugün, Fransa'nın vücudiyle iftihar ettiği bir müelliftir. Eğer akademyaya girmemiş ise, o da, bencileyin çok müstakil mizaçlı olmasındandır. Ve sonra bizim gibi... onun gibi bir adama akademyadan olmak veya olmamak ne ilâve eder? Gazeteler küçük hikâyelerini paylaşamıyor ve her eserinin tirajı yüz binleri buluyor.»

«Şu halde neden bu kötü mahallede o küçücük evde oturuyor?»

«Kızım; bir eski *bohème* için Montmartre'ı terketmek nedir, bilir misin? Montmartre bizim bütün gençliğimiz; neşatımız,[7] şanımız, şerefimizdir. İlk mısralarımızı burada yazdık. İlk defa burada sevdik... Burada:

---

[7] Sevincimiz.

Genç kızla Doktor Hikmet, göz göze bakıştılar, Arlette utanmış gibi gülümseyerek başını önüne eğdi.

Doktor Hikmet, içinden: "Veremin bir alâmeti daha;» diyordu. «Şu dakikada bu geveze adam burada olmasa Arlette'i yakalayıp öpmekten kendimi alamayacağım. Zihnim hep şehvani tahyyüllerle dolu."

Genç kız, Doktor Hikmet'in aklından geçen bu düşünceleri anlamış gibi babasına dönüp dedi ki:

«Bir hekimden bahsettiniz. Sonra her şeyi unuttunuz. Ben sizi hemen Dr. Pienot'yu çağırmağa gideceksiniz sanmıştım.»

«Gerçek, gerçek. Buradan pek uzakta değil. Gidip çağırayım.»

Doktor Hikmet:

«Mersi, Mösyö Lavalière;» dedi.

Bu, hemen gidin, rica ederim, mânasını ifade eden bir teşekkürdü.

«Gideyim, gideyim. Eğer evinde bulamazsam, bir tezkere bırakırım. Avdetinde doğrudan doğruya buraya gelsin diye...»

Ve çıkarken dönüp sordu:

«Neydi bu evin numarası?»

Cevap veren Arlette oldu:

«63, baba, 63...»

Genç kızın, kendi evinin numarasına karşı bu dikkati, Doktor Hikmet'in kalbini ona karşı minnet ve saadetle doldurmuştu. Sokak kapısının kapandığını işittikten sonra dedi ki:

«Size nasıl teşekkür edeceğimi bilmiyorum. Bana karşı...»

«Oo... Bırakın, rica ederim, bu merasimi...: Aramızdan geçen o şeylerden sonra hâlâ bu sizli, bizli konuşmalar. Bu nazik aile dostu ve talimli aile kızı muameleleri... *J'en ai assez, vous savez!* [8]»

Böyle söyleyerek yatağa yaklaştı. Tam, Doktor Hik-

---

[8] Bıktım artık, biliyor musunuz?

met'in biraz evvel tahayyül ettiği gibi, elini, hastanın alnına ve şakaklarına koydu ve genç adam bu eli alıp dudaklarına götürürken o da eğildi.

«Hayır, hayır; sizi öpmek istemem. Bu kadar yaklaşmayınız. Belki bir bulaşık hastalığım vardır.»

Doktor Hikmet hem böyle diyor, hem de Arlette'in ellerini, yanan avuçları içinde sımsıkı tutuyordu. Bu ellerde henüz bahçeden koparılmış beyaz zambakların taze serinliği vardı.

Genç kız, ellerini çekerek:

«Siz hep fena şeyler düşünüyorsunuz;» dedi. «Fakat, ne yaparsanız yapınız. Eğer hastalığınız uzun müddet bir tedaviye muhtaçsa, size ben bakacağım. Sizin hastabakıcınız ben olacağım.»

Doktor Hikmet, gönülden: "Allah vere de, öyle olsa." diye söylendi ve yüksek sesle:

«Siz bir meleksiniz, gökten inme bir meleksiniz;» dedi.

«Ooo... İstemem, hiç melek olmayı. Bilir misiniz; ben daima hoşuma giden şeyleri yapmasını severim. Bende nafile bir iyilik, bir hayırseverlik keşfetmeye çalışmayınız. Ben, haddi zatında egoistin biriyim. Fakat birine karşı kalbimde bir sempati, bir meyil hissettim mi, dünyanın en fedakâr insanı olurum.»

Kız, söylüyordu ve sıtma ateşi yükseliyor, yükseliyordu. Doktor Hikmet, artık hakikati rüyadan ayıramayacak bir hale gelmişti. Böyle ne kadar zaman geçti? Kendisinin ağzından da Arlette'e cevap olarak ne sözler çıktı. Bilmiyordu. Bütün mânasiyle bu yeryüzünün kat kat üstünde bir acayip hayat mıntıkasında idi. Öyle ki, burada ıstırapla zevk, hasretle vuslat birbirine karışmıştı ve insanların, gündelik yaşayışları için icat ettikleri manevî ölçülerin burada hiçbir hükmü yoktu. Bu, nerede ise, hudutları ebediyetle birleşecek olan bir âlemdi.

Lâkin, işte, Dr. Pienot gelip onu hakikate icra etti. Onu, kısa, fakat dikkatli bir muayeneden geçirdikten sonra, hemen sırt üstü hareketsiz yatmasını, hiç konuşmamasını ve penceresini daima açık bırakmasını söyledi.

Arlette:

«Hattâ geceleri de mi?» diye sordu.

«Evet, matmazel, hattâ geceleri de ve hasta mümkün olduğu kadar yalnız kalmalıdır.»

Hekim bir müddet düşündükten sonra ilâve etti:

«Beni bir dakika hastamla başbaşa bırakır mısınız?»

Genç kızla babası dışarıya çıkınca hasta, hekime meydan vermeden:

«Biliyorum;» dedi. «Fakat, sizden çok rica ederim. Bunlara hastalığının adını söylemeyiniz. Sonra çok kimsesiz kalırım.»

Dr. Pienot eliyle onu temin ve teskin edici bir işaret yaptı:

«Fakat, bu yüksek ateş düşer düşmez;» dedi; «uzunca bir istirahat için güneşli, havası kuru bir yere gitmelisiniz. Sizin için burada iyileşmek imkânsızdır. M. Lavalière'in bana, yolda, sizin hakkınızda verdiği malûmata göre, ümit ediyorum ki, bunu yapabilecek bir vaziyettesiniz. Şimdilik, kati istirahat, çok yemek ve mümkün mertebe iyi hava. Size ilâç olarak bir miktar Kriogenin vereceğim ve icabederse göğsünüze kızgın şişle birkaç *attouchement*[9] yapacağım. *Au revoir, cher collègue!*[10]»

XXIV

Bir ay, bütün bir ay... Her sabah saat dokuza doğru Arlette'in sesiyle uyanıyordu ve ruhu, bütün gün için bu musikinin âhengiyle kuruluyor, akord ediliyordu. Genç kızın beyaz, uzun, ince parmaklı elleri başının etrafında, yüzünün üstünde bir aleve musallat olmuş iki pervane gibiydi ve ona gıdasını veren, onun ağzını ilâcını uzatan, onun ateşini ölçen, onun yastıklarını düzelten bu ellerdi...

Doktor Hikmet, içinden: "Öldüğüm vakit," diyordu,

---

[9] Burada, dağlama.

[10] Görüşmek üzere, sevgili meslekdaşım!

"benim gözkapaklarımı bu eller kapayacak! Ne kadar bahtiyarım! Bu yeryüzünde, benden bahtiyar bir insan daha var mı?" Bununla beraber, vakit[1] ve berrak ruhu bazan bulanıyordu. Arlette'in, kendi illeti mahremiyetine[2] bu kadar yakından karışmış olması ona bir uzvî tedirginlik, bir uzvî çekingenlik veriyordu. Vücudunun merhamet celbeden sıskalığını, bakımsız derisini ve temizliğinden pek emin olmadığı iç çamaşırlarını genç kız, bu kadar yakından görsün istemiyordu. Lâkin, bu endişeler, Arlette'in gittikçe daha bariz bir alışkanlık ve istekle göstermekte olduğu şefkat ve samimiyet karşısında hemen dağılıveriyor, ve ona tam bir emniyetle kendini teslim ediyordu.

Arlette sabah vaktinin bütün ihtimamları[3] bittikten sonra, yatağın ayak ucuna oturuyor ve Doktor Hikmet'e kitap okuyordu. Bunlar, ekseriyetle, birtakım edebiyat kitapları veya yeni çıkmış birtakım romanlardı. Lâkin, en sathî, en basit sayfalar genç kızın ağzında, harikûlâde birer şiir mahiyetini alıyor ve Doktor Hikmet, bütün dinlediği sözlerin arkasında birtakım ilhî hakikatlar keşfeder gibi oluyordu. Hattâ bazan, evvelce okuduğu, eski bir kitabın içindeki cümleler bile onun sesinde ve onun şivesinde yeni yeni mânalar, yeni yeni kıymetler iktisap ediyordu.[4] Genç adam, Arlette'den bazı günler, Verlaine'in, Baudelaire'in çok sevdiği ve kendi ezberine aldığı şiirlerinden okumasını rica ederdi. İşte, o vakit, semavi bir musikinin, ruhu yerinden alıp baş döndürücü yüksekliklere doğru sürükleyen kudretli, fakat, aynı zamanda bir sabah yelinden daha tatlı kasırgası esmeğe başlardı. Arlette'in, zaten, konuşurken, "gidiyorum", "geliyorum" derken bile âhendar olan sıcak ve davudi sesi, babasının muhitinde öğrendiği bir inşad tarziyle daha ziyade yumuşayarak,

---

[1] Durgun.

[2] Gizli hastalığına.

[3] Özenli bakımları.

[4] Kazanıyordu.

daha ziyade kadifelenerek hiçbir öpüşmenin, hiçbir okşanmanın, hattâ hiçbir visalin[5] varamayacağı bir şehvanî kudret mertebesine ererdi. Öyle ki, Doktor Hikmet, artık, kendinden geçip gözlerini kapardı.

Zaten hastalık onun kalbini daima ihtizazda[6] bir kuru yaprak haline sokmuştu ve bütün sinirleri bir sazın telleri gibi en hafif temas altında bin türlü ah ü zar[7] sesleriyle sızlanıyordu. Ne idi? Kimdi? Nerede idi? Oh, bütün hakikatten, bütün hakikatlerden ne kadar uzaktı. Arasıra, Arlette'in annesiyle, babası onu ziyarete gelmeselerdi; Doktor Hikmet, kendini bir esirî âlemde, Arlette denilen bir esirî mahlûkla hemvücut, bir hava mevcesinden[8] öbür hava mevcesine geziyor sanacaktı. Bir de Dr. Pienot'nun hemen hemen gündelik viziteleri vardı. Fakat, bu adam, o kadar hafif ruhlu, o kadar cana yakındı ki, bu hissî mıntıkada hiçbir kesifliği ve ağırlığı olmuyordu. Bilâkis, o bu derunî âhengi tamamlayan bir nottu. Doktor Hikmet, ilk günler, onu alelâde bir mahalle hekimi zannederek eline birkaç frank verip savmak istemişti. Dr. Pienat, evvelâ, bir meslekdaştan para alamayacağını söyleyerek onu yerine oturttu. Sonra hastanın yüzüne öyle derin bir şefkatle baktı ki, Doktor Hikmet, adetâ, onun yüzünde babasının gözlerini görür gibi oldu. Ondan sonra, her gün biraz daha, Dr. Pienot'un insanî kıymetini anlayıp takdir etmeğe başladı.

Bu da, Profesör Foissard'ın neslinden kıranta bir adamdı. Fakat, bununla onun arasında ne müthiş bir mizaç, ahlâk ve terbiye farkı vardı! Dr. Foissard ne derece snobsa Dr. Pienot o derece sade ve tabiî idi. Dr. Foissard ne kadar kendi kendisiyle dolu, mağrur ve egoist ise, bu, o kadar mütevazi, alçakgönüllü ve altrüist[9] idi. Ve bundan

---

[5] Kavuşmanın.
[6] Titreyen.
[7] Ağlama ve inleme.
[8] Dalgasından.
[9] Başkalarını düşünen kişi.

başka, Pienot'da evvel zaman "hakîm" lerini hatırlatan bir geniş ve derin irfan, bir bunu, başkalarına telkin kudreti vardı. En dolaşık, en çapraşık en yüksek hakikatleri, güya, dünyanın en basit, en açık ve en harcıâlem[10] bilgileriymiş gibi bir sadedilâne[11] söyleyiş tarzı vardı. Hayatın hiçbir şeyine, ne de kendi ilmine zerre kadar ehemmiyet vermez ve onları ciddiye almaz görünüyordu. Fakat, bu reybîliğinde[12] Voltaire-vari takallüslerden ve işmizazlardan[13] hiçbir eser yoktu. Bu, bilâkis, insana rahatlık veren, insanı imandan ziyade tatmin eden bir inanmamazlık, bir şek ve inkârdı. Öyle bir şek ve inkâr tarzı ki, zekânın bir nevi zarafeti gibiydi. Dr. Pienot'nun bir büyük meziyeti daha, hiç *spirituel,* hiç nükteci olmamasıydı. Doktor Hikmet, Fransa'ya ayak bastığı gündenberi, bu, ilk rastgeldiği adamdı ki *esprit* yapamıyordu ve ukalalığa düşmeksizin daima ciddî kalmasını biliyordu.

Meslek ve sanatına gelince, hiç şüphesiz ki, Pienot, Doktor Hikmet'in hoca veya yüksek ihtisas sahibi olarak tanıdığı birçok şöhretlerden daha üstündü. Bir defa, kendine mahsus teorileri olan ve insan bünyesinin bazı aksamı[14] hakkında bir icat denilecek kadar orijinal fikirlere ve kanaatlere varmış bir Alimdi. Sonra da, protikte adetâ mucize mahiyetinde diafgnostikleri[15] ve tedavi usulleri vardı; ki işte, onlar sayesinde, Doktor Hikmet, bir aylık bir zaman içinde hemen hemen ayağa kalkacak bir hale geldi.

Şu halde... Doktor Hikmet, Pienot'nun yüzüne hürmet ve muhabbetle bakarken düşünüyordu; şu halde, bütün bu meziyetlerine rağmen bu adamın meçhul ve fukara bir mahalle hekimi vaziyetinde kalmasının sebebi

---

10 Sıradan, basmakalıp.

11 Safça, bönce.

12 Şüpheciliğinde.

13 Kasılma ve yüz buruşturmalardan.

14 Kısımları.

15 Teşhisleri.

ne idi? Bu sualin cevabını, Doktor Hikmet, bu meçhul mahalle hekiminin mahviyetli [16] ve hemen hemen utangaç tavırlarında, saf çocuk bakışlarında ve kendinden bahsetmesini bilmeyişlerinde buluyordu.

Bir gün, Paris'in Foissard gibi büyük şöhretlerinden birine dair aralarında geçen bir konuşma esnasında Dr. Pienot boynunu bükerek demişti ki:

«Muvaffakiyet denilen şey, tayini güç bir sürü âmillere, [17] sebeplere ve hattâ tesadüflere bağlıdır. Hususiyle, içinde yaşadığımız şu muasır cemiyetin çapraşık mekanizmasında, her ehliyetin kendine yol bulup aydınlığa çıkması için yüz türlü müsbet ve muvafık şeraitin bir araya toplanması lâzımgelir, bir şans işi...»

Ve Doktor Hikmet, kendini tutamamış:

«Yalnız şans işi değil;» demişti. «Ben, muvaffakiyete ermenin muayyen yolları olduğuna kaniim. Fakat, bu yollar o kadar mülevvestir [18] ki, temiz yürekli insanlar buradan geçmekten tiksinirler.»

«Öyle demeyin; öyle demeyin. O vakit, insanlığın iftihar ettiği bütün şan ve şeref sahiplerini aksi kategoriye koymamız icabeder. Bu ise, ne hakikate, ne de adalete muvafıktır. Meselâ, işte Pasteur...»

«Bunun zıddına da birçok misaller bulunabilir. Fakat, yazık ki, kendileriyle beraber nice büyük hakikatleri de mezara götürenleri (isimlerini bilmediğimiz için) zikre imkân bulamıyoruz. Ve...»

Dr. Pienot, hastasının kızıştığını, heyecanlandığını görerek sözünü kesti:

«Bu bahisleri, sizinle ayağa kalktığınız zaman bol bol konuşuruz;» dedi, ve ağlayan bir çocuğun ağzını oyuncak emziğiyle kapatan bir dadı tavrıyle termometreyi Doktor Hikmet'in dudaklarına uzattı:

---

[16] Alçakgönüllü.

[17] Etkenlere.

[18] Pis, kirli.

«Korkarım ki, ateşiniz birkaç çizgi yükselmiş olmasın;» dedi.

Lâkin, Doktor Hikmet, bu tarz konuşmalarladır ki, hayatla yeniden temasa geldiğini hissediyordu. Gerçi, hayatla bu yeniden temasa gelişler hoş ve tatlı bir şey değildi. Dünya ile alâkasını kestiği ve hiçbir cehid yapmaksızın[19] yarım bir şuur içinde yaşadığı haftaların hasreti yüreğine çökmek üzere idi. O boş vakitler ki, hemen her anı yalnız Arlette ile doluydu. Nitekim, Dr. Pienot son vizitesini yaptığı gün, kendisine artık kalkabileceğini ve son derece ihtiyatla, intizamla yaşamak şartıyle normal hayatına başlayabileceğini söylediği vakit, adetâ, tatil devresi sonuna gelen bir mektep çocuğunun melâlini duymuştu. Hele doktor:

«İlk fırsatta evvelce dediğim gibi Fransa'nın cenubunda bir yere gitmenizi rica ederim.» deyince bu melâli bir kasvet derecesini buldu. Dr. Pienot tekrar etti:

«Bu tebdilhava[20] meselesi çok ehemmiyetli! Size açıkça söyleyeyim ki, bunsuz iyileşmenizin imkânı yoktur. Zira, *cavité*[21] orada duruyor. Şimdilik faaliyet devri geçmiş olsa bile ilk fırsatta yara gene işlemeğe başlayacaktır.

Hekim, biraz düşündü. Sonra önüne bakarak, müteredditbir tavırla şu sözleri söyledi:

«Hem de... hem de gideceğiniz yere yalnız gitmelisiniz. (Bir çocuk gülümsemesiyle) artık hasta bakıcıya ihtiyacınız yok...»

Bu, işin en kötü tarafı idi. Zira, Doktor Hikmet, sürgün içinde bu ikinci sürgüne, gönlünce, ancak Arlette'i de davet etmek şartiyle razı olmuştu. Başka türlü bir köyde iki ay, üç ay inzivaya çekilmenin nasıl kabil olabileceğini aklı kestiremiyordu.

«Lâkin, doktor, tek başıma sıkıntıdan çatlarım;» dedi.

---

[19] Çaba göstermeksizin.

[20] Hava değişimi.

[21] Burada, hasta ciğerdeki oyuk ya da mikrobun tahrip ettiği yer anlamında.

«Okursunuz, okursunuz; dostum. İnsana kitaptan iyi arkadaş olur mu?»

Buna rağmen, gideceği gün yaklaşınca, Doktor Hikmet, Arlette'e davetini yapmaktan kendini alamadı.

Genç kız, evvelâ şaşaladı:

«İsterdim; çok isterdim. Fakat...» dedi, «bir defa annemle konuşayım; olmaz mı?»

Ertesi gün, Doktor Hikmet'e, cevap vermek için bizzat Madame Lavalière geldi. Teşrifatlı ve adetâ mutantan[22] bir tavrı vardı. Evvelâ şundan bundan birtakım bahisler açtı. Doktor Hikmet'in iyileşmiş olduğuna çok sevindiklerini, yakında tebdilhavaya gitmekle çok isabet edeceğini söyledi ve ona evvelce salık verdiği köy hakkında yeniden birtakım medh ü senalarda[23] bulundu. Sonra birden asıl mevzua girdi:

«Arlette'i de birlikte götürmeyi düşünmüşsünüz. Nezaketinize çok teşekkür ederiz. Kızım bu davete icabet[24] için can atıyor, böyle bir seyahata çıkmazdan evvel aranızdaki vaziyetin daha ziyade tavazzuh etmesi[25] münasip olmaz mıydı? Meselâ, bir ufak nişan merasimi yapabilirdik. Dönüşte de evlenirdiniz.»

Doktor Hikmet, kulaklarına inanamıyordu. Bu teklif o kadar beklenilmeyen, o kadar akıl ve hayale sığmaz bir şey idi ki, buna sevinmek mi, yoksa sıkılmak mı, lâzımgeleceğini bir türlü tayin edemedi. Kekeleyerek:

«Oh, madam;» dedi; «bana bahşettiğiniz bu proje, o kadar güzel, o kadar güzel ki, bir hakikat olabileceğine imkân veremem. Ve sonra... ve sonra, bilmem, Mlle Arlette, bu hususta ne düşünüyor?»

Mme. Lavalière bir pars gibi Doktor Hikmet'in gözlerinin içine bakıyordu:

«Kızım mı, ne diyecek. Onun da benim gibi düşündü-

---

[22] Gösterişli.

[23] Övgülerde.

[24] Davete uymak için.

[25] Aydınlanması, açıklık kazanması.

güne şüphem yoktur. Arlette sizi seviyor. Biz hepimiz ailece sizin hayranınızız. Hatta Arlette ki, katı yürekli ve şefkatsiz bir çocuktur. Sizin her bahsiniz açılınca hakkınızda bir sürü iyi şeyler söylemekten kendini alamaz. Siz bunu kendi gözünüzle görmüş olacaksınız; hastalığınız esnasında benim bir anadan, Arlette'in bir hemşireden veya bir zevceden farkı yoktu ve bizim evde, ilk günden beri kendinizi kendi evinizde hissetmişsiniizdir, bundan eminim.»

Doktor Hikmet, içinden: "Hiç de öyle değil!" dedi. Eğer şu dakikada herhangi bir karar vermek için en ufak bir enerjiye malik bulunsaydı, Arlette'le evlenmek saadetini bu evin, ruhunda uyandırdığı istikrah [26] yüzünden hemen reddedecekti. Hele Mme Lavalière'in şu son sözleri, şu kendisinden minnettarlık ve teşekkür talep eder bir eda ile yaptığı dostluk ve muhabbet nümayişleri, [27] Doktor Hikmeti Lavalièrelerden büsbütün uzaklaştırmış bulunuyordu.

Arlette'in annesi gittikten sonra, Doktor Hikmet, yalnız başına vaziyeti daha ziyade vuzuhla [28] görmeğe başladı. Birdenbire, gözlerinin üstünden bir perde kalkmış gibi oldu ve bu son ayın bütün harikulâde maceralarını birer birer tahlile başladı. Hattâ hâdiselerin garip zincirlenmesi onu bir vakanın halkasından öbür vakanın halkasına doğru götürüyordu. Bu eve taşındığı günden beri gerek genç kızın, gerek anasının, onun işleriyle ne kadar canla başla meşgul olduklarını hatırladı. Arlette'in, ona, kendisiyle izdivacın önceden tadını vermek istiyormuş gibi, onunla beraber evi nasıl yerleştirdiğini, perdeleri nasıl kendi eliyle pencerelere taktığını, her gün sabahtan akşama kadar bu yerleşme işinin en küçük teferruatına kadar ne ince alâkalar gösterdiğini düşündü. Bunların hepsi, Doktor Hikmete, şimdi bir plân dairesinde,

---

[26] İğrenme, tiksinti.

[27] Gösterileri.

[28] Açıklıkla.

muayyen bir hedefe varmak için yapılmış hareketler şeklinde görünüyordu. Hele o karanlıkta el sıkış vakası ve bunu takip eden güceniklik oyunları o derece mantıkî bir silsile ile birbirine bağlanıyordu ki, buna, adetâ, evvelce yazılmış gayet mahirane bir senaryoya göre oynanan birkaç perdelik bir oyun denilebilirdi.

Bunun birinci safhası oyuncunun acemiliği yüzünden iki defa fiyasko vermişti. Biri mutfaktaki sahne ki, burada, genç kızı cinsiyetinin samimiyeti aldatmıştı. İkinci fiyasko da başbaşa yemek yedikleri gecenin "cürmü meşhud" u [29] olmuştu ve bunda da, Arlette, üzerine aldığı vazifeyi gönlünün meyelanlarma [30] feda etmişti. Yani genç kız, kendini bütün varlığıyle bir başka adama vermiş bulunduğu bu sıralarda Doktor Hikmet'le muaşaka [31] rolünü becerememişti.

Oyunun ikinci safhasında ise, gerçi Arlette'in hâlâ o adamla düşüp kalkmakta devam ettiğini ispat mümkün değildi. Çünkü, Doktor Hikmet'in elinde Rochechouart caddesinde kendi gözleriyle tesbit ettiği kadar kuvvetli bir delil yoktu. Fakat, bunun aksini —yani genç kızın, bu sefer, Doktor Hikmet'e gerçekten, bütün kalbiyle bağlanmış olduğunu— isbat da mümkün değildi ve Arlette'in hemen yirmi dört saat zarfında aşkından vazgeçmesini düşünmek ise, bütün mantık ve psikoloji düsturlarına mugayirdi. [32]

Genç adam, bu cehennemî muhakemeleri yaparken, bir taraftan da genç kızın, birçok jestlerinin, tavırlarının sözlerinin, bakışlarının —şimdi büsbütün başka birer mâna alarak— muhayyelesinde canlandığını görüyordu. Bunlar, haddi zatında öyle küçücük hâdiselerdi ki, Doktor Hikmet, vuku buldukları sırada hiçbirine, hiçbir ehemmiyet vermemişti. Meselâ, Arlette'in, Rochechouart cad-

---

[29] Suçüstü.

[30] Eğilimlerine.

[31] Sevişme.

[32] Aykırıydı.

desi hâdisesinin ertesi günü, ona, babasının mektubunu getirirken: "Size evinizden bir mektup var *ve daha başka bir şey...*" deyişi, sonra, Doktor Hikmet, çeki masanın üstüne bırakırken, o penbe ve mustatil[33] kâğıda bir nevi tecessüs[34] ve açgözlülükle bakışı hatırına geldi. Bu hiç yoktan vaka genç kızın paraya ne kadar ehemmiyet verdiğinin, şimdi Doktor Hikmet nazarında katî bir isbatını teşkil ediyordu.

Sonra, Arlette'in, gündelikçi kadınla mutfak ve saire masraflarında türlü türlü çingenelikler edişi; Doktor Hikmet'in parasını bir tesahhübe[35] kalkışışları vardı ki, genç adam bunun en hakikî mânasını ancak Mme Lavalière'in "aranızdaki vaziyetin tavazzuhu münasip olmaz mı?" sözünden sonra anlamıştı.

Daha sonra... evet, evet; Arlette'in sözlerinin en mazmunlusu[36] buydu. Dr. Pionet, ona, bir gün: "İtalya'ya gidebilseniz daha iyi olurdu." demişti. Ve o gün, Arlette, doktor gittikten sonra hemen ona şu sözleri söylemişti:

«Ailenize yazınız da size külliyetli bir para göndersinler. Onlar için birkaç frangın ne hükmü var, öyle değil mi? Madam ki, o kadar zengindirler.»

Ve Doktor Hikmeti'n ailesi bahsi her açılışta "Kaç eviniz var? Annenizin çok mücevherleri var mı? Evinizde kaç hizmetçi çalışır? Size mukannen[37] olarak ne gönderirler?" ve saire, ve saire gibi sualler...

Doktor Hikmet: "Nasıl oldu da bunların mânasını ancak şimdi anlıyorum? Nasıl oldu da etrafımda örülen tuzağın hiçbir telinin vücuduma değdiğini hissetmedim?" diyordu. Lâkin şimdi ki, bu tuzağın bütün tellerinin bir ince ağ gibi onu her tarafından yakaladığını hissetmiştir; gene bir reaksiyona imkân bulamıyordu. Bu Arlette me-

---

[33] Dikdörtgen biçimindeki.

[34] Merak.

[35] Sahiplenme, koruma.

[36] Anlamlısı.

[37] Belirli, değişmez.

selesinde bir alınyazısının değişmez, silinmez mutlakiyeti vardı.

Doktor Hikmet, günün birinde, Lavalièrelere hiçbir şey demeden Provans'da "R..." köyüne hareket etti.

XXV

"Aziz dostum; o ani ve anlaşılmaz müfarakatinizden [1] beri annemle ben, günlerce, derin ve ıstıraplı bir hayret içinde yaşadık. Bize, bir Allahaısmarladık, demeğe bile vakit bulmaksızın —veya lüzum hissetmeksizin— adetâ bir yangından kaçar gibi ortadan kayboluşunuza ne bir sebep, ne bir mâna bulamıyorduk. Nihayet, bize, oradaki adresinizi bildiren kısa ve imalı mektubunuz geldi. Bununla her şey tavazzuh mu etti, diyelim? bilmem ki... Hayır, hayır; bu mektupla mesele büsbütün çapraşık bir hal almıştır. Ben, sizi, artık hiç anlamıyorum. Siz benim için ilk günden beri bir muamma idiniz ve daima öyle kaldınız. Sizi en çok keşfeder gibi olduğum zamanlar sizin en müphemleştiğiniz demlerdir.[2] Hiç değilse, o zaman, hakkınızda bir hüküm verebiliyordum. "Bu, anlaşılmaz bir adam!" diyordum. Bunu demekle her şey olup bitse, gam yemeyeceğim. Fakat sizinle benim aramdaki davâ asıl, ben, bu hükmü verdikten sonra en had safhasına giriyor. Yani siz benim kafama ve ruhuma asıl o vakit musallat oluyorsunuz. Ah, ne olurdu! Sizin beni, her aklınıza estikçe, şöyle bir yana itip uzaklaşmak kudretini buluşunuz gibi, ben de sizi istediğim zaman içimden kovabilseydim.

"Şimdilik sizi cezalandırmak için mektubunuzda ima ettiğiniz şeylere hiçbir cevap vermeyeceğim. Hem benden kaçıyorsunuz, hem bana bağlılığınızdan bahsediyorsunuz. Bu bağlar, ne elâstik şeyler ki, dilediğiniz vakit, diledi-

---

[1] Ayrılışınızdan.

[2] Anlaşılmaz olduğunuz anlardır.

ğiniz kadar uzanıyor. Ve gene dilediğiniz zaman kısalıveriyor. Ben, bu kalb cambazlığını hiç sevmiyorum. *Moi, je suis tout â fait nature!* [3] Sevince isterim ki, her şey aşk'a göre olsun onun kanunlarının dışına çıkmasın. Hattâ bu kanunlar bizi bazan kendi mahvımıza, kendi helâkimize [4] mahkûm etse bile gene ona boyun eğmekte sebat etmeliyiz. Fakat, siz, bundan korkuyorsunuz ve karşı gelemeyince kaçıyorsunuz veyahut bir takım hilelerle onu atlatmağa çalışıyorsunuz. *Vous faites le lâche ou le tricheur.* Fakat, bilmiyorsunuz ki, kaçmakla aşktan yakayı sıyıramazsınız. Çünkü, onu, nereye gitseniz beraberinizde götürürsünüz ve onunla *tricher* [6] edilemez. Çünkü, gözü daima içinizdedir. Sizin ne yaptığınızı ve ne yapmak istediğinizi sizden daha iyi, o, bilir. Tevekkeli *'On ne badine pas avee l'amour'* [7] dememişler.

"Onun için, —size tavsiye ederim— aziz dostum; bütün bu manevraları bırakınız ve olduğunuz gibi olunuz! Bunda hiçbir şey kaybetmezsiniz; bilâkis, *Comme je sais que vous êtes bon, aimant et tendre, vous payé de la même monnaire.*" [8]

Doktor Hikmet, Arlette'in kendisine yazdığı bu satırları birkaç defa okuduktan sonra, iri, enerjik bir erkek yazısıyla karalanmış kâğıdı önündeki masanın üstüne bıraktı ve uzun bir müddet derin derin düşündü: "Hep mantık, hakikat ve *bon sens*'la [9] dolu bir mektup," dedi. «Fakat, his namına sıfır. Ve sonra, bu *'Je suis tout â fait nature'* bu *'On ne badine pas avec l'amour'*, *'Vous serez payé de la même monnaie'* tabirleriyle mektubun içinden, birdenbire fırlatıveren bayağı mahalle kızı 'hale-

---

[3] Ben tümüyle doğalım!

[4] Yok oluşumuza.

[5] Ya alçakça ya da hilekârca davranıyorsunuz.

[6] Hile yapmak.
Aşkla şaka olmaz.

[8] Sizin iyi, şefkatli ve sevgi dolu olduğunuzu bildiğimden, size aynı şekilde davranacağım ben de.

[9] Sağduyu.

ti ruhiye' leri; [10] yarım yamalak bir terbiye görmüş bir Montmartralı matmazelin ukalalıkları.. Hele, şu son cümle ki, bir pazarlığı andırıyor. 'Sen bana şunu verirsen, ben de sana bunu veririm...' mukavelesi! fakat ben bu uzatılan mukaveleyi imzalayamayacağım."

Ve adetâ sinik [11] bir tebessümle gülümseyerek, elini, önünde duran beyaz şarap kadehine uzattı. Fransa'da hiçbir şey öğrenmediyse, bildiği birçok şeyleri unuttu ise Provansa'da yaşamağa başladığı günden beri tek bir şeyin tadına varmıştır: Şarabın! Şarap, eski grek şairlerin dediği gibi gerçekten ilâhi bir mayidir ve medeniyet hiç şüphesiz ki bundan çıkmıştır. Medeniyet! Ama, hangisi? Doktor Hikmet, onu, artık, pek iyi bilemiyordu. Zira, historik ve sosyolojik etüdlerinde ilerledikçe "medeniyet" kelimesinin mutlakiyeti ve vahdeti [12] hakkındaki kanaatleri temellerinden sarsılmıştı. Ona göre, şimdi, tarihte bir rol oynamış ne kadar millet ve ne kadar tarihî devir varsa o kadar medeniyet tipi, medeniyet şekli vardı. Bunların hangisi, hangisinden daha üstün ve daha iyidir? Bunu tayin etmek de güçtü. Zira, Doktor Hikmet, "medeniyet" kelimesiyle "iyilik", "doğruluk", "güzellik" ve "terakki" kelimelerini artık müteradif addetmiyordu. [13] Onca, "medeniyet" bir milletin, muayyen bir devirde, kendi mizacına, kendi ihtiyaçlarına ve üzerinde yaşadığı toprak parçasının zaruretlerine göre tertip ettiği bir yaşama tarzıdır, "Çin" de tahtadan köşkler, burada taştan binalar var. Bununla Çin medeniyetinin Fransız medeniyetine nazaran madûnluğunu [14] mu isbat etmiş olacağız? Veyahut herhangi bir şark şehrinde sokaklar daracık, garip şehirlerinde ise geniştir diye garbı mutlaka şarka mı tercih edeceğiz? İnşacı ve umrancı [15] zihniyet sahasında, hiç

---

[10] Ruh durumu.

[11] Fransızca cynic, bir felsefe okulunun adı, alaycı.

[12] Birliği.

[13] Eşanlamlı saymıyordu.

[14] Aşağı olduğunu.

[15] Yapıcı, uygarlık götürücü.

şüphesiz ki, eski Romalılar, bugünün Romalıları olan İngilizlerden üstündü ve gene hiç şüphesiz ki, o zamanın bir Roma hemşehrisi —insan tipi itibariyle— bugünkü Londra hemşehrisinden daha ince, daha kültürlü ve daha mütekâmildi.[16] Şu halde "terakki" nerede kaldı? İnsanlığın tarihini Evvel-Zaman, Orta-Zaman, Son-Zaman diye tekâmül kademesine ayıran tasnif usulünün ilmî kıymeti ne oldu?

Hele şu Avrupalıların, kendilerini dünyanın en mütekâmil, en âlâ bir insanlık örneği zannetmelerine, Doktor Hikmet, artık hiç dayanamıyordu. Bunlar, gene kendi zanlarına göre, Evvel-Zaman'ın iki büyük medeniyetinin, —yani greko-lâtin medeniyetlerinin— yegâne mirasçısıdırlar. Lâkin, yarabbim! Roma şehrini yıkan, Roma'da taş taş üstünde bırakmayan bu şimal barbarları değil midir? Daha yakın bir misal: Grek sanatının, Grek dehâsının en güzel eseri olan Partenon'u Venedikli korsanlar topa tutmadı mı?

Atina şehrinin berrak ve rakid[17] ruhlu patronu Atenea, bir Parislinin dikenli ve ihtilâlci zekâsına acaba kaç dakika tahammül edebilir? Şu şarap ve üzüm mıntıkası Provansa'da, şarapal üzüm tanrısı, Asayi Diyonizos'a acaba hangi coşkun Bakanta'lar müvekkip[18] kurmağa lâyıktır? Şu misafir olduğu Oberj'de[19] hizmet eden tonbul, kızıl ve karnivor[20] mahlûk mu? Yoksa, sabahtan akşama kadar kapının arkasındaki demir çekmeceye her gün kazandığı paraları istif etmekten başka bir şey bilmiyen Oberjistin karısı mı?

Doktor Hikmet, ne bu hizmetçi derecesinde obur, ne de bu kadın kadar tamahkâr bir insana ömründe rast gelmedi. Öyle ki, artık birer ucube gibi tetkik etmekle

---

16 Olgundu.

17 Hareketsiz, durgun.

18 Alay, kafile.

19 Han.

20 Etobur.

eğleniyordu. İlk günler, kızın, kendine-hazırlanmış yemeklerden gizlice tatmağa kalkışları ve hancının karısının âdeta boğazına sarılırcasına alacağını isteyişleri onu hayli sıkmıştı. Fakat şimdi, birine tabağının içinde daima yiyecek bir şey bırakmakta, öbürüne hesapta yanılmış gibi fazla para kaptırmakta âdeta vicdanî bir zevk duyuyordu.

Oberjistin kendisine gelince bu, mânasız bir tipti. Daha doğrusu herhangi bir köy hancısı gibiydi. Kendisinde bütün dünya köylüleri gibi hiç tabiat sevgisi yoktu. Fakat, birkaç bardak şarap yuvarladı mı kafasına bir acaip lirizm âriz oluyordu. [21]

Doktor Hikmet şarabını içerken gelir, daima yanıbaşına oturur ve ona da bir sürahi ısmarlaması için gözlerinin içine bakardı. Doktor Hikmet'in nazarında, Oberjiste yaptığı bu ikramlar, tuhaflığına, garabetine doyum olmayan bir hareketti. Zira, bu içilen şaraplar hem onun kendi bağının mahsulü, hem de kendi mahzeninin malı idi ve olsa olsa, arada bir, Oberjistin bundan misafirine ikram etmesi lâzım gelirdi. Onun içindir ki, Doktor Hikmet, herif, şarapları yuvarladıkça doğrudan doğruya alkolün tesiriyle mi, yoksa, menfaat duygusunun bu katmerli itminanile [22] mi neşeleniyor, pek anlayamıyordu. Herhalde adamcağızın hoş bir sarhoşluğu vardı ve şarabın tadını çıkarmağı Doktor Hikmet ondan öğrendi. Hele, ikinci, üçüncü sürahiden sonra Provans lehçesiyle söylediği yerli şarkılara hiçbir kelimesini anlayamadığı halde bayılıyordu, Bir gün, ona, Mistral'den bahsetti. Fakat Provanslı hancı yeryüzünde Mistral diye bir adam olduğunu ilk defa işitiyordu.

Doktor Hikmet, bu akşam da, onun, bermutat, etrafında dolaştığını hissederek görmemezlikten geldi. Zira, zihni; muhtelif fikirler arasında yaptığı bu uzun cevelândan [23] sonra gene gelip Arlette'in üstünde durmuştu. Bu

---

[21] Geliyordu;

[22] İnancıyla.

[23] Gezinti, dolaşma.

anlarında, yanıbaşında kimse bulunsun istemezdi. Bâhusus ki, şu dakikada genç kızın mektubuna bir cevap yazmağı tasarlıyordu. Odasından kalem kâğıt getirtti ve rendesiz, kuru ağaç dallarından yapılmış masanın üzerine dirseklerini dayayarak, genç kıza, nasıl bir elkap[24] ile hitap etmek lâzım geleceğini düşündü. "Aziz Mademoiselle" i soğuk buldu. Yalnız Arlette demek istedi. Lâkin, bu da lüzumundan fazla lâübali idi. Beyninin içinde birkaç parfiraz[25] araştırdı. Hiçbirini beğenmedi. Nihayet, mektubuna elkapsız başlamağı hepsinden daha muvafık gördü.

"Mektubunuz çok sağlam bir mantıkla perçinlidir. Öyle ki, onu, bir münekkid gözüyle, üstüste birkaç defa okuduğum halde itiraz edecek hiçbir noktasını bulamıyorum. Beni büsbütün şaşırtmak için satırlarınızın arasına Montmartre nüktelerinden bazı kıvılcımlar serpmeği de unutmamışsınız. Fakat, ne yazık ki, ben şu dakikada zekânın bu inceliklerine hiç müsait olmayan sade ve dümdüz bir hayat dekoru içindeyim ve buraya birtakım felsefî münakaşalar yapmağa değil, tabiatin bağrında, tabiata göre, tabiî bir hayat yaşamağa gelmiş bulunuyorum. Size, bu satırları bir asma çardağının altında yazıyorum. Bulunduğum noktadan serin bir vadiye doğru yemyeşil bir yamaç uzanıyor. Biraz sonra, buradan, irili ufaklı çıngırak sesleriyle, bir takım sürüler inecektir. Güneş karşıki tepelerin üstüne doğru alçalıyor. Ben de Verlaine gibi:

"Mon Lieu, mon Dieu, la vie est là,

Simple et tranquille...[26] diyordum. Bu ânı, bu atmosferi, bu peyzajı ve nihayet bu "hâleti ruhiye"yi bir formüle sokmanın imkânı var mıdır? Bütün bunları nasıl tahlil edebiliriz? Bana öyle geliyor ki, bunları tahlile ve tarife

---

[24] Lakap, unvan.

[25] Başlık.

[26] Tanrım, Tanrım, hayat işte orda/Basit ve sakin...

kalkıştığımız dakikadan itibaren bu 'an'ın ve bu 'hâleti ruhiye'nin bütün sihri bozulur. Ortada, yalnız bir kuru cümle kalır. İşte, 'aşk' da bunun gibi tarife ve tahlile sığmayan bir şeydir. İnsan sever, niçin ve nasıl sevdiğini bilmeyerek. Zaten insan bunu bilmeğe, kendi için apaydın görmeğe ve hele, sizin gibi aşkın felsefesini yapmağa başladığı anda artık sevmiyor demektir. Onun için seven adam daima mantıksızdır, daima muammalıdır. Geçen gün bir Fransız şairinin 'Les Amants singuliers' * adlı bir kitabını okumuştum. Bence dünyanın bütün 'aşk'ları 'acaib'dir.

"Beni çok müphem telâkki ederek, benden bana dair izahat istiyorsunuz. Ben size gönül verdiğim günden beri ne olduğumu, ne yaptığımı biliyor muyum ki?... Ben, dişisinin yanıbaşında bütün gece, beyhude yere feryat eden bülbül gibiyim. Fakat, dişi kuş, erkek kuşa (sizin bana söylediğiniz gibi) nedir bu ağlayıp sızlamalar, nedir bu sebepsiz şikâyetler? İşte, ben buradayım, sen de burada-sın. Maksadın neyse söyle de bu *complication*'dan kurtulalım; demiyor. Onu, o beyhude ve sebepsiz şikâyetlerine bırakıyor. Zira, o *sizden daha ziyade tabiata yakındır*...

"Eğer siz benim aşkımı anlamıyorsanız, bu, onun garabetinden veyahut sizin ima ettiğiniz gibi çok gıllıgışlı bir şey olduğundan değil; ancak derinliğindendir. Öyle derin, öyle derin ki, bir türlü dibini göremiyorsunuz. Ve bu, ne karanlık şey! diyorsunuz. Bu kadar merakta iseniz, bırakınız kendinizi bu uçurumun içine... Ne mümkün! Siz, ona doğru şöyle kenarından adam akıllı eğilmiyorsunuz bile. Bana, daima, karşıdan bir yabancı gibi bakmakla iktifa ediyorsunuz.[27]

"Fakat, bütün bu halleriniz ve içindeki müthiş şüphe artık bana hiç dokunmuyor. Çünkü, ruhum, gönül âleminin öyle bir mıntıkasına vardı ki, orada, artık, bu 'er-

---

* «Acaib âşıklar».

[27] Yetiniyorsunuz.

kek ve dişi kavgaları' nın, bu 'karı koca kıskançlıkları' nın mânası azaldıkça azalıyor. Yalnız, sevgi, her şeye rağmen yalnız sevgi, mükâfatını beklemeyen fedakâr sevgi kalıyor. Hattâ 'sevilen' bile aradan çekiliyor. Yalnız seven kalıyor....."

Doktor Hikmet, bu mektubuna üç gün sonra şu cevabı aldı.

"Aziz dostum; bu yaptığınız iş bir *'Nouvelle Héloise'*; bir yeni *'Nouvelle Héloise'* dir! Zannediyorum ki, Provansa'nın üzüm çardakları altında J.-J. Rousseau'nun bu kitabını okumaktasınız. Tam o rüstaî peyzaja göre bir kitap! epeyce tesiri altında kaldığınız görülüyor. Ben, onu 17 yaşımda iken okumuş ve çok ağlamıştım. Fakat, şimdi, müsaade ediniz de güleyim. Zira, o vakitten beri hayata dair çok şeyler öğrenmiş bulunuyorum. Hassastan Déspreux'nün —pardon:— Rousseau'nun, bir sinik martavalcı olduğunu biliyorum ve gene biliyorum ki, o bir *mystique* değil, bir *mystificateur*'dür.[28] Hem de, aziz dostum; artık bu semavî hislere inanılacak bir sırada yaşamıyoruz. Yoksa, niyetiniz, asrın hakikatlerini inkâr edip Abellard gibi bir manastıra çekilmek midir? Eğer öyle ise, bana şimdiden haber verin ki, saçlarımı kestireyim; Héloise gibi arkanızdan yetişebilmek için...

"Gerçi manastırlarda sevişenlerin ne suretle hareket ettiklerini bilmiyorum. Fakat, bu 'târiki dünya' ların[29] bizden uslu hareket edeceklerini aklımdan geçiremiyorum. Sizinle, bir ay, hemen geceli gündüzlü, bütün bir ay, bir odanın içinde başbaşa kaldım. Her gün saatlerce yatağınızın ucunda oturuyordum. Fakat, bir kerecik olsun, benim bir yüzüm, bir vücudum olduğunu hatırlamadınız. Ben de etten ve kemikten bir mahlûk olduğumu unuttum. Yalnız *şefkatli bir ruh* kesildim. Siz, iyileşip ayağa kalktıktan sonra bu zavallı *ruha* da aldırmadınız. Onu da çiğneyip gittiniz.

---

[28] Mistikleştiren.

[29] Dünyadan elini eteğini çekmiş, evlenmeyen papaz.

'İmdi, size ne lâzımdır? Benden ne istiyorsunuz? Size ne verebilirim? Hâlâ bilmiyorum; hâlâ bilmiyorum... Rica ederim, artık bu kadar şaka elverir. Zira, bundan fazlasına artık sinirlerim müsaade etmiyor. Beni istiyor musunuz? İstemiyor musunuz? Evet, veya, hayır! Bu hafta zarfında katî, açık ve edebiyatsız bir cevabınızı bekliyorum. Aksi takdirde lûtfen beni aşkınızdan azad ediniz!"

Doktor Hikmet, iki gün sonra bir telgrafa benziyen şu mektubu aldı:

"Beni affediniz. Son mektubumda size karşı çok 'méchante'[30] idim. Bütün o satırları bir sinirli kızın buhranlarına veriniz ve birlikte o kadar tatlı günler geçirdiğimiz küçük evin eşiğinde sizi hasretle bekleyen küçük Arlette'inizi bildiğiniz gibi sevmekte devam ediniz. Ben nasıl olsa ve daima sizinim."

Bunun üzerine Doktor Hikmet, hemen Paris'e avdet etti.

XXVI

Doktor Hikmet, geleceğini telgrafla bildirmediği için, Lavalièrelerin evinde, birdenbire çıkıp görünüşü, hepsi için —frenklerin dediği gibi— hoş bir *surprise* oldu.

Mme Lavalière, gözünün ucuyla Arlette'i yoklayarak:

«Ne kadar iyileşmişsiniz! Renginiz ne kadar yerine gelmiş!» diyordu.

Arlette, şimdiden, bir nişanlı kız gibi masûm ve utangaç tavırlar alıyor; uzun kirpiklerinin altından sarı elâ gözlerinin yalnız gizli parıltıları görünüyordu.

«Siz gideli ne kadar oldu? Durun bakayım.»

«İki ay...»

«İki ayda bu derece istifade! Gördünüz mü? Ben size harikûlâde bir yer tavsiye ettim. Doğrusunu söyleyin bakayım. Arasıra beni hatırladınız mı?»

---

[30] Kötü, sert.

«Oh, Madam; daima... Doğrusu, bana etmediğiniz iyilik kalmadı.»

Nihayet, Mme Lavalière'in istediğini yapmıştı. Yani, gerek hastalığında kendisine baktıkları, gerek tebdili havaya gideceği yeri tayin ettikleri için onlara minnettarlığını söylemişti. Hattâ, bunu maddî bir nişane ile isbat için bu yılın "crue" sünden onlara bir kasa da şarap getirmişti.

Mme Lavalière mükâlemenin beylik kısmını, birçok tekerrürlerle artık tükettikten sonra:

«A,» dedi. «Sizi tekrar görmek sevincinden az kalsın unutuyordum. Bugün size bir mektup geldi. Arlette, git bak! Babanın masası üstünde olacak.»

Genç kız, mektubu getirip Doktor Hikmet'e uzattı. Provans'a gittiği günden beri evden hiçbir haber alamamıştı. Son iki haftayı büyük bir merak içinde geçirmişti. Onun içindir ki, kâğıdı açarken fena bir havadis okuyacağım endişesiyle elleri titriyordu:

"İki gözüm evlâdım; şu son haftalar zarfında size mektup yazamadığımızdan dolayı hayli üzüldük. Bir sürü can sıkıcı meseleler yüzünden elimiz iki satır yazmağa değmedi. Daha doğrusu, yazacağımız satırlar arasında size de bu üzücü işlerden istemeyerek bir serireşte[1] veririz diye çekindik ve meselenin halline değin sükûtu matluba[2] daha muvafık bulduk. Ne çare ki, bir neticei haseneye vusul[3] kabil olmadı. Sizi de daha ziyade bekletmeğe gönlümüz rıza vermedi. Mevzuubahis mesele şudur ki: Bundan üç sene mukaddem,[4] Emirgân'daki yalımızı beyibilvefa[5] etmek suretiyle sarraf Todoraki'den aldığımız beş yüz liralık borcun vâdesi çoktan gelip geç-

---

[1] Doğrusu ser-rişte, ipucu.

[2] İstenene.

[3] İyi bir neticeye ulaşmak.

[4] Önce.

İpotek.

miş bulunduğundan ve neması,[6] faizi mürekkep hesabiyle üstüste yığılmış olduğundan son zamanlarda herif bizi tazyike başladı. Böyle bir hasis davâ yüzünden mahkemelere düşmektense, mukrizle[7] muslihane[8] bir suretde anlaşmayı münasip gördük ve bu yolda bir hayli teşebbüslerde bulunduk. Lâkin merkum[9] Todoraki, 'yalı zaten benimdir, sizinle ne esas üzerinden anlaşacağım' deyu hiçbir teklifimizi kabul eylemedi. Maksadımız şu idi ki, beşyüz lira daha almak suretiyle yalıyı Todoraki'ye ferağ edelim. Çünkü, iki bin altın yalının yalnız inşasına sarfedilmişti ve arsası, arkasındaki büyük koruluğu ile beraber bu hesabın haricindedir. Merkum sarrafın red cevabı üzerine işin turuku kanuniye[10] ile hallinden başka çare kalmadığını düşündük. Mahkemeye baş vuruldu. Sizin İzmir'de bulunduğunuz zamandan başlayıp bugüne kadar devam eden dâva neticesinde mahkeme üstelik bizi borçlu çıkarmasın mı? Beht[11] ve hayret içinde kaldık.

"Şimdi valideniz, parça parça satılıp bedeli ceste ceste[12] sizin ihtiyacınıza tahsis edilir fikriyle bir kenarda sakladığı mücevheratını namus belâsı bu işin içinden sıyrılmak kaygusiyle toptan satmak mecburiyetindedir. Aksi takdirde maazallah sarrafı merkum bizi hapis ile de tehdit edebilir ve yahut icra gelip oturduğumuz evin eşyasını haczeder. Böyle bir rezaletin önünü ancak sizin üzerinizden fedakârlık yapmak suretiyle alabiliyoruz. Bu hususta ne kadar dilhun[13] olduğumuzu tasavvur edemezsiniz. İki gözüm evlâdım; zinhar bunun için gönlünüzden bir şey geçmesin. Bizim yegâne medarı saadetimiz[14]

---

[6] Faiz.
[7] Ödünç verenle.
[8] Arabuluculukla.
[9] Adı geçen, bayağı kimse anlamına da gelir.
[10] Kanun yoluyla.
[11] Şaşkınlık.
[12] Parça parça.
[13] Gönlü yaralı.
[14] Mutluluğumuzun tek dayanağı, nedeni.

sizsiniz ve sizin refahınızdan başka bir düşüncemiz yoktur. Fakat, ne yapalım ki, tedbire takdir uymuyor. Gerçi, uzun zaman, sizi, diyari gurbette bu üzüntülerle rahatsız etmekten tevakki ettik.[15] Ama, bugün değilse, yarın nihayet, sizi de hakikati halden haberdar kılmak bir emri zaruri[16] halini almıştı. Size yapmakta olduğumuz yardımı, bundan böyle haddi asgariye[17] indirmek mecburiyetinde kalacağımızı söylerken bunun esbabı mucibesini[18] de izah lâzım gelmez mi? Malûmunuzdur ki, benim iyi kötü bir mazuliyet maaşım[19] var. Hamdolsun ev kirası da vermiyoruz. Alâküllühal[20] geçinip gidiyoruz. Bu maaşın üçte birini size ayırırsam pek büyük bir sıkıntıya düşmüş olmam. Nihayet, görenektir diye muhafaza etmekte olduğumuz birçok fuzuli ihtiyaçlarımızı hazf[21] ile iki lokma bir hırka diyip yaşamak da pek âlâ mümkündür.

"Tekrar ediyorum, bu vaziyetten dolayı hiç üzülmeyiniz. Huz mâ sefa da mâ keder.[22] İnşallah bugünler de geçer. Her şeyin başı sağlıktır evlâdım..."

Doktor Hikmet'in benzi kül gibi olmuştu. Mme Lavalière:

«Ne var? Fena bir haber mi? Pederiniz veya valdeniz mi hasta?» diye sordu.

Genç adam:

«Hayır; hiçbir şey değil...» dedi.

Fakat bunu söylerken bariz bir surette sesi titriyordu. Kendine bir temkin vermek için gülümsemeye çalışarak ilâve etti:

«Oooo... Bazı, küçük aile dertleri...»

---

15 Sakındık, çekindik.

16 Bir zorunluluk.

17 En aza.

18 Gerekçesini.

19 İşten çıkarılınca, azledilince bağlanan maaş.

20 Şöyle böyle.

21 Ortadan kaldırma, giderme.

22 Sefayı al, kederi bırak.

Mme. Lavalière'e bu kısa izah, genç adamın halinden daha fena göründü ve öbür tarafına Arlette de dikkat etmişti ki, bu sefer, zarf "kıymeti mukaddereli" [23] değildir ve mektubun arasından bir çek çıkmamıştır.

Doktor Hikmet, genç kızla annesinden —bereket ki ihtiyar şair evde değildi— oldukça ağır ve durgun bir hava içinde ayrıldı ve mahzun mahzun evinin yolunu tuttu. Evi?... Lâkin, iki aydan beri evinin kirasını da verememişti. Cebinde kala kala elli frangı kalmıştı. Kendi kendine: "Oh olsun bana! Fakat zavallı babacığım..." dedi. Gözleri yaşardı: Zavallı ihtiyarcıklar; onların en büyük felâketi benim gibi haylaz ve serseri bir evlâda malik olmuş bulunmaktır. Evet, bir haylaz ve bir serseri!... Şimdiye kadar, kendi keyfimden, kendi fantaziyelerimden, kendi zevk ve heveslerimden başka neye tabi oldum? Buraya kaçışımın sebebi nedir? Sanki, İzmir'de beni tazyik mi ediyorlardı? Bütün mânasiyle bir sürgün şartları içinde mi yaşıyordum? Haydi canım! Hep lâf! Paris'i görmek hevesi; gezmek, eğlenmek arzusu; birtakım maceralara atılmak iştiyakları... [24] Buna da, bir fikri cilâ vermeğe çalışıyorum. Fakat, işte, tutmuyor. Bu kadar ıstırap, sıkıntı hangi maksat, hangi yüksek emel yoluna? Hiç! Paris'te yaşamak ve orada bir Fransız kızına tutulmak için... ve bu yüzden bir aile batıyor. Bir hanüman [25] sönüyor!"

Doktor Hikmet, evinin kapısından girerken adetâ yüksek sesle: "Egoistliğimin derecesine bakın ki;" dedi, «babamın ne kadar sıkıntı içinde bulunduğunu bildiğim halde, ne İzmirde, ilk defa 150 lirasını alırken, ne de burada kırkar, ellişer, otuzar liralarını çekerken hiçbir saniye bu paralar da nereden geliyor? Bunları nasıl bulup bana yollıyabiliyorlar? demedim. Halbuki, yalının rehinde olduğunu pekâlâ işitmiştim. Babamın iki bin kuruş

---

[23] Değerli mektup olduğunu gösteren işaret; sözlük anlamı, takdir edilen değer.

[24] Özlemleri.

[25] Ocak.

tekaüt maaşından başka bir geliri kalmadığını, ben Tıbbiyeden çıkıncaya kadar bütün dükkânlarının, Mahmutpaşa hanındaki yarı hissenin satılmış olduğunu biliyordum. Şu halde nasıl oldu da bu yüz elli liraları, bu kırkları, bu ellileri, vicdanım hiçbir saniye rahatsız olmaksızın veyahut hiç değilse asil bir tecessüs saikasiyle[26] nereden geldiklerini bir defa sormaksızın ferihi fahur[27] yedim. Hattâ bu paraları daha idareli bir tarzda sarfedebilirdim. Onu bile düşünmedim. Şimdi de, zavallı babacığım, her şeyini benim için, evet benim için, satıp savdıktan sonra bana maaşını paylaşmamı teklif ediyor. Yani lokmasının yarısını koparıp bana uzatıyor. Hayır, hayır... Bunu olsun kabul etmeyeceğim. Açlıktan gebereceğim; fakat bu lokmanın yarısını...

Babasına, bu kararını ifade eder bir mektup yazmağa koyuldu. Fakat, mektubun daha yarısına gelmeden enerjisi yumuşayıverdi. "Gebermek, peki! Fakat, bu, bir çarei hal mi? Benim ölümümle işler büsbütün karanlık bir haile[28] safhasına girecek. Onlar da benim arkamdan dayanamayıp öleceklerdir... İşte, bir egoistçe düşünce daha! Yaşayayım, öleyim! Daima ben, daima ben... Benim hayatım, benim ölümüm. Sanki bunlar, dünyada her şeyin başlangıcı ve her şeyin sonu imiş gibi... Burada mevzuubahis olan mesele neydi? Anamın, babamın son günlerine, mümkün olduğu kadar rahat ve huzur temini değil mi? Bu, ancak benim çalışmam; yani benim yaşamamla kabildir. O halde yaşamalıyım ve çalışmalıyım!"

Bu sefer, tekrar Ragıp Beye baş vurmayı düşünmedi. Şimdi, onun bir başka dostu daha vardır: Dr. Pienot. Zaten Provans'dan avdetinde bir kere kendisini gidip görmeyi vâdetmişti. Eski kâğıtlarını karıştırdı ve Pienot'nun reçetelerini buldu. Adres bunların üstünde yazılıydı. "Onu, hemen şimdi gidip görmeliyim." dedi. Bu sinir gerginliği

---

[26] Merak güdüsüyle.

[27] Övünçle, sevinçle.

[28] Trajedi.

geçerse bir şey yapamayacağını, yeniden derin bir uyuşukluğa düşeceğini biliyordu, şapkasını alıp sokağa fırladı.

Dr. Pinenot'yu bulmak onun için çok güç bir şey olmadı. Reçetenin üstünde okuduğu yeri âdeta eliyle koymuş gibi buldu ve doktor, onu samimî bir neşe ile karşıladı:

«Gördünüz mü bir kere, gördünüz mü bir kere, istirahatin mucizevî tesirini... Bu hastalık için istirahetten iyi bir tedavi yok. Bir de...»

Doktor Hikmet:

«Fakat;» dedi. «Maatteessüf bundan sonra pek istirahat edemiyeceğim. Çünkü çalışmağa mecburum,» ve kırk yıllık bir dostuyla konuşuyormuş gibi bütün ailevî sıkıntılarını ve nihayet, son aldığı mektubu anlattı.

Dr. Pienot'nun çehresi birdenbire bozuldu. Fakat, bu bozuluş, bir iki saat evvel, Mme. Lavalière'in yüzünde gördüğü değişikliğe benzemiyordu. Önünde mustarip ve endişeli bir adamın siması vardı. Pienot, bir müddet, uzun, ince parmaklariyle küçük çene sakalını sıvazladıktan sonra:

«Her şeyden evvel, sizi bir defa muayene edeyim;» dedi.

Ve Doktor Hikmet'i soyup, göğsünü, arkasını uzun uzun, inceden inceye dinledi:

«Balgam çıkarıyor musunuz?» diye sordu.

«Ara sıra...»

«Bir defa balgamı da analize etmeliyiz.»

Düşündü, düşündü ve birden çehresine bir zoraki beşaşet [29] vermeğe çalışarak ilâve etti:

«Ancak ondan sonra sizinle bir maişet ve hayat projesi yapabiliriz. Kendinize bu gibi şeyler için fazla heyecan vermeyiniz. Bu dünyada hiçbir şey, *tragique*'e [30] alınmağa değmez. Şimdilik pederinizin size göndermek va-

---

[29] Gülümseme.

[30] Trajike.

dinde bulunduğu o cüzî parayı kabul ediniz. Bu, bize, hiç olmazsa bir müddet herhangi bir iyi fırsatı bekleyebilmek imkânını verir. Siz, daha gençsiniz ve istikbal, önünüzde türlü türlü ihtimallerle serilip duruyor. Ben, bu yıl altmışıma girdim. Asıl felâket bu! Önü hiç alınamayacak, tehlikesi gittikçe artacak bir felâket! Hem de, benim gibi bir adam için. Ne çoluğum, ne çocuğum var. Bu koca şehrin içinde ben de sizin gibi yapyalnızım. Bir bakıma göre, gene sizin gibi bir yabancıyım. (Doktor Pienot hazin hazin gülümsedi). Bu sözüme hayret mi ettiniz? Size bir Yahudi olduğumu söylersem, belki, gene her şeyi ifade etmiş olmayacağım. Zira, kendi kendinize diyeceksiniz ki: 'Yahudi, budi[31] veya müslüman olmakla, insan bir millete mensup olmak, hakkını kaybetmez ya!' Bu mantıkın dilidir. Fakat, hakikat, başka şey söylüyor. Kendimi bildiğim bileli, ta ilk mektepten beri, bu Yahudi sıfatını, derimin üstünde bir cehennem damgası gibi hissetmişimdir. Bununla beraber, —garip değil midir ki— ben Yahudiliğin ne demek olduğunu bilmiyorum. Babam da bilmezdi. Pienot halis bir Fransız adıdır ve biz, kendimizi ailece, daima, her şeyden evvel Fransız addetmişizdir. Ana dilim, kimbilir kaç kuşaktan beri Fransızcadır. Beynime ve ruhuma karışmış bir başka kültürün en hafif bir izini bile hissetmiyorum. Buna rağmen, bu Yahudilik yüzünden hayatta çekmediğim mihnet kalmamıştır. Bunun yüzünden bana her türlü muvaffakiyet kapıları kapanmıştır ve mensup olduğum ilim âlemindeki bütün gayretlerim, emeklerim hep boşa gitmiştir. Bugün, karşınızda gördüğünüz bu insan yıkıntısı, işte, böyle bir sosyal facianın kurbanıdır.

"Demem ki, bizim içimizden de en yüksek servet veya şöhret mertebelerine yükselenler yoktur. Fakat, bilmiyorum, bunlar, nasıl kolayını bulmuşlar; nasıl kolayını buluyorlar? Ben, kendimi tamamiyle ilme vermek istediğim için hiçbir hizbe, hiçbir fırkaya, hiçbir teşkilâta dahil ol-

---

[31] Budizm dininden olan.

madım. Hattâ Farmasonluğa bile girmedim. Belki, suçum budur.»

Biraz susup, Doktor Hikmet'in yüzüne baktıktan sonra:

«Sakın, siz Farmason olmayasınız;» dedi (ve kendine mahsus o çocuk tebessümiyle gülümseyerek) zira, Mösyö Lavalière sizin 'Jeune Turc' lerden olduğunuzu bana söylemişti. İşittiğime göre Jeune Turc'ler umumiyetle Farmasonmuşlar.»

«Hayır, değilim.»

«Yazık, öyle ise. Zira, size bir iş bulmak hususunda böyle bir etiketin bize çok yardımı olabilirdi.»

Dr. Pienot'nun bu safderun[32] halleri, bu sadeliği, bu açık yürekliliği, Doktor Hikmet'in yüreğine izahı gayrı kabil[33] bir tatlılık, bir sükûnet veriyordu. Gerçi, bu adam, ona, hiçbir şey vâdetmemiş, hiçbir ümit vermemişti. Fakat, bundan daha büyük bir şey yapmıştı; onun ıstırabını anlamış; endişelerini paylamış, ona her felâketten daha müthiş olan yalnızlığını unutturmuştu.

XXVII

Paris'e dönüşünün hemen ikinci günü idi. Doktor Hikmet, kendisini ziyarete gelen Arlette'e içinin derdini dökmeğe hazırlanırken, birdenbire, sokak kapısının, telâşlı telaşlı çalındığını duydu. Kapıyı açtı. Gelen ev sahibiydi.

Doktor Hikmet'in ev sahibi bir kasaptır. Onun için, tavır ve hareketlerinde nezaketten eser aramamalıdır. Fakat, herifin bu kapı çalış tarzı yalnız nezaketsizce değil, aynı zamanda insanın yüreğini hoplatan, insana korku veren bir şeydi. Bu tesir yüzündendir ki; Doktor Hikmet, kaba ziyaretçinin selâmına ancak mukabele etti ve ona bir "buyurun" demeyi bile unuttu. Fakat, onun böy-

---

[32] Temiz yürekli, safça.

[33] Açıklanması olanaksız.

le bir teklife ihtiyacı yoktu. Eşikte duran Doktor Hikmet'i, adetâ göğüslercesine içeri girdi ve elinin tersiyle kapının kanadını çarparak kapadıktan sonra:

«Mösyö;» dedi; «ziyaretimin esbabını[1] izaha, sanırım ki, hiç hacet yok. Bu evin kirası iki aydan beri ödenmemiştir. Tahkikatıma göre iki aydan beri burada değilmişsiniz. Fakat, bu hesabı temizlemek için mutlaka burada bulunmanız icap etmezdi. Rue des Abesses'deki dostlarınız vasıtasiyle bana hakkımı gönderebilirdiniz. Zaten şaşıyorum, bu Lavalièreler şimdiye kadar, bu işten sizi niçin haberdar etmediler?

Doktor Hikmet, şaşaladı, utandı. Hele, Arlette'in böyle bir sahneye şahit olmasını hiç istemiyordu. Herife:

«Buyurunuz, şu odaya... orada görüşelim;» dedi.

Gösterdiği oda kendi yatak odasıydı. Ev sahibi, hem odaya dalıyor, hem de:

«Görüşülecek bir şey yok. Mesele açık. Paramı veriniz. Aksi takdirde...»

Doktor Hikmet, kapıyı kapayarak:

«Aksi takdirde?...» diye sordu.

«Orası benim bileceğim şey...»

Alacaklı hem böyle söylüyor; hem de odanın içinde kendine ait olmayan eşyayı tetkik ediyordu. Doktor Hikmet, güçlükle işitilebilen bir sesle, adetâ yalvarır gibi:

«Bana, birkaç gün daha müsaade etmez misiniz? Memleketimden para bekliyordum;» dedi.

«Birkaç gün! Bu çok müphem bir şey. Bir mi, iki mi, üç mü? Rica ederim, vazih[2] olalım. Adamakıllı bir mühlet tayin edin.»

«Meselâ bir hafta...»

Herif, bıyık altından kurnaz kurnaz gülüyordu:

«Görüyorum ki, epeyce de eşya almışsınız. Bir de salonla, mutfağa bakabilin miyim?»

«Mutfağa, evet! Lâkin, salonda misafir var.»

---

[1] Sebeplerini.

[2] Açık.

Ev sahibi, mutfağı bir alıcı gözüyle tetkik edip de vestibüle çıkınca, sokak kapısına doğru gideceğine, gene, arka arka, salona doğru yürüdü ve dirseğinin ucuyla, yarı açık kalmış kapıyı iterek döndü; içeriye baktı. İçeride kimseler yoktu. O vakit kasap, ablak yüzünün bütün giletiyle[3] Doktor Hikmet'e dönerek:

«Mösyö; siz bana yalan söylediniz;» dedi.

Zavallı Doktor Hikmet'in nutku tutulmuştu:

«Sizi temin ederim ki, sizi temin ederim ki...» diyordu ve arkasını getiremiyordu.

Kasap, sesini daha ziyade yükselterek:

«Sizden bütün emniyetim münselip[4] oldu. Bunun üzerine artık ne bir haftanıza, ne iki haftanıza inanırım. Her türlü rezaletin önüne geçmek isterseniz, lütfen, hemen şimdi evimi tahliye ediniz ve anahtarı bana veriniz!» diye bağırdı.

Doktor Hikmet, o kadar sersemlemişti ki, hiçbir itirazda bulunmadan şapkasını aldı, ve anahtarı herife uzattı. O, bu işin, bu kadar kolaylıkla halledileceğini tahmin etmiyordu. Kiracısının bu uysal halini görünce biraz merhamete gelir gibi oldu:

«Şöyle darılmadan bana bir 'au revoir!' deyiniz. Parayı tedarik edip borcunuzu ödediğiniz takdirde ev, gene sizindir;» dedi. «Yoksa, maatteessüf, zati eşyanızdan gayri içeride ne bulursam zapdetmeğe mecburum. Haydi şimdi uğurlar olsun!»

Doktor Hikmet, başını çevirip arkasına bakmadı bile. Muhakkak olarak biliyordu ki, bu borcunu ödemek onun için artık imkânsız bir şeydir. Babasından gelecek para tutsa tutsa yüz elli, yüz altmış frank tutacaktı. Halbuki, bu evin iki aylık kirası da aşağı yukarı bu kadar bir paraydı. Bu ev...

Bu ev... her şeye rağmen, gene birtakım tatlı hâtıralarla doluydu. Gerçi, bütün mânasiyle bir saadet devre-

---

[3] Kabalığıyla.

[4] Kalmamak.

sinden bahsedemezdi. Lâkin, saadet denilen şeyin ne gibi küçük küçük teferruattan terekküp ettiğini[5] ve gene bir saadetin bir rüyadan ne kadar farksız olduğunu burada anlamıştı. Bir rüya veya bir hakikat!... Ne olursa olsun; mademki, bahtiyar bir insanın duyabileceği bütün heyecanları burada duymuştu; mademki, burada, sevmişti ve burada seviliyor gibi olmuştu. Buradan ayrılırken yüreğinden çok tabiî olarak bir parçalanış hissedecekti. Hattâ Arlette'in bu birdenbire ortadan kayboluşu, bu —bir isim bulamıyordu;— bu kancıkça, kahbece sıvışıp gidişi bile, ondaki bu sevdalı gönül melâline[6] bir sekte vermiyordu. Ömründe ilk defa olarak uğradığı bir hakaretin, zilletini, hicabını,[7] ayıbını da henüz duyamayacak kadar romanesk bir hüzün içindeydi. Sacré Coeur kilisesinin taraçalarında bir aşağı beş yukarı dolaşırken düşünüyordu ki, artık bir daha Arlette'i görmeyecektir. Artık bir daha onun tatlı sesini işitmeyecektir. Onu, küçük salonun bir koltuğuna gömülmüş, ayak ayak üstüne atmış ve beyaz elleri dizlerinin etrafında kilitlenmiş bir vaziyette bıraktığı saniye demek ki, bir "son an"ın bütün dramatik mehabetini[8] taşıyormuş! Ne tuhaf şey! Sevdiklerimizi, sevgilimizi son defa olarak gördüğümüz dakika ve onların bu dakika esnasındaki pozları, son pozları...

Doktor Hikmet, gözlerini Paris'in üzerinde gezdiriyor. Fakat, hiçbir şey göremiyordu.

Hiçbir şey... Bütün bir boşluk, önünde bütün bir boşluk ve bu boşluğun ortasında, elleri dizlerinin üstünde kilitlenmiş, derin bir koltuğa gömülü bir kızın, dalgalanan, dağılan; sonra gene, eczaya konulmuş bir fotoğraf camındaki gölgeler gibi şekilleşen, bellileşen hayali...

Ne garip ki, ona karşı, kalbinde, ne kine, ne de hattâ küskünlüğe benzer bir his uyanmıyordu. Bir kin, bir küs-

---

[5] Oluştuğunu.

[6] Üzüntüsüne.

Alçalışını, utancını.

[8] Korkunçluğunu.

künlük şöyle dursun, hattâ ona için için acıyordu. Ona, kaybolmuş bir küçük kız veya —belki de— ölmüş bir arkadaş gibi acıyordu. Nerede ise, bu hissin, yalnız bu hissin tesiri altında, ağlayacaktı. Lâkin, o, ağlamak hakkına artık malik değildi. O, sokak ortasında bir adamdı. Sokak ortasında mı? Gerçek; o kadar sokak ortasında idi ki, bu gece nerede yatacak; onu bilmiyordu. Ama, bunun, pek o kadar ehemmiyeti yok. Asıl mühim olan şu ki, küçük Arlette, kaybolmuştur.

Niçin? Rezaletten korktu da ondan mı kaçtı? Belki de, kendisinin bu sahneye şahit olmasını istemedi. Doktor Hikmet'in hubbunefsini[9] bu şahitlikten vikaye etmek[10] için ortadan çekiliverdi; kendi önünde, mahcup ve rezil bir vaziyette kalmasın diye uzaklaşıp gitti. Belki, yarın, belki, biraz sonra onu aramağa gelecekti. Şu halde, Doktor Hikmet, kendisine bir yer aramak için uzaklara gitmemeli; bu civardaki otellerin birinde bir oda bulmalı... Durduğu noktadan on beş yirmi adım ötede bir otel. İşte, başını sola çevirince yandan görüyor. Bu, sarı boyalı, daracık pencereli bir binadır. Dışardan oldukça kasvetli bir görünüşü var. Fakat, mevkii ve nezareti itibariyle —hiç şüphesiz ki— kendi evinden daha iyidir. Hele, şehre bakan cephesinden bir oda verirlerse, pek o kadar gam yemeyecek.

«Şehre bakan cepheden bir oda istiyorum.»

«Mösyö yalnız mıdır?»

«Evet!»

Bir hizmetkâr ismiyle çağrıldı:

«Joseph; bu efendiye 16 numaralı odayı gösteriver.»

16 numaralı oda üçüncü katta, yani en üst kattadır. Burası, Lisette veya Mimette veya Germaine ile buluştukları oda gibi bir şeydir. Hattâ tavanı biraz daha basıkça, ev eşyası daha derme çatma ve temizliği daha şüpheli bir oda...

---

[9] (hubb-ı nefs) nefsini sevmesini, kendisine olan sevgisini.

[10] Korumak, esirgemek.

«Bavulunuz, filân yok mu?»
«Şimdilik hayır... Yarın getirecekler.»
«Odanın kirası günde iki franktır, Mösyö!»

Doktor Hikmet, üstü yeşil çuha örtülü dört köşe bir küçücük masanın başına oturdu. Dirseklerini dayadı. Başını elleri içine aldı. Odaya alıcı gözüyle bakmaktan korkuyordu: "Ne acayip talih, şu benim talihim;" diyordu, «bu oteli dışından her zaman görürdüm ve her görüşümde, bana garip bir irkilme, bir soğuk râşe ârız olurdu.[11] Kim derdi ki, günün birinde gelip burada oturacağım! Burada kimlerle beraber ikamet edeceğim? Otel arkadaşlarım ne gibi insanlardır? Herhalde bunlar, kalpazan, hırsız, serseri güruhundan birtakım kimseler olacaktır. Evet, muhakkak! Başka türlü olamaz. Zaten şu oda bir hapisane hücresinin *antichambre*'i[12] gibidir. Penceresinden insan, yalnız açık havanın, geniş gökyüzünün hasretini duyuyor. Dr. Pienot, beni burada görse aklı başından gider. Bununla beraber, yarın, ona bu yeni adresimi bildirmeliyim. Hem de belki eşyalarımı, o kasap zebanisinin elinden kurtarmak için bir çare düşünür. Yok, yok; en iyisi ben, bu işi gene Albert'e yaptırmalıyım! Albert! Sahi, nasıl oldu da bütün bu meseleler arasında o hiç hatırıma gelmedi? Bu çocuk kendisinden hiç sıkılmayacağım yegâne insandır. Ona her şeyi söyleyebilirim. Ona her derdimi açabilirim. Gerçi annesi ve kız kardeşiyle sıkı fıkı görüşmeğe başladığım günden beri hemen hiç semtime uğramıyor ama, ne zarar! Albert! Bu dâva için misli bulunmaz bir avukat! İcap ederse, gider ev sahibiyle boğaz boğaza gelir ve bu münasebetle bütün mülk sahiplerinden hıncını almış olur.»

Doktor Hikmet, Montmartre'da olsun, Quartier'de olsun, Albert'in devam ettiği yerleri biliyordu. Bununla beraber, o akşam, onu birçok aradıktan sonra, nihayet gece

---

[11] Titreme gelirdi.

[12] Giriş, bekleme odası.

yarısına doğru, tesadüfen bir kahvenin kapısından çıkarken buldu:

«Bonsoir, Albert! Bu akşam sizi, aramadığım yer kalmadı. Sizinle, gayet mühim bir meseleye dair görüşmek istiyorum.»

Genç adam, sinik bir tebessümle gülümsedi:

«Biliyorum, biliyorum;» dedi. «*On veut vous coller Arlette!* [13]»

«Of; rica ederim. Albert! Bırakın biraz; şu sabit fikirleri... Hayat, sizin bildiğinizden çok daha çeşitlidir! Vakalar vakaları takip ediyor ve hiçbiri öbürüne benzemiyor. Siz ise, mütemadiyen yerinizde sayıyorsunuz.»

Delikanlı, hemen bir münakaşaya hazır; döğüşken horoz gibi gerilerek boynunu uzattı. Fakat Doktor Hikmet, söze başlamasına meydan vermedi. Zira, Albert bir defa paradokslar âlemine girdi mi ve bahusus bir münakaşa toniyle söze başladı mı, artık ona herhangi bir şeyden bahsetmeğe imkân kalmazdı.

«Bilmiyorsunuz, başıma gelenleri... Ev sahibi beni sokağa attı;» dedi.

Albert, "Niçin? Nasıl?" diye sormadı bile. Gözlerini bir müddet Doktor Hikmet'in gözlerine dikip, ağzını buruşturduktan sonra dedi ki:

— Siz, tanıdıklarım arasında ev sahipleri tarafından sokağa atılanların birincisi değilsiniz. Burada, bu, o kadar alışılmış bir şeydir ki, bahse bile değmez. Bir hafta evvel ahırda oturan artisti sokağa attılar. Bugün de sizi atıyorlar. (Biliyorsunuz, değil mi? Şu, hani bir gün, size ahırda ikamet eden bir heykeltraştan bahsetmiştim?- İşte, o, bir gece ahırına dönünce kapıyı bir asma kilitle kapalı bulmasın mı? Sizin başınızdan geçen hâdise bu kadar feci olmasa gerek... Ümit ediyorum ki, siz göre göre, bile bile kovuldunuz. Yani ev sahibiniz geldi, size, güzelce kapıyı gösterdi; öyle değil mi? Halbuki, gece yarısına doğru, belki daha geç, yorgun argın bir halde, ka-

[13] Size Arlette'i yamamak istiyorlar.

fanız derin bir uyku başlangıcıyla ağırlaşmış, yatağınız gözlerinizde tüterek evinizin önüne geliyorsunuz, bir de bakıyorsunuz ki, girmenin imkânı yok. Böyle bir vaziyet karşısında insana gülmek mi düşer, ağlamak mı bilmiyorum. Fakat, —kendi ağzından dinlediğime göre— bizim heykeltraş ne yapmış bilir misiniz? Ver kuvveti pazıya kapıya yüklenmiş ve çatır çutur kırarak içeriye girmiş!

"Dinleyin; en güzeli bundan sonra başlıyor. Bizim tip, hem pehlivan gibi kuvvetli, hem tilki gibi kurnaz, hem de o kadar hünerli, meraretlidir ki; sabahleyin erkenden kalkmış, söktüğü kapı kanadını tekrar yerine koymuş ve güzelce, kendi kendini, içeriden kilitlemiş. Fakat, bu yıkıp yapma ameliyesinin çıkardığı gürültüyü işiten komşular dururlar mı? Hemen, gitmişler; ev sahibine haber vermişler. O da, soluğu komiserlikte almış. Üç gün sonra, *kanun*, bütün debdebe ve tantanasiyle geldi; kiracıyı, bir at leşi gibi yerlerde sürükleyerek dışarıya attı. Fakat, öbürü son demine kadar kendisini öyle bir müdafaa etti ki, bütün mahalle ayaklandı. Siz işitmediniz mi? O civarda herkes bu arbededen haberdardır. —Ha; gerçek; siz o zaman Pariste değildiniz.—"

Albert, hikâyesinin bu noktasına gelince biraz durdu. Sonra tekrar söze başladı:

"— Her şeyde bir hayır vardır; derler. Bizim artist de, şimdi, hem kendisine bir iş buldu; hem de ahırından daha münasip, daha konforlu bir yerde yatıp kalkıyor. İster misiniz, onu gidip bir lâhza görelim? Buradan pek uzakta da değildir."

Albert, bütün genç entellektüeller gibi snobdur. Montmartre'ın *bohemè* âleminde, günün adamı olan heykeltraşla muarefesinden, [14] mutlaka, başkalarını da haberdar etmek istiyordu.

Yolda giderken, nihayet, Doktor Hikmet'in meselesine bir parça temas etmek lütfunda bulundu;

---

[14] Arkadaşlığından.

— Sizin ev sahibi, şu meşhur kasap Tricof değil mi? dedi.

— Evet!

— O, mülk sahiplerinin en azılısıdır. Her manasiyle bu küçük burjuva cumhuriyetine lâyık bir vatandaş! Bütün cehaletine rağmen, kanunun, mülkiyet ve tasarruf haklarına taallûk eden ahkâmını [15] o kadar iyi öğrenmiş ve bunlardan azamî istifade yollarını o kadar iyi bilir ki... (Albert, kendi kendine söylenir gibi) Mülkiyet ve tasarruf hakları... diye tekrar etti. Zaten bütün *hukuk*'umuz da bundan ibaret değil mi? Lejislatör [16] Sizi düşünmüş mü? Beni düşünmüş mü? Hikâyesini anlattığım yersiz yurtsuz artisti düşünmüş mü? Ne gezer. Bizim gibilerin lehine kanunda tek bir satır yoktur. Bununla beraber, biz, 'ekseriyet' iz. 'Kahir ekseriyet' iz. [17] Onlar ise 'ekalliyeti kalite' dirler. [18]

Doktor Hikmet, gülerek:

«İyi ya;» dedi. «Lejislâtör, zaafı, kuvvete karşı korumak istemiş!»

«Şu halde rejimin temsilî mahiyeti nerede kalıyor?»

Albert, üç dört ay evvel, "hukuk" da doktorasını yapmıştır. Fakat, şimdiden, bu öğrendiği ilmin neye yarayacağını bilmiyordu ve onu, böyle hırpalamaktan, veya karikatürünü yapmaktan haz alıyordu.

Dar ve basık cephesi orta-zaman bezgileriyle oymalı meyhanemsi bir yerin önünde durdular. *Fer forgé*'den [19] bir kola ısılı morlu yeşilli bir fenerin donuk, denizaltı aydınlığı, gene orta-zamanımsı bir kapının eşiğini birtakım renkli gölgelerle kaplamıştı. Albert, güya Doktor Hikmet'in yolunu kesmek istiyormuş gibi, birdenbire, önüne dikilerek ve iki elleriyle kollarından yakalıyarak.

---

15 İlişkin hükümlerini.

16 Yasa koyucu.

17 Üstün, ezici çoğunluğuz.

18 Azlığın azlığıdırlar.

19 Dövme demir.

«Biliyor musunuz?» diye sordu, boğuk bir sesle, «biliyor musunuz, yalnız Paris'te, entellektüel işsizlerin sayısı kaçı boyluyor? Altmış bin, tam altmış bin...»

Sonra dönüp, küçük gece meyhanesini gösterdi:

«İşte, burası!...» Ve Doktor Hikmet'i gene kolundan tutup birkaç adım geriye çekti; başiyle, fenerin üst tarafında bir küçük pencereyi işaret etti:

«Bizim kahraman da şimdi, burada ikamet ediyor,» dedi.

Bu, nihayet iki metre boyunda bir yarım kattı.

Albert:

«Bu lokalin sahibi, kendine göre artistik zevkleri olan bir adamdır. Heykeltraşa, dükkânı için birtakım bezgiler yaptırıyor. Kapının üstündeki bu *basrelief*'ler,[20] bu kabartmalar ve sonra bu fener onun işidir. Şimdi, içeride göreceksiniz; ona, alçıdan birtakım çıplak kadın heykelcikleri de yaptırmıştır. Bir gerçek artist için, böyle bir meyhaneci zevkine göre çalışmağa mecbur olmak epeyce hazindir. Fakat, bununla, hiç değilse, yiyeceğini ve yatacağı yeri temin ediyor.

XXVIII

Bugünlerden sonra, Doktor Hikmet'in hayatı büsbütün başka bir istikamet aldı. Kara talih selinin akıntısına karşı kürek çekmekten, artık kolları yorulmuştu. Onun için kürekleri brrakıverdi. Sel, onu alıp istediği yere götürüyordu. Bugün bulursa yiyordu; yarın aç yatıyordu. Bazı, bütün bir yirmi dört saati, bir bardak sütlü kahve ve bir "croissant" la geçirdiği oluyordu ve oteldeki odasına, ancak, yatmadan yatmaya gidiyor, gündüzleri o kahve senin bu kahve benim dolaşıyordu. Yazık ki, mevsim, artık, umumi bahçelerde ve meydanlıklarda kanape üzerinde oturup dinlenmeğe müsait değildi. Zira, ciğerlerinin, o kapalı yerlerde, türlü türlü tütün dumanlariyle,

[20] Kabartma.

her gün biraz daha yıpranıp harap olduğunu hissetmekte ve temiz, açık havanın hasretini çekmekteydi. Onun içindir ki, bazı, yağmursuz gecelerde oteline girmezden evvel, "Cacrè Coeur" ün taraçalarmdaki kanapelerden birine çöküp pardesüsünün içine büzülerek birkaç çeyrek saat taze hava teneffüs ettiği oluyordu. Hem, Doktor Hikmet, böylelikle, o delik gibi, o hapishane hücresi gibi odasına mümkün olduğu kadar geç tıkılmak tesellisini bulmaktadır.

Ona, bazı geceler, Albert, tâ otelinin kapısına kadar refakat ederdi. Bazan, yanyana sokak kanapelerinin üstünde oturdukları olurdu. Albert, Dr. Hikmet için, şimdi Arlette'den bir parçadır. Bundan dolayı, huzuru, ona, tatlı gelmektedir. Gerçi, çok defa, onun bitmez tükenmez monoloğlarından usanç hissediyor, yoruluyordu. Fakat, ara sıra yakaladığı bir tavrı, bir bakışı, bir gülüşü, yüzünün bir çizgisi —ki, Arlette'i hatırlatıyordu;— hürmetine bu yorgunluğa, bu azaba can ve gönülden tahammül gösteriyordu. Bundan başka, Doktor Hikmet, bütün mevcudiyetiyle, *"Bohème intellectuelle"* e düşeli artık bu çeşit fikir humması sayıklamalarına alışınıştı ve aşağı yukarı, bu muhitin, cemiyete karşı bütün kinlerini, gayızlarını paylaşınağa başlamıştı. Çok defa yaya olarak, kalkıp tâ Montparnasse'a kadar gidiyor ve Rus ihtilâlcilerin, bir afyonkeler toplantısına benzeyen meclislerinde, artık hiçbir şey düşünemeyecek derecede sersemleyinceye kadar kalıyordu. Böylelikle, arada bir, oteline sabaha karşı döndüğü oluyordu. Bir defasında, hava, o kadar çok yağmurlu ve soğuktu ki, İgor İgoreef'le metresi, ona, kendi yataklarını paylaşmak teklifinde bulundular. Fakat, o, odanın tek koltuğu içinde, nihilist kızla dostunun ne kadar eşyası varsa, kendi üstüne yığarak büzülmeyi tercih etti.

Böyle uykusuz ve rahatsız geçirdiği gecelerin sabahı çok öksürüyordu. O zaman, bohème arkadaşları onunla:

«İşte, küçük burjuva, gene soğuk aldı;» diye alay ediyorlardı.

Hele, o daima pislikten çekinen, fena kokulardan tik-

sinen titiz ev çocuğu halleri, etrafında, âdetâ, umumi bir isyan uyandırıyordu. Doktor Hikmet, eski hayatından bu son kalan kusurları da üzerinden atıp, tam mânasiyle yeni muhitinin şartlarına uymak istiyordu. Lâkin, bu —hemen hemen fıtrî[2]— temizlik duygusu ondan bir türlü silinip gidemedi ve İgor İgoreef'in, iyi tabaklanmamış sahtiyan[3] gibi kokan vücudiyle kendi vücudunun bir yatakta yan yana uzanmasına bir türlü tahammül gösteremedi.

İgor İgoref, ona:

«Benden iğreniyorsun, küçük burjuva,» diyordu. «Fakat, proletarya ihtilâli patladıktan sonra, kürenin etrafındaki atmosfer, bir müddet, uzun bir müddet, benim gibi kokacak!

Ve Doktor Hikmet'in, kendi metresinin ellerinden daha beyaz, daha nazik, daha bakımlı ellerine bakarak ona, içten acıyordu.

Bir gün, Morotof ona dedi ki:

«Hey, arkadaş! Sizin memleketi paylaşıyorlar. Yakında bizim Çar'la İngiltere Kralı arasında bir mülâkat olacak ve bu mülâkatta Osmanlı İmparatorluğunun tasfiyesi görüşülecek. Gördünüz mü? Sizin Sultanın 'rekabetler arasında muvazene, politikası beş para etmiyor. Emperyalistler kendi aralarında anlaşmasını da biliyor. Şimdi, anlıyorum ki, size mukadder olan şey, bir umumi inhilâldir. Tâ ki, günün birinde, Türk milleti şuurunu bulup asıl tehlikenin nereden geldiğini anlaya...

Doktor Hikmet, memlekete dair buna benzer kötü haberleri alınca, gidip Jeune Turc'lerle dertleşmekten kendini menedemedi. Fakat, her defasında da yanlarından derin bir hayal kırgınlığiyle ayrıldı. Bu sefer de öyle oldu. Genç adam, Morotof'un verdiği haberden onlara bahsedince içlerinden biri gülümseyerek dedi ki:

«Ya Almanyayı ne yapıyorlar?»

---

[1] Kızgınlıklarını.

[2] Yaradılışından gelen.

[3] Deri.

Doktor Hikmet, gördü ki, Jeune Turc'ler bu noktada da Abdülhamid'le bir düşünüyorlar. Yani Sultanın şahsi dostu, Kayser Vilhelm'in böyle bir anlaşmaya mani olacağını zannediyorlar. Belki, mani olacaktır. Fakat, ne pahasına? İşte, Jeune Turc'ler bunu hissetmiyorlardı bile. O zaman, mutlaka bir vatandaşla konuşmak ihtiyacı onu Ragıp Beyin yanına atıyordu. Paris'te herkes kolay bulunuyordu; lâkin, Ragıp Beyi bulmak güçtü. Yalnız, Doktor Hikmet, insiyaki bir isabetle onu keşfetmesini bilirdi. Bu keşiflerin her defasında, Ragıp Bey, güya aranan kendisi değilmiş de Doktor Hikmetmiş gibi, iki kolunu havaya kaldırıp:

«Be birader, seni gören de ne olur!» diye haykırırdı.

Hele, Doktor Hikmet'in Montmartre'a göçünden ve Provans'daki iki aylık ayrılığından sonra, artık, Ragıp Beyin ağzında bu sitemli cümle bir dil pelesengi gibi bir şey olmuştu. Meselâ iki üç günlük bir fasıla ile tekrar buluşsalar gene Doktor Hikmet'i karşılayan sözler bu "be birader, seni görende ne olur!" nakaratıydı. Bu basmakalıp dostluk nümayişi son zamanlarda onu, epeyce, rencide etmeğe başlamıştı. Hususiyle, Ragıp Bey, Paris'i çok iyi tanıyan adam, malûmatını artık kendisine satmamağa başladığı günden beri, onun nazarındaki kıymet ve ehemmiyetinin gittikçe azaldığını da sezmekteydi. Bununla beraber, gene haftada bir iki defa onu arayıp bulmadan edemiyordu.

«Ragıp Bey, haberiniz var mı? Siyasi ahval çok fena gidiyor. Bizi paylaşacaklarmış.»

«Haniya, o günler, monşer! Bir paylaşsalar da biz de kurtulsak, dünya da...»

Bu söz üzerine, Doktor Hikmet, artık Ragıp Beyi de arayıp bulmaktan vazgeçti ve ateşinin yeniden yükselmeğe başladığı bir gün, onu, otelinde ziyarete gelen Dr. Pienot:

«Burada vatandaşlarınızdan hiçbir dostunuz, bir tanıdığınız yok mu? diye sorduğu vakit, o, sadece:

«Hayır!» cevabını verdi.

İhtiyar hekim yüzünü ekşitti:

«Sizinle sefarethaneniz de hiç meşgul olmaz mı?»

«Olur. Fakat, yalnız bizi takip etmek ve aleyhimizde saraya curnal yazmak için...»

«Anlıyorum, anlıyorum. Fakat, ne olsanız gene Türk tabiiyetindesiniz. Ne bileyim; meselâ, —şimdi öyle bir lüzum görmüyorum ama!— meselâ, vaziyetiniz biraz daha ağırlaşacak olursa, sizi bir hastahaneye yatırabilmek için, resmi bir teşebbüs veyahut bütün Jeune Turc'ler tarafından bir kollektif müracaat çok işimize yarayabilirdi. Ben, maatteessüf, bu hususta her türlü hareket imkânından mahrumum. Devletin bu gibi müesseselerinde gerçi bazı tanıdığım meslektaşlar var. Fakat, hini hacette,[4] bunlara sözümü geçirebilmem için, —dediğim gibi— resmî veya gayri resmi bir yardımın bana çok faydası olabilir.»

Doktor Hikmet, ilk defa olarak ölüm korkusunun râşesini tâ yüreğinin içinde hissetti ve yorganının altında bir hafif baygınlık geçirdi. Ölmek! Ve bu sefil odada, bu sefil yatağın içinde?

«Ooo; rica ederim. Bu sözlerimden birtakım fena mânalar çıkarmağa çalışmayın! Maksadım, sizi, hiç değilse bu dar ve basık tavanlı odadan kurtarmaktır. Burada; iyileşmenizin biraz uzunca sürmesinden korkmuştum. Sonra, görüyorum ki, otelde *service* namına bir şey yok. Size kim bakacak? Yemeğinizi kim verecek?

Hekim, hastanın geçirdiği baygınlığı hissetmişti. Kalkıp gitmek üzere iken oturdu. Onu, herhangi bir başka bahisle oyalamak istiyordu:

«Gördünüz mü bir kere garp medeniyetini?» dedi. «Parasız ve kimsesiz bir hastaya insanca tedavi imkânını bile vermiyor. Bununla beraber, kendini, hayrın, şefkatin, insaniyetin, içtimai muavenet[5] fikirlerinin kaynağı sanıyor. Her tarafta, klinikler, sanatoryomlar, hastahaneler, dispanserler... bunlar arasında zenginlere mahsus olan-

---

[4] Gerektiğinde.

[5] Toplumsal yardımlaşma.

lar var; fukaralar için açılmışlar var. Fakat ben, kaç defa, hastalarımdan biri için bunlardan istifadeye kalkıştımsa, daima hepsinin kapısını suratıma karşı sımsıkı kapanmış buldum. Her müracaatımda, ya hiç boş yatak yoktur, birkaç zaman beklemek lâzımdır veya bahsedilen hastalığın tedavi yeri orası değildir; başka bir kapıya vurmak icap eder. Yahut da, bazı defa, hastayı çok gecikmiş bulurlar. 'Bunu bizim başımıza ne diye getiriyorsunuz? Görmüyor musunuz ki, yapacak bir şey kalmamıştır' derler.

"Şu halde, kendi kendime sorarım: 'Her birinin kapısında İncil edebiyatından alınmış kelimelerle birtakım merhamet ve şefkat levhaları yazılı bu mutantan şifa mabetlerinden istifade edenler kimlerdir? Bu şehri dolduran sayısız betbahtların yüzde kaçıdır? Ve ruhum ağır bir hüzün ile yüklü uzaklaşır giderim.

"Gerçi, bir cemiyette, sağlam ve müreffeh insan sayısına nisbeten hasta ve sefil insan sayısı aklın alamayacağı kadar daha çoktur ve elde mevcut olan resmî ve gayri resmi hayır müesseseleri bir türlü bunların imdadına yetişemiyor. Fakat, bu bence bugünkü medeniyeti temize çıkarır bir izah, bir tefsir olmaktan ziyade, aksine, onun kıfayetsizliğini,[6] gericiliğini, iptidailiğini isbat eden bir vesikadır. Lâkin, yirminci asır insanları, bu hakikatı kabul etmiyor ve kendilerini *terakki* ve *tekâmül*'ün zirvesine ermiş sanıyor. Gene yirminci asır insanının iddiasına göre Avrupa medeniyeti, artık, insanlığın son sözü, son merhalesi, son muvaffakiyetidir ve gelmiş geçmiş medeniyetlerin hepsinden üstündür.

"Avrupa medeniyeti!... Lâkin, Avrupa medeniyetinin ne olduğunu tetkik etmeden evvel bir kere Avrupalının ne olduğunu anlayalım. Muayyen bir insan tipi olarak, muayyen bir coğrafî ve tarihî tip olarak Avrupalı nedir? İnsanlık kategorisinde nasıl bir cins örneğini temsil ediyor? Bunu tetkik edelim. Biliyorsunuz ki, bunlar, hıristiyan olmazdan, yani samî ve Asyaî din ve medeniyetle-

---

[6] Yetersizliğini.

rin tesiriyle ruhları yumuşamazdan evvel, şimalin kara ormanlarında vahşî hayvanlarla boğuşan ve hep ev etleriyle tagaddi eden[7] başıboş birtakım barbar sürüleriydi. Üstünde yaşadıkları toprak katı ve bereketsizdi. Tenefüs ettikleri hava sert ve merhametsizdi. Bu şerait içinde yaşama enerjileri sair[8] insanlara nisbeten yüz kat daha şiddetle bilendi, adetâ yırtıcı mahlûkatın kapıp parçalayıcı iştihası gibi korkunç bir kudret mahiyetini aldı ve Avrupalı, tarihî faaliyetinin ilk mererhalesinde koca Roma medeniyetini yırtıcı hayvan dişlerinin arasında çiğnedi, yuttu. Ne yapsın? Çünkü açtı. Çünkü, kara ormanlarda av azalmıştı; onların içinde yalnız ayılarla kurtlar dolaşıyordu. Bunlara nisbeten Kayzerlerin çürümüş ordulariyle boğuşmak daha kolaydı.

"Tarihte 'Barbarların Romayı istilâsı' namı verilen hâdise, işte, böyle coğrafî ve tabiî bir zaruretin neticesidir. Romalılar, bilirsiniz, Afrika'nın iptidai kabileleriyle, Asya'nın bir takım geri milletleriyle ve bâkir Makedonya'nın, tabiatın bağrından yeni fışkıran akvamiyle[9] çarpışmışlardır. Fakat, dikkat edin; Romalı müverrihler, bunların hiçbirine Barbar lâkabını vermemiştir. Barbar, onların nazarında yalnız, şimalden inenlerdi. Cermenlerdi, Franklardı, Gotlardı, Vizigotlardı. Niçin? çünkü, yırtıcı mahlûk tipine en yakın olan bunlardı.

"Yıllar, asırlar geçti. Eski medeniyetlerin yumuşatıcı, tatlılaştırıcı, —bir kelimede— insanlaştırıcı dalgaları, birbiri ardı sıra bu katı ülkenin üstünden geçti. Onu suladı. Ona türlü türlü feyizler,[10] bereketler getirdi. Lâkin, Avrupalıyı kazınız, altında daima o sert küherçileyi bulacaksınız. O hiç gözü doymayan, iştihası dinmeyen yırtıcı mahlûku bulacaksınız. Bir şarklı için Avrupa, her şeyden evvel bir *art* ve ilim diyarıdır. Fakat, burada, art

---

[7] Beslenen.
[8] Öteki, diğer.
[9] Kavimleriyle.
[10] Bolluklar.

ve ilim cevheri itibariyle Avrupaî değildir... bu, tamamiyle Greko - Lâtindir. Gene bir şarklıya Avrupalıdan bahsedildi mi, derhal onun ahlâkî ve terbiyevî faziletlerini düşünür. Bu faziletler de Avrupalının kendi malı değildir. Tamamiyle müsteardır.[11] Onlar, bütün bu hissî unsurları nefret ettikleri samî dinlerden almışlardır. Onun için, meselâ, bir Nietsche, merhamete, şefkata, insanseverliğe —ne bileyim?— bizim ahlâkî fazilet telâkki ettiğimiz şeylere, topyekün Yahudi icadı namını verirken ve bunların Avrupalıyı zaafa düşürdüğünü, çünkü, bu ahlâkiyatın, köle ahlâkiyatı olduğunu söylerken yanılmıyor. Bir Avrupalı sıfatiyle hakikatin tam kendisini ifade ediyor. Fakat, Cermen filozofu, Avrupalı; bu yabancı tesirlerle soysuzlaşacak diye nafile telâşa düşüyor. Avrupalı, hayat ile sanatı, hayat ile ilmi, hayat ile ahlâkı birbirinden ayırmıştır. Sanatı sanatkârlara ilmi âlimlere, ahlâkı ahlâkiyatçılara bırakmış; realite sahasında gene bildiğini; ırkî seciyesinin[12] kendisine emrettiğini yapıyor. Ve hâlâ yırtıcı mahlûk asaletini muhafaza ediyor ve yeryüzünde artık avlanacak eti tatlı, zayıf hayvanatın sayısı gittikçe azaldığı için, Afrika'da, Okyanus adalarında, Hint'te, Çin'de insan avına çıkıyor. Arkada filozoflar yaza dursunlar; sanatkârlar yapa dursunlar; âlimler düşüne dursunlar. Yeni icatların kendisine verdiği imkânlar sayesinde, Avrupa'nın koloni orduları taraf taraf fetihler ve katliâmlar peşindedir."

Pienot'nun bu sözleri, Doktor Hikmet'e uzvî bir şifa ve rahatlık vermiyordu. Fakat genç adam bu sözlerde ruhunun muvazenesini buluyor kafasının içindeki düğümlerin birer birer çözüldüğünü hissediyordu.

XXIX

Bu acı konuşmanın üstünden altı yedi hafta geçmişti. Doktor Pienot hastasının yeni bir krizi üzerine, onu, zorla

---

[11] Eğretidir.

[12] Karakterinin.

otelinden alıp kendi evine götürüyordu. Kol kola, ağır adımlarla Sacré Coeur kilisesinin önündeki taraçalardan geçiyorlardı. Doktor Hikmet, birdenbire durdu; bir eliyle sedlerden birinin demir parmaklığına dayandı; öbür eliyle Pienot'yu kolundan kendine doğru çekerek:

«İşte, sizin kara orman!...» dedi.

Şehir; bu kış gününün boz renkli aydınlığı içinde sisli ve kapkara, tâ karşıki ufuklara kadar uzanıyordu.

«Evet! Lâkin, Sodome gibi taş kesilmiş!»

Doktor Hikmet, kırık bir sesle:

«Ne gezer!» dedi. «Bu hâlâ bir bâkir ormandır. Cengel gibi bir şey. Engin, korkunç... Ve içinde vuhuş,[1] hilkatin[2] ilk devirlerinde gibi birbirini parçalayıp yutmakla meşguldür. Siz, son defa, onları, yalnız denizlerin ötesinde renkli insan avına gider telâkki etmekle çok müsamahalı davranmış oldunuz. Onlar, şuracıkta, kendi aralarında da boğazlaşmaktadırlar. Sınıf sınıfa karşı, zümreye karşı, fert ferde karşı, öyle amansız ve sinsi bir boğuşma ki; insanın tüylerini, herhangi bir klâsik katliâm sahnesinden yüz kat daha ziyade ürpertir. Burada, her ev taarruz veya müdafaa halinde bir siper; her mahalle taarruz veya müdafaa halinde bir kaledir. (Sol koluyle uzakta bir semti işaret ederek) Orada modern katakomblar; (ve sağ elini gene uzak bir semte doğru sallayarak) burada, zinciri kaldırılmış gettolar.. ve bunların ikisi ortasında Duchesse d'Urat'nın evi... ve o evde, bu dahilî harbi sevk ve idare eden *'Etat major'* heyetinin sırmalar, tuğlar ve tüyler içinde tavus kuşları gibi kabararak, sallanarak dolaşan âzası.

Doktor Pienot, hastasını, sıtma ateşinin tesiriyle sayıklıyor zannetti:

«Yürüyelim, dostum; hava serin!» dedi.

Gerçi, Doktor Hikmet, bütün bu sözleri 39 derece bir ateş içinde söylüyordu. Fakat, her zaman olduğu gibi,

---

[1] Yabani hayvanlar.

[2] Yaradılışın.

dimağındaki açıklık bu ateş nisbetinde artıyordu. Realiteden daha reel bir vizyon içindeydi:

«Oh, doktor! Bugünlük bana müsaade edin!» dedi. «Görüyorsunuz ki, bu benim son Montmartre gezintimdir.»

Ve bu sefer iki elini birden çubuğa dayanarak dalgın, şehre baktı:

«Fakat;» diye söylendi. «Fakat, bana şu *şehir*'i sevdirenlerin, beni yeryüzünde bir cennet hayaliyle büyüleyenlerin, bana hemen hemen ilâhi denilecek bir başka hayat nizamından bahsedenlerin nerede oturduklarını bilmiyorum.»

Doktor Pienot, hastasına biraz neşe vermek için:

«İşte,» dedi; «tâ orada, şu kubbenin altındalar.»

Ve eliyle *"Institut"*nün uzak siluetini işaret etti.

«Gerçek, onları —garabetlerinden dolayı— başkalarından tecrit için bir künbetin altına kapamışlar. Orada kalsınlar. Zira, bunlar bir alay yalancıdır ve yalanları, o kadar tehlikelidir ki, işte, benim gibi bir zavallıyı yerinden, yurdundan eder ve bu kara âkibete mahkûm kılar. Zira, beni, hiç yoktan, bir facianın kahramanı yapan onlardır.»

Ve Paris'in gittikçe silinen panoramasına uzun ve derin bir bakışla bir kere daha içine sindire sindire baktıktan sonra hekimin koluna girdi.

«Sizi, hiç bilmediğiniz kestirme bir yoldan götüreceğim. Bu suretle Caulaincourt yokuşunu tırmanmaktan kurtulacağız.»

Doktor Hikmet içinden: "Hem de Rue des Abbesses'in önünden geçmeyeceğiz!" dedi. Rue des Abbesses! Arlette! Bu iki kelime, şimdi, ona uzak bir mazinin yankıları gibi geliyordu. Tam, beş aydan beri, bir defa olsun, Arlette'e rastgelmemişti. Hattâ, bütün bu müddet zarfında ne de anasiyle babasının yüzünü görmüştü. Artık İstanbul'dan gelen giden mektuplarla, o evin içinden yalnız Albert meşgul oluyordu. Fakat, o kadar uzaklardan haber getirmesini bilen bu savcı, bir defa olsun, kendi evine, kendi kızkardeşine dair ona bir havadis getirmiyordu. Kaç kere,

Doktor Hikmet: "Evdekiler nasıllar? Ne yapıyorlar?" diyecek oldu fakat, sual boğazında düğümlenip kaldı. Ne olacak? Herhalde Arlette, kendisini düşünmüyordu ya! Zavallı kızcağız, bir zengince izdivaç hayali kurmuş; bunu elde edebilmek için aylarca bir sürü zahmetlere girmiş, birtakım angaryalara katlanmış ve sonunda, her şey fiyasko olmuştu. Doktor Hikmet, ona karşı bir kin duyacağı yerde, hâlâ ona acımakta devam ediyordu ve asıl, işin tuhafı, kendisinde, bir genç kızı izdivaç vadiyle iğfal etmiş bir adamın mesuliyetini, vicdan azabını ve nihayet hicabını duyuyordu.

Doktor Pienot,

«Gördünüz mü, bir kere? İşte, çabucak geliverdik!» dedi.

Bereket ki, hekimin apartımanı ikinci kattadır. Zira, Doktor Hikmet, şimdiden nefes nefese idi. Evden içeri girince, hemen, bir koltuğun içine yığılıverdi.

«Burada biraz bekleyiniz. Hizmetçi kadına söyleyeyim. Yatağınızı hazır etsin.»

«Aman, sizi ne zahmetlere sokuyorum; doktor,.. ne zahmet...»

«Hiç de değil; ben size kendi yatak odamı bırakıyorum.»

«Ya siz?»

«Ben de, hastaları muayene ettiğim küçük odada yatıp kalkacağım. Orada, âlâ bir şezlong var. Bu tertip, benim için, her bakımdan, daha rahat! Bir defa, bekleme saloniyle, yazı odamın daima tam bitişiğinde bulunacağım. Sonra, sabahları, yatağımdan çıkınca soğuk koridoru geçmek zahmetinden kurtulacağım.»

Doktor Hikmet'in, protestoya bile mecali yoktu. O, artık bu hayırhah [3] adamın elinde iradesiz, cansız bir şey gibiydi. Biraz sonra, onu, kaldırdılar, soydular, yatırdılar ve o, yalnız:

---

[3] İyiliksever.

«*Merci, merci, merci!...*» diyordu.

Dr. Pienot, kendisine yardım eden hizmetçi kadını işaret ederek:

«Bizim Colette mükemmel bir hastabakıcıdır,» dedi. «On beş yıldır benim yanımda çalışır. Onu yalnız ev işleriyle meşgul sanmayın ha! Hem lâboratuvar işlerinden anlar hem de ben evde bulunmadığım zamanlar, hastalarıma, bazı âcil vaziyetlerde fennî tavsiyelerde bulunmasını bilir.»

Colette, kırk beşlik, tombul, mavi gözlü, tatlı yüzlü bir kadın, Doktor Hikmet'e, yavaşça, kıs kıs gülerek:

«Bana sataşıyor. Görüyor musunuz, bana nasıl sataşıyor,» diyordu.

Oda, sade, rahat ve temizdi. Hasta mütemadiyen:

«Doğrusu size, nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum;» sözünü tekrar ediyordu.

«İyileşmeğe bakınız. Bu bana edeceğiniz teşekkürün en büyüğü olacaktır. Ve bâhusus ve her şeyden evvel maneviyatınızı sağlam tutunuz! Demincek, Paris'i seyrederken bana bir söz söylediniz. O yüzden, size, çok kırıldım. Şimdi de, işte, şimdi de gözleriniz yaşarıyor! Bu ne demek?...»

«Ah, doktor; ne kadar zaman, ne kadar zaman var ki, iyilik nedir, şefkat nedir, unutmuştum. Burada kendimi adetâ, babamın evine dönmüş ve çocukluk yatağıma girmiş sanıyorum.»

Bunları söylerken sesi o derece titriyordu ki, Dr. Pienot, onu yalnız bırakıp dışarıya çıkmağı tercih etti. Lâkin yalnız kalınca, Doktor Hikmet'i, daha ağır bir hüzün kapladı. Demincek, manasının bütün derinliğini ölçmeden söylediği bu "kendimi babamın evine dönmüş ve çocukluk yatağıma girmiş sanıyorum." sözü, birdenbire, nazarında trajik bir belâgat aldı. Bu, sanki, onun ruhundan yırtılarak kopan bir "kaybolmuş cennet" in yanık ilâhisi, onulmaz bir sıla derdinin derin iniltisi, bir sonsuz "eyvah" idi.

39 derece bir nöbetle birer vizyon şeklini alan bütün çocukluk hatıraları, şimdi, en küçâk teferruatlarına kadar acı bir ışıkla aydınlanarak, gözünün önünde, açık, bariz, canlı birer birer tecessüm ediyordu.[4] Öyle ki, Doktor Hikmet, o demlerdeki maneviyatına girip bütün bunların içinde yaşıyor; bunların hareketlerine karışıyor; bunların kokularını duyuyordu.

Konağın bahçe tarafındaki yatak odasındadır. İki üç gün evvel aşçı Şaban Ağanın pişirdiği kıymalı puf böreklerinden fazla kaçırıp da midesinden mi rahatsız olmuştu; yoksa, soğuk bir ramazan gecesi lalasiyle gittiği "Karagöz" oyununu seyrederken kendisini mi üşütmüştü; her ne ise, annesi, onu, hemen yatağa yatırmıştı. Başı; fistolu keten yüzler geçirilmiş, uçları mavi canfesten uzun, ince yastıklar üstünde dinleniyor. Etrafı teyelli yazma bir yorgan, ihtimamla çenesinin altına kadar çekilmiştir. Bütün bu takayyüdlere[5] rağmen kendini iyi hisseden ve koşup oynamak istiyen çocuğunun gözleri, geniş bir pencerenin şeffaf camı arkasından görülen sed sed bir bahçeye doğru çevriliyor. Orada meyva ağaçları henüz çiçeklenmeğe başlamıştır. Ve kuşlar, aldatıcı bir mart sonu güneşinde telâşlı telâşlı uçuyorlar:

Çocuk:

«Anne, bir şeyim yok!» diyor.

Fakat, avucunun içi pembe, yumuşak ve narin bir el ikide bir onun alnına doğru uzanıyor.

«Yavrucuğum, ben hissediyorum ki, ateşin var. Alnın yanıyor. Gözlerin de çakmak çakmak... Göster dilini bakayım! İşte o da bembeyaz.»

Ve küçük hasta, küskün bir tavırla, gözlerini yeşil çini sobanın ışıldayan deliklerine doğru çeviriyor. Biraz evvel, dadısı Aşkınaz Kalfa gelip oraya, kısa kısa kesilmiş odunlardan üç dört tane daha atmıştı. Bunların çıkardığı,

---

[4] Beliriyordu, somutlaşıyordu.

[5] Kısıtlamalara.

hafif çıtırdılar ve tatlı kokular ona hoş gelmekle beraber, annesine şımarmak için:

«Tabiî alnım sıcak olacak, sobayı durmaksızın yakıyorsunuz;» diyor. «Odanın içi cehennem gibi.»

Kadıncağız kalkıp soba borusunun anahtarını kısıyor. Sonra, baş ucundaki masadan üstü, yuvarlak bir küçük tülbentle örtülü bir bardağı alıp yavaş yavaş onun dudaklarına uzatıyor:

«Limonatadan biraz içmez misin?»

Hafif nane ve limon kabuğu kokan tatlı ve ekşimtırak sudan isteksiz isteksiz birkaç yudum alıyor:

«Bu, ılık! diyor.»

Annesi, bir melek sabriyle, bardağı bir başka tülbende sarıp, soğusun diye, camını araladığı pencerenin dışına bırakıyor. Uzun kirpikli, sarı elâ gözleri bir dakika onun üstünden ayrılmıyor. İkide bir, ona, gülümsüyor.

Derken, oda kapısı usulcacık aralanıyor. İçeriye doğru kara sakallı, müteredditbakışlı bir adamın başı uzanıyor.

«Hanım, çocuk nasıl?»

«İyidir, Maşallah...»

Kendine doğru, gülümseyerek, yaklaşan bir yüz daha:

«Seni afacan seni! Gördün mü bir kere şu 'karagöz' safasınm başımıza açtıklarını?...»

Halbuki, ortada ne açılan, ne kapanan bir şey vardır. Küçük Hikmet adetâ öfkelenir gibi oluyor ve bu rikkatli sahneyi görmemek için gözlerini kapıyor. O zaman, odanın içinde bir fısıltıdır giderdi: "Gözlerini neden kapadı? Daldı mı acaba?" "Yok canım. Biraz yorulmuş olacak!", "Yalnız mı bıraksak acaba?" "Hiç olur mu, A bey! Hasta çocuk nasıl yalnız bırakılır?". Dadısı gelip bekler. Hem ona tuhaf şeyler anlatıp eğlendirir."

Ve öbür taraftan sobanın çıtırdıları bu fısıltılara karışır. Küçük hasta içinden: "Sahi, bunlar gitse de, dadım gelse..." der. Zira, onun için ikinci bir ana olan bu kadının şefkati daha az sıkıcıdır.

Doktor Hikmet, içinden: "Ya beni bu halde görseler, kim bilir..." dedi ve düşüncesine devam edemedi. Bu, lüzumundan fazla ağır, karanlık ve bunaltıcı bir düşünce idi. Sinirlerinin bu kadar kuvvetli tahassüslere takati kalmamıştı. Zaten aynı nisbette hafifleyen muhayyelesi de bu kadar sert ve katı imajlar doğurmağa muktedir değildi. Manevi ıstırabı, çocukça bir içlilik ve kadınca bir rikkat derecesini aşmıyordu. Bunun gibi, bünyesinin de harici tesirlere karşı reaksiyonu azaldıkça azalmıştı. Isıtılmamış bir odada yattığını, ancak Dr. Pienot söyleyince anladı:

«Biraz ateş yakalım mı, ne dersiniz?»

Doktor Hikmet'te, henüz ufak tefek ev masraflarına iştirâk edecek kadar para bulunuyordu. Pienot'ya yüz elli frank uzattı. O almak istemiyordu:

«Alınız rica ederim. Ay başında gene bu kadar bir param gelecek,» dedi.

Ve bu son sözleri, bu "ay başında"yı söylerken Pienot'nun, kendi yüzüne bir acayip, bir tereddütlü bakışla baktığını sezdi. Hiç şüphesiz, bu adam, onun ne vakit öleceğini biliyordu. Fakat, Doktor Hikmet, sormaktan korktu, daha doğrusu, ölüm fikrinin onun gözünde, artık, o kadar büyük bir ehemmiyeti kalmamıştı. Böyle bir âkıbete ne inanıyordu; ne inanmıyordu. Gayet tabiî bir sesle ilâve etti:

— Hem de bana gelecek herhangi bir çeki bankadan alabilmeniz için size bir selâhiyet vermeliyim.

Hekim, cevap vermeyerek önüne baktı.

Başka bir gün, aralarında, gene imalı bir konuşma oldu. Dr. Pienot, ona dedi ki:

«Sizi, çok vakit, yalnız bırakmak mecburiyetinde kaldığım için üzülüp duruyorum. Söyleyin bana; dostlarınızdan, tanıdıklarınızdan kimi görmek arzu ederseniz, gidip çağırayım.»

Gerçi, bu yalnızlık, onun içine işleyen en derin elemlerden biriydi. Dr. Pienot'nun evine gelip yattığı günden beri ne Türklerden, ne öbür ahbaplarından kimseler ge-

lip onun hatırını sormamıştı. Birincilerin hiç haberi olmayabilirdi. Fakat, ikincilerin, hastalığını, Albert'den duymamış olmalarına ihtimal verilemezdi. Gerçi, Albert'te, yattı yatalı, onu, ancak bir defa, ayak üstünde ziyarete gelmişti. Yalnız ihtilâçlı bir dimağdan ibaret acayip mahlûk!... Hastalık, sağlık; ölüm veya dirilik ona vız gelir. Belki, müşterek ahbaplariyle konuşurken, fikir münakaşaları yüzünden vakit bulup da onlara kendisinden bahsetmemiştir bile. Bahsetse de acaba, gelen olur muydu? Doktor Hikmet, hiç tahmin etmiyordu. Paris, bir kim kime, dum duma şehridir.

«Ah, doktor; dostlar, tanıdıklar mı? Korkarım; onlar, benim adımı bile çoktan unutmuşlardır;» dedi. «Türkler arasında Ragıp Bey denilen bir ahbabım var ki, o da, sanırım, Mısır'a gidecekti.

Ve ne olur, ne olmaz diye adresini Pienot'ya yazdırdı.

Ertesi gün, Dr. Pienot:

«Filvaki, dostunuz Ragıp Bey burada değilmiş..» dedi. Bu iyi kalbli hekimin, ağzında geveleyip te bir türlü söyleyemediği bir sözü vardı ve Doktor Hikmet, bunun ne olduğunu anlıyordu. Dr. Pienot, demek istiyordu ki: "Son günleriniz yaklaşmaktadır. Yapacak bir vasiyetiniz, bir son arzunuz varsa, bir an evvel bildirmeniz, bir yakınınıza bildirmeniz iyi olur."

Bir gün, artık, Doktor Hikmet, bütün kuvvetlerini topladı ve ona sordu:

«O kadar yakın mı görüyorsunuz, doktor?»

«Yok canım; gene neler düşünüyorsunuz! Sizi temin ederim ki, ümidimi henüz kaybetmiş değilim. Ah, bir adamakıllı yemek yiyebilseniz...»

Halbuki, yemek denilen şeye karşı Doktor Hikmet'te, gittikçe artan bir tiksinme vardı. Bu hale, iştahsızlık demek bile kâfi değildi. Mutfağın, arasıra kapısı açılıp kapandıkça burnuna vuran koku bile onun midesini bulandırıyordu. Hele, bir et parçasını bir tabak içinde görse, bütün hazım cihazları altüst oluyor; uzviyeti, baştan ayağa itici bir refleks kesiliyordu. Bu yüzden, bütün gıdası

günde birkaç bardak sütle bir iki dilim ekmeğe inhisar etmişti.

Doktor Hikmet, zayıflıya, zayıflıya adetâ bir ruh halini almıştı, ve bu ruh herhangi bir kesafetle karışmağı istemiyordu. Ne dişlerinin, hattâ ne ellerinin sert bir maddeye temasa tahammülü yoktu. Üstündeki battaniyenin tüylerine dokunamadığı için, onu, sağa sola her sarkışında, Mme. Colette'e düzelttiriyordu.

Gün geçtikçe bu teşennücler,[6] onda, bir anarşi halini almağa başladı. Canı, birbirini tutmaz birtakım şeyler istiyordu. Meselâ bir gün, Dr. Pienot'dan içki istedi. Hekim:

— Birkaç kadeh Malaga şarabı hiç de fena olmaz;» dedi. Fakat Malaga şarabı gelince, hasta:

«Hayır;» diyordu. «Bundan daha kuvvetli bir şey; iştihamı açsın diye bir aperitif... meselâ, meselâ, bir Armagnac!»

«Armagnac mı? Pöh, pöh, pöh! Bu mükemmel bir kotlet üzerine, bir *soufflet aux crèmes* den sonra alınır. Eğer bana bunları yemeği vadederseniz...»

«İstemem, istemem!...»

Nihayet, yavaş yavaş; bu midevi fantaziyelerin hiçbirinden bahsetmez oldu ve sütlü kahve ile *croissant*'da karar kıldı. Uzviyetinin bu şurişli[7] faaliyeti, gittikçe beyninde temerküz etmeğe[8] başlamıştı. Bir gün, doktora dedi ki:

«Bana Arlette'i çağırır mısınız? Mutlaka Arlette'i görmek istiyorum.» Ve bütün bir hafta, sabah akşam, Pienot'yu her görüşünde bu arzusunu tekrar etti.

«O gelirse, onu görürsem! iyileşeceğim. Kalkıp yürüyeceğim!» diyordu.

Fakat, Dr. Pienot'nun bütün vaadlerine rağmen Arlette bir türlü görünmüyordu. Zavallı hastanın kulağı hep so-

---

[6] Kasların gerilmesi, spazm.

[7] Karmakarışık, birbirini tutmaz.

[8] Odaklaşmaya, birikmeye.

kak kapısının zilinde idi. Bu zil, her çalınışında beyninin içinde çınlıyor; dirseklerinin üzerine dayanarak yatağında doğrulmağa çabalıyor; gözleri acayip bir ışıkla parıldıyor ve gelenin o olmadığını anlayınca baygın, başı tekrar yastığının üstüne düşüyordu.

Nöbetinin 41 dereceye çıktığı bir akşam vakti, odanın alacakaranlığında, hizmetçi kadını Arlette sandı. Yüreği ağzına geldi. Hıçkırığı andıran bir sesle:

«Beni çok beklettin! Beni neden bu kadar beklettin?» diye sızlanmağa başladı ve sabaha kadar onunla konuştu. Ona kâh sitem ediyor, kâh yalvarıyordu. Vaktiyle bir arada bulundukları saatlerde, içinden geçip de bir türlü açığa vuramadığı sözleri, şimdi, ezberlenmiş bir nutuk veya bir dua halinde söylüyordu...

Arlette'e dair bu sayıklamalar birkaç gün sürdü. Ondan sonra hasta, sanki sevdiği kızla bir uzun vuslat gecesinden çıkmış gibi sükûnet buldu. Hattâ kafasına bile bir nevi vuzuh ve selâmet geldi. Gözlerini, nabzını saymakta olan doktora çevirip:

«Bugün kendimi iyi hissediyorum;» diye mırıldandı.

Halbuki, o esnada ateşi, nabzının sayısiyle beraber, hayret verici bir süratle düşmeğe başlamıştı. Dr. Pienot, içinden: "Bir iki saatlik ömrü kaldı." diyordu.

Gerçekten, hekimin tahmin ettiği üzere, bir saat sonra hasta, öyle müthiş bir fenalık geçirdi ki, yüreğini yerinden kopuyor sandı ve bir çocuk gibi haykırdı:

«Anneciğim, anneciğim...»

Fakat, hekim, bu sözler Türkçe olduğu için bir şey anlamadı.

* *

Doktor Hikmet'in cesedi, toprak parası bulunup verilemediğinden Paris'in umumi kuburlarından birine gömüldü.

SON

TÜRK EDEBİYATI'NDA «BİR SÜRGÜN»

Gerek yayımlandığı sırada gerekse sonraki yıllarda «Bir Sürgün»le ilgili yazıların sayısı oldukça az. Üstelik yayımlananları da eleştiri örneği saymak oldukça güç. Ama romanın uyandırdığı yankıları yansıtması açısından bu yazıların önemli sayılabilecek bölümlerini alıyorum :

Tefrika edilirken, içindeki Fransızca cümle ve muhavereleri dolayısile günlük gazete ve haftalık mizah mecmualarına epey mevzu vermiş olan *Bir Sürgün* de siyasî hâdiseleri sahifeleri arasına almış bir romandır. Yakup Kadri, muhakkak ki, *Edebiyatı Cedide*'den bu tarafa yetişen nâsirler arasında en ön safta gelecek bir romancımızdır ve eserlerinde herhangi bir şahsın maceralarını verirken, mensup bulunduğu cemiyetin o zamanki vaziyetlerini de göstermesi dolayısile de kendine hususî bir mevki temin etmiştir. İşte, *Bir Sürgün*'de de, romanın kahramanı olan *Doktor Hikmet*'in maceralarını anlamak vesilesile, memleketin istibdat idaresi altında ezildiği sıralarda, hariçteki *Jön Türk*'lerin hangi emel ve fikirlerle çalıştıkları sathî de olsa gösterilmiştir.

Baha Dürder Kalem der., s. 5, 1938

Sürgün, bön ve genç bir doktorun Abdülhamit devrinde Paris'e kaçtığından başlıyarak orada aşk yüzünden verem olup ölmesiyle biten bir hikâye; fakat itiraf edeyim ki roman bu kadar adi bir maceradan ibaret değildir. İçinde yirminci asrın ilk senelerinde Paris'de bulunan genç Türk tipleri isimleri bile değiştirilmeksizin yaşatılmış; hele müellifin dostu olması muhtemel bir tanesi var ki asıl ismine kafiye olarak bir isim ile yad olunuyor ve zannederim ki müellif bu karakteri tasvirde en çok mu-

vaffak oluyor. Sonra birçok başka Fransız tipleri de var. Zaten genç doktor en ziyade bu Fransızlarla düşüp kalkıyor ve fakat bir türlü müellif kadar olsun Fransız karakterini öğrenemeden bu hayata veda edip gidiyor. Romandaki tez —eğer varsa— Fransız karakterini ve ecnebilere karşı aldıkları tavır ve vaziyeti göstermek ve bu suretle Fransa'ya gidecek gençlere bir nevi psikolojik *Bedeker* (rehber) hazırlamak olacak. Fakat müellif galiba Fransa'da uzun müddet yaşamamış ve yaşamış ise Sen nehrinin sağ kıyısındaki büyük otellerden gelmiş geçmiştir. Üç beş müşahedesi, tetkiki varsa bunları tamim ederek Fransız karakterinin teşhirinde kullanıyor ve en mühim noksan olarak Fransızlarda samimiyetsizlik ve menfaat kollayıcılık taraflarını buluyor.

Romanın lisanı müellifin pek haklı olarak kazandığı edebî şöhret ve kudretine uyacak kadar düzgün ve pürüzsüzdür; hele néologisme'den hiç eser yok. Yalnız pek beğendiği bir *yalgın* kelimesini kullanmış ve onu da sahifenin altında serap diye tercüme etmiş. Belki bazı cümlelerde Fransızcadan tercüme kokusu verecek ifadeler var. Ve birçok yerlerinde müellifin Paris şivesine bile vukufunu gösterecek kadar düzgün ve fakat lüzumsuz Fransızca tabirler, hatta cümleler var; o kadar ki fransızca bilmiyenler için bu romanı okumak müşkül olacak. Hele bir yerinde *«Okyanusun kayalıkları»* denildikten sonra bunun bir not ile *"Récifs"* demek istiyorum diye izah edilmesi biraz garip olsa gerek. Buna gemicilerimiz ne der bilmem, fakat Türkçede sığ kaya derler ve büyük bir kısım okuyucular bunu *récif* kelimesinden daha kolay anlarlar.

(D. A. Yüceler der., c. 8, s. 47 1939)

İSMAİL HABİB SEVÜK İSE, O BİLİNEN ANLATIMIYLA ŞUNLARI YAZAR :

...Bu son eserin de evvelkilerle müşterek bir noktası var: Yakup Kadri'nin bütün romanlarında elden bırakmadığı hiciv. Halide Edib, romanlarına hayatı alır. Yakup Kadri hayat neşterliyor. Öteki teşhisçi, bu teşhirci. Olanı gösteriş yerine bozuğu meydana çıkarış. Ehemmiyeti yok, mizaç meselesi. Romancının ne yaptığına değil yapabilip yapamadığına bakacağız. Paris'te geçen «Bir Sürgün» Paris'e ve Parisliye bir hicviyedir.

...Biz ki o kadar temiz emellerle kaçan doktordan Paris'teki Jön Türklerin romanını bekliyorduk. Bize onların bütün iç hayatlarını anlatacaktı. Halbuki Ahmed Rıza ile bir defa sudan bir iki lâf, o kadar. Jön Türkleri beğenmedi mi? İyi ya onların hicvini yapsın. Böyle olmayınca bu sürgünün Paris'te işi ne? Demek bu doktor Jön Türkleri tanımıyor. Demek ki o istibdat sonlarında Paris'te bulunmadı. Şüphesiz o zaman Paris'e romanın müellifi gidemediği için kahraman da gidememiş olacak!

...Doktor Hikmet bir hürriyet mücahidi değil, bir karakter adamı değil, anlaşılıyor ki, o romancının elinde, Paris'e ve Parisliye hücumlar yapmağa memurdur. Paris'e saldırdığı zaman cilalı bir duvara pençe atar gibi pençesi kayıp gidiyor. O canım Bulonya ormanının asırlık ağaçları, görünmeyen bir gardiyanın muhafazası altında, bir sürgüne gitmek için, sıra sıra dizilmiş mahkûmları andırır. Kendi sürgün ya o en köklü ağaçları da sürgün sandı. (Cumhuriyet, 18.5.1942).

NİYAZİ AKI, ROMANIN BELLİBAŞLI ÖZELLİKLERİNİ ŞÖYLE SAPTAR

Yakup Kadri'nin romanlarındaki kronolojik sırayı yalnız Bir Sürgün bozar. 1937'de yazılan bir Sürgün yazarın geriye bakışıdır. Bu bakışın maksadı Hüküm Gecesi'ne bir temel kurmaktır. Otobiografik münasebetlere fazla rastlanan roman, II. Abdülhamit devrinin yarattığı tipi canlandırır, aynı zamanda Jön Türklerin bazı hususiyetlerini aydınlatır. (...) Romandaki Doktor Hikmet İzmir'den 1904'te kaçar. Yakup Kadri'nin İzmir'den Mısır'a kaçışı 1904-1905 yıllarındadır. (...) Hattâ Hikmet fizik ve moral portresi ile de yazara benzer. Hikmet narin yapılı, narin bacaklıdır. Solgun ve esmer çehrelidir. Kalın kara kaşları, büyük kara gözleri vardır. Doktor Hikmet gurbet ellerinin yoksul hayatına dayanamayarak tüberkülozdan ölür. Aynı hastalıktan mustarip olan Yakup Kadri de tedavi için iki defa Avrupa'ya gitmiştir. Doktor Hikmet «Hiçbir zaman kendisinden memnun olmamıştır.» Yakup Kadri de 1938'de Hikmet Münir'e verdiği mülakatta, «kendimden hiçbir gün memnun olmamışımdır; mütemadiyen kendimi tahlil ede ede hırpalamışımdır» diyor. Doktor Hikmet de aynı şekilde yaşamaktadır. (...) Görülüyor ki yazarla kahraman arasında bâriz bir yakınlık vardır.

DAHA SONRA MADAME BOVARY, GERMINIE LACERTEUX (GONCOURT KARDEŞLER) VE THERESE RAQUIN'İ ROMAN TEKNİĞİ AÇISINDAN ÇÖZÜMLEYEN AKI ŞU SONUCA VARIR :

Her üç romanın müşterek tarafı belli başlı şahısların eserin başında takdim edilişleridir. Böylelikle bir (takdim sahnesi-scene d'exposition) beliriyor. Bu teknik tamamen klasik trajedi tekniğidir. Balzac daha önce bu tekniği bol bol kullanmıştır.

Müşahede, roman kahramanlarının yaşadıkları hal'i, döküman ise daha önce yaşamış oldukları mazi'yi verir. Realist romanda hal daima mazinin neticesidir; nitekim bu romanlarda da öyle son bulur. Her üç romanda şahısların mesut olmak için çabaladıkları bir devre vardır. Sonra kendilerini ters dönen kaderlerinin rüzgârına bırakırlar. Üçünde de bitiş aynıdır: Ölüm.

AKI, BİR SÜRGÜN'ÜN İLK BÖLÜMÜNÜN PLANINI ÇIKARARAK ANDIĞI GERÇEKÇİ YÖNTEMİN İZLENDİĞİNİ GÖSTERİR. ROMANIN TEKNİĞİYLE İLGİLİ YORUMUNU ŞÖYLE BAĞLAR :

Diğer bölümlerde Hikmet firar eder; roman bu firarın ölümle biten hüsran ve inkisar dolu macerasını anlatır.

Flaubert Charles'i, Goncourt'lar Germinie'yi, Zola Théerese Raquin'i nasıl hayatının herhangi bir devresinden alırlarsa, Yakup Kadri de Hikmet'i hayatının herhangi bir devresinden alır; yukardaki yazarlar gibi kahramanın bulunduğu «an»ı merkez sayarak mazisine kayar; haldeki durumu mazi ile aydınlatır. Onu ileri iten zenberekleri, içtimaî muhitte, ailede, tahsil ve terbiyede arar, o muharrirlerde görülen determinizm Yakup Kadri'de de görülür. (Yakup Kadri Karaosmanoğlu, s. 121. 150-152).

BELGELER

Muhterem

Yakup Kadri Beyefendi.

Tanımadığınız, ismini bile bilmediğiniz bir Rus okurunuzun size bu mektubu yazmasına hiç şüphe yok ki az çok hayret edersiniz. Bu itibarla evvelâ kendimi Size biraz tanıtmak, sonra da maksadımı açıklamak istiyorum.

Ben (daha doğrusu bendeniz) senelerden beri Türkçe öğretmenliğini kendine meslek edinmiş bir adamım. Son iki yıl Milletlerarası ilişkiler Okulunda (Enstitüsünde) çalışmaktayım. Türkçe üzerinde bazı etütlerim varsa da Türk edebiyatı meseleleri ile hiç iştigal etmedim. Ancak bundan, edebiyatla aramın açık olduğu sonucunu çıkarmak doğru değildir. Elime geçeni büyük bir merak şevkle okurum. Hiç şüphesiz, bu okuduklarım arasında Sizin de değerli kitaplarınız vardır: Yaban, Ankara, Zoraki Diplomat... Lâkin esasen pek zengin olan Türk edebiyatının en güzel, en kıymetli eserini seçmek üzere yapılacak bir oylamaya katılsam reyimi bunlardan birine değil de Sizin «Bir Sürgün»ünüze veririm. Edebiyat uzmanı olmadığımdan bu tercihimi «Bir Sürgün»ün, yüksekliğine zerre kadar şüphe etmediğim edebî vasıflariyle izah etmek istemiyorum. Asıl sebebini (nedenini) romanınızın baş kahramanı olan Doktor Hikmet'i canıma pek yakın bulmamda görüyorum. Evet, «Bir Sürgün»ü seçmekte kendi mizacımın, şahsî teveccühümün payı oldukça ehemmiyetli olabilir. Bununla beraber objektif olan her edebiyat meraklısının bu eserinize çok yüksek değer vereceğine yüzde yüz eminim. Ve bu bakımdan «Bir Sürgün»ün şimdiye kadar Rusçaya tercüme edilmemiş olması esefle kaydolunacak bir vakıadır. Bununla beraber edebiyat meraklılarının bir gün «Bir Sürgün»ün Rusça tercümesini okumak zevkine nail olacaklarına sarsılmaz bir inancım var.

Sayın Beyefendi, şimdi müsadenizle meseleyi bir başka cepheden ele almak istiyorum. «Bir Sürgün» herhalde bir *derece*ye kadar otobiografik bir romandır. Çünkü öyle bir özelliği vardır ki bence yukarıdaki fikri teyid eder. O da romanın Türkçe metnine fransızca cümlelerin serpiştirilmiş olmasıdır. Bu hususiyet evvelâ biraz tuhaf görünüyor. Zira romanda herkes fransızca konuştuğuna göre bütün söylenen şeylerin ya sırf fransızca ya da sırf türkçe nakledilmesi gerekirdi. Fakat biraz düşününce anlarsınız ki müellif reel hayatta reel şahısların söylemiş oldukları bazı cümleleri olduğu gibi, söylendiği gibi hatırladığı ve olduğu gibi nakletmek istediği içindir ki sözü geçen usule başvurmakta, böylece de eserinin kısmen biografik bir mahiyet taşıdığını sanki anlatmak istemektedir. Elbette bu mütalaâmda pek âlâ yanılmış olabilirim, beni mazur görmenizi rica ederim.

Ancak tahminimde isabetli olup olmadığımı bilemediğimden

bu konuyla ilgili daha bir sorunu ele almaktan kendimi alamayacağım. Romanınızın sahifelerinde Rus ihtilâlcilerine yer vermişsiniz. Bunlar arasında bir şahıs vardır ki adını Morotof koydunuz. Sabık devlet adamlarımız arasında Molotof diye tanınmış bir zat var ama Sizin Morotof'la bir ilgisi olmasa gerek. Çünkü her şeyden önce o senelerde Rusyadan dışarıya ayak atmamıştı. Fakat, ne bileyim, öyle bir hissim var ki şu Morotof'un eğer bir prototype'i varsa Ulyanof (Lenin) olmasın. Hiç olmazsa ben birçok benzer taraflarını görüyorum. Onun ve Sizin hemen hemen aynı yıllarda İsviçre'de (ve bahusus Cenevre'de) bulunmanız da hesaba katılacak olursa, görüşmelerinizin imkânsız olmadığını kabul etmek gerekir. Ve bu da sahiden öyleyse, yani romandaki Morotof'ı ta Lenin'den bir şeyler varsa bu keyfiyet Rus okurlarınız için hiç şüphesiz ayrı bir mânâ ve önem kesbederdi.

Sayın Beyefendi, bu mektubuma Sizden bir cevap ricasında bulunmayı aklımdan bile geçirmedim. Esasen herkesçe tanınan bir yazar her okurunun mektuplarına cevap yazmağa kalksa halinin ne olacağını pekâlâ tasavvur edebiliriz. Fakat şayet bu mektubumu cevaplandırmayı münasip görürseniz burada yaptığım en göze batar yanlışları, okurken kulağa yabancı gelen bazı deyimleri v.s., çok rica ederim, hiç tereddütsüz yüzüme vurunuz ki hatamı bilip de bir daha yapmayayım. Gerçi bu hususta fazla ümitli değilim, zira Türkiye'de ancak bir ay kalabildim (o da senelerce önce idi); istidadımın yetersizliği de Türkçemi istediğim kadar ilerletmeme daima mâni olmakta devam edecektir...

En samimi dileklerle
okurunuz (Petro İ. Kuznetsof)

(Kuznetsov soyadının Türkçesi Demircisoy'dur. Türk olsam belki kendime Pertev Dem adını seçerdim.)

Ankara, 24/11/1970

Sayın Petro Kuznetsof,

Mektubunuza cevap verip vermemekte beni önceden serbest bıraktığınız halde ilk fırsatta gene size memnuniyetimi bil-

dirmekten kendimi alamıyorum. Bunun birinci sebebi: Türkçeyi, bizim nice gazete yazarlarımızdan çok daha düzgün ve daha munis bir şekilde kullanışınızdır. İkinci sebebi; eserlerimden bahsederken, bunlar arasında, en ziyade «Bir Sürgün» romanını beğendiğinizi belirtmiş olmanızdır. Çünkü, bence de bu romanım öbürlerinden daha ilgi çekici vasıflar taşısa gerektir. Siz, baş kahramanım Doktor Hikmet'i «canınıza yakın» bulduğunuzu söylemekle bu vasıfların en özlüsü üzerinde durdunuz. Zavallı çocuğum Dr. Hikmet'e gösterdiğiniz bu içten ilgi ve sevgiye karşılık size ne kadar teşekkür etsem azdır.

Fakat, görüyorum ki, «Bir Sürgün»e bazı, Fransızca konuşmalar katmam Türk okurlarımla eleştirmecilerim gibi sizi de hayrete düşürmüştür. Beni buna mecbur eden Parisli'nin kendine özgü ve arada bir argo'ya kaçan şivesini Türkçeye çevirmeyişimdir. Şayet, çevirseydim, bana öyle geliyor ki, Paris'in ve hele Qurtier Latin'in havasını veremeyecektim. Nitekim, Leon Tolstoi «Harp ve Sulh» şaheserinin baş taraflarında Petresburg kibarlarını kendi aralarında bile zaman zaman Fransızca konuşturmasaydı, o şehirin ve şehirdeki aristokratik salonların ne kadar kozmopolit bir karakter taşıdığını anlayabilir miydik?

Sayın Petro Kuznetsof, mektubunuzda belirttiğiniz arzuya uyarak yalnız Türkçeniz hakkındaki görüşümü söylemekle yetinmem lâzımgelirken, görüyorsunuz ki, aramızda oldukça uzun bir hasbihal açmış bulunuyorum. Buna gene «Bir Sürgün»de adı geçen Rus ihtilâlcisinin sizde uyandırdığı merakı giderebilecek şu hatıramı eklemek isterim: Tahmin ettiğiniz gibi, ben, Lenin'in Cenevre'de bulunduğu sıralarda İsviçre'de idim ve Türk talebe arkadaşlarımla buluşmak üzere sık sık Cenevre'ye gider ve orada «Crocodile» adlı bir kahvehânede buluşurduk. İşte Lenin'i —kim olduğunu bilmeksizin— çok kere orada görmüşümdür. Ufak tefek bir adamdı; fakat buna rağmen dikkati üstüne çeken bir hâli vardı. Daima aynı saatlerde gelir, aynı köşeye oturur ve sağına soluna bakmaksızın bir yandan kahvesini yudumlayarak öbür yandan gazetesini okurdu. Bir gün gelecek ortadan kaybolacak ve adı, kimliği, bildiğiniz hadise üzerine, İsviçre gazetelerinde sık sık geçmeye başlayacaktı. O zaman anlayacaktım ki, Crocodile kahvehanesinin uslu ve sessiz müşterisi Lenin'den başka biri değildir. «Bir Sürgün»deki Rus ih-

tilâlcisinin ise onunla hiçbir münasebeti yoktur. Zira, o benim hayalimden doğma bir roman kişisidir.

Dostça selâmlarımla
Yakup Kadri Karaosmanoğlu
Moskova, 21.5.70

Muhterem Yakup Kadri Beyefendi,

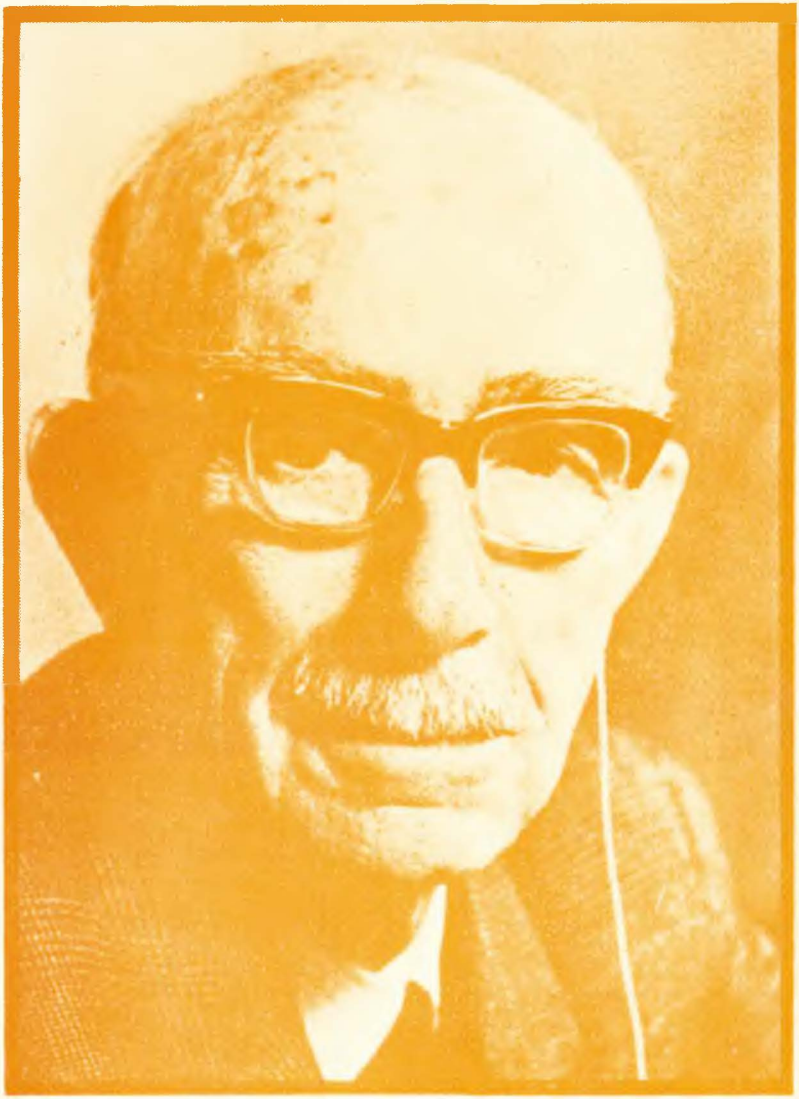
mektubuma karşılık vermek lütfunda bulunduğunuzdan dolayı Size çok müteşekkirim.

Ben de Sizden iki defa özür dilemek zorundayım. Bu teşekkür mektubumu göndermeden önce «Bir Sürgün» romanınızın rusça yayınlanması için bazı teşebbüslerde bulunmayı düşündüm. Fakat bu işin çok safhası varmış, bir karara bağlanışı daha epey zaman ister herhalde. Karşılığımı yollamakta çok gecikmiş olmamı hoş görmenizi rica ederim, efendim.

Sizden özür dilememin ikinci sebebi de şudur. Daha cevabınız gelmeden türkçem hakkında fikrinizi sormamın yanlış bir adım olduğunu anlamıştım. (Ne çare ki ok yaydan çıkmış bulunuyordu.) Yanlıştı, çünkü kim olursa olsun tanımadığı bir şahsa mektup, hele ilk mektubu yazarken onun yapmış olduğu yanlışlardan bahsetmeyi, hiç şüphesiz, bir nevi edepsizlik telâkki eder, fikri sorulduğu için de ister istemez sitayişli sözler kullanmağa mecbur olacaktır.. Bu itibarla Sizden bir daha özür dileyerek bu bahsi ileride açmamak üzere kapatmak istiyorum.

Romanınızdaki Morotof adlı Rus ihtilâlcisine Lenin'in model olmadığını yazmanız beni az çok müteessir etmiştir. Fakat ne ise, vara var yoğa yok dememiz gerekir. Yalnız bir şey dikkate değer. Romandaki şahıslardan hangi birini ele alsak-Arlette'in babası veya anası olsun, Ragıp Bey veya profesör Foissard olsun - bunlar birer canlı yaratık, hatta birer tanıdık gibi gözümüzün önünde duruyor ve sadece birer «roman kişisi» olabileceklerine inanmakta zorluk çekiyoruz. Fakat, tabiî inanmamız lâzımdır. Ancak yazarın muhayyilesinden bu kadar canlı tiplerin doğabildiğine hayret etmemek imkânsızdır. Sizi tebrik eder, yeni yeni başarılar dilerim, efendim.

Okurunuz Petro Kuznetsof

Fotoğraf: Ara Güler